

Fórum

Társadalomtudományi Szemle

A tartalomból:

Angyal Béla

A két világháború közötti csehszlovákiai magyar pártok történetének szakirodalma és forrásai

Simon Attila

A szlovákiai magyar politika alternatívái a két világháború között

Rácz Kálmán

A katolicizmus szerepe Szüllő Géza politikájában

Mrva Marianna– Szilvássy Tímea

Kétnyelvűség a dél-szlovákiai településeken

Karikó Sándor

Európaiság mint identitás és nevelés?

Populizmus-összeállítás

Miroslav Kocúr,
Grigorij Mesežnikov,
Petőcz Kálmán és
Gál Zsolt tanulmánya

Könyvek

FÓRUM KISEBBSÉGGUTATÓ INTÉZET

Parková 4., 931 01 Šamorín
Tel.: 00421-31-590 27 90
Fax: 00421-31-560 27 12
E-mail: forum@foruminst.sk
Tóth Károly igazgató

A Fórum Kisebbségkutató Intézet Könyvtára – Bibliotheca Hungarica

Parková 4., 931 01 Šamorín
Tel.: 00421-31-590 27 97
Fax: 00421-31-560 27 12
E-mail: bibliotheca@foruminst.sk
Végh László igazgató

A Fórum Kisebbségkutató Intézet Etnológiai Központja – Komárom

P. O. Box 154., 945 01 Komárno 1
Tiszti pavilon, Hradná 2., Komárno
Tel.: 00421-35-773 2854
Fax: 00421-35-773 2854
E-mail: etno@foruminst.sk
Liszka József igazgató

MAGYAR TUDOMÁNYOS MŰHELYEK SZLOVÁKIÁBAN

Selye János Egyetem

Bratislavská cesta 3322.,
945 01 Komárno
Tóth János rektor
Tel.: 00421-35-6408 853
E-mail: sje@selyeuni.sk

Konstantin Egyetem

Közép-európai Tanulmányok Kara

Dražovská cesta 4., 949 74 Nitra
Komzsík Attila dékán
Tel.: 00421-37-6408 853
E-mail: dfss@ukf.sk

2011

1

A folyóirat megrendelhető és előfizethető az alábbi címen: Lilium Aurum, Palác Duna Palota, Galantská cesta 658/2F, 1. posch. 5, 929 01 Dunajská Streda. Tel., fax: 00421-31-552 90 28 E-mail: lilium@liliumaurum.sk

FÓRUM TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZEMLE

NEGYEDÉVENKÉNT MEGJELENŐ TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

XIII. évfolyam

Felelős szerkesztő

CSANDA GÁBOR

Főmunkatárs

FAZEKAS JÓZSEF

A szerkesztőbizottság elnöke

ÖLLÖS LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság

Bíró A. Zoltán, Csanda Gábor, Fazekas József, Fedinec Csilla, Gyurgyík László,
Hunčík Péter, Hushegyi Gábor, Kiss József, Lampl Zsuzsanna,
Lanstyák István, Liszka József, Mészáros András, Simon Attila,
Szarka László, Tóth Károly, Végh László

Tartalom

Tanulmányok

ANGYAL BÉLA

A két világháború közötti csehszlovákiai magyar pártok történetének
szakirodalma és forrásai 3

SIMON ATTILA

Budapest, Moszkva és Prága bűvkörében. A szlovákiai magyar politika
alternatívái – az aktivizmustól a budapesti politikáig – a két világháború
között 13

RÁCZ KÁLMÁN

A katolicizmus szerepe Szűllő Géza politikájában 25

MRVA MARIANNA–SZILVÁSSY TÍMEA

Kétnyelvűség a dél-szlovákiai településeken 37

MIROSLAV KOCÚR

Az Istenért, a nemzetért – keresztény nemzeti populizmus 59

GRIGORIJ MESEŽNIKOV

A nemzeti populizmus Szlovákiában: az állam jellegének definiálása
és egyes történelmi események értelmezése 81

PETŐCZ KÁLMÁN

Nemzeti populizmus és választási magatartás 103

GÁL ZSOLT

Duna-völgyi Argentína. Populista gazdaságpolitika mint a fenntartható
gazdasági növekedés első számú ellensége 141

Agora

KARIKÓ SÁNDOR

Európaiság mint identitás és nevelés? 173

Könyvek

Michela, Miroslav

Pod heslom integrity. Slovenská otázka v politike Maďarska 1918–1921
(*Simon Attila*) 185

Kegyesné Szekeres Erika–Simigné Fenyő Sarolta (szerk.)

Sokszínű nyelvészet. Alkalmazott nyelvészeti gender-kutatás
(*Bolemant Lilla*) 187

Skutnabb-Kangas, Tove–Dunbar, Robert

Indigenous Children's Education as Linguistic Genocide and
a Crime Against Humanity? A Global View
(*Kontra Miklós*) 190

A csitári hegyek alatt. Írások Sándor Anna tiszteletére

(*Vízkeleti László*) 192

FÓRUM TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZEMLE

A szerkesztőség címe: Fórum Kisebbségkutató Intézet, Park u. 4., 931 01 Somorja. E-mail: csanda@foruminst.sk
• Kiadja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja. Felelős kiadó: Tóth Károly igazgató • Nyomdai előkészítés:
Kalligram Typography Kft., Érsekújvár • Nyomta: EXPRESPRINT s. r. o., Partizánske • Megjelent a Szlovák
Köztársaság Kormányhivatala támogatásával • Példányszám: 600 • Ára: 3 € • Nyilvántartási szám:
EV 904/08 • ISSN 1335-4361 • Internet: <http://www.foruminst.sk> • Kéziratokat nem őrzünk meg és nem
küldünk vissza.

FÓRUM SPOLOČENSKOVEDNÁ REVUE

Adresa redakcie: Fórum inštitút pre výskum menšín, Parková 4., 931 01 Šamorín. E-mail: csanda@foruminst.sk
• Vydavateľ: Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín. Zodpovedný: Károly Tóth riaditeľ • Tlačiarenská
príprava: Kalligram Typography s. r. o., Nové Zámky • Tlač: EXPRESPRINT, s. r. o., Partizánske • S finančným
príspevkom ÚV SR • Náklad: 600 • Cena: 3 € • Evidenčné číslo: EV 904/08 • ISSN 1335-4361 • Internet:
<http://www.foruminst.sk>

A két világháború közötti csehszlovákiai magyar pártok történetének szakirodalma és forrásai

BÉLA ANGYAL
Literature and Resources of the History of Hungarian Parties
in the Interwar Czechoslovakia

329.4(=511.141)(437)"1918/1938"
94(437)(=511.141)"1918/1938"

Keywords: Hungarian parties in Czechoslovakia between 1918 and 1938. History of political parties. Contemporary special literature, archives and other sources.

Az első csehszlovák köztársaság húsz éve alatt létezett magyar politikai pártok története, működése, fejlődése még ma is részben feltáratlan. A korszakot bemutató munkák között csupán az utóbbi évtizedekben tűntek fel levéltári kutatásokkal megalapozott, tudományos igénygel készült tanulmányok. A korábban megjelent munkák többsége az előző publikációkra és a korabeli sajtóra támaszkodik, melyek különböző színvonalúak és gyakran befolyásolták őket a nemzeti szempontok és a kor, amelyben íródtak.

A levéltári alap kutatásoknak még a kezdetén tartunk. Számos olyan fond, állag található cseh, szlovák és magyarországi levéltárakban egyaránt, amelyeket még nem kutattak a téma szempontjából, holott olyan korabeli intézmények, szervezetek dokumentumait tartalmazzák, melyek foglalkoztak a csehszlovákiai magyar kisebbség ügyével, politikai pártjainak tevékenységével.

Munkámban áttekintem a téma szakirodalmát és forrásait, valamint a kutatás eddigi eredményeit. Szólók a kutatókra váró legsürgősebb feladatokról is.

1. Szakirodalom

A csehszlovákiai magyar kisebbség két világháború közötti történetének feldolgozása során az érdeklődés magyar részről elsősorban a nemzetiségi identitás megőrzésére irányuló küzdelem felé fordult, a politikátörténeti megközelítés dominált. Más területekkel, például a gazdaságtörténettel, kultúrtörténettel összehasonlítva a kisebbségi politika témaköre jelentős számú szakirodalommal rendelkezik.

A politikai pártok történetéhez kapcsolódó munkákat, megszületésük idejét tekintve, amely tény nagyban meghatározta szemléletüket, jellegüket is, négy főbb csoportra oszthatjuk.

1.1. Korabeli szakirodalom

A magyar pártok tevékenységét méltató, történetük rövidebb időszakaira vagy egyes területeken végzett munkájukra visszatekintő írások már születtek pár évvel a megalakulásuk után, a múlt század húszas éveiben. Elsősorban propagandacélokat szolgáltak ezek a kiadványok, a tagságuknak, választóiknak kívánták bemutatni az egyes pártok fejlődését, elért eredményeiket. Szerzőik a magyar pártok képviselői, munkatársai, hozzájuk közel álló újságírók voltak.

Az első ilyen munkának tekinthető az Országos Keresztényszocialista Párt főtítkára által összeállított könyvecske a magyar képviselők parlamenti munkájáról, amely 1921-ben jelent meg.¹

A Keresztényszocialista naptárban – a keresztényszocialista párt 1925-ben lezajlott pártszakadása és a Nyugat-szlovenszkói Keresztényszocialista Párt megalakulása után – megjelent visszaemlékezés a párt kezdeti, impériumváltást követő időszakára ugyancsak a politikai propaganda körébe tartozik.² Szerzője elsősorban a szakadár pártba átlépett személyek szerepét emeli ki az indulásnál.

A köztársaság létrejöttének tízedik évfordulója táján két munka jelent meg, Flachbart Ernő és Urr György tollából, amelyek igyekeztek összefoglalni a tíz év történéseit.³

Ezek az eddig felsorolt munkák rövid, sajtóban megjelent vagy brosúraszerű kiadványok leginkább a kisebbségi sérelmek feltárására összpontosítottak, a magyar pártok küzdelmét emelték ki a kisebbségi jogok terén a csehszlovák kormánnyal szemben. A pártok valós választói támogatottságáról, arról, hogy a magyarság egy jelentős része nem ezeket a pártokat támogatta, kevés szó esik. A magyar választók csaknem negyede a baloldali, elsősorban a kommunista pártot, mintegy tíz százaléka egyéb, elsősorban a kormánytámogató pártokra adta voksát a nemzetgyűlési választások során. A magyar pártokon belüli ellentétek is homályban maradtak, csupán Lelley Jenő nyugat-szlovenszkói csoportjának kiválását és bukását taglalják részletesebben mint kormánytámogató, korabeli szóhasználatlalt aktivista kísérletet. Az aktivista pártokat somóman árulóknak nevezik a szerzők.⁴

A magyar aktivista pártok is komoly propagandatevékenységet fejtettek ki, és az általuk kiadott munkák között is akadnak, amelyek a magyar pártok történetét taglalják, természetesen aktivista szempontból. Ezekben a csehszlovák demokráciát mint a magyar kisebbség felemelkedésének zálogát emlegetik, kiemelve az általános titkos

1. Varjú József (szerk.): *Magyar képviselők szereplése a prágai parlamentben*. Bratislava (Pozsony), é. n. (1921)
2. Keresztényszocialista párti életünk Nyugatszlovenszkóban. In *Keresztény szocialista naptár az 1926. közönséges évre*. Kiadta a Szlovenszkói Keresztény Szocialista Központ. Bratislava-Pozsony, 71–74. p.
3. Flachbart Ernő: A magyarság politikai élete cseh uralom alatt. *Magyar Szemle*, 1928, 98–108. p.; Urr György: A szlovenszkói magyar politika tíz esztendeje. (1919–1929.) Košice-Kassa, 1930.
4. „A kormány ellen indított küzdelemben, sajnos árulói is akadtak a magyarságnak. 1923 elején, Csánki (Neumann) Aladár, a Károlyi-kormány barsi főispánjának vezetésé alatt megalakult a »Magyar Köztársasági Földmívelő Párt«, amely a kormány legmagasabb protektorátusa alatt a magyarság egységét akarta megbontani.” Flachbart: i. m. 105. p.

szavazati jogot és a földreformot. A magyar ellenzéki pártok, de a kommunista párt tevékenységét is sommásan elítélik.⁵

A propaganda céljain túllépve tudományos igényű munka is született, azonban ez nem a magyar pártokhoz kötődött, hanem a cseh politikatudományhoz. A köztársaság tizedik évfordulójára kiadott többkötetes munkában Emil Čapek terjedelmes tanulmányt közölt az ország politikai viszonyairól, bőséges statisztikai adatokkal tűzdelve.⁶ Részletesen foglalkozik a magyar pártokkal s választási eredményeikkel. Írásának szemlélete a hivatalos kormányvéleményeket tükrözi, a létező nemzetiségi sérelmekről, például a választókerületek aránytalan, kisebbségekre nézve hátrányos felosztására alig találunk utalást, illetve a cseh nemzeti szempontból megpróbálja magyarázni azokat.

A korabeli magyar nyelvű publikációk közül kiemelkedik a Borsody István szerkesztette *Magyarok Csehszlovákiában 1918–1938* című tanulmánykötet.⁷ Ebben Darvas János, a Prágai Magyar Hírlap munkatársa foglalja össze a húsz év magyar politikatörténetét. Erre az írásra is jellemző, hogy a magyar polgári pártok szemléletét tükrözi, a sérelmekre összpontosít és a „nemzetvédő munka” eredményeit emeli ki. A tanulmány utolsó soraiban azt elemzi, hogy Csehszlovákiában a nemzeti állam eszméjét a svájci mintájú nemzetiségi állam váltja majd fel. Az írás az Anschluss után, a müncheni tárgyalások előtt készült. A nagyhatalmak azonban 1938 őszén nem a svájci modellel, hanem Csehszlovákia feldarabolásával kívánták megoldani a nemzetiségi kérdést.

1.2. Az első bécsi döntés után

Közvetlen a bécsi döntés után több, az egész korszakot átfogó magyarországi tanulmány is született, amely értékelte az akkor lezárult időszak politikatörténetét. A szerzők úgy tekintettek a csehszlovákiai magyarság húszéves történetére, a „cseh megszállás” alatt történetekre, mint véglegesen lezárt fejezetre. Minden tanulmány az elszakított kisebbségi magyarság történetét úgy ábrázolta, mint szakadatlan küzdelmet a felszabadulásért, amelyben egységbe forrt a magyarság. A magyar pártok belső fejlődéséről, egymáshoz való viszonyáról, a pártokon belüli ellentétekről és valós választói támogatottságukról nem esik szó.⁸

5. „A két ismertettett polgári párt Budapestet, a kommunista párt pedig Moszkvát tartja a világ közepének s ehhez szabják politikai működésüket.” In Gyürky István (szerk.): *Köztársasági magyarok jubileumi könyve*. Kiadja a Köztársasági magyarok jubileumi könyvének szerkesztő-bizottsága, Bratislava, é. n. 172. p.

6. Čapek, Emil: *Politický vývoj a strany v Československé republice*. In *Československá vlastivěda. Díl 5. Stát*. Praha, 1931, 438–496. p.

7. Borsody István (szerk.): *Magyarok Csehszlovákiában 1918–1938*. Budapest, 1938. Az alapműnek számító munka újabb kiadása látott napvilágot 2002-ben a somorjai MÉRY RATIO kiadó jóvoltából.

8. A legfontosabbak a következők. Rády Elemér: *A felvidéki magyar politika 20 éve (1918–1938)*. In *Felvidéki mártírok és hősök aranykönyve*. Budapest, é. n. 89–133. p.; Darvas János: *A felvidéki magyarság politikai története a csehszlovák megszállás alatt*. In Csatári István és Ölvédi János (szerk.): *A visszatért Felvidék adattára*. Budapest, 1939, 39–65. p.; Darvas János: *A Felvidék húszéves küzdelme és felszabadulása*. In *Magyar politikai és közigazgatási compass*. Budapest, é. n. 289–300. p.

1.3. A második világháborútól a rendszerváltásig

A második világháborút követő negyven évben elsősorban szlovák nyelvű munkák láttak napvilágot, amelyek foglalkoztak a két világháború között Csehszlovákiában létezett magyar pártokkal. A szlovák történetírás elsősorban a magyar kisebbség és vezetőinek Csehszlovákia szétverésében játszott szerepét emelte ki. A szocialista időszak szlovák, osztályszempontú történetírása a magyar burzsoázia védelmezőiként mutatta be a magyar pártokat, és a korszak feldolgozása során túlhangsúlyozta a kommunista párt két világháború közötti szerepét.⁹ Ugyanakkor alig tesz említést arról, hogy a magyarok lakta vidékeken jóval az országos átlag feletti támogatottsággal rendelkezett a kommunista párt.

Ebben az időszakban születnek azonban az első olyan tanulmányok, amelyek a pártok történetének feldolgozásához levéltári forrásokat is felhasználnak és a téma marxista megközelítése ellenére is értékes adatokat tartalmaznak a kutatók számára. Pavol Komora és Róbert Šavel munkáihoz elsősorban Pozsonyi Rendőr-igazgatóság iratai szolgáltak forrásul.¹⁰ A témához kapcsolódnak Juraj Kramer Budapesten végzett levéltári kutatásai és az ezek alapján írt munkái.¹¹ Kramer elsőként mutatott rá írásában Tuka Béla (Vojtech) magyarországi kapcsolataira, szerepére a magyar pártok létrejöttében és a Szlovák Néppárt politikájában.

1.4. A rendszerváltástól napjainkig

A kilencvenes évek elején magyar, szlovák és cseh részről egyaránt megélénkült a korszak története és ezen belül a politikátörténete iránti érdeklődés.¹² Tudományos konferenciákat rendeztek,¹³ és összefoglaló jellegű munkák jelentek meg a pártok két világháború közötti rendszeréről.¹⁴ A pozsonyi Kalligram Kiadó az 1990-es évek elején keletkezett tanulmányokból, a kisebbségi magyarság történetével foglalkozó írásokból jelentetett meg tanulmánykötetet, amelyben több munka foglalkozik az első Csehszlovák Köztársaság időszakával.¹⁵ A korszak egyik kilencvenes években keletkezett monografikus feldolgozása Popély Gyula munkája.¹⁶

9. Erre példa az összefoglaló igénytel készült *Dejiny Slovenska V. (1918–1945)*. Bratislava, 1985.

10. Šavel, Róbert: Vznik a činnosť maďarských buržoázných strán na Slovensku do podpísania Trianonskej mierovej zmluvy. In *Zborník UML UK, Dejiny robotníckeho hnutia. Ročník IV*, Bratislava, 1973, 19–39. p.; Šavel, Róbert: Kríza v maďarskom nacionalistickom tábore na Slovensku pred voľbami v roku 1925. In *Zborník FFUK, marxizmu-leninizmu ročník XXI. (VII)*. 65–84 p.; Komora, Pavol: Maďarské buržoázne strany na Slovensku (1919–1929). In *Zborník FFUK, Historica. Ročník 20*, 1969, 89–125 p.

11. Kramer, Juraj: *Iredenta a separatizmus v slovenskej politike*. Bratislava, 1957.; Kramer, Juraj: *Slovenské autonomistické hnutie v rokoch 1918–1929*. Bratislava, 1962.

12. L. Simon Attila: *A szlovákiai magyarok történetének válogatott bibliográfiája (1990–2002)*. Somorja-Dunaszerdahely, 2004. Az 1918 és 1938 közötti korszakra vonatkozóan a szerző 280, elsősorban magyar és szlovák nyelvű publikációt sorol fel.

13. L. az egyik a témához kapcsolódó konferencia anyagát: *Slovensko v politickom systéme Československa. (Materiály z vedeckého sympózia Častá 11.–13. novembra 1991)*. Bratislava, 1992.

14. Lipták, Ľubomír (szerk.): *Politické strany na Slovensku 1860–1989*. Bratislava, 1992.

15. Fejezetek a csehszlovákiai magyarság történetéből. Pozsony, 1993.

16. Popély Gyula: *Ellenszélben. A felvidéki magyar kisebbség első évei a Csehszlovák Köztársaságban (1918–1925)*. Pozsony, 1995.

Az ezredforduló után jelentek meg azok a munkák, elsősorban a somorjai Fórum Kisebbségkutató Intézet köré csoportosult kutatók jóvoltából, akiknek sokrétű feltáró munkája és publikációi nyomán árnyaltabb, részletesebb kép alakult ki az első Csehszlovák Köztársaságról és a korszak magyar pártjairól.¹⁷ Több területen – mint például a gazdaságtörténet, a csehszlovákiai földreform – is születtek jelentős munkák, amelyek nagyban hozzájárulnak a magyar pártok tevékenységének, elképzeléseinek jobb megismeréséhez ezeken a területeken.¹⁸

A korábbi magyar nyelvű történelmi munkák inkább a kisebbségi sérelmek feltárására összpontosítottak. A csehszlovákiai magyar kisebbség történetének sok részlete maradt homályban, illetve különböző feltételezések láttak napvilágot. Az említett munkák feltárták a magyar politikai pártok választási eredményeit, tisztázódott, milyen súlyjal rendelkeztek ezek a pártok a csehszlovák politikai életben és a magyarság körében. Ismertté váltak a kisebbségi pártok fejlődésének, a kisebbségi intézmények kiépítésének egyes mozzanatait, indítékai.

Több eddig elhanyagolt terület is feltárássra került. A magyar kisebbség történetének kutatói korábban nem szenteltek teret a Magyarországhoz fűződő viszonynak, holott a magyar pártok magatartása nem értelmezhető helyesen ezeknek a kapcsolatoknak a feltárása nélkül. A határon túli magyarság anyaországi támogatása a legutóbbi évekig tabutémának számított a magyar kisebbségekkel foglalkozó szakirodalomban. Ennek részben politikai okai voltak. A történészek attól tartottak, a magyarellenes, nacionalista körök kaphatnak újabb történelmi érveket a jelenlegi kisebbségi pártok és intézmények elleni támadásokhoz. Másrészt az anyagi támogatás kérdését mindig titkosan kezelték, a dokumentumok jelentős részét megsemmisítették, és csupán töredékes iratanyag maradt ránk, megnehezítve a téma részletes feltárását.

A rendszerváltás utáni szlovák nyelvű munkák közül kiemelkedik a két világháború közötti korszakot taglaló tanulmányokat összefoglaló kötet, amelyhez gazdag statisztikai adatgyűjteményt tartalmazó függelék is csatoltak.¹⁹ Témánkhoz szorosan kötődik a kötetből Milan Zemkónak a nemzetiségi pártok és a kommunista párt választóiról írt munkája.²⁰

A korszak politika- és kultúrtörténetét, társadalmi és politikai viszonyait taglalja Filep Tamás Gusztáv több írása, amelyek terjedelmes irodalmi és sajtóanyagra támasz-

17. Néhány fontosabb munka: Fedinec Csilla: *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944*. Galánta–Dunaszerdahely, 2002.; Fedinec Csilla: *Iratok a kárpátaljai magyarság történetéhez 1918–1944*. Somorja–Dunaszerdahely, 2004.; Angyal Béla: *Érdekvédelem és önszerveződés. Fejezetek a csehszlovákiai magyar pártpolitika történetéből 1918–1938*. Galánta–Dunaszerdahely, 2002.; Angyal Béla: *Dokumentumok az Országos Keresztényszocialista Párt történetéhez 1919–1936*. Somorja–Dunaszerdahely, 2004.

18. Gaucsik István (összeáll.): *A jog erejével. A szlovákiai magyarság gazdasági önszerveződése 1918–1938. Dokumentumok*. Pozsony, 2008.; Simon Attila: *Telepések és telepés falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között*. Somorja, 2008.

19. Zemko, Milan és Bystrický, Valerián (szerk.): *Slovensko v Československu 1918–1939*. Bratislava, 2004.

20. Zemko, Milan: *Voličstvo strán národnostných menšín a komunistické strany na Slovensku v parlamentných voľbách za predmníchovskej republiky*. In: Zemko, Milan és Bystrický, Valerián (szerk.): i. m. 179–198. p.

kodva adnak képet a kisebbségi magyar társadalomról, az egyes irodalmi és politikai szereplők pályájáról, munkásságáról.²¹

Sziklay László irodalomtörténész, Sziklay Ferencnek, a korszak magyar kultúraszervezőjének fia önéletrajzi regényében is sok érdekes adalékot találunk a magyar pártok belső viszonyairól és a Magyarországhoz fűződő kapcsolatokról.²²

2. Korabeli kiadványok, sajtó

A magyar pártok történetével foglalkozó munkák megírásakor leggyakrabban a korabeli magyar sajtóhoz fordulnak a történészek. Ez a sajtóanyag rendkívül gazdag és ennek áttekintése meghaladja ennek az írásnak a kereteit. Minden pártnak, régiónak, városnak megvoltak a sajtóorgánumai, amelyek részletesen beszámoltak a politikai, közéleti eseményekről, a helyi és az országos választásokról. A húszas években még magyar sajtóorgánumok jelentek meg az északi városokban is, amelyek értékes adatokat tartalmaznak az ottani magyar szórványok életéről.²³

A demográfiai adatok és a választási eredmények feldolgozásához nélkülözhetetlenek a csehszlovák statisztikák, amelyek nagyon részletesek és jól használhatók.²⁴

3. Levéltári források

A levéltári kutatások során hiába keresnénk akár magyarországi, akár (cseh)szlovákiai levéltárakban olyan fondokat, amelyek a kisebbségi magyar pártok iratanyagát tartal-

21. Filep Tamás Gusztáv: *A hagyomány felemelt töre. Válogatott és új esszék, tanulmányok az 1918–1945 közötti (cseh)szlovákiai magyar kultúráról*. Budapest, 2003.; Filep Tamás Gusztáv: *A humanista voksa. Írások a csehszlovákiai magyar kisebbség történetének köréből*. Pozsony, 2007.

22. Sziklay László: *Egy kassai polgár emlékei*. Pozsony, 2003.

23. A témát feldolgozó írásaimhoz elsősorban a következő korabeli magyar sajtóorgánumokat használtam fel: *A Föld Népe, A Reggel, Barázda, Csallóközi Lapok, Kassai Újság, Komáromi Hírlap, Komáromi Lapok, Komáromi Újság, Magyar Írás, Magyar Néplap, Magyar Újság, Magyar Szemle, Népakarat, Nyitramegyei Szemle, Prágai Magyar Hírlap, Szepesi Lapok*.

24. A teljesség igénye nélkül megemlítek ezek közül néhányat: *Československá statistika. Svazek. 1. Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v červnu roku 1919*. Praha, 1922.; *Československá statistika. Svazek. 9. Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921. I. díl*. Praha, 1924.; *Československá statistika. Svazek 22. Sčítanie ľudu v republike Československej zo dňa 15. februára 1921. II. diel. Povolanie obyvateľstva 3. časť*. Praha, 1925.; *Československá statistika. Svazek. 37. Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921. III. díl*. Praha, 1927.; *Československá statistika. Svazek. 60. Volby do zemských zastupitelstev roku 1928*. Praha, 1928.; *Československá statistika. Svazek. 70. Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929*. Praha, 1930.; *Československá statistika. Svazek. 98. Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. I. díl*. Praha, 1934.; *Československá statistika. Svazek. 104. Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. II. díl. Povolání obyvateľstva*. Praha, 1934.; *Československá statistika. Svazek. 116. Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. II. díl. Povolání obyvateľstva. Část 3*. Praha, 1935.; *Československá statistika. Sv. 134. Volby do poslanecké sněmovny v květnu 1935*. Praha, 1936.

mazzák. A két világháború közötti pártoknak voltak saját irattáraik, erről vannak feljegyzések, de ezek elkallódtak, ismeretlen helyre kerültek. Ennek okait a második világháború alatti eseményekben és a csehszlovákiai magyar kisebbség története legszomorúbb korszakának, a hontalanság éveinek magyarüldözésében kereshetjük. Ebben az időben Csehszlovákiában felszámoltak minden magyar jellegű szervezetet, intézményt, vállalatot.

A kutatók kénytelenek a magyarországi és a szlovákiai levéltárakban azoknak a hivataloknak az iratanyagán átrágni magukat, amelyek a két világháború között foglalkoztak a kisebbségi ügyekkel, a politikai pártok tevékenységével. Ezekből az iratfolyamokból kell kibányászni azokat a dokumentumokat, amelyek a kisebbségi pártok tevékenységéhez kapcsolódnak.

A magyarországi hivatalok, amelyek ebben az időszakban foglalkoztak a határon túli magyarság ügyeivel, elsősorban a Miniszterelnökség, a Külügyminisztérium és a Társadalmi Egyesületek Szövetségének Központja voltak.²⁵ Ezt a területet titkosan kezelték, a magyar revíziós törekvéseknek voltak alárendelve, tehát feltételezhető, hogy sok iratot maguk a hivatalok semmisítettek meg egy idő után. Találtam több erre utaló megjegyzést a dokumentumok között.²⁶ Ennek ellenére ezek a források feltétlenül hitelesek és értékes forrásai a csehszlovákiai magyarság történetének. Számos korabeli csehszlovákiai magyar pártvezér által írt jelentés található közöttük. A kisebbségi politikusok közvetlenül mondják el véleményüket, nézeteiket, szólnak a problémákról és terveikről. Értékes forrás továbbá Szüllő Gézának, az Országos Keresztényszocialista Párt egykori elnökének az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött hagyatéka.²⁷

A szlovákiai anyagból fontos forrásai a kutatásnak a csehszlovákiai rendőrségi jelentések a pozsonyi és a prágai levéltárakban.²⁸ A magyar pártok vezetőit és tevékenységét állandó rendőrségi megfigyelés alatt tartották. A rendőrség széles körű detektívhalálzattal rendelkezett, továbbá informátorai voltak a magyar pártok legfelsőbb vezető köreiből is. Terjedelmes jelentések találhatók az egyes pártok által szervezett tanácskozásokon elhangzottakról, sőt találtam jelentést autóban elhangzott beszélgetésről is. Értékelve ezeket a jelentéseket, összevetve egyéb forrásokkal, nagy részüket hitelesnek és pontosnak kell tekinteni. Ez még akkor is igaz, ha érezhető bennük a magyar pártokkal szembeni ellenszenv, és a jelentések összefoglalói gyakran túlhangsúlyozták az egyes pártok belső ellentéteit, válságait. Ezzel mintegy saját vágyaikat építették bele írásaikba.

25. Az általam kutatott fontosabb levéltári állagok a következők: Magyar Országos Levéltár, Miniszterelnökség együtt kezelt aktái 1919-1923 K 26.; Magyar Országos Levéltár, Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Osztály K 28.; Magyar Országos Levéltár, Társadalmi Egyesületek Szövetsége Központjának iratai K 437.; Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium, a Politikai Osztály rezervált iratai K 64.

26. Ilyen az egyik irat alján olvasható megjegyzés: „Elovasás után elégetendő.” Magyar Országos Levéltár, Külügyminisztérium, a Politikai Osztály rezervált iratai K 64, 37. csomó, 7. tétel, 52/res/1930.

27. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Szüllő-hagyaték, fond X.

28. Slovenský národný archív Bratislava, Policajné riaditeľstvo v Bratislave (Szlovák Nemzeti Levéltár, Pozsony, Pozsonyi Rendőrigazgatóság iratai).

További értékes forrásai a kutatásnak a különböző szintű hivatalok, a Szlovákiai Teljhatalmú Minisztérium, a Belügyminisztérium, a megyei hivatalok, tartományi hivatalok, járási hivatalok korabeli iratanyaga.²⁹ Ezek rendszeres helyzetjelentéseket tartalmaznak, melyekben elemzik a politikai légkört az általuk felügyelt területen. Gyakran tesznek említést a magyar pártok tevékenységéről.

4. Feladatok

A téma kutatóira jelentős feladatok várnak, sok területen még az alapkutatásokat sem végezték el. A korabeli gazdag magyar sajtóból csupán a szemezgetés szintjén merítettek a kutatók. Nem áll rendelkezésre a magyar nyelvű sajtó szakbibliográfiája, amely nagyban segítené a munkát.

Sürgető feladat lenne a csehszlovákiai magyarság két világháború közötti részletes kronológiájának az elkészítése. A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája³⁰ és a második világháború utáni időszak feldolgozása³¹ már elkészült, összeállítása valóban hiánypótló munka lenne.

A levéltári kutatás hiányosságairól már esett szó. A különböző szintű korabeli intézmények iratanyagának és egyes régiók levéltárainak átvizsgálása bizonyára nagyban hozzájárulna a téma feltárásához, a fehér foltok eltüntetéséhez.

A feltárás, kutatás terén szükség volna a korszak egyes politikai, közéleti szereplői életpályájának a vizsgálatára. Sokuknak még születési dátuma, halálának helyszíne, körülményei sem ismertek. Ezek életútjának kutatása során értékes iratanyagokra, hagyatékokra, elveszettnek hitt dokumentumokra bukkanhatunk.³²

29. Az általam kutatott legfontosabbak a következők: Slovenský národný archív Bratislava, fond Krajinský úrad v Bratislave I. Prezídium 1928–1939 (Szlovák Nemzeti Levéltár, Pozsony, Pozsonyi Tartományi Hivatal I. Az elnökség iratai 1928-1939).; Slovenský národný archív Bratislava, fond Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska 1919–1927 (Szlovák Nemzeti Levéltár, Pozsony, Szlovák Teljhatalmú Minisztérium iratai 1919–1927).; Státní ústřední archiv Praha, Předsednictvo ministerské rady, 1918–1945 (Állami Központi Levéltár, Prága, Minisztertanács elnökségének iratai 1918–1945).; Státní ústřední archiv Praha, Presidium ministerstva vnitra 1918–1940 (Állami Központi Levéltár, Prága, Belügyminisztérium elnökségének iratai 1918–1940).; Štátny oblastný archív Bratislava, fond Župa Bratislavská I. Prezidiálne spisy župana 1919–1922 (Pozsonyi Állami Területi Levéltár, Pozsony megye I. A zsupán elnöki iratai 1919–1922).; Štátny oblastný archív Bratislava, fond Župa Bratislavská II. Župný úrad Bratislava 1923–1928 (Pozsonyi Állami Területi Levéltár, Pozsony megye II. Pozsony Megyei Hivatal iratai 1923–1928).; Štátny okresný archív v Komárne, fond Okresný úrad v Komárne (Komáromi Állami Járási Levéltár, Komáromi Járási Hivatal iratai).

30. L. Fedinec Csilla: *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944*. Galánta–Dunaszerdahely, 2002.

31. Popély Árpád: *A (cseh)szlovákiai magyarság történeti kronológiája 1944–1992*. Somorja, 2006.

32. Példaként említem, hogy Palkovich Viktor (1850–1930) volt gútai plébánosnak, nemzetgyűlési képviselőnek életéről szóló munkám megírása kapcsán nagy mennyiségű iratra bukkantam 2010 nyarán a gútai plébánián. Több közülük pártjának, az Országos Keresztényszocialista Pártnak a belső anyagai, dokumentumai, amelyek eddig számomra ismeretlenek voltak.

BÉLA ANGYAL

Literature and Resources of the History of Hungarian Parties in the Interwar Czechoslovakia

The history, operation and development of the Hungarian political parties during the twenty years of the First Czechoslovak Republic are still partly unexplored. It is only in the recent decades that studies of a scientific quality have been written, underpinned by archival research. The majority of the works published earlier were based on previous publications and relied on the contemporary press, and as such, these were of various standards and often had been influenced by national perspective and the times of composition. Regarding archival basic research, we are at the very beginning phase. There are many funds and textures available in the Czech, Slovak and Hungarian archives that have not yet been explored by researchers from the point of view of the topic, although they contain documents of contemporary institutions and organizations, which dealt with the affairs of the Hungarian minority in Czechoslovakia and the activities of its political parties. In this work I review the special literature and resources on the topic and the results of the research achieved to date. I also mention the most urgent tasks facing researchers.

SIMON ATTILA

EGY RÖVID ESZTENDŐ KRÓNIKÁJA

A szlovákiai magyarok 1938-ban

Fórum Kisebbségkutatási Intézet

Budapest, Moszkva és Prága bűvkörében

A szlovákiai magyar politika alternatívái – az aktivizmustól a budapesti politikáig – a két világháború között

ATTILA SIMON

Under the Spell of Budapest, Prague and Moscow.

The Alternatives of the Policies of Hungarians in Slovakia

– from Activism to the Policies of Budapest – in the Interwar Period

329.4(=511.141)(437)"1918/1938"

4(437)(=511.141)"1918/1938"

324(=511.141)(437)"1918/1938"

Keywords: Hungarian parties in Slovakia from 1918 to 1938. Hungarian party system in Slovakia and versions and differentiation of electoral behaviour.

A szlovákiai magyar közösség immár több mint 90 éves történetét s ezen belül a pártok szerepét vizsgálva azt kell megállapítanunk, hogy valódi többpártrendszer csupán két időszakban, az első Csehszlovák Köztársaság húsz évében és az 1989-es rendszerváltás óta eltelt években jellemezte a magyar közösség politikai életét. A háború alatti Szlovákiában (1939–1945) csupán egyetlen államilag engedélyezett, de működésében korlátozott magyar párt létezhetett (Szlovenszkói Magyar Párt), míg 1945 és 1989 között szóba sem jöhetett a magyar kisebbség önálló politikai érdekvédelme.

Az első Csehszlovák Köztársaság (1918–1938) liberális parlamentáris demokráciája viszont a pártok valóságos tobzódását eredményezte, ami a magyar pártok számára is megmutatkozott, hiszen a jelzett korszakban mintegy tucatnyi etnikai magyar párt¹ működött (rövidebb vagy hosszabb ideig), s akkor még az országos pártok magyar szekcióit, a jelentős magyar szavazótáborát megszólító kommunista pártot vagy a zsidó pártokat nem is számoltuk.

A pártoknak ezt a túlbujánzását leginkább a törvényi szabályozatlansága okozta, hiszen bár működésükre közvetetten számos törvény és rendelet hatást gyakorolt, helyzetüket sem külön törvény, sem az 1920-as alkotmány nem szabályozta,² s mindössze az 1923-as 50/1923 sz. rendvédelmi törvény szorította némileg korlátok közé működé-

-
1. Álljon itt a teljesség igénye nélkül a legfontosabb etnikai magyar pártok neve: Egyesült Magyar Párt; Magyar Nemzeti Munkáspárt; Magyar Nemzeti Párt; Országos Keresztényszocialista Párt; Országos Magyar Kisgazda, Földmíves és Kisiparos Párt; Szlovenszkói Magyar Jogpárt; Szlovenszkói Polgári Párt; Köztársasági Magyar Földmíves Párt; Országos Magyar Kisgazda Iparos és Munkáspárt; Országos Parasztpárt; Cseh-szlovák Köztársaság Magyar Szociáldemokrata Munkáspártja.
 2. A pártok működésének jogi hátterével kapcsolatban I. Svátková, Ivana: A politikai pártok jogi szabályozására irányuló törekvések az 1918–1938 közötti Csehszlovákiában. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 6. évf. (2004), 1. sz. 141–148. p.

süket. Csupán a köztársaság fenyegetettségének a kezdetén, 1933-ban született meg a 201/1933 sz. törvény, amely a politikai pártok működésének felfüggesztését és a pártok feloszlását törvényesítette.³ Igaz, ez a törvény, amelyet a napi politika szült, célirányosan a két szélsőséges szudétanémet párt (Deutsche Nationalsozialistische Arbeiterpartei, Deutsche Nationalpartei) felszámolását szolgálta, illetve hasonlóval fenyegette Csehszlovákia Kommunista Pártját (CSKP) és a magyar ellenzéki pártokat is.

A pártok működése szabályozatlanságának negatív oldala leginkább a társadalmi szervezetek szoros pártkapcsolataiban, sőt egyenesen a pártoknak való alárendeltségében, az egész csehszlovák közélet túlzott átpolitizáltságában, egy pártokratikus rendszer kialakulásában mutatható ki. Arra azonban, hogy érdemben is beleszóljanak az ország életébe, csupán kevés politikai pártnak volt lehetősége, hiszen a parlamenti pártok listája a köztársaság húsz éve alatt meglehetősen szűk keresztmetszetet és egyben nagy állandóságot mutatott. Mi több, húsz éven keresztül szinte ugyanazok a pártok alakították a kormánykoalíciókat is, a politikusok egy meglehetősen kis rétegére leszűkítve a döntéshozatalt.

A két háború között bizonyos állások betöltéséhez a legjobb ajánlólevél egy-egy párt tagkönyve volt, s mivel – megfelelő alternatíva hiányában – húsz éven keresztül ugyanazon pártok voltak kormányon, egyes reszortok valósággal egy-egy párt „hitbizományává” váltak. Plasztikus helyzetleírást nyújt erről a néhai kiváló szlovák történész, Lubomír Lipták, aki szerint „az államigazgatás egyes reszortjai és az állami vállalatok mintha egy-egy párt minisztereinek hosszú távú bérletében lettek volna, akik a megbízható párttagok lerakatát hozták így létre. A vasút és a posta a jobboldali pártok befolyása alatt állt, a belügy alá tartozó hivatalok, a csendőrség és a rendőrség viszont az agrároké volt. Egyes szlovák vállalatoknál és gyáraknál, amelyek cseh bankok tulajdonában voltak, a legkifizetődőbbnek a nemzeti demokratákhoz vagy legalábbis az agrárpártiakhoz való csatlakozás volt. Az agrárpárt volt a megfelelő akkor is, ha műtrágyához és tenyészállatokhoz akart valaki állami dotációt szerezni, ha természeti csapás miatt akart kártérítést, ha olcsó korpára volt szüksége vagy ha dohánytermesztéshez kellett valakinek engedély. Egyszóval az agrárpárt tagsága minden olyan esetben megfelelő volt, ami a mezőgazdasággal függött össze. Nem csoda, hogy nem számítottak ritkaságnak, akiknek a zsebében akár két-három párttagsági könyv is volt, s épp azt vették elő, amelyek előnyösnek bizonyult.”⁴

Egy-egy párt tagjának lenni tehát hosszú távú előnyökkel vagy hátrányokkal járhatott. A kormánypártok esetében az előny dominált, míg a CSKP vagy a magyar ellenzéki pártok esetében a párttagság még akkor is jól érzékelhető hátrányokkal járt, ha az önmagában nem számított kihágásnak vagy büntettnak, hiszen engedélyezett pártokról volt szó. Ám azt mindenki tudhatta, hogy a kommunistákat a rendőrség megfigyeli, s ha bármibe keveredtek, házkutatás, beidézés stb. várt rájuk.⁵ S ahogyan a CSKP párttagsága, úgy az ellenzéki magyar pártok tagsága is olyan bélyeg volt, amely miatt állampolgári szemponttól eleve megbízhatatlannak tekintették az egyént, s bizonyos állásokba esélye sem volt bekerülni.

3. A törvény nem teljesen illeszkedett az érvényes csehszlovák jogrendszerbe, hiszen olyasvalami megszüntetését írta elő, ami önmagában nem volt sem definiálva, sem szabályozva.

4. Lipták, Lubomír: *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava, Kalligram, 1998, 111. p.

5. Kovács Endre: *Korszakváltás*. Budapest, Magvető, 1981, 112. p.

A Csehszlovák Köztársaság pártstruktúrája a szélsőbaltól a szélsőjobbba terjedt, miközben a rendi-ideológiai tagoltság mellett nemzeti szempontok szerint is differenciálódott. A békebeli Ausztria örökségeként, ahol nemzeti alapon szerveződött meg a politika, a cseh(szlovák) pártok (a szociáldemokratáktól, a keresztény-szociálison és a liberálison át a nemzeti pártokig) mind rendelkeztek szudétanémet megfelelővel. Kivételt Csehszlovákia Kommunista Pártja képezett, amely internacionalista alapokon állt, s a köztársaság valamennyi nemzetét tömörítette, s amelyben a német, a magyar és a többi nemzetiség képviselője különösen hangsúlyos volt.

A szlovákiai magyar pártstruktúra – noha nagy vonalakban idomult ehhez a rendszerhez – mégsem tudta teljes mértékben leképezni a csehszlovák és szudétanémet pártstruktúra gazdagságát. Ebben biztosan belejátszott a magyar közösség viszonylag kisebb létszáma is, hiszen a mintegy 300 ezer választó nem tarthatott el annyi életképes pártot, mint a jóval nagyobb szudétanémet lakosság, de a történelmi Magyarországtól örökölt hagyományok, illetve Budapest hatása sem hagyható figyelmen kívül. A Horthy-rendszer ugyanis kevésbé volt nyitott és liberális a politikai sokszínűséggel szemben, mint a weimari köztársaság, s ez a két kisebbség (a magyar és a szudétanémet) politikai élete közötti különbségben is megnyilvánult.

A meglehetősen késéssel (csupán 1920 elején) formálódó szlovákiai magyar politikának indulásakor számos alapkérdéssel kellett szembenéznie, amelyek közül kettő tűnik igazából jelentősnek. Az első kérdés az volt, vajon egységes politikai képviselte legyen-e a magyar közösségnek, vagy a politikai pluralizmus útjára lépjen, a második pedig az, hogy milyen viszonyt alakítson ki a Csehszlovák Köztársasághoz. Ez utóbbi kérdés azért is fontos, mivel a „republikához” való viszony alapvetően határozta meg a magyar pártok politizálásának tartalmi elemeit is.

Az egységes vagy plurális képviselő kérdésére gyorsan megoldódott. S elsősorban nem azért, mert a csehszlovák hatóságok sem szívesen vettek volna egy átfogó etnikai pártot,⁶ hanem mert az egységes képviselő a szlovákiai magyar társadalom rétegessége miatt természetellenes lett volna, s az erre irányuló kísérletek, beleértve Szentivány 1925-ös próbálkozását, mind hamvába holt elképzelések voltak. Igaz, ezek a próbálkozások nem is a teljes politikai paletta összefogására irányultak, csupán a jobboldal egyesítésére, a baloldali mozgalmakat eleve kihagyták belőle. Éppen ezért az Egyesült Magyar Párt (EMP) 1936-os létrejöttét sem tekinthetjük a teljes magyar egység megvalósulásának, csupán a jobboldali ellenzéki erők összefogásának.

Végül a magyar politikai közösség érdekképviselőit alapvetően három különböző irányba szilárdult meg: a sérelmi ellenzéki politika, az aktivista kormánytámogató vonal és a bolsevik internacionalista megoldás, ami a köztársasághoz való viszonyban is három alapvető megközelítést eredményezett, miközben a három alternatíva csak fokozatosan vált el egymástól.

6. Ezt igazolja, hogy amikor Komáromban két ízben kísérlet történt egy a szlovákiai magyarság egészét átfogó szervezet megalapítására (Magyar Nemzeti Párt – 1920 elején; Magyar Népszövetség, amely ugyan nem kifejezetten politikai pártnak indult – 1920 őszén), akkor a hatóságok mindkét kísérletet hatóságilag leállították. Ezzel kapcsolatban I. Popély Gyula: *Ellenszélben. A felvidéki magyar kisebbség első éve a Csehszlovák Köztársaságban (1918–1925)*. Pozsony, Kalligram, 1995.

A magyar politika kezdeti lépéseit és Csehszlovákiához való viszonyát magának a köztársaságnak az evolúciója határozta meg. A Csehszlovák Köztársaság ugyanis a cseh politika elképzeléseinek mentén, a német, a magyar és további más forgatókönyveket kizárva, azokat negálva alakult ki, ami automatikusan hozta magával az akarata ellenére kisebbségi pozícióba került közösségek elutasító magatartását. Ebben az elutasításban alapvetően egységes volt a Csehszlovákiához került magyar kisebbség politikai érdekvédelme, legyen szó a szociáldemokratakról vagy akár a keresztényszocialistákról. Az akkor a legerősebb politikai erőnek számító, ám szervezetileg széttagolt szociáldemokrácia álláspontját jól illusztrálja a kassai Felső-Magyarországi Szociáldemokrata Párt magatartása, amely csupán 1919 nyarán hagyta el nevéből a felső-magyarországi jelzőt, vagyis csupán ekkor helyezkedett végleges hatállyal a Csehszlovák Köztársaság elfogadásának álláspontjára.⁷

Az azonban, hogy a szlovákiai magyar közélet és politika elutasította törvényesnek elismerni a fennálló helyzetet, s azt csupán ideiglenesnek tekintette, nem jelentette az állam életébe való bekapcsolódás elutasítását, s a politikai passzivitással szemben a szlovákiai magyar politikában kezdettől fogva felülkerekedett az aktív bekapcsolódás igénye. Ezt jelzi az, hogy 1918 tavaszán Pozsony vármegye neves magyar közéleti személyiségei (köztük Szűllő Géza, Bittó Dénes vagy Bartal Aurél) elfogadták kinevezésüket a megye ideiglenes törvényhatósági bizottságába, és részt vettek annak munkájában. Igaz, a bizottságban felolvasott nyilatkozatukban határozottan jelezték azt is, hogy a testület munkájába való bekapcsolódásukat kizárólag az motiválta, hogy a magyarság érdekét védjék, s részvételük nem tekinthető a fennálló helyzet elismerésének.⁸

Az új hatalommal való együttműködés szándékát tehát a döntéshozatalban való részvétel motiválta, ám az ezekben a hetekben kibontakozó csehszlovák nemzeti diktatúra intézkedései, s az, hogy a hatalom új birtokosai nem szándékoztak a köztársaság szerkezetének megkonstruálásába bevonni sem a német, sem a magyar kisebbséget, nem kedveztek az együttműködési szándékoknak. Így a szlovákiai magyar politika alapvetése a továbbiakban is az önrendelkezési joghoz való ragaszkodás útja maradt. Abban a tekintetben azonban, hogy hogyan kell értelmezni az önrendelkezést, már eltérések mutatkoztak a jobb- és a baloldali magatartása között.

Az Országos Keresztényszocialista Párt (OKP) és az Országos Magyar Kisgazda, Földműves és Kisiparos Párt alkotta jobboldali ellenzék, mint azt Szent-Ivány Józsefnek a trianoni békeszerződés ratifikálási vitájában elmondott szavai is igazolják, továbbra is ideiglenes és csak az erőszak útján fenntartott állapotként tekintett a szlovákiai magyarok helyzetére: *„Ne felejtsek el, hogy ez az állam at szükségük volt ideállítani egy államot, hogy küzdjön, vérezzen ha kell az ő érdekeikért és az ő imperialista törekvéseikért (...) Sohasem fogjuk elismerni, hogy csonka Magyarország nemzetgyűlése egyedül jogosult volt a ratifikálásra. Magyarország testéről erőszakosan letört országrészen lakó nép – az a nép, melyet az elvakult hatalombírák önkénye áldozatul vetett oda*

7. Kordíková, Marta: Adalékok a kassai munkásmozgalom történetéhez (1917–1921). In *Magyarok Csehszlovákiában. Tanulmányok és visszaemlékezések*. Bratislava, EPOCH, 1969, 95–96. p.

8. A magyar bizottsági tagok nyilatkozatát I. Angyal Béla: *Dokumentumok az Országos Keresztényszocialista Párt történetéhez 1919–1936*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2004, 3. sz. dokumentum, 41. p.

– jogosult első sorban sorsa felett intézkedni. Mi pedig ehhez a békéhez semmikor sem adtuk hozzájárulásunkat és semmikor sem fogjuk ezt megtenni. Mi legelemibb emberi jogainktól fosztattunk meg és semmikor sem fogunk sorsunk intézéséről lemondani.”⁹

A magyar–német szociáldemokrácia, ahol ekkor már javában dült az a hosszan tartó differenciálódási folyamat, amelynek végeredménye a baloldal kettéhasadása volt, az államjogi kérdéseket illetően ekkor még a hagyományos szocdem sémák szerint reagált, s a magyar polgári erőkhöz hasonlóan ők is kitartottak az önrendelkezési jog mellett. Összhangban azonban a szudétanémet szociáldemokratákkal, a Wittich Pál által a parlamentben felolvasott nyilatkozatukban ők az önrendelkezés jogát már az államon belüli megoldásként értelmezték, vagyis ha közvetetten is, de elismerték a csehszlovák államot, s jelezték, hogy azon belül kívánják szocialista harcukat megvívni.¹⁰

A köztársasághoz való viszonyban az igazi differenciálódás a következő években, a csehszlovák állam konszolidálódásának időszakában következett be, amikor is az új állam kül- és belpolitikai helyzetének megszilárdulása, illetve a negáció politikájának eredménytelensége a magyar politikán belül is új irányok megszületését eredményezte. A szudétanémet kisebbséggel ellentétben azonban, amelyben az 1925-ös választások idejére már egyértelműen a csehszlovák többséggel való együttműködést meghirdető, ún. aktivista pártok kerültek fölénybe, s dominanciájuk a harmincas évek elejéig meg is maradt, a szlovákiai magyar politika vezérvonala végig a sérelmi politizálás maradt. Emellett azonban már megjelent a kormánytámogató aktivizmus, illetve Csehszlovákia Kommunista Pártjának személyében a bolsevik típusú baloldal is, amely meglehetősen sajátos viszonyt ápolt a csehszlovák államhoz.

A három irányvonal közül – Popély Gyula és Angyal Béla munkáinak köszönhetően¹¹ – leginkább a sérelmi, ellenzéki vonal magatartása tekinthető feltártnak, noha különösen Angyal dolgozatai azt is jelzik, hogy a két nagy ellenzéki párt (az Országos Keresztényszocialista Párt – OKP és a Magyar Nemzeti Párt – MNP) közé korántsem lehet azonossági jelet tenni, s a historiográfia részéről szükséges lenne a velük kapcsolatos árnyaltabb pozicionálás. A sérelmi politika spiritus rectora a húszas évek közepétől Szüllő Géza, az OKP elnöke volt, aki az ún. „budapesti politikát” szorgalmazta. Szüllő felfogásában ez azt jelentette, hogy az érvényes államjogi elrendezés csupán ideiglenes érvényű, ennél fogva a szlovákiai magyarságnak továbbra is Budapest az igazi fővárosa, s politikáját is Budapest érdekei szerint kell folytatnia. Ennek a felfogásnak a jegyében az OKP politikájában a szlovákiai magyarok önszerveződésének

9. Digitální knihovna NS RČS 1920-1925, Poslanecká sněmovna – stenoprotokoly, 25. schůze, Středa 24. listopadu 1920. <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/025schuz/pri-lohy/priloh02.htm>

10. „...mi német-magyar szociáldemokraták töretlenül kitartunk az önrendelkezési jog mellett, amely az egyedüli garanciája lehet a Csehszlovák Köztársaság nemzeti békéjének...” Digitální knihovna NS RČS 1920-1925, Poslanecká sněmovna – stenoprotokoly, 4. schůze, Úterý 8. června 1920. <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/004schuz/s004008.htm>

11. Popély Gyula: i. m.; Angyal Béla: *Érdekvédelem és önszerveződés. Fejezetek a csehszlovákiai magyar pártpolitika történetéből 1918–1938*. Galánta–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum, 2002.

támogatása fokozatosan a háttérbe szorult,¹² mivel Szűllő szerint a magyar közösség gazdasági megerősödése a köztársasághoz való integrációt erősítené, ami nem kívánatos. Ez a merev negativizmus azonban nem felelt meg a magyar társadalom érdekeinek, különösen nem annak a gazdarétegnek, amely a nacionalista elvek szerint végrehajtott csehszlovák földreform által amúgy is jelentős veszteségeket szenvedett, s amely számára létkérdés volt a csehszlovák gazdasági életbe való integrálódás s az állami gazdaságpolitika által esetlegesen felkínált előnyök kihasználása.

Ezt felismerve kísérelte meg Szent-Ivány József az 1925-ös parlamenti választásokon új utakra vezetni az ellenzéki magyar politikát, s próbálta a Magyar Nemzeti Pártot a szudétanémet pártokhoz hasonlóan az aktivista táborba átvinni, amely kísérletet a szakirodalom hol réalpolitikának, hol pedig aktivizmusnak nevezi.¹³ Ez a fogalmi bizonytalanság leginkább az aktivizmusnak mint a két világháború közötti csehszlovák pártpolitika egyik sajátos jelenségének a szlovákiai magyar szempontú feldolgozatlanságából adódik. Ha ugyanis az aktivizmust a magyar szakirodalomban meghonosodott értelemben, vagyis a kormányzatot kiszolgáló, azzal szemben feltétlenül lojális, sőt a nemzeti érdekeket eláruló politikaként értelmezzük, akkor logikusnak tűnhet Angyal Béla ódzkodása e fogalom Szent-Iványval való összekapcsolását illetően.

Az aktivizmus ilyen értelemben való használata azonban túlságosan szűkítő értelmű lenne, s ahhoz, hogy az MNP 1925 és 1927 közötti irányváltását megfelelően értelmezzük, a szudétanémet aktivizmus jellegének megértése szükségeltetik. Mint tudjuk, a német szavazók többségét maga mögött tudó szudétanémet pártok egy része a húszas évek első felében fokozatosan az aktivista modellhez sorakozott fel, s 1926-tól kormánypozíciót is vállalt.¹⁴ Mint azonban Franz Spina, a Bund der Landwirte (BdL) politikusa az aktivista német pártok nevében 1925. december 18-án felolvasott nyilatkozatában is kifejtette, a kormány támogatása nem jelentett lemondást az önrendelkezési jogról, s nem jelentette elfogadását azoknak a sérelmeknek, amelyeket a német népcsoport Csehszlovákiában elszenvedett.¹⁵ A szudétanémet pártok aktivizmusát, legalábbis annak kezdeti időszakában tehát nem az érvényes csehszlovák rendszer megerősítéseként kell értelmezni, hanem olyan kísérletként, amely abból a hitből fakadt, hogy a rendszert belülről, aktív politikával kell megváltoztatni.¹⁶ Az már más kérdés,

12. Angyal Béla: *Előszó. Dokumentumok az Országos Keresztényszocialista Párt történetéhez 1919–1936.* Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum, 2004, 30. p.

13. Angyal Béla a már említett kötetében (Angyal: *Érdekvédelem*, i. m. 138–152. p.) réalpolitikaként nevezi meg Szent-Ivány kísérletét, Szarka László viszont aktivista kísérletként jellemzi. L. Szarka László: Integráció és együttműködés a kisebbségpolitikában. In Bárdi Nándor–Simon Attila (szerk.): *Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében.* Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2006, 23–39. p.

14. A szudétanémet aktivizmus történetét illetően I. Kracik, Jörg: *Die Politik des deutschen Aktivismus in der Tschechoslowakei 1920–1938.* Frankfurt am Main, Peter Lang Verlag, 1999.

15. Digitální knihovna NS RČS 1925–1930, Poslanecká sněmovna – stenoprotokoly, 3. schůze, Pátek 18. prosince 1925. <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/003schuz/prilohy/priloh01.htm>

16. Vö. Beran, Josef Ladislav: *Odepřená integrace. Systémová analýza sudetoněmecké politiky v Československé republice 1918–1938.* Praha, Pulchra, 212. p.

hogy a csehszlovák többség az állami szerkezet megváltoztatására egyáltalán nem volt hajlandó, s így az aktivizmus eleve kudarcra volt ítélve.

Ennek a típusú szudétanémet aktivizmusnak az ismeretében lehet csupán Szent-Iványi kísérletét helyesen értelmezni, s így érthetőek meg a szintén aktivista húrokat pengető Zay Károly nyilatkozatai, amelyekben a szlovákiai magyar földbirtokos és lap-tulajdonos azt fejtegette, hogy az aktivizmus összeegyeztethető az ellenzékiiséggel.¹⁷ Amikor tehát a Magyar Nemzeti Párt aktivizmusáról szólunk, azt nem a Csánki–Csomor–Schulcz-féle, a kormányt kiszolgáló politikaként, hanem a szudétanémet BdL, DSAP és DCV által felkínált minta követéseként szükséges értelmeznünk. Ha óvatosan is, de ez a magatartás bontakozik ki az 1925-ös választások nyomán összeállt parlamenti képviselőház nyitóülésén elhangzott Szent-Iványi beszédből is, melyben a politikus azt fejtegette, hogy az MNP a „nemzetünk sorsán való siránkozás és a rajtunk esett súlyos jogtalanságok ellen való tiltakozás”¹⁸ kudarcát látva olyan reálpolitika útjára kíván lépni, amely továbbra is a magyar kisebbség önrendelkezési jogának elvitathatatlanságára épül, de amely a szlovákiai magyar közösség gazdasági és politikai pozícióinak megerősítését szolgálja.

Mint tudjuk, a MNP aktivista kezdeményezése végül hajótörést szenvedett, amibe Prága hajthatatlansága és kompromisszumkészségének hiánya éppúgy belejátszott, mint az MNP felkészületlensége és Budapest nyomása az egységes ellenzéki politika érdekében. Azonban azt, hogy ennek az elsősorban gazdasági érdekek által motivált új politikai iránynak volt létjogosultsága, nem csupán az MNP-hez címzett választói visszajelzések igazolták, hanem az ún. Országos Magyar Kisgazda és Kispáros Párt rövid története is, amely az 1928-as tartományi választáson úgy is mintegy 14 ezer szavazatot tudott szerezni, hogy csupán mintegy egy hónappal a választások előtt jelentette be megalakulását. A kormányhoz való közeledés útját hirdető kisgazdapárt fellángolása azonban rövid életű volt, s történet végül is kudarccal végződött.

Az a fajta aktivizmus tehát, amely úgy próbálta a csehszlovák többséggel való együttműködést megvalósítani, hogy közben a magyarság alapvető nemzeti érdekeihez (közte az önrendelkezési joghoz) ragaszkodni kívánt, s amely modell által a szudétanémet pártok, ha nemzetpolitikai áttörést nem is, de részeredményeket azért értek el, szlovákiai magyar viszonylatban kudarcot vallott. Kialakult viszont az aktivizmusnak egy másik típusa, amely végleges formájában nem önálló pártokban – hiszen ebben a formában mint a Csánki Aladár által alapított Köztársasági Magyar Földműves Párt példája is igazolta, életképtelennek mutatkozott –, hanem a két legnagyobb centralista csehszlovák párt, az Agrárpárt és a csehszlovák szociáldemokrácia keretén belül létrejött magyar szekciók révén szilárdult meg.

Közülük az első, a Csehszlovák Szociáldemokrata Párt Magyar Szervezőbizottsága a korábban jelentős tömegeket maga mögött tudó Csehszlovák Köztársaság Magyar Szociáldemokrata Munkáspártjából transzformálódott át 1927-ben, miután a Csehszlovákia Kommunista Pártja (CSKP) megalakulása után szavazóinak nagy részét elveszítette, s az 1925-ös választásokon a Német Szociáldemokráciával közös listán

17. *Prager Presse*, 1931. március 29. 2. p.

18. Digitális knihovna NS RČS 1925-1930, Poslanecká sněmovna – stenoprotokoly, 4. schůze, Pátek 18. prosince 1925. <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/004schuz/pri-lohy/priloh03.htm>

indulva csúfos kudarcot vallott. A magyar szekció tagságát részben azok az ős-szociáldemokrata szakszervezeti szakmunkások adták, elsősorban Kassán, Pozsonyban, Komáromban, akik nem mentek át a kommunistákhoz. Rajtuk kívül az állami alkalmazottak, főként az oktatásügyben dolgozók – bár esetükben talán nem a szociáldemokrata hagyományok, hanem sokkal inkább az állam felől feléjük érkező elvárásokhoz való alkalmazkodás s persze a demokratikus viszonyok megbecsüléséből fakadó hála volt a motiváció – alkották a szekció bázisát.

A Csomor István vezette földműves pártból 1926-ban az Agrárpártba beolvadva, annak szerves részeként tovább működő agrárpárti magyar szekció mögé pedig a Magyar Nemzeti Párt érdekérvényesítő erejében csalódott, s állami dotációt remélő kisgazdák, illetve a földhöz jutásban reménykedő szegényparasztság sorakozott fel nagyobb számban.

A két magyar szekció az anyapárt kegyéből, annak költségvetéséből működött, s mint a központ számára jelentőséggel nem bíró appendix, az anyapárt politikájára szinte semmiféle befolyással nem bírt. Ez viszont automatikusan vonta maga után a saját arculat hiányát s egyben olyan döntések felvállalását is, amely által ezek a formációk nem tudták hitelesen képviselni a magyar közösséget. Létjogosultságukat az anyapárt felé folyamatosan igazolni akarván, politikai kommunikációjuk középpontjába a Csehszlovák Köztársaság iránti lojalitás került, a szudétanémet aktivistákkal ellentétben viszont az önrendelkezési joghoz való ragaszkodást feladták. Ez a fajta feltétel nélküli lojalitás egyben a revízió határozott elvetését is jelentette, bár ebben a tekintetben a Csomorék agrárfrakciójának meglehetősen intranzigens revízióellenes álláspontjával szemben a szociáldemokraták megengedőbbek voltak, s azt hangsúlyozták, hogy nem elvből utasítják el azt, hanem a Horthy-rendszer jellege miatt, illetve azért, mert a revízió a fasizmust erősítené: „A revízió számunkra idegen gondolat, mert a mai Magyarországon olyan reakció van, amiből nem kérünk.”¹⁹

A két aktivista szekció ugyan igyekezett felvállalni a magyar kisebbség érdekvédelmét, követeléseai azonban sokszor formálisak voltak, s az érvényes nemzetállami kéréteken belül maradtak, tehát a magyar ellenzékkel, sőt a német aktivistákkal ellentétben nem kívánták a köztársaság nemzetiségi szerkezetének átformálását. Súlytalanságukat jelzi azonban, hogy a kormányzat iránti elkötelezettségük ellenére sem tudtak eredményeket felmutatni, s az első köztársaság 20 éve alatt egyetlen magyar politikus sem tudott kormányzati pozícióba kerülni.

A negativista ellenzék és a lojális aktivisták mellett a harmadik politikai pólust a III. Internacionálé szekciójaként működő Csehszlovákia Kommunista Pártja (CSKP) jelentette. Az 1921 elején a fenyőházi konferencián szervezetileg is létrejött szlovák kommunista mozgalomban a magyar munkásság jelentős szerepet játszott, hiszen a CSKP szlovákiai szervezete valójában a csehszlovák szociáldemokrácia bolsevik szárnyának (amelyben szép számmal képviseltették magukat a kassai magyarok is) és a pozsonyi központú szlovákiai magyar marxista baloldal összeolvadásából alakult ki.²⁰ S bár pontos adatokkal erre nézve nem rendelkezünk, a magyar kommunisták a szlovákiai tag-

19. Csehszlovákiai Népszava, 1933. június 16. Ne a halál, hanem az élet szava irányítsa a népek sorsát!

20. Provazník, Dušan: *Robotnícke hnutie v Bratislave 1918–1929*. Bratislava, Slavín, 1969, 130–131. p.

ság mintegy 1/3-át teheték ki. A CSKP mögé beálló magyarok között jelentős számban voltak a nacionalista szempontok szerint végrehajtott földreform kárvallottjai, a magyar falu legszegényebb rétege, akik esetében a párt erős demagógiával áthatott szociális programja volt a meghatározó.

Nem kevés vonzerővel azonban a CSKP nemzetiségi politikája is hathatott a magyar választókra, hiszen Moszkva direktívaival összhangban a CSKP támogatta a nemzetiségek önrendelkezési jogát. Igaz, az önrendelkezési jog támogatása esetükben sokkal inkább csak elvi kinyilatkoztatás volt, mintsem politikai gyakorlat. A húszas évek elején különösen az egykori szociáldemokrata struktúrákban (s ezt képviselte a párt akkori erős embere, Bohuslav Šmeral is) volt meghatározó az a vélemény, hogy Csehszlovákiát realitásként kell elfogadni, az önrendelkezési jogot pedig csupán annak függvényében támogatni, hogy az erősíti-e a demokráciát és szocializmust.²¹ Vagyis a gyakorlatban elutasították a szlovák–magyar határ revízióját.

1925 és 1934 között a CSKP-n belül is lezajlott a bolsevizálás folyamata, amelynek jegyében a csehszlovák párt is teljesen igazodott a Komintern irányvonalához. Innentől kezdve a CSKP a kommunikációjában a versailles-i rendezést elutasította, Csehszlovákiát imperialista államként, a népek börtönként interpretálta. A nemzetiségek önrendelkezése mellett azok elszakadási joga is megjelent a párt programjában: *„Követeljük a szlovák és a magyar nép különválásig terjedő önrendelkezési jogát. Ez annyit jelent, hogy szembehelyezkedünk azzal, hogy a szlovák és a magyar nemzet játékszer legyen az imperialista hatalmak kezében, s hogy vásári löcsiszárokként alkudozzanak a bőrre a csehszlovákiai és a magyarországi urak, akik erőszakkal kényszerítik arra, hogy az adott pillanatban erősebb imperialista selma jobbagya legyen. Azért harcolunk, hogy a szlovák és a magyar nemzetnek joga legyen eldöntenie a saját sorsát, élete módját, joga legyen akár különválni az államtól, ha nem akar a határai között élni.”*²² Ez azonban ismét csak inkább elvi jelentőséggel bírt, a szlovák–magyar államhatár revízióját határozottan elutasították, Steiner Gábor megfogalmazása szerint: *„a magyar dolgozók soha nem ismerték el a trianoni imperialista békediktátumot, tehát nem ismernek el semmiféle revíziót sem...”*²³

A szlovákiai magyar választók magatartását és a három fentiekben jelzett politikai stratégia egymáshoz való viszonyát illetően történetírásunk a legtöbb kérdést máig megválaszolatlanul hagyta. Egzakta módon végrehajtott kutatások hiányában máig nem feltárt a magyar választók megoszlása sem, bár alapvető tendenciák azért megfogalmazhatók.²⁴ Az első, 1920-as parlamenti választások az akkor még magát ellenzékiént és az önrendelkezési jog híveként megfogalmazó szociáldemokrácia sikerét hozta a

21. Uo. 118. p.

22. Idézi Plevza, Viliam: *A CSKP nemzetiségi politikája*. Bratislava, Madách, 1983, 171. p.

23. Digitální knihovna NS RČS 1929-1935, Poslanecká sněmovna – stenoprotokoly, 88. schůze, pátek 28. listopadu 1930. <http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/stenprot/088schuz/pri-lohy/priloh04.htm>

24. Erre az első kísérlet Angyal Béla nevéhez fűződik. L. Angyal Béla: A csehszlovákiai magyarság választói magatartása a két világháború között. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 3. évf. (2001) 1. sz. 3–48. p.

magyar választók között. A bolsevik típusú baloldal kiválása s magyar szociáldemokraták dezorientációja miatt a húszas évek elejétől már egyértelműen a sérelmi politikát folytató jobboldali magyar pártok megerősödése volt megfigyelhető; ezek a következő három parlamenti választáson (1925, 1929, 1935) a magyar szavazatoknak valamivel több mint a felét be tudták gyűjteni. A második legnépszerűbb lehetőségnek a CSKP bizonyult, az aktivisták pedig végig a legkevésbé népszerű alternatívának bizonyultak.

A további kérdések egyike az, hogy milyen volt a távolság az egyes irányok között, illetve hogy a választók számára volt-e átjárhatóság az egyes alternatívák között. A három politikai irány között szorosabb kapcsolatok csak nehezen lennének kimutathatóak. Ha a csehszlovák államhoz és annak szerkezetéhez való viszonyt szemléljük, akkor az egyik oldalon az azt teljes mértékben támogató aktivista szekciók és az azzal teljes oppozícióban levő sérelmi ellenzék és kommunisták között áthidalhatatlan szakadék tátongott. Ha viszont a parlamentáris demokrácia iránti elkötelezettségüket vizsgáljuk, akkor az azt elfogadó aktivisták és a sérelmi ellenzék (amely ugyan a csehszlovák demokrácia kétarcúságát sokat bírálta) kerül egy oldalra, és a kommunisták a másikkra. A revízió kérdésében viszont az azt támogató ellenzékkel az aktivisták és a CSKP állnak szemben, noha, mint azt jeleztük, a kommunisták az érvényes határokat sem helyeselték.

Ami az egyes irányok közötti átjárhatóságot illeti, a három diametrálisan eltérő ideológia ellenére a választók szintjén az átvándorlás nem volt rendkívüli. Ennek lehetőségét alapszinten az teremtette meg, hogy mindhárom irány (tehát nemcsak a jobboldali ellenzék, hanem a kommunisták és az aktivisták is) erős nemzeti demagógiával fordultak a választói tömegek felé. A jelenlegi ismereteink alapján az oda-vissza való átjárás legkevésbé a kommunisták és az aktivisták között volt gyakorlat. A sérelmi ellenzék és a kommunisták közötti átjáráshoz viszont jó alapot teremtett a csehszlovák nemzetiségi politika mindkét irányra jellemző elutasítása. Az aktivista tábor szavazóit viszont sok esetben valamiféle gazdasági érdek (munkahely, állami dotációk stb.) kötötték pártjukhoz, a közvetlen előnyök megszűnése viszont nagyon gyorsan a szavazók elpártolását s az ellenzékhez való átállását eredményezhette. A fentiek tehették lehetővé azt, hogy 1938-ban oly gyorsan megteremtődött az Egyesült Magyar Párt által szorgalmazott magyar egység. Mégpedig úgy, hogy először a nemzetiségi kérdésre megfelelő válaszokat adni nem tudó CSKP szavazói pártoltak át az EMP-hez, majd pedig a müncheni válság időszakában az aktivisták is csatlakoztak az egységes magyar táborhoz.

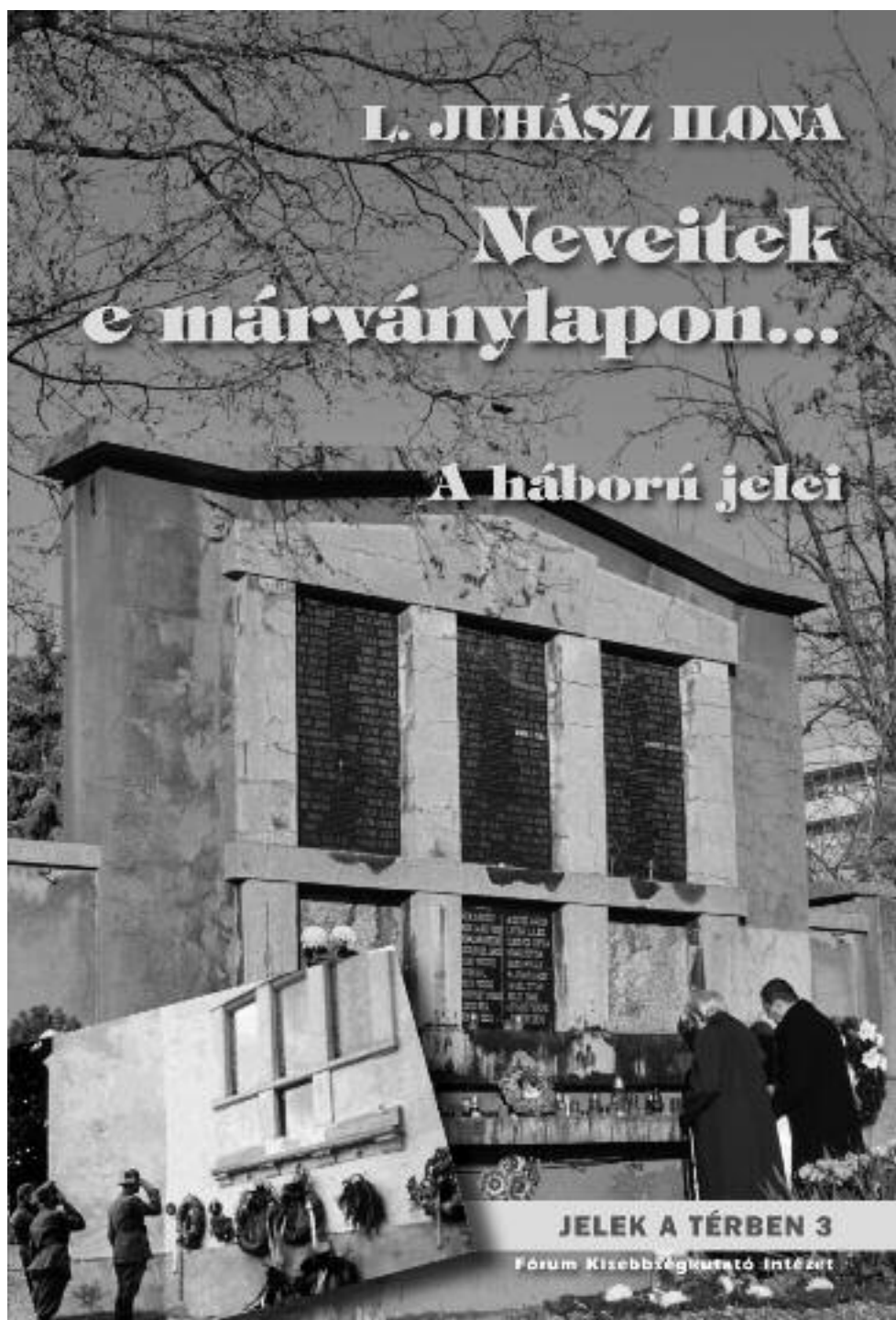
A pártok közötti átjárhatóságnak transzparens példáját nyújtja a korabeli közélet két neves személyiségének, Dzurányi Lászlónak és Vass Lászlónak az életpályája is. Az első a *Prágai Magyar Hírlap* (PMH), vagyis az ellenzéki pártok vezető újságírójából lett az aktivista *Magyar Újság* főszerkesztője és a Prágával való megegyezés egyik fő szószólója. Vass László ezzel szemben a kommunista *Magyar Naptól* igazolt át az ellenzéki PMH-hoz, s támadta ott tovább, igaz, már más ideológiai háttérrel, a csehszlovák nemzetiségi politikát.

Összességében elmondható, hogy a korabeli magyar pártpolitika számos aspektusa máig feltáratlan. Az aktivista vonal kutatása még csak most kezdődött, a baloldalt újból fel kell fedezni s immár a marxista sémáktól megszabadulva újra kell írni történetét, s szükségesnek látszik az ellenzéki pártok eddigénél mélyebb, a Budapesthez, Prágához, sőt egymáshoz fűződő viszonyának a vizsgálata is.

ATTILA SIMON

Under the Spell of Budapest, Prague and Moscow. The Alternatives of the Policies of Hungarians in Slovakia – from Activism to the Policies of Budapest – in the Interwar Period

This study examines the alternatives of the policies of Hungarians in Slovakia in the interwar period. Examining the role of the Hungarian parties in Slovakia, it must be concluded that the political life of the Hungarian community (as again since 1989) was characterized by a real, existing multiparty system. The representation of interests of the Hungarian political community basically had three firm directions: the oppositional politics of grievance, the ministerialist activist line and the Bolshevik internationalist solution. In the aspect of the relationship towards the republic, these alternatives resulted also in three basic approaches, while the three alternatives separated gradually. As for the electoral behaviour of the Hungarians in Slovakia and the mutual relationship of the above mentioned three political strategies, historiography leaves most of the questions unanswered. In default of an exact research, the distribution of the Hungarian voters is not known yet, although the basic trends can actually be formulated.

A katolicizmus szerepe Szüllő Géza politikájában

KÁLMÁN RÁCZ

The Role of Catholicism in the Policy of Géza Szüllő

322(437)"1918/1938"

261.7(437)"1918/1938"

94(437)(=511.141):322

32-051(=511.141)(437.6)

Keywords: Géza Szüllő (1872–1957) Hungarian member of parliament in the interwar Czechoslovakia, President of the National Christian Democratic Party. Hungarian Catholicism in Czechoslovakia 1918–1938.

A következőkben elsősorban két kérdésre keresem a választ. Egyrészt hogy milyen összefüggések mutathatók ki Szüllő Géza politikai stratégiája és egyházvédelmi tevékenysége között, másrészt hogyan jellemezhető a csehszlovákiai magyar katolicizmus egyes irányzatainak, csoportosulásainak viszonyulása Szüllő politikai, egyház-politikai koncepciójához.

Kiindulópontként jelezzük, mit is ért a történettudomány politikai katolicizmus alatt, hiszen Szüllő tevékenységét ezen a területen vesszük górcső alá! A politika és a vallás a történelem folyamán sohasem volt teljesen elválasztható egymástól, a fogalmat mégis inkább csak a 19. század második felétől használjuk egy jellegzetes szellemi-politikai irányzat jelöléseként. Magyarországon a politikai katolicizmus markáns tényezővé az 1890-es években vált, amikor megalakult a Katolikus Néppárt, majd különféle keresztényszocialista mozgalmak, pártok, csoportosulások jöttek létre, melyek a katolikus érdekvédelmet a politika színterén felvállalták, képviselték. Ettől kezdve az irányzathoz soroljuk mindazokat a személyiségeket, áramlatokat – legyenek azok papi személyek, világi politikusok vagy pártok –, melyek a hívő tömegek mozgósítása útján az egyház és vallás társadalmi szerepét óhajtották védelmezni, erősíteni. Valójában a konzervativizmus egyik megnyilvánulási formájáról van szó.

Szüllő alkotmányos konzervatív gondolkodó volt, aki közvetlenül nem keresztény párti politikusként került át a csehszlovákiai közéletbe – bár egy időszakban a Katolikus Néppárt tagja is volt –, azonban már az államfordulat előtt is határozott, ezzel együtt erősen pragmatikus keresztényi szemlélet jellemezte. Ismerjük kritikáját a századforduló korának ún. egyház-politikai harcával kapcsolatban, melynek során a liberális kormány az egyház társadalmi befolyását próbálta mérsékelni. Szüllő ezt egy veszélyes folyamat kiindulópontjának tartotta, úgy véelve, hogy ha a magyarság szembehelyezkedik Rómával, abból logikusan következik, hogy lazul a viszony a hű katolikus dinasztiaival, és így a nemzet „beleesik a kétoldali acsarkodó pánszláv és pángermán áradatba”.¹ Aki tehát az egyház mellett foglalt állást az egyház-politikai harcban, az a

1. Szüllő Géza: Miért alakult meg a régi Néppárt? *Magyar Nemzet*, 1944. január 30.

dualista a kereteket, és – ezen van a hangsúly Szűllőnél – a magyarság kivívott Kárpát-medencei pozícióit védelmezte. Ez a példa is jelzi, hogy Szűllő már 1918 előtt sem az öncélú egyházvédelmet tartotta szem előtt, nem követett úgymond felekezeti irányt, hanem nemzetpolitikai ars poeticájához idomultak egyház-politikai elképzelései. Kizárólag mint politikus tekintett az egyházi tennivalókra, s ez a megállapítás Trianon utáni tevékenységére hatványozottan érvényes.

A Trianon teremtette új helyzetben a felvidéki magyar katolikusok a jövőt meghatározó kérdések sorával szembesültek: tudomásul venni a magyar egyháztól való elszakítottaságot, vagy dacolni vele; meddig terjedhetnek a szlovákiai egyházon belül a magyar nemzeti igények; szükség van-e szlovákiai magyar püspökségre? Húsz év katolikus közéletének voltak ezek súlyos dilemmái, egy olyan alaphelyzetben, mikor a felvidéki egyházrészeket államhatár választotta el a magyarországi egyháztól, bár a történelmi ország egyházszervezete jogilag érintetlen maradt. A békekonferenciának ugyanis nem volt kompetenciája a rendezésre, a Vatikán pedig egyházjogilag – ami ebben az esetben az elméletileg szinonimáját jelenti – a magyar egyházszervezethez tartozónak hagyta meg a Csehszlovákiához került területeket is.

Szűllő 1925-ben, Nyugat-Európából való hazatérte után kapcsolódott be közvetlenül a csehszlovákiai közéletbe, s az Országos Keresztényszocialista Párt elnökeként találta meg a kapcsolódást a politikai katolicizmushoz. 1925-ig a csehszlovákiai magyar katolikus politika vezéregyéniségének Palkovich Viktor gútai plébános tekinthető, az általa vezérelt jogvédelmi tevékenység számos eredményt tudott felmutatni. A klérus memorandumok sorával állt ki a magyar istentiszteleti nyelv megőrzéséért, felemelte szavát a kormányzat szekularizációs törekvéseivel szemben, és kifejezte ragaszkodását egyházi központjához, Esztergomhoz. Ez a papi érdekvédelmi tevékenység 1925 után is megmaradt, de Szűllő pártelnökké választásával a szélesebb összefüggések, az átgondoltabb, távlatos koncepció kora jött el a felvidéki magyar katolikus politikában. A törekvések fokozatosan „politikusabb” keretekbe kerültek. Úgy is mondhatjuk, hogy Palkovichék mint papok politizáltak, Szűllő viszont kizárólag mint politikus tekintett az egyházi tennivalókra.

Szűllő közvetlen célja a szlovákiai egyházügyi rendezés késleltetése volt. Nem akart az új államhatárokhoz igazodó, végleges és definitív egyházi viszonyokat, egyrészt mert az a Szent István-i egyházszervezet megszűntét hozta volna, elősegítve Csehszlovákia teljes konszolidációját, másrészt minden változás a magyar hívek kárára történt volna, szétszórva őket észak–déli irányba megszervezett, szlovák többségű és vezetéseű püspökségekbe. „A csehszlovák kormány törekvése – fogalmazott –, hogy az egyházi ügyeket végleg rendezze. Az én célom pedig ennek a konszolidációnak a megakadályozása, mert tudom, hogy a mi politikánk szempontjából mit jelent az, ha a katolikus kérdés még rendezve nincs.”² Bevallottan azon fáradozott, hogy közbelépéseivel zavarja a csehszlovák állam és a Vatikán közötti jó viszony kialakulását.

Egyházi érdekvédelmi politikája a helyzetből fakadóan alapvetően külpolitikai jelleme volt, ami ebben az esetben nem Genf, London vagy Párizs felé irányult, hanem a római Szentszéket vette célba. A katolikus világegyházban minden döntési kompetenciával a Szentszék rendelkezett. A döntéshozó egyházi hivatalok az ún. kongregációk voltak, melyek tulajdonképpen minisztériumként tevékenykedtek, alakítva, formálva az

2. Magyar Országos Levéltár (MOL) K 63 Küm. Res. Pol. 47. cs. 236/1931.

egyház politikáját. Kitűnő kapcsolatokat alakított ki a Vatikán kuriális bíborosaival, akik az egyes kongregációk tagjai, vezetői voltak. Évente több alkalommal is Rómába látogatott, és a forró vasat folyamatosan ütve memorandumokkal bombázta a Vatikánt. Ezt a feladatot viszont nem valamiféle tragikus arculatot, szenvedő kisebbségi pózt felöltve végezte, hanem az úri modor birtokában, a protokollban jártas, sokoldalú műveltségű, gyakorlott diplomata könnyed stílusában tette. Meg kell jegyeznünk, hogy Szüllő ebben utolérhetetlen volt, mással helyettesíteni őt a felvidéki politikai garnitúrából bajosan lehetett volna. A bíborosoknak így nem is volt a terhükre gyakori felbukkanása és mozgolódása, szinte várták őt és újabb anekdotáit Benešről, Ferenc Jósikáról, az esetlen és bárdolatlan, Švejk-szerűnek lefestett csehszlovák diplomatákról. Eredeti és humoros modorában gyakran kacagtatta meg a bíborosokat, és a csehekről ártatlan arccal elmondott anekdotái a Vatikánban közismertté váltak.

A könnyed stílus mögött viszont céltudatos határozottság és erély húzódott. Római utazásainak általános célkitűzéseit 1934-ben így foglalta össze:

1. A revízió érdekében felhasználni az egyház rendkívül nagy befolyását. A Szent István-i egyházszervezetet ne rúgja fel a Szentszék, hanem várja ki a törvényszerűen bekövetkező határváltozást.

2. A csehesítést szolgáló intézményeket, amennyire lehet, megszüntetni, és megerősíteni mindazt, ami a régi Magyarországhoz való ragaszkodást a katolikus klérusban és a laikusokban lehetővé teszi.

3. Mindezt a kardinálisok magyar ügy iránti meggyőzése által tenni.³

Azt, hogy ennek a programnak a konkrét megvalósítását milyen módon képzelte, a külügyminisztériumnak szóló 1930-as jelentése is mutatja. Ebben kifejtette: hátráltatni kívánja, hogy a köztársaság konkordátumot kössön Rómával, meg akarja akadályozni, hogy az 1927-ben megkötött modus vivendi életbe lépjen, hogy az esztergomi egyházmegyét az elszlovákosítás céljából hozzácsatolják Nyitrához, Besztercebányához és Szepeshez, továbbá hogy a rozsnói egyházmegyét felosszák.⁴

Az egyházi kérdések revíziós összefüggéseit Budapest is komolyan vette. A külügyminisztérium igyekezett elérni, hogy minden magyar tényező, amely a felvidéki magyar katolikusok érdekeinek védelmében a Szentszékre próbál befolyást gyakorolni, egységes szellemben cselekedjék. El kívánták kerülni, hogy egymást nem fedő kívánságok merüljenek fel, köztük esetleg olyanok is, amelyek ellentétben állnak a magyar kormány álláspontjával. A harmincas évektől ez már bizonyos nehézségekbe ütközött, hiszen az idő haladtával, új kisebbségi generáció felnövekedésével együtt több egyházpolitikai alternatíva is megfogalmazódott. 1937 végén a külügyminisztérium nem titkolt bosszúsággal állapította meg: „Kívánságainkat illetően olyan káosz kezd kialakulni, amely igen ártalmas. Mást akar Szüllő, mást Esterházy, mást a felvidéki papok, mást a pesti tényezők. Szlovénországban most minden pap lehetőleg püspök akar lenni, vagy legalábbis vikárius. A személyi ambíciók igen mértéktelenek. Mindenki összevissza beszél és fontoskodik, pedig teljes összhangra lenne szükség.”⁵

Szüllő az alapelveket tekintve a magyar kormány álláspontját képviselte. Ehhez kimondva vagy kimondatlanul az az alapállás is hozzátartozott, hogy a kisebbségi

3. Országos Széchényi Könyvtár (OSZK). Kézirattár, Szüllő-hagyaték, fond X.

4. Esztergomi Prímási Levéltár (EPL) Cat. D/c. 3. doboz, Felvidéki birtokügyek.

5. Uo.

magyarságról való gondoskodásnak nem szabad veszélyeztetnie a külpolitikai, revízió-ira irányuló célkitűzéseket. Még akkor sem, ha a katolikus magyarok esetében ennek valójában a hitélet működőképessége látja kárát.

Ezt a megfontolást Szűllőnek a lehetőségekhez mérten leplezni volt ildomos. „Vigyáznom kell arra – fogalmazott –, hogy szerepem ne úgy tűnjék fel, mintha az Magyarországnak volna az akciója, de úgy, mint az ittlévő magyar katolikusok hitéleti prosperálásának az előmozdító törekvése.”⁶ Másutt kifejtette, hogy sehol nem nyilvánulhat meg „directe” a magyar érdekek miatt, hanem az általános katolicizmus elvébe burkoltan kell a Felvidéken tapasztalt sovinizmussal szemben fellépnie.⁷ Ennek megfelelően ismételte a kuriális bíborosok előtt, miért veszedelmes a szlávósító irány katolikus szempontból, milyen problémák vannak a papneveléssel kapcsolatban, és egyáltalán hol vannak az alapvető visszasságai a szlovenszkoí katolikus helyzetnek. Rómában rendszerint a következő kérdésekre tért ki:

1. A katolikus függetlenséget sérti, hogy a magyarországi egyházi intézmények birtokai le vannak foglalva, és a javadalmasok csak a kormány kényétől-kedvétől függően kapnak időnként juttatást.

2. Szlovákiai püspökökké nem azok lettek kinevezve, akik erre kvalitásukkal rászolgáltak volna, hanem azok, akiket a kormány a maga szlavizáló céljaira alkalmasnak látott. Agitátornak megfelelnek, de főpapnak nem. A magyarság úgy érzi, hogy az egyházi vezetésben nincs meg az a százalékaránya, amely őt intelligenciájánál és számánál fogva megilletné. Az egyházmegyei hivatalokban egyetlen magyar nemzetiségű, pláne magyar érzésű papot nem lehet találni, ami a magyar vonatkozású ügyek elintézésénél gyakran érezhető.

3. A papnevelés az anyagilag és szellemileg függő püspökök kezében van. A szemináriumokban nem katolikusnak, hanem csehszlováknak nevelik a papságot. Ennek hatása az lesz, hogy a magyarok a számukra ellenszenves katolikus lelkipásztortól a nemzeti érzésű református egyházhoz fognak pártolni. Ezt a reformátuskártyát Szűllő gyakran vette elő, mert úgy tapasztalta, hogy nagyon érzékenyek rá a bíborosok. 1935-ös adatok szerint a nagyszombati szemináriumban annak ellenére, hogy az egyházmegyében a magyar katolikusok 48%-ot képviseltek, papnövendékeik aránya csak 30%, a kassai egyházmegyében a 25%-os magyarságot a 60 teológusból csak 7 képviselte, a szinte teljesen magyar rosznyói egyházmegyében 11 magyar papnövendék mellett 13 szlovák volt.

4. A felekezeti iskolákat az állam úgy akarja megsemmisíteni, hogy a háború alatt lerongyolódott iskolák renoválására kötelezi a katolikus hitközséget, melynek viszont pénz nincs és hitelhez sem tud jutni, mivel utasítják a bankokat, hogy hitközségnek kölcsönt ne adjanak. Ha a megadott határidőn belül az iskola nem készül el, a településen modern állami iskolát építenek.

5. A nyelvtörvény rendelkezéseit jogtalanul az egyházakra is alkalmazzák. A törvény 20 százalékos nemzetiségi arányt ír elő a hivatalos nyelvhasználathoz, így erre való hivatkozással, ha a magyar katolikusok jelenléte valamely településen 20%-nál kisebb, akkor nem gondoskodnak azok lelki szükségleteiről anyanyelvükön. Ezzel szemben a szlovák telepésekkel teletűzdelt magyar vidékeken gondosan őrködnek azon, hogy az

6. MOL K 64 1938-64. 318/pol.sz.

7. OSZK. Kézirattár, Szűllő-hagyaték fond X.

államalkotó nemzetiség, még ha a 20 százalékot el sem éri, pap nélkül ne maradjon. Az eddig színtiszta magyar helyekre szlovák lelkipásztorokat küldenek olyan indoklással, hogy ott telepések is vannak.⁸

A szlovákiai magyar papság vágya egy az erdélyihez hasonló egyházszerkezeti megoldás kialakítása volt. Ott a római katolikus püspökségek magyar jellegű egyházmegyéek voltak, abból az egyszerű okból kifolyólag, hogy a románok az ortodox vagy a görög katolikus valláshoz tartoztak, így az ottani latin szertartású püspökségek szinte csak magyar hívekkel rendelkeztek. A jogvédelmet magyar nemzetiségű püspökök képviselték, a hitélet és adminisztráció nemzeti-anyanyelvi keretek között volt biztosítva. A felvidéki alaphelyzet ettől lényegesen eltért. Szent István óta a szlovákok és magyarok közös egyházszerkezetbe tartoztak, amely Trianon előtt magyar jellegű és vezetésű volt, utána pedig viharos gyorsaságú szlovákosítási folyamaton esett át. Nyitra, Besztercebánya, Szepes, Rozsnyó, Kassa, Nagyszombat a húszas években szlovák nemzetiségű főpásztorokat kapott, s az alsóbb szinteket is igyekeztek szlovákokkal betölteni.

Szűllő és a papság egyformán látta, hogy az 1920 utáni felvidéki egyház a szlovákosítás egyik hatékony eszköze lett. Felrötták a hierarchiának az egyházi igényekre irányuló kérelmek elutasítását, a magyar hívekhez való nem kielégítő viszonyt: „Jelek vannak arra, hogy a katolikus magyarságot az egyházi hatóságok a szlovák testvér mellett nem egészen tekintik testvérnek, csak amolyan féltestvérnek, vagy éppen mostoha-testvérnek, jelek, melyek mellőzést, idegenkedést, visszaszorítást láttatnak és keltenek... Fáj ez nekünk, mert a csehszlovák államot fűtő ellenszenv a magyarság iránt mind tudatosabbá akar lenni egyházi téren is.”⁹ Szűllő ennek tudta be, hogy a Felvidéken nem lehetett magyar szeminárium, a papság magyar prédikálást nem tanult, az új káplánok a magyar gyónást nem értették.

Egyik írásában Szűllő Csehszlovákia népeinek, országrészeinek vallásfelfogását, egyházhoz való viszonyát vette számba. Kifejtette, hogy a köztársaság egykor Szent Vencel és Szent István külön országa volt, melyben a lelkek más módon fejlődtek, nevelődtek. A cseh lélek racionalizmusa ennek következtében nagyban különbözik a szlovák lélek mélységet és magasságot kereső lelkivilágától, de mindkét szláv katolicizmus egészen másként nyilvánul meg, mint a konkretizmus felé hajló magyarok katolicizmusa. De még magában a cseh katolicizmusban is két árnyalatot lehet megkülönböztetni: a prágai cseh és az olomúci morva lélek másságát. A cseh katolicizmust befolyásolta az üldözöttség miatt kitermelődött erős nemzeti érzés, amely a Habsburgok katolicizmusával szembeni védelemül támadt fel benne, s a cseh katolikus egyházban nincs meg az a Róma iránti odaadó engedelmség, amely a morváknál és a szlovákoknál jellemző. A fehérhegyi csata után, mikor az önálló cseh nemzet megszűnt, a katolicizmus Csehországban kettős irányban fejlődött tovább. Az egyik irány, melyet a főpapság vezetett, s amely a Habsburgok felé orientálódott, támasza volt a közös birodalom gondolatának. Ez volt az úgynevezett úri katolicizmus. A másik irány, melyet a legyőzött nemzet fiaiból rekrutálódott szerzetesrendek és az alsópapság vezetett, volt az ún. nemzeti katolicizmus. Ez a kettősség, bár halványodva, de fennállt 1918 után is. Csehországban azóta új, nemzeti érzelmű püspöki generáció nőtt fel, s a főpapság legerősebb

8. Szűllő Géza: A katolicizmus helyzete a Csehszlovák Köztársaságban. *Magyar Szemle*, 1935. március.

9. OSZK. Kézirattár, Szűllő-hagyaték, fond X.

támasza, a trón sem létezik már. Az új államhatalom nagyhatású gondolata a katolicizmus demokratizálása volt, ami a cseh püspöki kar politikai erejének látványos zuhanásához nagyban hozzájárult.

A legkiválóbb magyarországi főpapok közül sokan szláv származásúak voltak, a legutóbbi időkben például Csernoch hercegprímás, Császká kalocsai érsek vagy Prohászka székesfehérvári püspök. Szlovenszko katolicizmusa – folytatja Szüllő az elemzést – teljesen más, mint a történelmi országoké. A vallásos megmozdulások sokszor itt is összekapcsolódnak politikai törekvésekkel, de a szlovák politika sohasem fordult a vallás ellen. 1918 októbere nem okozott katolikusellenes tüntetéseket, a történelmi országokból átszűrő hullámok nem ragadták magukkal a szlovákokat. Egyes katolikus értékek, mint például a középiskolák, kiestek ugyan az egyház kezei közül, de csak azért, mert a katolicizmus készületlen volt az állam etatisztikus irányával szemben. A magyar katolikusok száma Szlovákiában igen tekintélyes, a közjogi érzés sokkal erőteljesebb, és a papság kevésbé fejet hajtó, mint az ország másik felében. A kormányhatalom, melyet a legionáriusok hittagadó szelleme vezetett, a magyar püspökökkel brutálisan járt el. Abban az időben Róma megtépett vitorlákkal maga is a stabilitást kereste, ezért jóformán kritika nélkül fogadta el a csehszlovák kormányok proposícióit. Így történhetett, hogy a régi szlovenszkoí, nagy tekintélyű ordináriusok helyett olyanok neveztek ki adminisztrátorra és püspökké, akiknek a nagy tradíciójú és műveltségű papság között tekintélyüket utólagosan kellett működésükkel megszerezniük.

Miután e főpapok lelki beállítottsága inkább nemzetiségi, és a vélt elnyomás következtében keserű volt, kezdték magukat tisztán a nemzeti gondolat apostolai gyanánt kiadni, szembehelyezkedve azzal az elvvel, hogy a püspöki szék nem arra való, hogy eszköze legyen valamely célnak, hanem arra, hogy a katolikus elvek megerősítésének legyen az alapja. Az új püspökök kezdetben olyan pásztorleveleket adtak ki, amelyekben szlovák püspököknek nevezték magukat. „Ez ellen éppen én szólaltam fel – közli Szüllő –, hirdetve, hogy a római katolikus egyház szempontjai szerint nincsenek szlovák püspökök, csak római katolikus püspökök, mert hiszen akkor a magyar katolikusok nem érezhetnék, hogy nekik is atyjuk és lelkiatyjuk az a püspök, akit az ő üdvösségük előmozdítására az egyház kirendelt... Nem szabad elfelejteni azt, hogy Szlovenszkon ezer évig a magyar öntudat és a magyar génusz volt a *verbum regens*. Nem szabad elfelejteni azt, hogy a katolikus főpapok, papok közjogi gondolkodással bírók voltak, s nem szabad elfelejteni azt, hogy a katolikus iskolák fenntartása az államhatalomtól függetlenül, a katolikus egyház érdekében független és szabad volt.”¹⁰

A régi Magyarország Szüllőnél az egyház nemzetiségi politikája tekintetében is kiállta az összehasonlítást. Gyakran idézte Simor prímás szlovákokhoz való viszonyulását, aki a Felvidékre küldött papoknak mindig azt mondta: „Ne felejtsetek azt, hogy titeket nem a grammatika tanítására, de a katechizmus tanítására küldelek ki.”¹¹

A klérus és Szüllő problémalátása hasonló volt, de a válaszok ezekre a problémákra már esetenként eltértek egymástól. Első pillantásra talán meglepően hangzik, de Szüllő egyértelműen elutasította a magyar püspökség felállítására irányuló törekvést. A papság célkitűzését – amely az erdélyi mintából is táplálkozott – körültekintést nélkül-

10. Szüllő Géza: A katolicizmus helyzete a Csehszlovák Köztársaságban. *Magyar Szemle*, 1935. március.

11. OSZK. Kézirattár, Szüllő-hagyaték, fond X.

lőző, nem politikus magatartásként értékelte. Bosszúsan állapította meg, hogy politikai vakságukban olyan valamit kérelmeznek, ami ellen éppen ők hadakoznak a legelszántabban. Egy szlovákiai magyar püspökség szorgalmazása ugyanis csak az esztergomi érsekség területének feldarabolásával, a Magyarországhoz fűződő utolsó egyházi szálak elvágásával lenne keresztülvihető. Erre törekedni még akkor is botorság, ha a magyar katolikusok hitéleti érdekei akár hosszabb távon is csorbát szenvednek.

Az üggyel kapcsolatban a külügyminisztérium is kifejtette álláspontját, amely Szüllőével teljes mértékben azonos volt. Leszögezte a Trianon óta követett elvi álláspontot, miszerint az évszázados egyházi beosztások megbolygatása nem indokolt, és egy ilyen rendezést a magyar kormány csak kényszerhelyzetben hajlandó eltérni. Mindezt szem előtt tartva a püspökség létrehozása elvfelelővé jelentene, hiszen az az esztergomi egyházmegye diszmembrációjával együtt járna. Ezzel szemben az érsekség északi területén 1922-től létező nagyszombati adminisztratúra csak ideiglenes rendezést jelent, és késlelteti a csehszlovák határok megszilárdulását. E logikából fakadóan az adott körülmények között inkább magyar vikariátusok felállítását vélték szorgalmazandónak, ami egyrészt nem jelent végleges egyházi elhatárolást, másrészt biztosíték volna arra nézve, hogy a magyar katolikus kisebbség egyházszerkezeti, hitéleti és oktatási jogkörrel bírjon.¹²

A területi kérdést Esztergom sem kívánta bolygatni. Az érseki aulában egyébként is úgy vélték, hogy magyar püspökség felállítására nincs sok esély, hiszen a Szentszék „nacionalista alapon” püspökségeket létesíteni nem szokott.¹³

A felvidéki papságot és híveket elsősorban nem a taktikai fegyelem motiválta. Számos memorandumban, újságcikkben, római meghallgatáson a külön püspökség óhaját fogalmazták meg. Nem csupán magyarul tudó, hanem velük érző főpásztort és nem csupán püspöki hatalomnak alávetett vikáriust, hanem tényleges egyházi hatalommal bíró püspököt kívántak maguk fölé. A saját egyházmegyében hitéleti, sőt kisebbségi problémáik jelentős részének a megoldását látták, úgy vélték, hogy ha van magyar püspökség, akkor ott nincsenek gondok a hitéleti nyelvhasználattal, az egyházkormányzati nyelvvel, nemzeti sérelmek a püspök részéről nem érik a híveket, a felekezeti iskolák magyar jellege biztosított lesz, sőt számuk is növekedhet. Ráadásul egy önálló egyházmegyének magyar szeminárium is van, ami megoldja a papképzést. A követelés a sajtóban és a katolikus gyűléseken szüntelenül ismételt formulává vált, ám ezzel a megoldásra hivatott egyházi körök gyakorlatilag nem foglalkoztak.

A magyar püspökség eltérő megítélésének ügye is rámutat, hogy a felvidéki magyar klérus egy részének elképzelései és Szüllő felfogása között esetenként mély szakadék húzódott. Az ellentét a források szintjén leginkább az Országos Keresztényszocialista Párt ún. papi szárnyával, illetve annak vezetőjével, Franciscy Lajos nyitrai kanonokkal való konfliktusában manifesztálódott. A nyitrai kanonok és köre jóval határozottabb katolikus politikát várt el a pártvezetéstől. Ennek jegyében elleneztek minden együttműködést a Magyar Nemzeti Párttal, legyen szó közös választási listáról vagy akár pártegyesítésről. Franciscyék számára nem volt megfelelő indok az együttműködésre az erőegyesítés, a közös magyar fellépés óhaja, melyet a húszas évek végétől Budapest is szorgalmazott. Álláspontjuk szerint a szabadkőműves, evangélikus és zsidó jellegűnek

12. EPL Cat. D/c. 3. doboz, Felvidéki birtokügyek.

13. Haiczl Kálmán: *Egyháztörténelmi emlékek a cseh megszállás korából*. Esztergom, 1940. 48. p.

értékelt irányzattal való együttműködéssel a katolikus irány szorul háttérbe a keresztényszocialista pártban. Ezzel nem erősítik, hanem inkább gyengítik a magyarság fellépésének erejét. Jellegtelen, határozatlan politizálás lehet csak a közösködés eredménye, hiszen képtelenség katolikusoknak, protestánsoknak, zsidóknak egyformán szolgálni az érdekeit, még akkor is, ha magyarságuk összeköti őket. Az ilyen politika bénultsághoz, passzivitáshoz vezet. A konfliktus odáig fajult, hogy a klerikális csoport kilépésével, pártalapításával is számolni kellett. A probléma végighúzódtott a harmincas éveken, s újabb kicsúcsosodását a pártegyesítés idején, illetve a bécsi döntésig tartó időszakban érte el.

Felmerül a kérdés, vajon mennyire beszélhetünk a felvidéki magyar klérus politikai egységéről? Papi mivoltukból származott-e egy többé-kevésbé homogén szemlélet, helyzetükből fakadó közös problémalátás és gondolkodás?

Vizsgálatom eredménye azt mutatja, hogy a felvidéki papságon belül jól kirajzolódó politikai törésvonalak húzódtak, és Szűllő nem általában a klérussal, nem a politizáló papsággal, hanem annak – nevezzük így – *ultramontán* részével nem tudott sokszor „zöld ágra vergődni”. Ez a Franciscy kanonok, majd 1933-as halála után Gregorovits Lipót nevével fémjelzett csoportosulás a felvidéki magyar politikai katolicizmusnak csúpán az egyik, bár annál markánsabb irányzata volt.

Az általam ultramontánnak nevezett csoport kapcsán kijelenthető, hogy mindenekelőtt *felekezeti politikában* gondolkodtak *magyarságpolitika* helyett. A vallási identitás számított körükben elsődleges rendező elvnek. Fórumuk a *Nyitra megyei Szemle*, majd Franciscy halála után különösen az *Érsekújvár* és *Magyar Vidék* című lap volt, amely számos alkalommal felvetette azt a ma már kissé megmosolyogtató kérdést, hogy mi az elsődleges: az, hogy valaki hívő, vagy az, hogy magyar? A lap a kérdésre a következő választ adta: „Egészen természetes, hogy amikor megszületünk és megkeresztelnek, mindjárt katolikusok vagyunk. Magyarokká csak akkor válunk, amikor az édesanyánk megtanít édes magyar anyanyelvünkre. Minden körülmények között mi katolikus magyarok vagyunk és nem fordítva. Ezért a politikában is a katolikus mivoltunk van a magyarságunk előtt.”¹⁴ Másutt: „Mi a vallásos nemzeti eszmény követői vagyunk, és a világnézeti harcok mai pergőtűzében elsőbbséget adunk a világnézeti, sőt felekezeti alapon történő szervezkedésnek. Mi erősebbek vagyunk egyedül, mint a mindeneket egységbe ölelni akaró közös alakulatokban.”¹⁵

Ebből következően az OKP és különösen az Egyesült Párt által képviselt iránynál jóval határozottabb, egyértelműbb katolikus politikát vártak el. Offenzív katolicizmust követeltek, s a kisebbségi politikában kimondottan keresztény katolikus irányú előretörést szorgalmaztak. Olyan pártkereteket, amelyben a keresztény katolikus érdekek védelme az első helyen áll.

Ez a szélsőségesen klerikális irány a magyarországi, Bangha Béla páter által fémjelzett *ecclesia militans*nak, harcos egyháznak nevezett vonulat felvidéki vetülete volt. A párhuzam azért is egyértelmű, mivel gyakori a rájuk való hivatkozás, tevékenységük példaként való említése, s Bangha Bélának, valamint jobb kezének, Nyisztor Zoltánnak rendszeresen jelentek meg írásai az *Érsekújvár* és *Magyar Vidék*ben. Hozzájuk hasonlóan szinte egyetlen szempontra hegyezték ki publicisztikájukat: az adott területen és

14. *Érsekújvár és Magyar Vidék*, 1937. január 3.

15. *Érsekújvár és Magyar Vidék*, 1936. június 14.

situációban mennyire érvényesül a katolicitás, vagy más nézőpontból mondva, mennyire észlelhető benne a protestáns, zsidó, liberális befolyás. Véleményük szerint az OKP-t is tévutakra vitték ezek az erők, az Egyesült Pártban pedig a 25 százaléknyi nem katolikus töredék teljesen átvette a hatalmat a 75 százalékos katolikus többség felett.

Szűllő nehezen viselte e papi csoport felekezetieskedését és a koncepciózus magyarságpolitika hiányát. 1929. évi, Budapestnek küldött jelentésében bosszúsán közli, hogy Franciscyék a felekezeti irányt akarják itt megvalósítani. „Ezt a harcot én állom” – tette hozzá a pártelnök.¹⁶ Az ecclesia militansszal szemben másutt megjegyzi: „A keresztet nem lehet buzogánynak használni.”¹⁷

Azt, hogy a klerikalizmus és a politikai katolicizmus nem feltétlenül szinonimák, egy másik papi irányzat tevékenysége jelzi. Végig kitartottak Szűllő mellett, s támogatták az Országos Keresztényszocialista Párt, majd az Egyesült Párt irányvonalát. „Először vagyunk magyarok, és csak azután keresztények” – foglalt állást egyértelműen Haiczl Kálmán az imént jelzett polémiát illetően.¹⁸ Egyértelműen a Szűllő-féle irány mellett tették le a garast Franciscyékkel szemben, kijelentve, hogy Szűllő mindig azon az úton haladt, amely az egyház és a magyarság magasabb érdekeivel volt azonos.¹⁹ „Kétségtől oroszlánrésze volt abban, hogy a csehszlovák kormányzat egyházellenes és így magyarellenos akciója Rómában hajótörést szenvedett... Minden lépése a hercegprímás és a magyar kormány tudtával történt... Elméjének minden működése és elgondolása, szívének minden dobbanása egyes-egyedül a nagy cél elérésére irányult... A magyar katolikus és nemzeti érdekek elválaszthatatlanok a Felvidéken, a kettő nem járhat külön utakon.”²⁰

Az ultramontán vonulat puhának, megalkuvónak tekintette ezt a papi csoportot. Gyászkatolikusoknak nevezték őket, akiket a liberálisok, protestánsok felhasználnak céljaikra, öntudatlanul szolgálják sötét tevékenységüket. A protestánsok uszályhordozói, illetve azokéi, akik a vallást csak hirdetik, de nem élik át.²¹

A Szűllő és a hozzá kötődő, mondjuk így: konzervatív papi csoport politikáját, Gregorovitsékon kívül egy másik irányból is érték bírálatok. Ezt az irányzatot tartom a felvidéki magyar katolicizmus harmadik markáns szellemi vonulatának. A Pfeiffer Miklós kassai kanonok nevével fémjelzett újkatolikus csoportosulás a kereszténydemokráciához vonzódott. A kiutat kereste az egyre inkább zsákutcának érzett, védekező alapállású, konstruktív magatartást nélkülöző sérelmi egyházpolitikából. A Prohászka Körökben testet öltő mozgalom megfogalmazta, hogy bármennyire is indokolt az értékmegőrzésre, sérelmi memorandumokra, egyházkormányzati status quóra összpontosító magatartás, nem elegendő a pusztá védekezés. Végtelenbe nyúló passzív kiváráshoz, a sérelmek öncélú emlegetéséhez és ezzel együtt a magyar kisebbség és katoli-

16. OSZK. Kézirattár, fond X, X/15.

17. *Prágai Magyar Hírlap*, 1925. október 6.

18. Slovenský národný archív Bratislava, fond Policajné riaditeľstvo v Bratislave, 239. doboz, 10510/1932/prez. F. 195-197. Közli: Angyal Béla: *Dokumentumok az Országos Keresztényszocialista Párt Történetéhez 1919–1936*. Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 2004. 409. p.

19. Haiczl: i.m. 49. p.

20. Uo.

21. *Érsekújvár és Magyar Vidék*, 1938. június 26.

cizmus biztos sorvadásához vezet. A tartalmi kérdések előtérbe helyezésével kell mér-sékelni a konzervatív egyház-politikai felfogás formaiságát, s mindezt a szociális elkötelezettség, a nemzeti gondolat és a keresztény szellemiség alapelvei mentén.

Az egyház-politikai referenciák a pártelnökségből való távozása után is Szüllő kezében maradtak, így kritikáját Pfeiffer Miklós konkrétan neki címezte: „Szüllő elve a teljes negáció. Minden cseh intézkedést sabotálni és ad abszurdum vezetni. Szüllő semmiféle katolikus magyar szempontból elfogadható megoldást nem akar. Pedig a katolikus vallás erre a politikára nem jó.”²² Nyitottabbnak, tevékenyebbnek kell tehát lenni, s mivel az államhatárok stabilizálódtak, nincs más választás, mint konstruktívabb és kompromisszumkészebb magatartással tenni kísérletet a helyzet javítására.

Vajon milyenek voltak az erőviszonyok az egyes papi irányzatok között, mekkora volt az egyik-másik tábor támogatottsága a kléruson belül? A válaszadás nem könnyű e kérdésre, hiszen kevés egyházi embernél beszélhetünk tiszta elköteleződésről, és a bemutatott csoportosulásokat nem is tekinthetjük valamiféle zárt szekértáboroknak. Sok volt a személyi átfedés, az ingadozás az egyes álláspontok között. Számos konkrét ügyben pedig a klérus többnyire egyetértést mutatott.

Mégis akad egy jellemző eset, amit röviden ismertetek, hiszen talán közelebb visz az erőviszonyokat illető kérdés megválaszolásához. 1936-ban, néhány nappal a párt-egyesítés után létrejött a Magyar Katolikus Tanács (MKT) nevű szerveződés; ez egy olyan papi csoportosulás volt, amely kinyilvánított szándékai szerint a katolikus érdekvédelmet kívánta felvállalni, összefogni. E tekintetben tehát hasonló volt, mint a húszas években működő Katolikus Nagybizottság. A háttérben azonban politikai rivalizálás húzódtott, hiszen létrehozói Lelley Jenő korábbi keresztényszocialista pártelnök és az aktivizmus felé kacsingató Tyukoss János pozsonypüspöki plébános voltak.

Az MKT valójában csökkenteni kívánta a pártbefolyást a magyar katolikusok körében, másrészt valamiféle katolikus pártkezdeménynek is tekinthető, hiszen a magyar pártok egyesítése idején a klerikális csoport, mint említettük, komolyan fontolgatta egy katolikus párt alapítását. Községi pártok létre is jöttek – Érsekújvárbán, Pereden – melyek a községi választásokon indultak is, de országos szervezet alapítására nem szánták el magukat.

A Tanács létrehozásában a Tyukoss- és Lelley-féle aktivista szándékok és az ultramontanok törekvései összekapcsolódtak. Ez utóbbiak üdvözltek és támogatták a szerveződést, hiszen az Egyesült Párttal való szembenállás, a pártvezetéssel kapcsolatos sérelmek közősek voltak, ráadásul a Tanács tisztán felekezeti jelleggel bírt.

A klerikálisok támogatásán kívül viszont az általános bizalmatlanság volt jellemző a szervezettel szemben. A magyar papság és hívek az alakulattól lényegében távolmaradtak, a Tyukoss-féle irányvonal elszigetelt maradt, s csak a nagyszombati egyházi hatóság támogatásával tudta fenntartani magát. Nehéz most már megállapítani, hogy a papi többséget a klerikális intranzigencia taszította-e jobban, vagy az aktivista alapállás, mindenesetre a bécsi döntésig terjedő időszakban a felvidéki magyar katolicizmus nem tért az Egyesült Párttól külön politikai utakra, a többség megmaradt a párt által képviselt politikai, valamint a Szüllő és Esterházy által fémjelzett egyház-politikai irányvonalon.

22. K 63 1935 – 7/3. 54.cs.

Még akkor is, ha Szüllő, mint láttuk, alapjában profán módon tekintett az egyházra. Egy alkalommal Rockefellert idézte, aki szerint három tökéletes szervezet van a világon: a német hadsereg, a Standard Oil Company és a katolikus egyház. Rockefellernek csak az egyházat illetően volt igaza – tette hozzá Szüllő –, mert sem a német hadsereg, sem a Standard Oil Company nem tudta kiállni a világrengést megtépettség nélkül. Az egyházi hierarchiában azonban minden szög a legprecízebben és legtökéletesebben szabatos maradt. S jó, ha ez a tökéletes gépezet – vélhette Szüllő – egy kicsit a magyar ügy érdekében is zakatol.²³

KÁLMÁN RÁCZ

The Role of Catholicism in the Policy of Géza Szüllő

In my thesis, I mainly look for answers to two questions. The first one asks what clear links can be traced between the political strategy and the activities for defence of church performed by Géza Szüllő. The other question looks for the characterization of the attitude of the individual streams of the Catholicism of Hungarians in Czechoslovakia towards the political concept and ecclesiastical policy of Szüllő. He had not in view the pure defence of church before 1918 either, he did not follow a denominational stream but he adapted his ecclesiastical ideas to his credo in national policy.

He regarded church work exclusively as a politician, and this is ever so much true for his activities after Trianon. His direct purpose was the delay of the administrative settlement of the Church in Slovakia: he did not want the final conditions adjusted to the new borders, because in the result of these, the establishment of St. Stephen's Church would have been dissolved, helping to complete the full consolidation of Czechoslovakia, and, on the other hand, all changes would have happened at the expense of the Hungarian believers, as they would have been scattered in the direction of North–South, in bishoprics dominated and led by the Slovaks.

Admittedly, he had endeavoured to disturb the development of good relationship between the Czechoslovak state and the Vatican with his interventions. He built excellent relationships with the curial cardinals of the Vatican, the members or leaders of the individual congregations. He visited Rome several times a year, and striking while the iron is hot, he constantly “bombed” the Vatican with memoranda. He performed this task not in a suffering, tragic pose, but possessing genteel manners, in an easy style of a multi-faceted, educated person experienced in protocol and diplomacy.

23. Szüllő Géza: A katolicizmus helyzete... i. m. 271. p.

Fórum
Kisebbségkutató
Intézet
Etnológiai
Központ

Lokális és regionális monográfiák 6.

Alsó- és Felsőszeli a 20. században I.

Társadalomrajz két magyarlakta
településről Szlovákiában

Szerkesztette
Szarka László, Tóth Károly

Fórum Kisebbségkutató Intézet

Kétnyelvűség a dél-szlovákiai településeken

MARIANNA MRVA–TÍMEA SZILVÁSSY

Bilingualism in the Municipalities of Southern Slovakia

81`246.2

811.511.141`246.2

811.162.4`246.2

81`242

81`244

Keywords: The practical state of bilingualism in Southern Slovakia in 2010. Slovak, Hungarian, partly Hungarian, exclusively Slovak voice and written communication in public life.

Bevezetés

A kisebbségi nyelvhasználat a politikai szcénának köszönhetően az elmúlt hónapokban sokat ragozott téma lett. A célkeresztbe elsősorban a magyar kisebbség és az általa lakott dél-szlovákiai vidékek kerültek. Egyesek a szlovákok és a szlovák nyelv elnyomását, mások a magyarok és a magyar nyelv hátrányos helyzetét hangoztatták a nyelvhasználatról szóló vitákban. Meggyőzően érvelni azonban csak hiteles adatokra támaszkodva lehet. A Fórum Kisebbségkutató Intézet a Diákhálózat aktivistáival közösen valósította meg a dél-szlovákiai települések kétnyelvűségét, pontosabban a magyar nyelv hivatali használatát vizsgáló kutatást. A Diákhálózat munkatársai 2010. június elejétől szeptember közepéig azokat a településeket járták végig, ahol a magyar lakosság aránya a legutóbbi (2001-es) népszámlálási adatok alapján meghaladja a 10%-ot. Ahogy pontos képet kapjunk a magyar nyelv használatáról a hivatali érintkezésben, valamint a vizuális kétnyelvűségről. A kérdőíves felmérés mellett ugyanis a kutatás fontos része volt a fotódokumentáció, amely a vizuális kétnyelvűséget, tehát az emléktáblákon, műemlékeken, település- és utcaneveken, egyéb figyelmeztető táblákon használt feliratokat és azok nyelvét örökítette meg. Ez megtalálható már a Fórum Kisebbségkutató Intézet, valamint a Szlovákiai Magyarok Kerekasztala honlapján (www.foruminst.sk, www.jogsegely.sk – Vizuális kétnyelvűség rovat).

A kérdőív kérdéseire a települések első embereitől, a polgármesterektől, esetleg egyéb más kompetens személytől vártunk és általában kaptunk választ.

A vizsgált problematikának több dimenziója van, amelyek a következők:

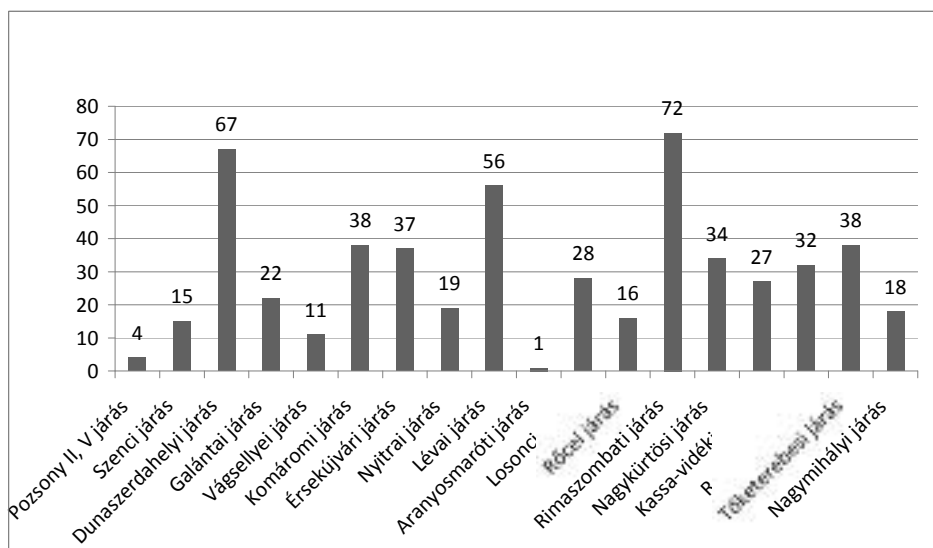
- a kihelyezett táblák és feliratok nyelvezete,
- az oktatási és egészségügyi intézmények nyelvezete,
- a hitélet és szertartások nyelve,
- az önkormányzat és a lakosság közti kommunikáció nyelve,

- az önkormányzati hivatal belső kommunikációjának nyelve,
- tájékoztató információk nyelvezete,
- a vonatkozó törvények gyakorlatban való alkalmazása,
- az illetékesek véleménye a problémáról.

Az adott dimenziók mindegyikét meg kell vizsgálni ahhoz, hogy átfogóan tudjuk feltárni a valós helyzetet. Előtte viszont hasznos lehet közelebbről megismerkedni Szlovákia magyaralkta településeinek néhány általános jellemzőjével.

A 10%-os nemzetiségi határ kritériumának 530 település felelt meg, az adatelemzés során pedig 535 település kitöltött kérdőívvel dolgoztunk. Az 535 település 19 járás közt egyenlőtlenül oszlik meg. Míg az Aranyosmaróti járásban csak egyetlen, a kutatás kritériumainak megfelelő község található, a Rimaszombati járásban 72, amely ezzel a magyar települések tekintetében a legnépesebb járás. A sorban következő a Dunaszerdahelyi és Lévai járás, amelyekben 67, illetve 56 magyar község található.

1. grafikon. A kutatásban részt vevő települések járások szerinti megoszlása

A 19 járási székhely közül a magyarok aránya tízben – Szencen, Dunaszerdahelyen, Galántán, Vágsellyén, Komáromban, Érsekújvárbán, Léván, Losoncon, Rimaszombatban és Rozsnyón – haladja meg a 10%-os határt. Hivatalos érintkezésben közülük hétben biztosítandó a magyar nyelvhasználat, Vágsellyén, Léván és Losoncon ugyanis a magyarok aránya nem lépi át a 20%-os törvényi küszöböt.

1. táblázat. Magyarok aránya a vizsgált járási székhelyeken a 2001-es népszámlálás alapján (www.portal.statistics.sk)

Járási székhely	Magyarok aránya
Szenc	22,0%
Dunaszerdahely	79,7%
Galánta	36,8%
Vágsellye	17,9%
Komárom	60,1%
Érsekújvár	27,5%
Léva	12,2%
Losonc	13,1%
Rimaszombat	35,3%
Rozsnyó	26,8%

A vizsgált települések 75%-a magyar többségű, 93%-ukban pedig a magyar kisebbség aránya átlépi a törvényi küszöböt, vagyis a lakosság legalább 20%-a magyar nemzetiségű. A lakosság számát tekintve nagyrészt kis községeket találunk. Legtöbbjük, 64%-uk legfeljebb 1000 fős.

Nagyobb változatosság a járások szerinti felosztásban mutatkozik. A legfeljebb 500 fős községek elsősorban a Rimaszombati, Nagykürtösi és Lévai járásban koncentrálódnak: 43%-uk található ebben a három járásban. Az 5001 főnél nagyobb lélekszámú települések többsége a Dunaszerdahelyi, Komáromi, és Érsekújvári járásokban kerül el: ugyancsak 43%-uk.

2. táblázat. A lakosság száma a településeken

Lakosság száma	%
0-500	36,0%
501-1000	28,7%
1001-2000	20,8%
2001-3000	6,4%
3001-4000	2,6%
4001-5000	0,4%
5001 fölött	5,2%

Ha a továbbiakban figyelembe vesszük, hogy tehát elsősorban magyar többségű kistérségek a kutatás tárgyai, egyes kérdéseket könnyebb lesz megértenünk, másokra viszont talán rácsodálkozunk.

Táblák és feliratok

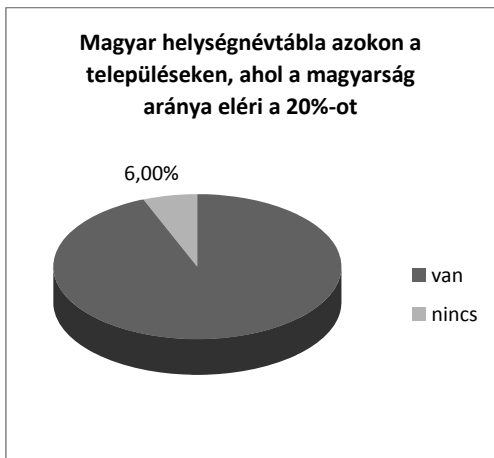
A 20%-os nemzetiségi küszöb átlépése az önkormányzatok számára azt jelenti, hogy az érvényes jogszabályok szerint ezeken a településeken biztosítani kell a kisebbségi nyelvhasználatot. Ezzel a kötelezettséggel minden tizedik megkérdezett – tehát polgármester vagy a polgármesteri hivatal alkalmazottja – nincs tisztában. A jogszabály egyik vetülete, hogy az ilyen településeket magyar helységnevtábla is jelezze. Ezek a

magyar helységnévtáblák a 20%-os küszöböt átlépő települések közel 94%-ában megtalálhatóak, 6%-ukban hiányoznak. Azokat a településeket, amelyek kötelesek a magyar helységnévtábla kihelyezésére, az ún. településjegyzék¹ sorolja fel, amelynek jelenlegi változata az 1991-es népszámlálási adatokra támaszkodik. Ennek köszönhetően magyar helységnévtáblával találkozhatunk még olyan települések határában is, ahol ma már nem él 20% magyar.

2. grafikon. Magyar helységnévtábla a magyarok aránya alapján – 10%

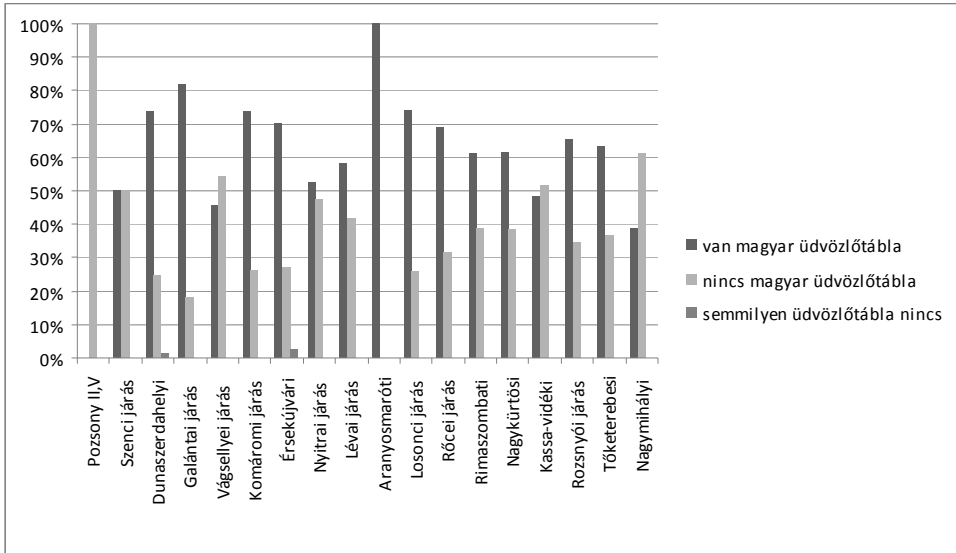
3. grafikon. Magyar helységnévtábla a magyarok aránya alapján – 20%

1. Zoznam označení obcí v jazykoch národnostných menšín podľa okresov. Príloha zákona Národnej rady Slovenskej republiky č.191/1994 Z.z.

Szinte kivétel nélkül mindenhol üdvözlőtáblával köszöntik a község határát átlépőket. Az esetek több mint egyharmadában viszont nincs magyar felirat ezeken a táblákon. A Pozsonyi, Szenci, Kassa-vidéki és Nagymihályi járások magyaralkta településeinek több mint 50%-ában nincs magyar felirat az üdvözlőtáblákon.

4. grafikon. Magyar felirat az üdvözlőtáblákon járások szerinti felosztásban

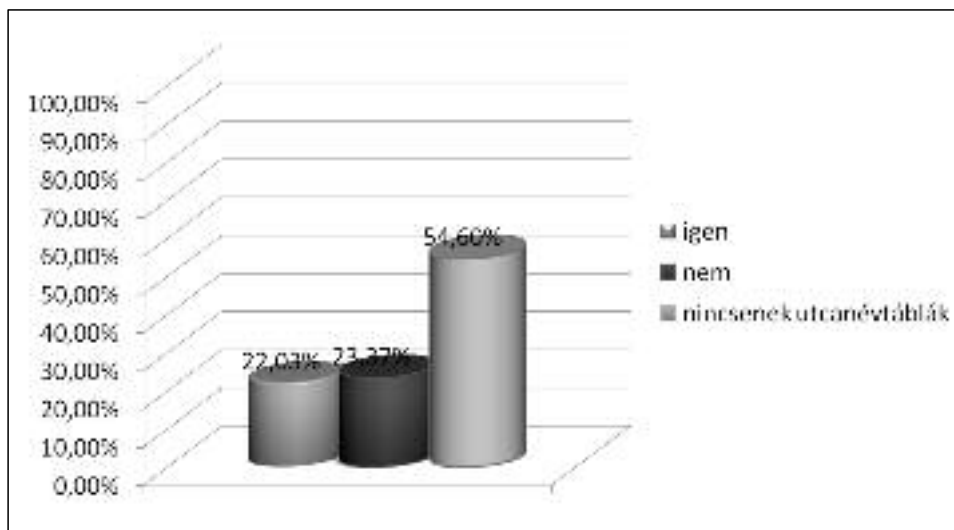
A felmérésben részt vevő települések 33%-án már egyszer vagy többször előfordult, hogy a helységnév- és/vagy az üdvözlőtáblákon a magyar feliratot megrongálták. A legtöbb ilyen tapasztalatuk a Dunaszerdahelyi, a Rimaszombati és a Lévai járásba tartozó községeknek van.

3. táblázat. Előfordult, hogy a helységnévtáblán és/vagy üdvözlőtáblán megrongálták a magyar feliratot?

Előfordult	33,3%
Nem fordult elő/nem tud róla	66,7%

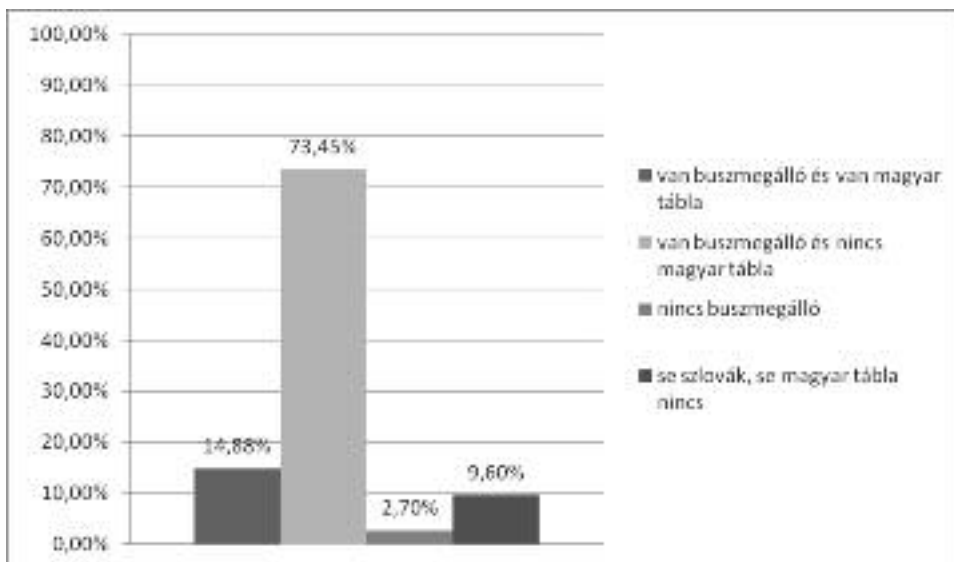
A polgármesteri hivatalok 76%-án feltüntették mind a hivatal, mind a település magyar nevét. A fennmaradó 24% megoszlik azon települések között, ahol sem a hivatal, sem a település neve nincs feltüntetve magyarul (10%), vagy csak a hivatal neve van magyarul (12%), esetleg csak a település neve van magyarul (1%). Utcanévtáblák a felmért települések több mint felében nincsenek. Ahol vannak, ott is csak az esetek 48%-ában vannak az utcanévtáblák kiírva magyarul is. Több településen találkozhatunk olyan hibrid változatokkal, mint például a *Bratislavai út*, 13 helyen válaszolt úgy a megkördített polgármester vagy hivatali dolgozó, hogy ha más település neve szerepel utcanévként, akkor nem vagy nem minden esetben a magyar nevét tüntetik föl.

5. grafikon. Magyar utcanévtáblák a településen

Magyar feliratok tekintetében rosszabb a helyzet a busz- és vasútállomások esetében. Az 535 felmért település közel háromnegyedében a buszmegállóra csak szlovák helységnévtábla van kihelyezve, a vasútállomások esetében ez az arány több mint 90%.

6. grafikon. Helységnévtáblák nyelve a buszmegállókon

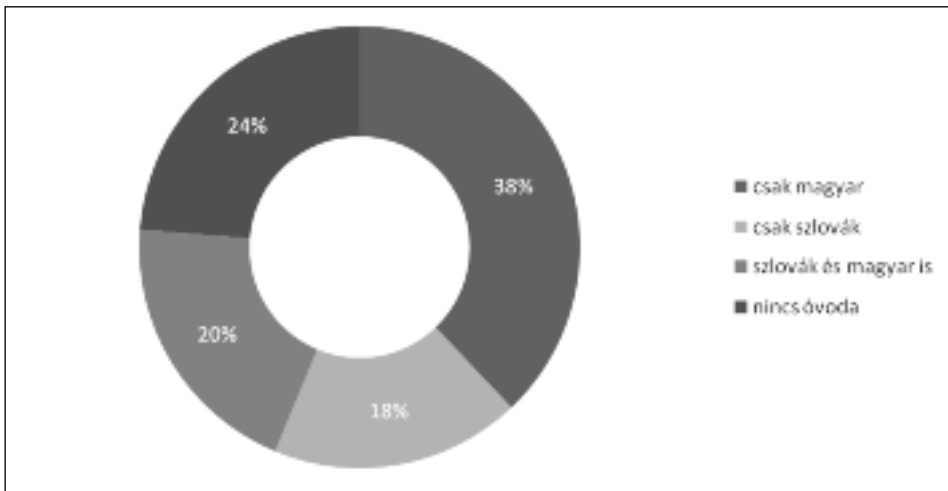
Ahogy az adatok mutatják, a települések többsége a kihelyezett táblák nyelvezetében nem következetes. Ha a legszembevetőbb feliratokat nézzük, amik nehezen kerülhetik el a tekintetet – mint például a helységnévtábla, üdvözlőtábla és utcanévtábla –, akkor

az adatokból az derül ki, hogy az 535 település csupán 14%-ában vannak magyar feliratok mindhárom táblatípuson. Ha ehhez még hozzávesszük a buszmegállók feliratait, akkor csupán 12 (2,2%) olyan települést találunk, ahol az összes említett táblatípuson van magyar felirat.

Oktatási és egészségügyi intézmények

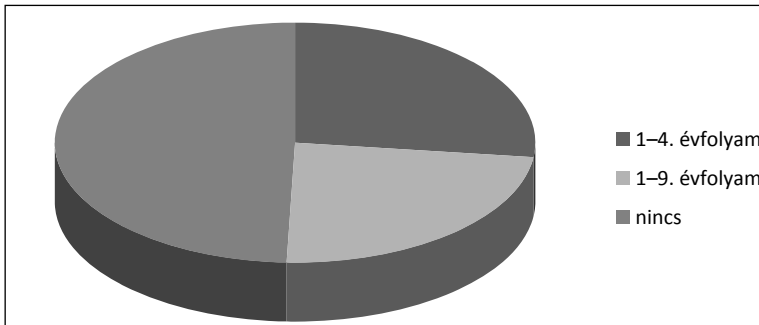
A vizsgált települések háromnegyedében van óvoda. Ahol van, ott a legtöbb esetben csak egynyelvű, főleg magyar. Szlovákot és magyart is minden ötödik községben találhatunk.

7. grafikon. Óvoda a településeken

Az 535 település mintegy felében, 270-ben van magyar alapiskola. A 270 alapiskola 53,3%-a 1–4. évfolyamos, 46,6%-a pedig 1–9. évfolyamos. Tehát a felmérésben részt vevő összes település kevesebb mint negyedében, 23,5%-ában van lehetőség arra, hogy a diákok a magyar alapiskola 9 évfolyamát helyben végezzék el. Magyar középiskola a vizsgált községek 4,7%-ában van.

8. grafikon. Magyar alapiskola a településeken

Az egészségügyi intézmények tekintetében az általánosságban elmondható, hogy az 535 település 18,5%-ában, tehát 99-ben van helyben legalább egy orvos, kórház vagy legalább patika. Leggyakrabban általános orvos van a településen, a vizsgált közösségek közel harmadában. Kevesebb mint negyedükben van gyermekorvosi és fogászati rendelő, patika pedig minden ötödik településen van helyben.

4. táblázat. Azon települések százalékaránya, ahol megtalálhatók az alábbi egészségügyi intézmények (%)

Általános orvos	32,5
Szakorvos	13,1
Gyermekorvos	23,6
Fogorvos	22,4
Egészségügyi központ	14,0
Kórház	3,0
Gyógyszertár	20,9

A helyben lévő egészségügyi intézményekben a kommunikáció általában olyan nyelven folyik, ahogy a kliens megszólal. Átlagosan a közösségek egészségügyi intézményeinek több mint háromnegyedében tudnánk magunkat megértetni magyarul. Azon települések többsége, ahol a helybeli egészségügyi intézmények alkalmazottaival csak szlovákul vagy inkább szlovákul beszélhetünk, a Pozsonyi, Kassa-vidéki, Rozsnyói, valamint Nyitrai járásban található.

5. táblázat. A kommunikáció nyelve az egészségügyi intézményekben (%)

	Csak szlovákul vagy inkább szlovákul	Inkább magyarul	Ahogy a kliens beszél
Általános orvos	11,5	20,1	56,9
Szakorvos	12,9	21,4	54,3
Gyermekorvos	13,5	20,6	56,3
Fogorvos	17,5	22,5	52,5
Egészségügyi központ	5,3	21,3	61,3
Kórház	12,5	12,5	62,5
Gyógyszertár	16,1	17,0	58,9

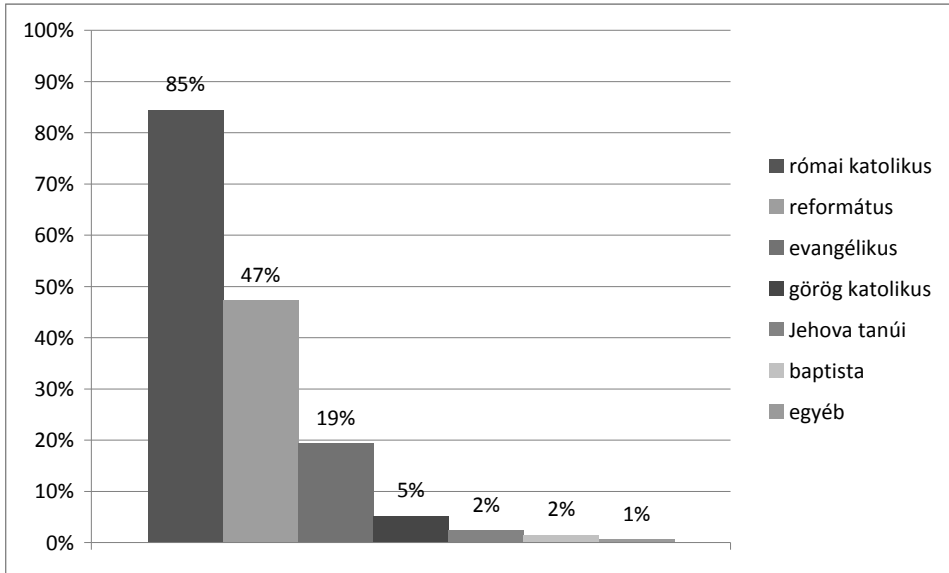
Hitélet és a szertartások nyelve

A 2001-es népszámlálási adatok alapján a dél-szlovákiai járások lakosságának 88,0%-a tagja valamely vallási felekezetnek. Közülük 68,0% vallja magát római katolikusnak, 7,3% evangélikusnak, 6,2% reformátusnak, 2,2% pedig görög katolikusnak.² Felmérésünkéből kiderül, hogy a vizsgált 535 település 97%-ában van valamilyen hitélet, folynak egyházi szertartások. A római katolikus vallás hívei a települések többségében,

2. www.portal.statistics.sk

85%-ában helyben látogathatják a szertartásokat. A református hitéletről elmondható, hogy annak ellenére, hogy a dél-szlovákiai járások lakosságának csak 6,2%-a református, mégis a települések 47%-ában tartanak református szertartásokat. Ebből arra következtethetünk, hogy ugyan viszonylag kicsi, ám annál aktívabb vallási közösségről van szó. Jellemző ez az evangélikus vallásra is, hisz majdnem minden ötödik községben folyik evangélikus hitélet annak ellenére, hogy a lakosság csupán 7,3%-a tartozik ehhez a felekezethez.

9. grafikon. Hitélet/szertartások nyelve a településeken

Fontos tényező, hogy az adott szertartás milyen nyelven folyik. Ehhez a kérdéshez talán érdekes adalék egész Szlovákia és csak Dél-Szlovákia lakosságának összehasonlítása vallási hovatartozás szempontjából. Ha megvizsgáljuk a négy legelterjedtebb vallást, láthatjuk, hogy a római katolikusok aránya ugyanakkora dél-szlovákiai viszonylatban, mint szlovákiai viszonylatban. A protestánsok esetében már egészen más a helyzet. A reformátusok aránya jóval magasabb Dél-Szlovákia járásaiban, és az evangélikusoké is meghaladja az országos átlagot. Ami a görög katolikusokat illeti, fordított a helyzet, országos viszonylatban nagyobb az arányuk, mint dél-szlovákiai viszonylatban.

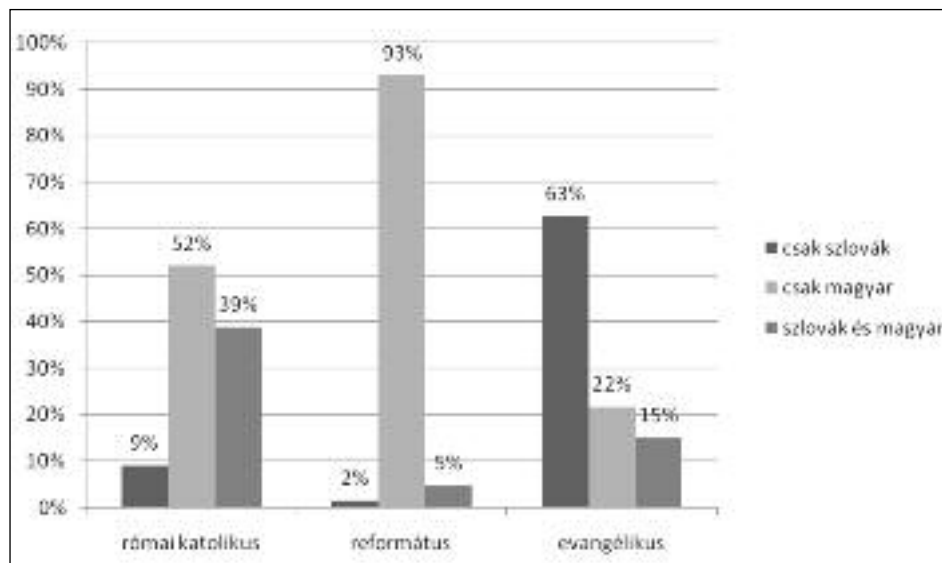
6. táblázat. Dél-Szlovákia és Szlovákia összehasonlítása felekezeti hovatartozás szempontjából (%)

	Dél-Szlovákia	Szlovákia
Római katolikus	68,0	68,0
Református	6,2	2,0
Evangélikus	7,3	6,9
Görög katolikus	2,2	4,1

Ezeknek az adatoknak a tükrében vizsgáljuk meg a vallási szertartások nyelvét felekezet szerint. A római katolikus szertartások elsősorban magyarul folynak (52%), vagy vannak szlovák és magyar szertartások is (39%). Ha külön vizsgáljuk a magyar többségű és szlovák többségű dél-szlovákiai településeket, akkor a következő adatokat kapjuk: ahol többségben élnek a magyarok, ott a római katolikus szertartások a települések 65%-án magyar nyelven folynak, 29%-án pedig mindkét nyelven. Ahol a szlovákok élnek többségben, a települések 12%-ában csak magyarul, 71%-ában pedig magyarul és szlovákul is.

A református szertartások inkább magyarok, az evangélikusok pedig inkább szlovákok. A református vallás esetében ez nem meglepő, hisz Dél-Szlovákiában jóval magasabb a hívei aránya, mint országos átlagban. A statisztikák szerint az evangélikusok is többen vannak ezeken a vidékeken, a szertartások mégis inkább csak szlovák nyelvűek. Ha ebből és az előző két példából indulunk ki – tehát hogy ahol vannak magyar katolikusok, ott az esetek túlnyomó többségében vannak magyar szertartások is, valamint mivel a reformátusok főleg magyarok, ezért vannak túlnyomórészt magyar szertartások –, feltételezhetjük, hogy nem a magyarok közt több az evangélikus, mint országos szinten, hanem hogy a dél-szlovákiai szlovákok körében gyakoribb ez a vallás az országos átlaghoz képest. Az anyanyelvhasználatra nézve levonhatjuk azt a következtetést, hogy a vizsgált területek közül a vallási szertartások az a terület, amelyen a szlovákiai magyarok anyanyelvhasználatát a legjellemzőbb.

10. grafikon. Szertartások nyelve felekezetek szerint

Az önkormányzat és a lakosság közti kommunikáció

Vizsgálva az önkormányzati hivatal kommunikációját a lakossággal, a kutatás azt mutatja, hogy a magyarlakta települések önkormányzati hivatalaiban az ügyfelekkel történő szóbeli kommunikációra jellemző a magyar nyelv használata: így véli a meg-

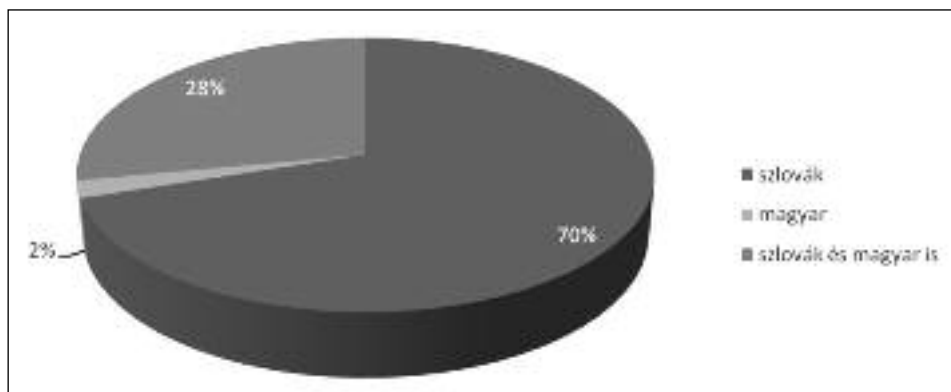
kérdezett polgármesterek 87,9%-a. Ezt a választ a következő kérdés igazolja, mely azt firtatja, mitől függ a kommunikáció nyelve. A hivatalok 88%-ában attól függ, hogy az ügyfél milyen nyelven szólal meg.

11. grafikon. Szóbeli kommunikáció az önkormányzati hivatal és a lakosság között

Nem ennyire egyértelmű a helyzet az írásos kommunikációnál. A polgármesterek elmondásából kiderül, hogy a hivatalok 70%-ához csakis szlovák nyelvű beadvány érkezik. 28%-ukhoz szlovák és magyar nyelven is érkeznek, és nem egész 2%-ot teszi ki azon hivatalok száma, amelyek általában magyar nyelven fogadnak beadványt. A hivatalok 72%-ának a beadványokra adott válasza szlovák nyelvűek, a fennmaradó 28% a válaszadás nyelvét a beadvány nyelvétől teszi függővé.

12. grafikon. Az önkormányzati hivatalok aszerinti megoszlása, hogy milyen nyelvű beadványok érkeznek be hozzájuk

Ez az arány nem változik a falvak, városok nagysága alapján sem. Járásonként azonban véltünk felfedezni különbségeket. A hivatalok több mint 40%-a fogadott szlovák és

magyar nyelven is beadványokat a következő járásokban: Tőketerebesi járás (47%), Dunaszerdahelyi járás (40,9%), Galántai járás (40,9%) és a Komáromi járás (63%).

Az önkormányzati hivatalok belső kommunikációja

Ami az önkormányzati képviselő-testületek üléseire készült írásbeli anyagokat illeti, a képviselő-testületek 22%-a készíti írásbeli anyagokat magyar nyelven. Az általános érvényű rendeleteket az önkormányzatok csak 15%-ban jelentetik meg magyarul.

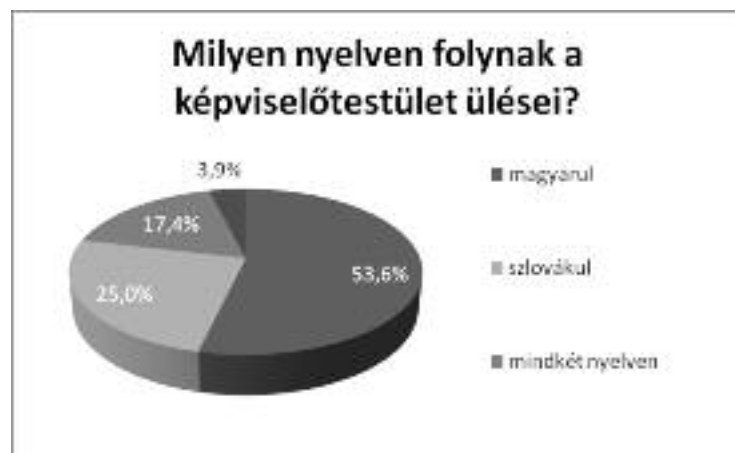
Közvetlen befolyása van annak a tényezőnek, hogy milyen járásról beszélünk. Egyes járásokban azon önkormányzati képviselő-testületek aránya, amelyek az ülésekre magyar nyelven készítik írásbeli anyagokat, eléri a 40%-ot, ami a 22%-os országos átlaghoz viszonyítva magas eredmény. Ilyen magas arányokkal három járás büszkélkedhet, a Komáromi (44,7%), a Dunaszerdahelyi (46,9%) és a Tőketerebesi járás (39,5%).

Az általános érvényű rendeletek magyar nyelven való megjelentetése az önkormányzatokban két járásban éri el a 30%-ot, a Dunaszerdahelyi és a Tőketerebesi járásban.

13. grafikon. A képviselő-testületi ülések írásbeli anyagainak nyelve

14. grafikon. A képviselő-testület üléseinek nyelve

Tovább boncolva a képviselő-testület üléseinek nyelvhasználatát, kíváncsiak voltunk arra is, hogy amennyiben mindkét nyelven folynak az ülések, ez konkrétan mit jelent? Fontos megjegyezni, hogy a települések 17,4%-ában folynak mindkét nyelven a képviselő-testületek ülései, ami abszolút számban 93 települést tesz ki.

A kérdésre választ adók nagy része úgy nyilatkozott, hogy mindenki a saját anyanyelvén beszél, és értik egymást. Kevés azon települések száma, ahol valamilyen módon fordításhoz folyamodnának az ülés során. Főképp rögtönzött fordításokról beszélhetünk, amikor a felszólaló mondja el mondanivalóját mindkét nyelven. A válaszadók 13,8%-ának elmondása szerint az üléseken mindenki szlovákul beszél, s az ülést vezető személy mondja el a dolgokat két nyelven.

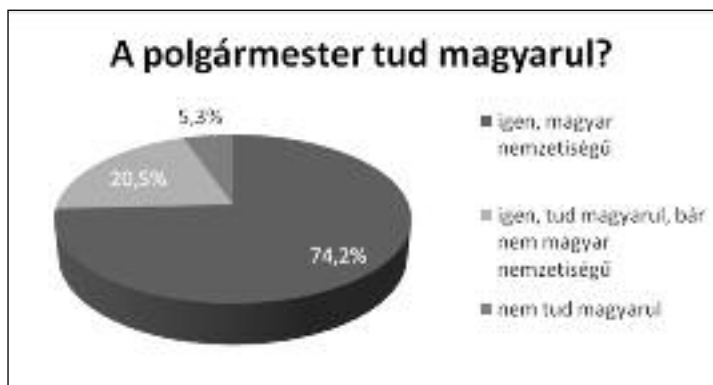
15. grafikon. Az önkormányzati ülések kétnyelvűsége a gyakorlatban

Az önkormányzati képviselő-testületeket vizsgálva helyet kell adnunk annak a kérdésnek is, vajon változott-e az önkormányzat nemzetiségi összetétele a korábbi választási időszakhoz képest, s ha igen, melyik nemzetiség javára. Az adatok azt mutatják, nem történt jelentős változás e téren. Hasonló arányban oszlik meg azon települések száma, ahol a korábbi időszakhoz képest több a szlovák (8,7%), illetve ahol több a magyar (9,4%) nemzetiségű képviselő.

A kutatott települések több mint 90%-ában a polgármester beszéli a magyar nyelvet, miközben a települések 74,2%-át magyar nemzetiségű polgármester vezeti és 20,5%-ban pedig bár nem magyar nemzetiségűnek vallja magát a polgármester, de a nyelvet beszéli, derül ki a felmérésből.

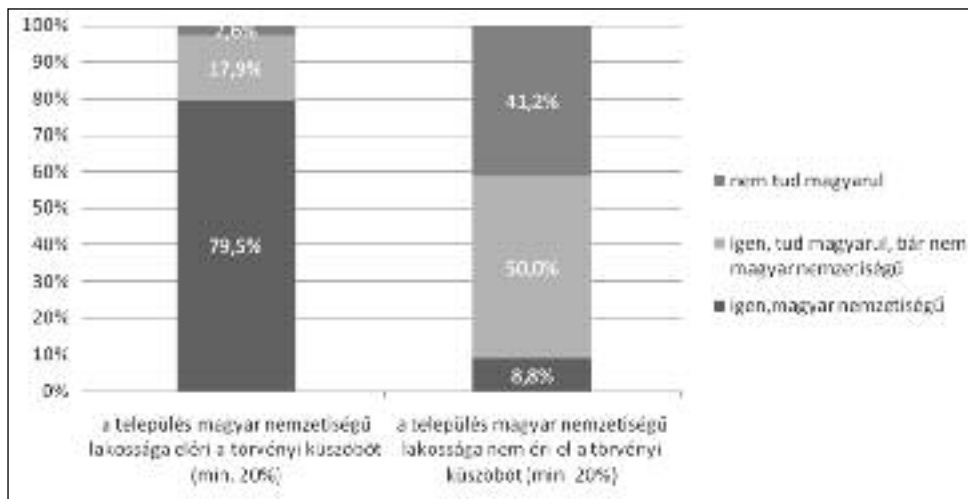
16. grafikon. A polgármester magyartudása

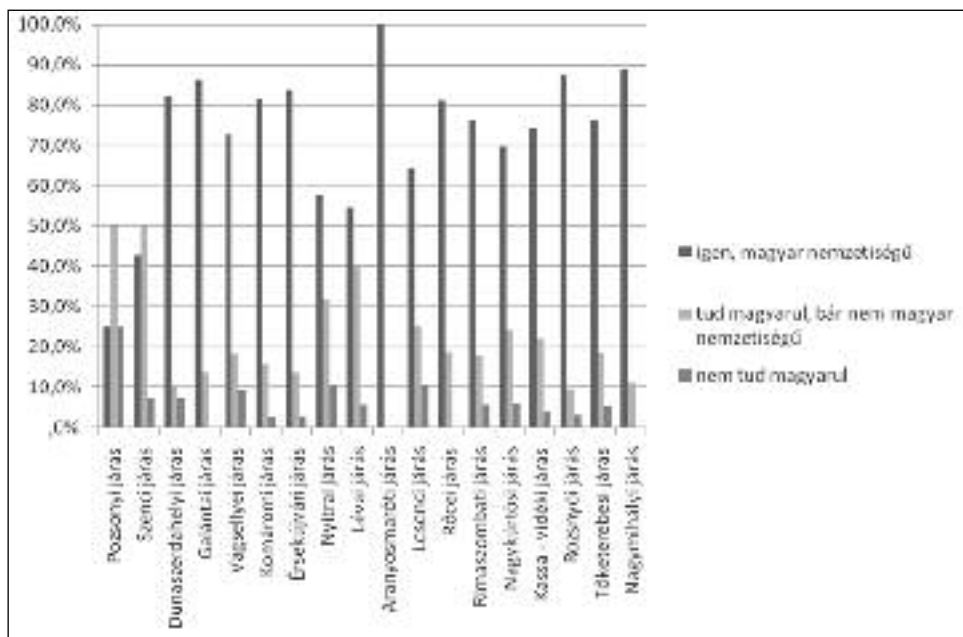
A következő két ábra még konkrétabb információkkal szolgál. Megfigyelhetjük, hogy azokon a településeken, ahol a magyar nemzetiségű lakosok száma eléri a törvényi küszöböt (20%), többségében magyar nemzetiségű polgármesterek vannak. Magyarul nem tudó polgármesterek száma azokon a településeken, ahol a magyar nemzetiségű lakosok száma eléri a 20%-ot, nagyon alacsony. A települések nem egész 3%-át magyarul nem tudó polgármester vezeti.

Azon településeken, ahol a magyar nemzetiségű lakosok száma nem éri el a törvényi küszöböt, más a helyzet. Nem egész 10%-ukat vezeti magyar nemzetiségű polgármester, 50%-ban pedig habár nem magyar, a nyelvet többé-kevésbé beszéli.

17. grafikon. A polgármester magyartudása a magyarok aránya alapján

18. grafikon. Járásonként vizsgálva a kérdést a következő eredményekre tettünk szert

Tájékoztató információk nyelvezete

A kutatott települések 65,6%-ában magyar nyelven is feltüntetik a polgármesteri hivatal tájékoztató feliratait és hivatalos hirdetményeit. 20,2%-ában nincsenek feltüntetve, 14,2%-ában pedig részben, attól függően, hogy miről van szó.

19. grafikon. A tájékoztató feliratok nyelve

Amikor arra kérdeztünk rá, mely információk jutnak el csak szlovákul a lakossághoz, a polgármesterek elsősorban a választásokkal kapcsolatos tájékoztatókat, információkat, általános érvényű rendeleteket, adókkal kapcsolatos nyomtatványokat, pályázati felhívásokat, meghívókat említették.

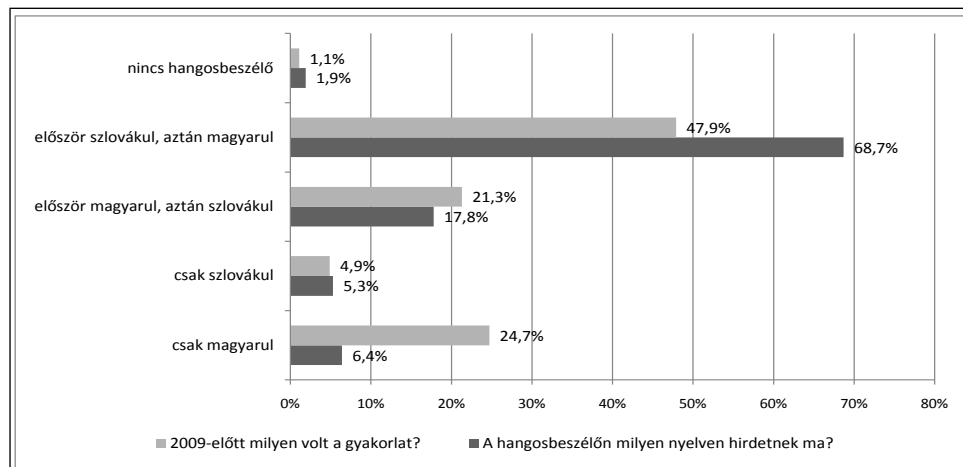
A településeken jelentős funkciót tölt be a hangosbeszélő. A felmérés eredményei szerint a települések 69%-ában először szlovák, utána pedig magyar nyelven hirdetnek. A települések 18%-ában pedig először magyarul, utána pedig szlovákul szólal meg a hangosbeszélő. A maradék esetben fele-fele arányban oszlik meg azon települések száma, melyekben vagy csak szlovákul, vagy csak magyarul hirdetnek (ez az arány 5-5%-ot tesz ki).

Az eredmények az aktuális helyzetre mutatnak rá. A kérdést – amelyet különböző törvények, rendeletek is befolyásolhatnak – viszont nagyobb távlatokban is érdemes kutatni. Ebben az esetben a 2009-ben elfogadott nyelvtörvény módosítása az idevágó jogszabály, mely szabályozta a hangosbeszélő által közvetített hirdetések nyelvét, sorrendjét. A felmérés igyekszik kutatni e törvény hatását is. A felmérés eredményei az alábbi változást mutatják:

7. táblázat. A hangosbeszélő nyelve – időbeli összehasonlítás (%)

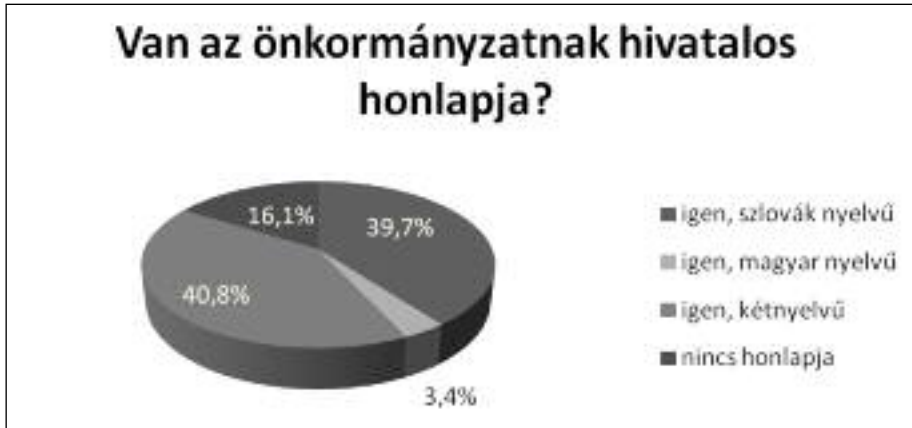
	Milyen nyelven hirdetnek ma?	2009 előtt milyen volt a gyakorlat?	Különbség
csak magyarul	6,4	24,7	-18,3
csak szlovákul	5,3	4,9	+0,4
először magyarul, aztán szlovákul	17,8	21,3	-3,5
először szlovákul, aztán magyarul	68,7	47,9	+20,8
nincs hangosbeszélő	1,9	1,1	+0,8

20. grafikon. A hangosbeszélő nyelve 2009 előtt és jelenleg – grafikai összehasonlítás

Ha tájékoztatásról beszélünk, szót kell ejtenünk más médiumok használatáról a településeken. A hangosbeszélő után ilyen médiumként az internetes honlap és az önkormányzati újság szerepel.

21. grafikon. Az önkormányzati honlap nyelve

22. grafikon. Az önkormányzati újság nyelve

Az eredmények nemcsak a nyelvhasználatra mutatnak rá, hanem az önkormányzatok lehetőségeire is e téren. Észben kell tartanunk, hogy jobbra kisközségekről beszélünk, feltételezhetően alacsony költségvetéssel. Azokban az önkormányzatokban, ahol jelentetnek meg újságot, az adatok azt mutatják, hogy több mint 2/3-ukban két nyelven jelenik meg az újság (69,7%), az önkormányzatok 18,5%-ában csak magyar nyelven és 11,8%-ában csak szlovák nyelven jelentetnek meg újságot.

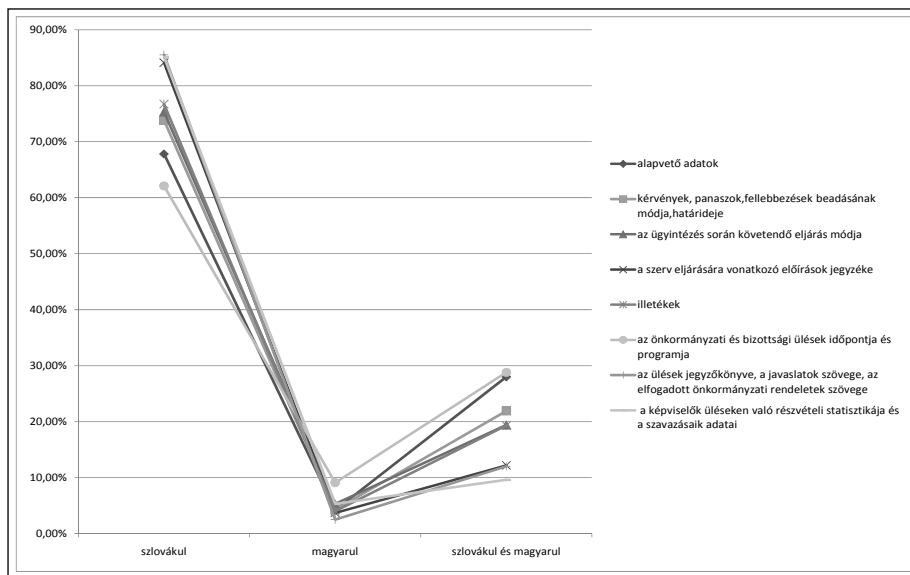
Törvények alkalmazása

Az információkhoz való szabad hozzáférésről szóló (211/2000. 6. §) törvényben előírtak szerint bizonyos információkat az önkormányzatnak a törvényben előírt módon magyarul is nyilvánosságra kell hoznia. Mit mutat a törvény gyakorlati alkalmazása? A felmérés nyolc különböző információra kérdezett rá, kutatva azt, milyen nyelven hozták őket nyilvánosságra az adott településen.

A következő információk nyelvezetét vizsgáltuk:

- alapvető adatok,
- kérvények, panaszok, fellebbezések beadásának módja, határideje,
- az ügyintézés során követendő eljárás módja,
- a szerv eljárására vonatkozó előírások jegyzéke,
- illetékek,
- az önkormányzati és bizottsági ülések időpontja és programja,
- az ülések jegyzőkönyve, a javaslatok szövege, az elfogadott önkormányzati rendeletek szövege,
- a képviselők üléseken való részvételi statisztikája és szavazásai adatai.

23. grafikon. Az információkhoz való szabad hozzáférésről (211/2000. 6. §) szóló törvényben megköveteltek szerinti információk nyelve

Az adatok azt mutatják, az információk nagy része csak szlovák nyelven jut el lakosághoz. Összegezve az eredményeket: átlagban az önkormányzatok 76,3%-a csak szlovák nyelven hozza nyilvánosságra az információkat, 4,8%-uk az információkat csak magyarul hozza nyilvánosságra, 18,9%-uk szlovák és magyar nyelven is nyilvánosságra hozza őket.

Ha járásonként vizsgáljuk a kutatás eredményeit, a következő tapasztalatokra teszünk szert: az információk nyilvánosságra hozatala szlovák és magyar nyelven legmagasabb arányban a következő járásokban biztosított: a Galántai, a Nagymihályi, a Komáromi, és a Dunaszerdahelyi járásban.

8. táblázat. Az információkhoz való szabad hozzáférésről (211/2000. 6. §) szóló törvényben megköveteltek szerinti információk nyelve – részletes adatok (%)

Alapvető adatok, hatáskörök, szervezeti struktúra	
Csak szlovákul	67,8
Csak magyarul	4,2
Szlovákul és magyarul	28,0
Kérvények, panaszok, fellebbezések beadásának módja, határideje	
Csak szlovákul	73,8
Csak magyarul	4,3
Szlovákul és magyarul	21,9
Az ügyintézés során követendő eljárás módja	
Csak szlovákul	75,3
Csak magyarul	5,3
Szlovákul és magyarul	19,4
A szerv eljárására vonatkozó előírások jegyzéke	
Csak szlovákul	84,1
Csak magyarul	4,0
Szlovákul és magyarul	12,2
Illetékek	
Csak szlovákul	76,7
Csak magyarul	4,0
Szlovákul és magyarul	19,3
Az önkormányzati és bizottsági ülések időpontja és programja	
Csak szlovákul	62,1
Csak magyarul	9,1
Szlovákul és magyarul	28,8
Az ülések jegyzőkönyve, a javaslatok szövege, az elfogadott önkormányzati rendeletek szövege	
Csak szlovákul	85,5
Csak magyarul	2,5
Szlovákul és magyarul	12,0
A képviselők üléseken való részvételi statisztikája és a szavazásai adatai	
Csak szlovákul	85,1
Csak magyarul	5,3
Szlovákul és magyarul	9,6

Vélemények, háttér

Kutatásunk szeretett volna megtudni többet arról, miként vélekednek polgármestereink a nyelvhasználatról a faluban, városban, mik a tapasztalataik, hogyan birkóznak meg a nyelvhasználattal a mindennapi életben, milyen észrevételeik vannak a témával kapcsolatban.

A válaszadó polgármesterek, hivatalnokok több mint fele (64,2%) nyilatkozott úgy, hogy nincs probléma a nyelvhasználattal. Pozitívan vélekednek a szlovák–magyar viszonyról, a polgármesterek többsége úgy véli, ha gondok akadnának, ők képesek eze-

ket megoldani. A közösség összetartó ereje, más gondok terhe háttérbe szorítja a nyelvhasználattal kapcsolatos problémákat.

„nincs probléma, ha lenne, már megoldottuk volna”
 „itt nincs a kétnyelvűséggel gond”
 „a hivatal megbírkózik a nyelvi nehézségekkel”
 „mindenki használja a saját nyelvét”
 „nem jellemzőek a nyelvi konfliktusok”
 „kevés a munkalehetőség és a pénz, a szegénység a probléma, nem a nemzetiség”
 „a problémát a helyi emberek a nagypolitikából veszik át”

Persze az együttélés hordoz magával gondokat is. Sokszor hallatott probléma a magyar terminológia hiányos ismerete, valamint az, hogy nincs idő és pénz a fordításra. Ezt bizonyítja az a tény, hogy a kutatott települések 90%-a nem költ pénzt fordításra. A terminológia hiányos ismerete a kérdőív kitöltése során is megmutatkozott, mikor a kérdezőbiztosoknak szlovákul is fel kellett olvasnia egyes, főleg az ügyintézés során használt kifejezéseket, mivel a polgármester nem tudta, mire vonatkozott az adott kifejezés.

„szlovákul írjuk, magyarul intézzük...”
 „a hivatal túl kicsi, se idő, se pénz, hogy 8-10 oldalakat fordítsanak mindig”
 „Gramma jó lenne, ha folyamatosan fordítaná a dolgokat, mert helyben erre nincs kapacitás”
 „a hivatalos iratokat nem győzik két nyelven írni, amúgy mindenki úgy beszél, ahogy akar”
 „a magyarra való fordítás nehéz és időigényes, mert nem ismerik tökéletesen a nyelvet”
 „HU nyomtatványokat kellene bebiztosítani! panasz, kérvény, határozat”
 „mindent lehetne két nyelven, de nincs rá idő. A türelmetlenség a gond, a magyarok megértik a szlovákot is”
 „Mivel központilag és hivatalosan nincsenek lefordítva a rendeletek és törvények, így helyi szinten nincs értelme fordítani azokat magyarra, mert nem lenne pontos. Nincs is rá helyi kapacitás”
 „nem ismerik az emberek a szaknyelvet, a magyar ügyintézéskor keveréknymelvet használnak”
 „A jelenlegi állapotok mellett sem pozitív, sem negatív állapotokat nem lehet megfogalmazni. A jelenlegi viszonyok alapján többet a lakosságnak nem tud juttatni, habár az ígények megkövetelnék”
 „a magyar nyelvhasználat szempontjából szükség van arra, hogy a nyelv megtalálható legyen a hivatalos anyagokban, levelezésben is”

Néhányan úgy látják, a magyarok nem élnek jogaikkal, alkalmazkodnak, és inkább az államnyelvet használják. Ezzel szemben problémát okoz a hiányos szlovák nyelvtudás is, véli így a megkérdezett polgármesterek egy hányada. Főleg hivatalokban, kórházakban okoz a nyelv gondokat, meg nem értést. Néhol problémákat okoz a hangosbeszélő működtetése is. A nyelv használata mellett a sorrend és a zene is nemtetszést okoz.

„kevesen tudnak szlovákul”
 „törvényileg erősen korlátozott a magyar nyelv használata – a hivatalokban az idős lakosokhoz próbálnak előzékenyek lenni, a fiataloktól elvárják a szlovák nyelvtudást”
 „az idősebbek segítése, akik nem teljesen beszélnek szlovákul”
 „kórházban az idős magyar, szlovákul nem tudó betegekkel való bánásmód lekezelő”
 „az időseknek nehézkes az ügyintézés a járási hivatalokban”

„a fiatalok esetében jellemző a kétnyelvűség”
 „a lakosoknak kell alkalmazkodniuk, nem a hivataloknak”

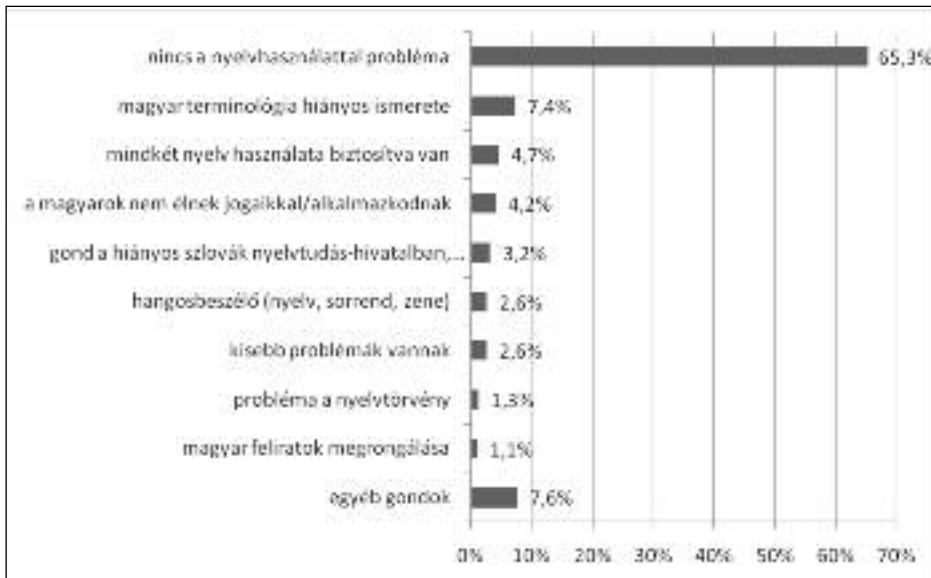
Néhol konfliktusok is adódtak a nyelvhasználatban kapcsolatban.

„a magyar zenét a hangosbeszélőben reklamálta egy helybeli szlovák nemzetiségű lakos”
 „a lakosság nehezen fogadta el, hogy először szlovákul hirdetünk. Nincs kapacitás a faluban az újság kétnyelvű kiadására”
 „megrongálták néhányszor az üdvözlőtáblát”

Polgármestereink szót ejtettek az újonnan beköltözött szlovák családokról és a velük való együttélés gondjairól, valamint a magyarok alkalmazkodásáról, beolvadásukról a szlovák környezetbe.

„A településre egyre kevesebb magyar fiatal költözik, egyre többen költöznek be más nemzetiségűek”
 „...gond az asszimiláció”
 „ma jellemzőek a komoly problémák. A nemrég beköltözött szlovák családok tesznek panaszt”

24. grafikon. A hivatalos nyelvhasználat helyzete a polgármesterek szubjektív véleménye szerint

A kérdezőbiztosok elmondása szerint maga a kérdőív az egyes kérdésekkel ráébresztett néhány polgármestert arra, hogy törekedjen a törvények alaposabb megismerésére és betartására, a magyar nyelv szélesebb körű alkalmazására. Reméljük, ez a gyakorlatban is megmutatkozik majd.

Összegzés

A kutatás eredményei egyértelműen rámutatnak, hogy ha a nyelvhasználatot átfogóan akarjuk elemezni, elsősorban különbséget kell tennünk az írásos és a szóbeli nyelvhasználat között. A magyarlakta településeken két magyar magyarul szól egymáshoz: legyen szó hivatalról, egészségügyi intézményről, önkormányzati ülésről vagy egyházi szertartásról. Ha viszont valaki szlovákul szólal meg, a képviselő, hivatali dolgozó, egészségügyi alkalmazott szlovákra vált és alkalmazkodik az ügyfélhez. Az ide vonatkozó kérdésekből ugyanis egyértelműen az derül ki, hogy az önkormányzati hivatal vagy egészségügyi intézmény dolgozói olyan nyelven kommunikálnak az ügyféllel, ahogy az megszólal. Az írásos kommunikációt tekintve már egészen mást látunk: a táblákról és feliratokról gyakran lemarad a magyar felirat a magyar többségű településeken is, a magyar lakos a magyar hivatalnokhoz szlovák beadványt nyújt be, a belső használatú dokumentumokat az önkormányzatok automatikusan csak szlovákul írják, az információk magyar fordítására úgymond nincs kapacitás. A pénzügyi vonzat természetesen reális ok lehet főleg a kisebb településeken, ám emellett nem elhanyagolható a lakossági igény hiánya, az alkalmazkodás, beletörődés. Optimistán nézve a helyzetet viszont talán remélhetjük, hogy a kutatás némileg felhívta a figyelmet a nyelvhasználat terén nem kiaknázott lehetőségekre, és a legközelebbi alkalomkor talán nem „felejtődik le” a magyar felirat a táblákról, esetleg a hivatali dolgozó megemlíti a magyar lakosnak, hogy beadványát írhatja magyar nyelven is, hisz joga van hozzá.

MARIANNA MRVA–TÍMEA SZILVÁSSY

Bilingualism in the Municipalities of Southern Slovakia

The activists of the Forum Minority Research Institute and Students' Network have conducted a joint research on bilingualism in the municipalities of Southern Slovakia, specifically on the use of the Hungarian language in the official discourse. The research results clearly show that if we want to analyze the use of language comprehensively, we must distinguish the written and oral discourse. In the Hungarian-speaking communities, two Hungarians address each other in Hungarian – whether for office, healthcare institution, meeting of local government or religious ceremony. However, it is clear, that the staff of a local government office or a health facility communicates with the client in the language he or she speaks out. In the case of written communication, we can see a different situation: on boards and signs, the Hungarian inscription is often missing; even in the Hungarian-majority municipalities, Hungarian inhabitants submit documents to the Hungarian-speaking officials in Slovak; internal documents of the Hungarian self-governments are automatically written in Slovak only, saying that they have no capacity for translating them into Hungarian, but in this respect, the lack of demand of the population, their adaptability and resignation are not negligible either.

The research drew attention to the unexploited possibilities in the use of languages, and perhaps upon the next occasion, the Hungarian inscription will not be omitted on the boards and tables, or, public officers will not forget to mention the Hungarian clients that they have the right to write their submissions in the Hungarian language as well.

Az Istenért, a nemzetért – keresztény nemzeti populizmus

MIROSLAV KOCÚR
For God and Nation – Christian National Populism

32.019.5(437.6):28
27/28
322(437.6)

Keywords: Globalization, universalism and Christianity. National populism and Christian churches. Slovak Catholic hierarchy and some concrete causes (in the interwar Tiso's Slovak State and today). Celebrations of Constantin and Methodius and concrete double crosses. Nationalization vs. globalization.

Egyre szűkülő világunk megfigyelése a választott nézőponttól függően eltérő észleléseket hozhat és különböző eredményekre vezethet. Az ember saját megfigyeléseit hajlamos tematizálni és ezt követően magyarázni. Az egzakt tudományok, amelyek eszköze a viszonylag stabilan meghatározott módszertan, olyan lehetőségeket nyitnak, amelyek során a megfigyelések kísérletként ellenőrizhetők. Az ismeretek igazolása és cáfolata az egzakt tudományokban új ismereteket hoz, s ezek beépítésével a tudomány egy lépést tesz előre. Az életet új ismeretek gazdagítják, alkalmazásuk problémákat old meg, életet ment és javítja a kommunikációt.

A globalizáció és az univerzális értékek

A társadalomtudományoknak az egzakt tudományokkal összehasonlítva az én szemszögemből nézve van egy komoly gondjuk. Teológusként ezt egyenesen nagy hátrálynak látom. Az, hogy milyen mértékig tekinthető a teológia szabad tudománynak, bizonyos idő óta számomra fontos kérdésként merül fel. A teológia tárgya az ember viszonyának vizsgálata a mindenek feletti létformához, amelyet a keresztények Istennek neveznek.

Isten mint a teológiai vizsgálat tárgya azonban tudományos szempontból más társadalomtudományokkal szemben már magával a létevel is gondot okoz. A filozófia, a nyelvtudomány, a szociológia, a pedagógia, a jog – hogy csak néhányat említsek a társadalomtudományok közül – semmilyen gonddal nem küzdenek vizsgálódásuk tárgyának objektív létezését illetően. Meg tudunk állapodni abban, hogy e tárgy tanulmányozása ebben vagy abban a kultúrában elégséges vagy értelmes-e. Nem fedeztem fel semmilyen komoly tudományos vitában, hogy megkérdőjelezték volna a társadalomtudományok tárgyát mint olyat.

Egy tudományos vita keretében Istent mint a vizsgálódás tárgyát is megkérdőjelezzük. A darwini elmélet századik évében érdemes megfigyelni és nyíltan beismerni, hogy a teológia mint tudomány helyzete jelentős mértékben problematikusvá vált éppen a tárgya miatt. De vajon miért is van ez így?

Isten léte elsősorban szubjektív és személyes vallásos hit kérdése. A közösen vallott identitás azonban, ahogy azt a szervezett vallások kínálják, ettől homlokegyenest eltér. A közösen vallott, vallásilag és felekezetiileg meghatározott identitás tárgyát képezik mindazon vélemények és elméletek, amelyek az így meghatározott közösségek tagjai részére bizonyos mértékű kötelmet jelentenek. A közösség képviseltjei révén az adott mértékű kötöttséget különböző módokon és eszközökkel kényszeríti ki. A közösségek különböző belső szervezettséget mutatnak. Azok a modellek, amelyeket a vallási közösségek önkormányzásukban érvényesítenek, ugyancsak eltérőek. Vizsgálatuk során az abszolutista monarchiáktól a vezérmodelleken keresztül egészen a különböző megosztott vezetési modellekig juthatunk. A szervezett vallások szívesebben nyilatkoznak előírásaikról és tagjaik kötelességeiről a mindennapokban, mint magáról az Istenről. Az ő léte a hívők közössége számára vallásos meggyőződésük és kulturális-erkölcsi implikációik megkérdőjelezhetetlen feltételét jelenti.

A vallási közösségek tekintetében azonban egy jellemzőjük viszonylag változatlan. A vallási közösség élén olyan valaki áll, aki a közösség szemében bizonyos mértékű, intézményesen vagy karizmatikusan megalapozott tekintéllyel rendelkezik, esetleg ezek különböző kombinációjával. Ez azt jelenti, hogy a vallási közösség önkormányzatában irracionális elemre, azaz vezérének isteni felhatalmazására támaszkodik.

Külsőleg a vallási alapú közösségek¹ egy polgári társadalomban semmiben sem különböznek más társadalmi szervezetektől, egyletektől vagy egyesületektől. Befelé azonban összeköti őket az istenségbe vetett természetfeletti hit.

Belső szabályzatuk közvetlenül a Bibliára vagy az egyháztörténet fontos személyiségeinek másodlagos vallási irodalmára vezethető vissza. Szervezeti funkciójukon túl ezek az előírások e közösségek tagjait erkölcsi tisztaságra és feddhetetlenségre vezetik. A pontosan meghatározott szankciók alapján a belső szabályzat különböző mértékben tartható be vagy kényszeríthető ki betartása. A jog kikényszeríthetősége azonban meglehetősen korlátozott. Még a legszigorúbb szankció – amely egyes esetekben akár a közösségből való kizárás is lehet –, sem jelent manapság olyan kényszerítő erőt, amely hasonló lenne, mint Giordano Bruno vagy Ján Hus mester idejében.

Az egyháztagságot a polgári társadalomban a tagok önkéntes és szabad elhatározásaként fogják fel. Az egyháztagok elsődleges szociális hálózata azonban jelentős mértékben kötődik a közös vallási meggyőződéshez. A vallásos hit erkölcsi síkja, amely az egyházba szerveződésből ered, illetve annak etikai következményei a tagok életére váratlan kihatással lehetnek. A vallási közösségek belső szabályzatát az állam tiszteletben tartja és semmilyen módon nem avatkozik bele még azon előírásaiba sem, amelyek a polgári törvényhozás szempontjából kirekesztő jellegűek.² Ezeket egyszerűen a vallási közösség belső előírásainak tartja, amelyeket a tagok meggyőződésük alapján elfogadnak.

A társadalom és a vallási közösségek kölcsönhatása lényegében minimális. Mind a társadalom, mind az egyházak a saját életüket élik. A szlovák társadalom azonban

1. Szlovákia kontextusában elsősorban a keresztény közösségekre gondolok és háttérben okán módszertanilag korlátozódom azokra a tapasztalatokra, amelyeket a katolikus, evangélikus és evangélikus kereszténységgel összefüggésben szereztem.
2. Példaként ebben az összefüggésben megemlíthetem a nő szerepét az egyházban, a homoszexuális kapcsolatokhoz való viszonyt, az egyházi hivatalok betöltésének jogát stb.

bizonyos kérdések esetében szembesül az egyházak és vallási közösségek etikai igényeivel, amelyek a törvényhozásra is befolyással lehetnek. Az egyházak követeléseikkel elsősorban az állami költségvetésről szóló vitában lépnek fel. Itt ugyanis érinti őket a lelkészek béréhez, az egyházi központok finanszírozásához nyújtott állami hozzájárulás, és közvetett módon az oktatásügyi, szociális és egészségügyi intézmények finanszírozása is. Az oktatásügyi, szociális és egészségügyi rendszerben nem elhanyagolható számú, egyházak által létrehozott intézmény működik, amelyek óvodai, általános iskolai, középiskolai és főiskolai képzést, szociális vagy egészségügyi szolgáltatást nyújtanak.

Nézetem és tapasztalataim szerint a vallási közösségek véleménye ebben a tekintetben sokat nyom a latban. A rendszerváltás utáni kormányok különböző mértékben igyekeztek a saját oldalukra állítani az egyházakat, még ha nem is teljes egészében, de legalább azok fontos, véleményformáló csoportját. Ez a szándék megnyilvánult abban is, amikor figyelembe vették az egyház képviselői véleményét az 1950 után államosított vagyon visszaadását, a politikai üldözés áldozatainak kártalanítását érintő törvények megszövegezésénél és a valóságos, nem csak deklarált szabad vallásgyakorlást lehetővé tevő törvények megalkotásánál.³

Éppen ezzel a területtel függenek össze az oktatásügyet, az egészségügyet és a szociális vagy kulturális intézményeket érintő törvénymódosítások. Az egyházak fokozatosan fontos partnerekké váltak, és véleményüket figyelembe vették a pártok választási programjának megalkotásakor csakúgy, mint a kormányprogramok összeállításánál. Kimondva vagy kimondatlanul, de az egyházi központok igényeit és elvárásait különböző alkalmakkor tekintetbe vették.

A nemzeti populizmus és a keresztény egyházak

Legkirívóbb példája a nemzeti és vallási elv összekapcsolásának az államigazgatásban Szlovákia történelme során az 1939–1945 közötti időszak. Teljesebbé válik a kép, ha ezt az időszakot kitágítjuk 1938-ra is, amikor október 6-án Szlovákiában kikiáltották az autonómiát, és nagyon konkrét lépések történtek Szlovákia önállósodása irányában. A nemzeti populizmus ebben az időszakban keresztény nemzeti szocializmusként manifesztálódott. Eszmei képviselője a HSĽS (Hlinkova slovenská ľudová strana – Hlinka Szlovák Néppártja) volt. Elnöke Jozef Tiso, a teológia doktora volt. Ő először az autonóm kormány miniszterelnökeként működött, ezt követően a Szlovák Köztársaságnak, a Harmadik Birodalom csatlós államának köztársasági elnöke lett.

1939. március 14-e immár végérvényesen összekapcsolódik Jozef Tiso nevével. Olyan ember volt, aki csaknem negyedszázadon keresztül volt a politikai élet résztvevője. Tevékenykedett a cseh–szlovák parlament képviselőjeként és a központi végrehajtó hatalom tagjaként is. Jozef Tiso hosszú éveken keresztül nem pusztán marginális szereplője, hanem meghatározó, központi egyénisége volt a Hlinka-féle Szlovák Néppártnak. Olyannyira főszereplőjévé vált, hogy személyisége mindvégig rányomta bélyegét arra a politikai valóságra, amelyet maga alakított.

3. Robert Fico miniszterelnök az egyházak képviselőivel való találkozáskor az államot gyermekei, a polgárok atyjaként, míg az egyházat anyjaként jelölte meg. *Sme*, 2008. január 25.

1941-ben a HSLŠ könyvkiadója Pozsonyban megjelentette Dr. Štefan Polakovič docens könyvét *Tisova náuka (Tiso tana)* címmel. Ebben a szerző hat, nagyon jellemző című fejezetben (Nemzet – Állam – Párt – Vallás – Szociális kérdés – Nemzeti szocializmus) az első Szlovák Köztársaság elnöke tanításának összegzését adta. Hagyta Dr. Jozef Tisót beszélni, ő csupán összekapcsolta szövegeit és azokat az adott fejezetekbe sorolta. A szlovák nacionalizmusról „Tiso tana” a következőt mondja: „Ez a nacionalizmus szeret mindent, ami az övé, de nem szabad irigyelnie a másét, ez a nacionalizmus építi, ami az övé, de nem rombolja, ami idegen, erősíti mindazt, ami az övé, de nem bomlasztja az egységet.”⁴

Ha az adott korra és kontextusra tekintünk, érdemesebb talán Jozef Tisót magát idézni: „A nemzetet minden személyes kapcsolat és vágy fölé kell emelni. Ezt az igazságot tudomásul kell vennünk, és el kell vetnünk, mint a magot, hogy szárba szökjön minden egyes szlovák lélekben.”⁵ A Harmadik Birodalom árnyékában nemzeti és szociális alapokra épülő keresztény állam építésének szándéka munkált benne. „Népi Szlovákiát építünk a nemzetiszocializmus irányelvei szerint [...] Tesszük ezt nemcsak a Harmadik Birodalomhoz és nemes Vezéréhez, Adolf Hitlerhez való ragaszkodásunkból fakadóan, de nemzeti és állami létünk jól felfogott érdekéből is. [...] A nemzetiszocializmus szerint nem az állam, hanem a nemzet totalitásáért szállunk síkra.”⁶ A nemzetiszocializmus gátat kell, hogy vessen az „istentelen” szocializmusnak és a liberális-marxista, de a kapitalista ideológiának is. A szocializmusnak éppen ezért kereszténynek kell lennie és a „sajátunk iránti szereteten, a dolgozni akaráson és az eszményért való áldozatvállaláson” kell alapulnia.

Ezek az első hallásra nemes eszmények azonban sok szlovák állampolgár számára sorsszerű következményekkel jártak. E törekvés ellentmondásosságát előrevetíti a kibékíthetetlen kibékítésére irányuló szándék: „Első pillantásra úgy tűnik, mintha a katolicizmus és a nacionalizmus két ellenpólusként jelennének meg, amelyek között nincs kiegyezés, sem pedig érintkezési pont. De mégis: a nacionalizmus a katolicizmusban éri el tetőpontját.”⁷

A szlovák katolikus hierarchia néhány konkrét ügy fényében

Az egyházak igényeinek szószólója Szlovákiában az utóbbi húsz évben a létszámát és történelmi befolyását tekintve is legjelentősebb vallási közösség, a római katolikus egyház volt. A többi vallási közösség csak másolta, illetve sajátosságaitól függően esetleg alkalmazkodott és módosította saját igényeit ahhoz, amit a római katolikus egyháznak sikerült elérnie. Ez a folyamat logikus volt és az 1989-es rendszerváltás után a Csehszlovákiát érintő társadalmi változások fényében semmiféleképpen sem tekinthető a szokványostól eltérőnek.

A szlovákiai egyházak társadalmi szerepvállalásáról alkotott felfogást meghatározta a legjelentősebb szereplő társadalmi tevékenységéről kialakult kép. Ez a szereplő pedig a keresztény vallási közösségek közül nem volt más, mint a római katolikus egyház.

4. Polakovič, Štefan: *Tisova náuka*. Bratislava, Nakladateľstvo HSLŠ v Bratislave, 1941, 27. p.

5. Uo. 76. p.

6. Uo. 157. p.

7. Uo. 27. p.

Tény, hogy a nemzeti-populista közéleti megnyilvánulások tekintetében az egyházak tevékenysége inkább az állammal szembeni közös érdekképviseletre összpontosult. Ez a fellépés gyakorlatilag a regisztrált egyházak vezetőinek szolidáris hallgatásában nyilvánult meg az egyházon kívüli valós problémák vagy botrányok ügyében. A volt kommunista állambiztonság tagjainak nevét tekintve vagy a kárpótlás ügyében ez a toleráns hallgatás még érthető is. Minden helyzet különbözik a másiktól, és megítélésükre nem alkalmazható azonos mérce.

Az 1939–1945 közötti Szlovák Állam történelmi időszakával kapcsolatban azonban rengeteg alkalom lett volna egyértelmű keresztény álláspont megfogalmazására, amely elutasította volna a megkérdőjelezését vagy relativizálását mindannak, ami abban az időben Szlovákiában a keresztény nemzetiszocializmus nevében zajlott. A keresztényeknek és hivatalos képviselőiknek lehetősége lett volna állást foglalni elsősorban a katolikus egyház néhány olyan képviselőjének tevékenysége kapcsán, akik felvállalják az 1939–1945 közötti időszak szellemi örökségét, vagy más megnyilvánulások kapcsán, amelyek a társadalomban a nemzeti türelmetlenség bélyegét viselték magukon és a nemzeti populizmus szándékait tükrözték.

Több példát is hozhatnék, ám most azokat választottam ki, amelyek szerintem nyilvánvalóvá teszik, hogy a keresztény egyetemesség meghátrált a nacionalista-populista beállítottság elől. Az egyértelmű keresztényellenes megnyilvánulásokat a keresztény vezetők válasz nélkül hagyták, sőt bizonyos esetekben a protagonisták az egyházi vezetők erős erkölcsi támogatását is élvezhették.

Tiso és a Szlovák Állam

A rendszerváltás utáni közszereplők Jozef Tisóval és a Szlovák Állam létével és rendjével kapcsolatos álláspontja röviddel a kommunizmus bukása után kezdett kikristályosodni. Ennek az időszaknak a tabuként kezelése a szlovák történelem kommunista értelmezésében lehetővé tette, hogy ez a bonyolult időszak kivárja a kezdeti kritikátlan idealizálás idejét. Erre úgy került sor, hogy mielőtt a közvélemény megismerkedhetett volna a 20. század 30-as és 40-es éveinek történelmi tényeivel, kialakult az 1939–1945 közötti Szlovák Állam kritikátlan csodálatának és nemritkán a Hlinka féle Néppárt képviselői eszményítésének hangulata. Ehhez aktívan hozzájárult a két emigráns történész, František Vnuk és Milan Ďurica tevékenysége. František Vnuk a kilencvenes években a római katolikus teológiai kar egyháztörténeti professzora volt Pozsonyban.

Ján Chryzostom Korec érsek már a kilencvenes évek kezdete óta állásfoglalásaival és nyilvános gesztusaival azt a benyomást keltette, hogy szimpatizál a Szlovák Állammal és köztársasági elnökével. Személyesen részt vett Tiso emléktáblájának leleplezésén Bánban (Bánovce nad Bebravou) 1990 júliusában. Annak ellenére, hogy Burzio pozsonyi pápai nuncius levelezéséből történelmileg ismertté váltak a Vatikán fenntartásai Tiso köztársasági elnöki ténykedésével szemben, Tiso követői ekkor már a tevékenységük egyetértő, erkölcsi támogatásának igazolását látták Korec érsek véleményében.

Tekintettel Ján Ch. Korec erkölcsi tekintélyére, amely a kommunista rezsim általi több évtizedes üldözöttségéből és rendszerellenes magatartásából adódott, az 1939–1945 közötti Szlovák Köztársaság társadalmi rendszerének relativizálása már azt megelőzően elkezdődött, hogy minden tényt nyíltan és elfogulatlanul kimondtak volna róla.

Az, hogy a kommunista történetírás Jozef Tiso köztársasági elnök katolikus papi mivoltát⁸ egyházellenes propagandára használta, ellenkező hatást keltett. Jozef Tiso politikai tevékenységének minden objektivitást nélkülöző megítélése hosszú politikai karrierjének kezdeti idejétől, valamint személyiségének szélsőségesen negatív színben való feltüntetése ahhoz vezetett, hogy a másik oldal ugyancsak meglehetősen szubjektivitással a cseh centralizmus, esetleg az éppen induló kommunizmus mártírájaként állítsa be őt.

A nemzeti és keresztény elvek összekapcsolásával összefüggésben a legnagyobb felháborodást Ján Sokol ma már nyugalmazott nagyszombati érsek keltette. Azon túl, hogy részt vett az azóta betiltott politikai párt, a Slovenská Pospolitost (Szlovák Testvériség) rendezvényén, Jozef Tisóról több alkalommal is pozitívan nyilatkozott mind elektronikus, mind pedig nyomtatott sajtóorgánumoknak.

Éppen az ő kijelentései keltették a legindulatosabb közéleti reakciókat. 2006 karácsonyán a TA3 hírtelevíziónak nyilatkozva Ján Sokol arról a jólétről beszélt, amelyre ő a háborús időkből emlékszik. Véleménye szerint Jozef Tiso elnök jó munkájának eredménye volt az, hogy a szlovákok abban az időben „színvonalasan éltek”. A deportáltak tapintatlan figyelmen kívül hagyása a polgári közvéleményben felháborodást keltett. A nyilvánosság másik része e szavakban a nemzeti-populista irányzatok legfelsőbb szintről való erkölcsi jóváhagyását látta.

A rendszeres nyilvános istentiszteletek Jozef Tiso kivégzésének évfordulóján Ján Sokol érsek vezényletével rendre az 1939–1945 közötti szlovák államrend melletti szimpátiátuntetéssé váltak. Ján Sokol e nyilvános lépéseire különböző elutasító válaszreakciók érkeztek. 2008-ban létrejött egy polgári kezdeményezés, amelyet több mint kétezen írtak alá azok közül, akik határozottan elutasították a Jozef Tiso lelki üdvéért celebrált misék összekapcsolását az általa vezetett állam rendjének felmentésével.⁹

Amikor 2008. szeptember 11-én ez a kezdeményezés nyilvános nagygyűlést szervezett *Mondjunk nemet Szlovákia fasizálására* címmel, a nemzeti populista hangulat már a törvényhozás és a végrehajtó hatalom legfelsőbb szintjén is kezdett radikalizálódni. Štefan Harabin igazságügyi miniszter és Vladimír Mečiar képviselő kijelentései Daniel Lipšic képviselő címére nemcsak a politikai korrektség, hanem az alapvető emberi tisztesség határát is túllépték.

A Szlovák Püspöki Konferencia (SZPK) elnöke, František Tondra a *Sme* című napilapnak 2007. február 10-én adott interjújával alaposan felborzolta a tájékozott nagyközönség kedélyét. Az interjú éppen Ján Sokol kijelentéseivel összefüggésben készült a Jozef Tiso köztársasági elnökkel szemben táplált tiszteletéről és a háború idején a Tiso vezette államban tapasztalt ún. jólétről. František Tondra elmondta, hogy rossz néven vette Sokoltól, amiért „így beszélt erről”. Ő maga a Tiso-kérdést olyan bonyolultnak látja, hogy nem tud egyértelműen állást foglalni vele kapcsolatosan. „Vannak védelmezői és kritikusai. Vannak érvek, amelyek a szlovák állam létrejötté mellett szólnak. Külön kell választanunk az állam létrejöttét és annak elnökét. Bár nem vagyok törté-

8. František Tondra, a Szlovák Püspöki Konferencia elnöke azt mondta, hogy a szlovák köztársasági elnök, Jozef Tiso személyiségét nem lehet egyértelműen megítélni: „Vannak pro és kontra érvek – jelentette ki. – Tiso legnagyobb bűne – időzójelben – az volt, hogy katolikus pap volt.” A ČTK hírszolgálatától 2007. 1. 9-én átvette a *Pravda* napilap http://spravy.pravda.sk/sk_domace.asp?r=sk_domace&c=A070109_185645_sk_domace_p12.

9. http://www.aomega.sk/sk/nechceme_sa_prizerat.php.

nész, de minden jel arra mutat, hogy a szlovák államnak létre kellett jönnie, ha meg akartuk őrizni függetlenségünket.”

A legnagyobb felháborodást azonban az a részlet keltette, mely szerint a zsidó közösség képviselői felkeresték Tisót azzal, hogy ne adja fel. Amikor ugyanis a Szlovák Püspöki Konferencia elnöke szerint Tiso látta, hogy hová vezet ez a folyamat, le akart mondani a köztársasági elnöki posztról, a zsidók azonban állítólag arról győzködtek, hogy ezt ne tegye. František Tondra meg van győződve arról, hogy 1967-ben Jeruzsálemben emlékművet emeltek Tisónak.¹⁰ Ebben az összefüggésben úgy látja, egyesek kihasználják az alkalmat a katolikus egyház indokolatlan bírálataira. A következőket

10. A Sme napilap e kijelentések után nyilvánosságra hozta Peter Salner és Jaro Franek *Tiso, socha a Jeruzalem* (Tiso, szobor és Jeruzsálem) című írását „A szlovák közvéleményben az utóbbi időben elindult egy vita az első Szlovák Köztársaságról és elnökéről, Jozef Tisóról. Érdekes megfigyelni, hogy a vita egyes résztvevői minként igyekeznek feltámasztani ennek az ellentmondásos politikusnak a mítoszát. Ezt példázzák František Tondrának, a Szlovák Püspöki Konferencia elnökének nyilatkozatai. A Sme február 6-i keddi számában (Ad: Čo s pamäťou národa – Mi legyen a nemzeti emlékezettel), valamint február 10-i szombati számában (A pap múltját az Isten ítéli meg) megjelent a püspök úr véleménye Jozef Tisóról és az első szlovák államról. Néhány mondatát nem hagyhatjuk válasz nélkül. A szokványos néppárti mítoszok közé tartozik az az állítás, hogy »a zsidó rabbik azt követelték, hogy Tiso köztársasági elnök maradjon a hivatalában«. Ezt a képtelenséget részletesen elemezte és cáfolta Y. A. Jelinek abban a cikkében, amely *A szlovákiai zsidók tragédiája* címmel Besztercebányán 1992. március 25–27-én zajlott nemzetközi szimpózium emlékkönyvében jelent meg a 121–124. oldalon. Ennél is abszurdabb az a (püspök úr által idézett) koholmány, amely szerint Jozef Tisónak szobrot emeltek volna Jeruzsálemben (!!) Ez utóbbi kijelentéssel kapcsolatban szeretnénk csodálkozásunkat kifejezni, hogy egy magas társadalmi pozíciót betöltő, a neve előtt professzori titulust viselő személy képes nyilvánosan ilyen képtelenséget állítani. A »J. Tiso jeruzsálemi szobráról« szóló híresztelésnek különböző változatai léteznek. A szobor első említése még a múlt rendszerből való, a Hlinka-párti emigráns sajtóból vették át és az Antifasiszta Harcosok Szövetsége 1968-as évkönyvének 134. oldalán jelent meg. A kilencvenes évek második felében Szlovákiában ez a mítosz újra életre kelt. Válaszként a jeruzsálemi főpolgármesteri hivatal Ehud Olmert (Jeruzsálem akkori polgármestere, Izrael jelenlegi miniszterelnöke) nevében nyilatkozatot adott ki arról, hogy »a nagy Jeruzsálem területén Jozef Tiso semmilyen nyilvánosan felállított szobra vagy emléktáblája nem található«. E dokumentum másolatát be tudjuk mutatni. A Szlovák Püspöki Konferencia elnöke, Tondra azt állítja, hogy Tisót elsősorban azért érte bírálat, mert katolikus pap volt. A valóság ezzel szemben az, hogy Jozef Tisót elítélték és a rá kimondott ítélet a mai napig érvényben van erkölcsi és jogi értelemben egyaránt. A mai napig bírálható mint a fasiszta állam legfőbb képviselője, mint köztársasági elnök, politikus és a német náciizmus és vezérének, Adolf Hitlernek egyik leghűségesebb munkatársa (vagy tettestársa). Tondra püspök álláspontja a dolgok »feje tetejére állítása«. Tiso nem azért bírálható, mert katolikus pap volt, ellenkezőleg, éppen ezért pártfogolja őt a katolikus egyház. Végeredményben ez az oka, miért nem képes a Szlovák Püspöki Konferencia kritikus álláspontra helyezkedni a szlovák fasiszmus idejével kapcsolatban, amelynek során a katolikus egyház átlagon felüli jó kapcsolatokat ápolt az állami szervekkel (beleértve a személyi összefonódásokat is). Sajnáljuk, hogy annak a szervezetnek a képviselői, amely hatalmas befolyással bír hívők (alighanem) millióira, nem képes elítélni a fasiszmust a konkrét szlovákiai viszonyok között, de keményfejen igyekszik dicsőíteni legfőbb szlovákiai képviselőjét.” Jaro Franek, Peter Salner (A szerzők a zsidó hitközség képviselői. A cikk az ő magánvéleményüket fejezi ki) Sme, 2007. február 12.

mondja: „Tiso sem az egyháztól, sem az egyház nevében annak elnökétől nem kapott felhatalmazást. A Vatikán ellene volt, ahogy több szlovák pap is.” (A Zsidó Hitközség képviselőinek reakcióját tényszerű jellege miatt teljes terjedelemben közlöm.)

Ami a Szlovák Püspöki Konferencia hivatalos álláspontját illeti a holokausztról, létezik egy nyilatkozat, amely a Vatikán hivatalos álláspontját tükrözi erről a történelmi korszakról és a katolikus egyház felelősségéről az akkori történések miatt. A Szlovák Püspöki Konferenciának a Vatikán *EMLÉKEZZÜNK – gondolatok a soáról* című, a holokausztról szóló dokumentumához fűzött nyilatkozatáról van szó. Ennek végén egy fohász olvasható, amelyben a Szlovák Püspöki Konferencia mindazok bocsánatát kéri, akiket a múltban érzéketlenségével megbántott. Szó szerint:

„A II. János Pál pápa sugallta bűnbánat idején mi, a Szlovák Püspöki Konferenciában egyesülő szlovák püspökök kérjük zsidó testvéreink megbocsátását, és felszólítunk minden katolikus hívőt, minden keresztényt és jóakarató embert, hogy csatlakozzon hozzánk és győzze le előítéleteit. Ugyanakkor hisszük, hogy a bocsánatkérés a zsidó nemzettől az »erkölcsi és vallási emlékezet« jegyében bűnbánatként, a szeretet megnyilvánulásaként fogható fel a Megfeszített iránt, aki számunkra a békét jelenti.”¹¹

A szlovákiai római katolikus egyház egyes hivatalos képviselőinek gyakorlati állásfoglalásában azonban ismétlődően feltűnik a szándék az 1939–1945 közötti Szlovák Köztársaság időszakának relativizálására és bagatellizálására. Ez a bagatellizálás növeli a közvélemény befogadóképességét a nemzeti türelmetlenség megnyilvánulásaira vagy az intolerancia egyéb formáira. Ján Sokol vagy Ján Ch. Korec és a SZPK további képviselőinek gyakorlati lépései és nyilatkozatai, amelyekben rendszeresen nyilvánosan hódolnak Jozef Tiso előtt, a SZPK ezen dokumentumának szövegét következetesen figyelmen kívül hagyják.

Az új nagyszombati érsek véleménye Tisóról

Valamennyi jelentős napilap átvette a SITA hírügynökség¹² által közölt hírt, mely az új nagyszombati érsek, Róbert Bezák véleményét tette közzé Tiso köztársasági elnöki ténykedéséről, s melyben az érsek egyben reagált hivatali elődjé, Ján Sokol nyilatkozataira is.

Róbert Bezák számára az önálló állam létrejötte 1939-ben – tekintettel a történelmi összefüggésekre – a csehszlovákiai politikai történések logikus következménye volt. Szerinte azonban az sem elhanyagolható, ami ezután történt. Megemlítette az első nyilvántartott deportálást Szlovákiából az auschwitzi koncentrációs táborba 1942 márciusában, amely 990 zsidó nőt érintett. „Ez már rosszabb. 990 ember, nő, nem tűnhet el csak úgy. Számomra az a kérdés, hogy 1942-ben egy katolikus papnak vajon nem kell-e reagálnia minderre – akár úgy, hogy azt mondja: Lemondok. Ha körülöttem igazságtalanság történik, akkor az velem szemben is történik. Ez nem olyan dolog, ami engem nem érint” – hangsúlyozta az új érsek. Elődjének, Ján Sokolnak a kijelentéseit arról,

11. Vyhlásenie KBS k vatikánskemu dokumentu o holokauste „PAMÄTAJME – ZAMYSLENIE NAD SHOAH” (A SZPK nyilatkozata a Vatikán holokausztról szóló EMLÉKEZZÜNK – GONDOLATOK A SOÁRÓL c. dokumentumához) 1998. 3. 25. <http://www.kbs.sk/?cid=1118409627>.

12. A SITA hírszolgálatából, 2009. 6. 4.

hogyan a Szlovák Állam idején jó volt az élet, Bezák kritikusan ítéli meg. „Feltételezem a kérdést, miként tudja egy hatéves fiú megítélni, hogy akkor jó volt? Értékelheti valaki, aki 1933-ban születik, az 1939 és 1942 közötti időszakot? Én nem tudom megmondani, hogy jó volt-e az élet, ha visszatekintek arra, amikor hat-hét éves voltam. Úgy értékelni, hogy jó volt, mert volt mit enni, másoknak ugyan nem volt, de mi jól voltunk, nem valami szerencsés. Keresztényként nem bátoríthatnám ilyen értékmérőket alkalmazni” – nyilatkozta Bezák.

A szlovákiai nyilvánosság előtt magas beosztású katolikus egyházi méltóságtól ilyen egyértelmű elmarasztaló nyilatkozat Jozef Tiso köztársasági elnök felelősségét illetően most először hangzott el. Mindazok, akik ezzel a kérdéssel szakmai, politikai, történelmi szempontból vagy éppen polgárjogi aktivistaként foglalkoznak, az új érsek ilyen irányú nyilatkozatát nagyon pozitívan és szimpátiával fogadták.

A magyar püspök

2009 januárjában az MKP képviselője, Csáky Pál újra nyilvánosan kijelentette, hogy a szlovákiai magyar keresztény katolikus hívők megérdemelnék, hogy saját püspökük legyen. A SITA hírszolgálatára szerinte,¹³ amely Csáky nyilatkozatát idézte, elegáns megoldás lenne, ha egy püspökségben magyar nemzetiségű püspök ténykedne, aki a Szlovák Püspöki Konferencia tagja lenne.¹⁴

Néhány szerző szerint a szlovákiai magyar katolikusok jelentős erőfeszítéseket tettek saját pasztorációs és lelki szükségleteik megoldása érdekében. Időközben visszaléptek attól a követelésüktől, hogy saját püspökséget alapítsanak. A Szlovák Püspöki Konferenciának több alkalommal benyújtották igényüket egy olyan püspök kinevezésére, aki a magyar hívők ügyeivel foglalkozna. Ezt az igényt benyújtották a pozsony-nagyszombati érseknek is. Herdics György és Zsidó János¹⁵ bejelentették, hogy kezdeményezésük támogatására ötvenezer aláírást gyűjtöttek össze, amelyet átadtak a pápának.

A TASR hírügynökségi jelentésében, amelyet a nyomtatott és elektronikus sajtó 2009. január 7-én közölt, megjelent a püspökök azon véleménye, mely szerint a szlovákiai magyar nemzetiségű hívekről kellőképpen gondoskodnak: vannak papjaik és püspöki helynökeik, akik folyékonyan beszélnek magyarul. Az SZPK szóvivője, Jozef Kováčik szerint „politikai párt elnökének nem kellene erre a területre lépnie [...], ez csak a politikai pontszerzést szolgálja, nem pedig valamely problémák valós megoldását.”¹⁶

Más alkalommal a konferencia szóvivője, Kováčik a magyar nemzetiségű hívek számára magyar püspök kinevezését sürgető nyilvános kijelentésekkel kapcsolatban azt mondta: „ilyen kérdéseket nem a médián keresztül kell megoldani, hanem közvetlenül

13. A SITA hírszolgálatából, 2009. 1. 5.

14. Csáky Pál szerint: „A szlovák katolikus egyháznak végig kell gondolnia, mi legyen a magyarok pasztorációjával a 21. században. Elvárom, hogy modern pasztorációs módszerekkel foglalkozni, és meg kell találniuk az utat, hogyan álljanak hozzá a más nemzetiségű hívekhez.” A SITA hírszolgálatából, 2009. 1. 5.

15. Herdics, György-Zsidó, János: Rímszkatolická cirkev. In Fazekas, József-Hunčík, Péter (ed.): *Maďari na Slovensku (1989–2004). Súhrnná správa. Od zmeny režimu po vstup do Európskej únie*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 418. p.

16. A TASR hírszolgálatából, 2009. 1. 17.

kellene a püspökök számára tolmácsolni.” A szlovákiai katolikus hívők Kováčik szerint a Szlovákiai Katolikus Egyház részei, amely nem nemzetiségi alapon tagozódik. „Szlovákiában nem létezik tiszta magyar terület, amelynek a plébániájához ne tartozna egyetlen szlovák sem. Az egyháznak ráadásul vannak püspökei, akik folyékonyan beszélnek magyarul, és akik a vegyes lakosságú területeken pasztorációs tevékenységet végeznek” – tette hozzá a szövegíró.¹⁷

Az SZPK szóvivőjének e kijelentései más nyilatkozatokkal és indulatokkal a háttérben inkább a kérdés megnyugtató megoldását elutasító álláspontot igazolják. Egy alkalommal azonban Jozef Kováčik abban az értelemben is nyilatkozott, hogy az igényről, amelyről Csáky Pál beszél a nyilvánosság előtt, a Szlovák Püspöki Konferenciát senki nem tájékoztatta. A vitába a szlovák köztársasági elnök, Ivan Gašparovič is beállt azzal a kijelentéssel, hogy a hívőknek nem kellene ügyet csinálniuk abból, milyen nyelven fordulnak az Istenhez. Ez nagyon alacsony szintű megértésről tanúskodik az iránt, amit az emberek elvárnak a papokkal való kapcsolattartástól a magyar többségű plébániákon vagy a nemzetiségileg vegyes területeken.

A Cirill-Metód ünnepségek és a betonból épült kettős kereszt

2009. július 5-én Dévény várában nagygyűlést tartottak a szláv hittérítők, Szent Cirill és Metód állami ünnepe alkalmából. A nyomtatott sajtó és a hírügynökségi videofelvételek tanúsága szerint Robert Fico miniszterelnök beszédében az ún. nyelvtörvény új változatát összefüggésbe hozta az állítólagos magyar irredentizmussal.¹⁸ A miniszterelnök azt állította, hogy az államnyelv védelme minden szlovák kormány „legfontosabb támaszpontja” kell, hogy legyen. Szerinte ez az útja annak, „hogyan védekezzünk az irredentizmus veszélye ellen, amelynek leheletét egyre gyakrabban érezzük a Dunán túlról”.¹⁹ Az emelvényt a szentek stilizált arcképei díszítették, a jelenlevők között ott volt több lelkes is.

Egy hasonló rendezvényen 2008-ban Korec bíboros dicsérőleg nyilatkozott a legfőbb közjogi méltóságok együttműködéséről a nemzeti öntudat és büszkeség növelése terén. Az ő jelenlétében hangzottak el a miniszterelnök szavai arról, hogy a nemzeti összefogást „szilárd gátként kell felállítani a kalandorok különös válfaja ellen, akik szétverik Szlovákia lelki egységét”.²⁰

Szlovákia lelki egységének megerősítését sajátos módon vezette elő az SNS (Slovenská národná strana – Szlovák Nemzeti Párt) elnöke, Ján Slota.²¹ 2008. október 5-én Kapipálvágásán (Pavlovce, Eperjesi kerület, Varannói járás) a betonból épült kettős kereszt felállításakor saját bevallása szerint a hazai ribizlibor hatása alatt két-háromszáz ember előtt militáns szóhasználattal, indulatos hangon beszélt Szlovákia déli szom-

17. Sme, 2008. január 14.

18. Sme, 2009. július 6. <http://www.sme.sk/c/4921120/fico-na-oslavach-varoval-pred-madarskym-iredentizmom.html>

19. <http://www.sme.sk/c/4921120/fico-na-oslavach-varoval-pred-madarskym-iredentizmom.html>, <http://video.sita.sk/videoservis/P-PASKA-Slovaci-sa-v-historii-nenechali-porazit-ziadnou-krizou/4911-play.html>

20. A SITA hírszolgálatából, 2008. 7. 5.

21. A SITA hírszolgálatából, 2008. 10. 5.

szedjairól. Szavai szerint Szlovákia egykor a keresztény Európa élén állt. Ezt követően sértően nyilatkozott a magyar diplomácia vezetőjéről, a külügyminiszter asszonyról, ironikus megjegyzésekkel illette a magyar történelmet és a nemzeti jelképeket.

Ebben az esetben a vulgáris nacionalista populizmus és a keresztény meggyőződés összefonódása hatványozottan jelenik meg azért, hogy az emléktábla-avatáson jelen voltak az egyház képviselői, és a kereszt megáldásával a rendezvénynek szakrális dimenziót adtak. Bár a kettős kereszt állításával Slota szerint az SNS tagjai nem szándékoznak senkit sérteni, rövid előszavában azonban ez ismételtén több alkalommal is sikerült neki.

Ondrej Dostál állampolgár ezt követő büntetőjogi feljelentése után az Eperjesi Kerületi Ügyészség a feljelentést elutasította és megállapította, hogy az eseményen elhangzottak nem merítik ki a nemzetgyalázás büntetnének tényállását. Az indoklás azon alapult, hogy ez a szóbeli megnyilatkozás Ján Slota számára természetes és szokványos. Az indoklásban szó szerint az szerepel, hogy Ján Slota mérnök, politikus, pártelnök közismert heves megnyilatkozásairól.

Az egyházak vezető képviselői közül a keresztény motívumok, szimbólumok, mi több, a betonból állított kettős kereszt megszentelési aktusának a militáns nemzeti populizmussal való összekapcsolása miatt – tudomásom szerint – senki nem emelt szót.

Nacionalizáció kontra globalizáció

Annak jobb megértésére, milyennek látszik kívülről a katolikus egyház, érzékelni kell azt a modellt is, amely alapján a római katolikus egyház mint olyan működik. Intézményi szempontból egy erősen centralizált, hierarchikus struktúráról van szó. A történetírás ezt a fajta államjogi berendezkedést abszolutista monarchiának nevezi. Politikai megnyilvánulása a Vatikán állam létében rejlik, amelynek élén a pápa áll, aki az alacsonyabb rendű közigazgatási egységek, püspökségek élén álló püspököket (néhány kivételtől eltekintve) monarchista szabályok szellemében saját vazallusaiként nevezi ki. Ez a közösségi mentalitás, ahol a jogok és kötelességek megoszlása meglehetősen aszimmetrikus és az egyszerű tagok hátrányára billen, az egyház mindennapi gyakorlatára is kivetül.

Az egyház további tagjai minimális mértékben vesznek részt saját vezetőik kiválasztásában, hasonlóképpen minimális mértékű a katolikus keresztények részvétele a szervezet intézményi reformjának kezdeményezésében. Részvételük ugyan érzékelhető néhány tevékenységben, de csak marginális helyzetekről van szó, amelyek esetében az egyszerű egyháztagek mozgósítását bizonyos értelemben kikényszerítette az egyházközösségen és a polgári társadalmon belüli lét nyilvánvaló kettőssége és a kettő közt feszülő ellentét, amely a keresztények számára a személyes, családi és közösségi életükre nézve teljesíthetetlen egyházi elvárások mellett viszonylag kényelmes menedéket kínál. Az utóbbi időben Rómára néhányszor a nyilvánosság nyomása nehezedett az új püspökök kinevezésénél vagy a katolikus hierarchia tagjai aktuális tevékenységével való elégedetlenség megnyilvánulásakor, amelynek váratlanul meg is adta magát.²²

22. Közismert például a bostoni bíboros, Bernard Law vagy az újonnan kinevezett varsói püspök, Stanislaw Wielgusz esete.

De a kivétel erősíti a szabályt. Egy olyan közegben, ahol a polgári társadalom fejlettsége nem éri el azt a mértéket, amikor a két létforma közötti ellentét már teljesen nyilvánvaló, a katolikus hierarchia viszonylag nagy tekintélynek örvend. Viselkedése, nyilatkozatai vagy éppen hallgatása a társadalom számára rendkívül fontos azokban a helyzetekben, amelyek értékkövető állásfoglalást és tetteket igényelnek.

A római katolikus egyház egyes nemzeti igazgatási egységeinek önállósága csak látszólagos. Centralizáltságuk és a római központnak való alávetettségük olyan mértékű, hogy esélye sem lenne a megvalósulásra a világ bármely országában működő katolikus egyházzrészében egy olyan autonóm igazgatási modellnek, amely ellenkezik a római látásmóddal. Az egyházi törvénykezés még elvi síkon sem tesz lehetővé erről semmiféle vitát. Ebben az összefüggésben kell látni az egyszerű katolikusok esélyeit az egyházi intézményrendszer fontos döntéseinek befolyásolására.²³

A nemzeti sajátosságok kérdése az egyház gyakorlati tevékenységében is megjelent, legkiemelkedőbb módon a II. Vatikáni Zsinatot követően a liturgia reformjával. Ez azt jelentette, hogy a gyakorlatban jóváhagyták a nemzeti nyelvek használatát az istentiszteleteken és a nemzeti kultúra egyes elemeinek beépítését a hivatalos szertartásrendbe. Így került sor arra, hogy a helyi hagyományos néptáncok, népdalok és más folklórelemek nemcsak hogy az addig szokásos latin nyelvű szertartások részévé váltak, hanem egyenesen a helyükbe léptek.

A katolikus egyház ezeket a megnyilvánulásokat az inkulturáció progresszív megnevezéssel illette, amelyben kifejezésre jutott a központ szándéka a nemzeti kulturális sajátosságok tiszteletben tartására a katolikus hitvallás során. Annak illusztrálására, hogy miféle kört zárt be a Vatikán ezzel a döntésével, el kell mondanunk, hogy a 20. század 30-as éveiben különböző helyeken, de leginkább a német nyelvterületek katolicizmusában megjelenő ilyen irányú kezdeményezések nagy elutasításba ütköztek. A nemzeti nyelvek beemelésének szándékát az egyházi liturgiába a konzervatív Róma a progresszivitás nemkívánatos megnyilvánulásának tekintette. A gondolat képviselőinek még nem volt bátorságuk nyílt vitába bocsátkozni a Római Kúriával, és hosszú évtizedekre belső száműzetésbe kényszerültek.

A katolikus partikularizmus a nem katolikus keresztényekkel, zsidókkal és muzulmánokkal, ahogy más vallásokkal szemben is megnyilvánult azok elutasításában és néhány esetben demonizálásukban. Ezért voltak olyan világrengetőek a zsinati nyilatkozatok a vallásszabadságról vagy az ökumenikus együttműködésről.

Ez a katolikus konfesszionális etnocentrizmus egyik válfaja volt, amelyet a század során a katolikus egyház különböző formákban gyakorolt, hol keresztény antiszemizmusként, amikor ragaszkodott a keleti pátriárkának a keleti egyházszakadás utáni kizárásához, hol pedig a nyugati egyházszakadás után létrejött reformátusokkal és a

23. Ebben az összefüggésben visszatérhetünk a magyar püspök kérdéséhez és arra, van-e lehetőség befolyásolni vagy kieroszakolni valamely konkrét jelölt püspökké való kinevezését. 2009. július. 17-én Ivan Gašparovič köztársasági elnök aláírta a 270/1995 sz., az államnelyről szóló törvény hatályos rendelkezései módosítását. A módosítás a társadalomban nagy felháborodást keltett. A kisebbségek és a különböző polgári egyesületek képviselőinek véleményét, hogy a törvényt vonják vissza vagy dolgozzák át, csak minimálisan vették figyelembe. A keresztény szervezetek részéről ebben a témában senki idevágóan nem nyilatkozott.

kereszténység minden ezt követő szakadása révén megalakuló felekezettel szembehe-lyezkedő magatartásként.²⁴

Az a differenciálódás, amely a kereszténységen belül a szerzetesrendek vagy meg-újulási mozgalmak alapításával formálódott, nem feltételezte és ezért el is utasította új denominációk létrejöttét, amelyek a hatalomgyakorlás módjának megváltoztatását tűz-ték volna célul. A reformáció biztosította a nem klerikus, azaz laikus tagok részére a nagyobb részvételt az egyház irányításában, és az autonóm nem egyházi intézmények fokozatos létrejöttéhez, valamint a közélet szekularizációjához vezetett.

Az addig működő klerikális társadalom falán, amely a társadalmi rend változatlan-ságát teológiaiailag indokolta, komoly repedések keletkeztek. Az új egyetemek, a harma-dik rend mint a leendő polgárság csírájának fokozatos megerősödése, az önálló, az egyházi kormányzattól független művészi alkotások megjelenése a festészetben, szob-rászatban, irodalomban – mindez új értelmezést és indoklást igényelt.

Ezt az indoklást kínálta Luther és Melanchton, arra vállalkozva, hogy teológiaiailag indokolják a reformáció mozgalmát, amely fokozatosan a protestantizmusban csúcso-sodott ki. Bár a római központi irányítás kritikája már több, a reformáció előtti szerző művében is megjelent, az érv, mely szerint az egyszerű hívőknek jogukban áll elutasí-tani a korrumpálódott püspököt, valamint ennek az érvnek a széles körű elfogadtatása történelmi újdonságnak számított.

Az egyöntetű nyugati kereszténység így kezd politikailag differenciálódni. Egyes szer-zők éppen a protestantizmusban látják azt a fordulópontot, amikor az iparosok városi polgárságként születnek újjá. A társadalomban helyet kap a személyes erkölcs és a gazdasági liberalizmus, s a pluralizmus immár nem minősül büntettnek. A lét valósá-gának egységes magyarázata ekkor már nem kizárólagos előjoga az egyetlen igazhitű teológiai irányzat képviselőinek. Luther volt az első jelentős eretnek, akit nem égettek meg máglyán.

Az az igénye, hogy a keresztények törődjenek a közügyekkel, hogy érdekükben áll-jon, hogy közösségüket olyan emberek igazgassák, akik az erkölcsről nem csak papol-nak, hanem a saját életükben is érvényesítik azt, a későbbi fejlődés során olyan erőt képviselt, amelyet valószínűleg maga a reformátor sem látott előre. Ellenkezőleg, hogy teológiai vitában legyen joga szembeszállni a római egyházi egyeduralommal, az új fele-kezet az augsburgi hitvallás „születési bizonyítványában”, a *Confessio Augustanában* is megjelent, elindította az európai kereszténység további diverzifikációját, amely addig egységes tömbnek látszott és akként is viselkedett.

24. Ez az ún. „szuperszeccszionista” hozzáállás a judaizmushoz az első évszázadban volt jel-lemző, amikor az ismert magyarázatok szerint a bibliai Izraelt, amely csődöt mondott és nem ismerte fel messiását, felváltotta az új Izrael, maga a keresztény közösség, a későbbi egy-ház. Ez a hívők új, autentikus közössége. Ez az allegória néhány évszázad múltával úgy meg-honosodott a kereszténységben, hogy már senki sem tekintette allegóriának. Azok a folya-matok, amelyek a kereszténység osztódásakor jelentek meg, hasonló fázisokon mentek keresztül, amikor az újonnan kialakuló közösségek megtagadták az előző intézményi for-mákat és erős tendenciát mutattak arra, hogy magukat az „Új Izrael” szellemében fogant vagy új és egyedül igaz közösségként értelmezzék. Mint ilyenek, természetesen elutasítottak bármilyen összefonódást az előd intézménnyel és reprezentánsaival. Példaként szolgálhat a keleti egyházzsakadás esete, az anglikán egyház létrejötte, a nyugati egyházzsakadás és a kereszténység gyakorlatilag máig tartó további osztódásai.

A római katolikus egyház a más keresztény közösségekkel való együttműködést csak a II. Vatikáni Zsinaton vállalta fel. A közeledési szándék érdekes vonása azonban a más keresztény felekezetek azon jogának máig tartó megtagadása, hogy magukat egyháznak nevezzék, amit legutóbb Joseph Ratzinger még a hittudományi kongregáció prefektusaként rögzített. A nyilvánosságnak szóló körmönfont magyarázatok nehezen érthetők. Lényegében arról van szó, hogy egyháznak a szó valódi értelmében e dokumentum szerint csak maga a római katolikus egyház tekinthető.²⁵

Vallás és politika

Ezzel elérkezünk ahhoz a ponthoz, amikor feltűnik a vallás és a politika kölcsönös összefonódása. A kérdés, hogy milyen mértékig kapcsolódik a vallás és a politikai gyakorlat, néhány száz éves múltra tekint vissza. A keresztény egyházi vezetők saját helyüket a politikai életben bibliai történetekkel és azok magyarázatával igyekeztek igazolni. Az Ószövetség iratainak irodalmi változata azonban a magyarázat folyamatában csak marginális szerepet játszik. Azt, hogy milyen mértékig tekinthető a bibliai szöveg metaforának, propagandisztikus intelemnek vagy éppen történelmi beszédnek, a 19. század végéig senki sem kutatta.

A makkabeusi háborúk, amelyeket az Ószövetség másodkanonizáltak is nevezett változata ír le, a legősibb választ adják arra, miért rejt magában az egyistenhit kezdetektől fogva politikai ambíciókat. A pogány király egy vallásos testvérpárt olyan cselekedetre kényszerített, ami ellenkezett hitükkel és meggyőződésükkel. A konfliktus felkelésbe torkollott, és a zsidóság éppen ezzel az ellenállási gesztussal és a Makkabeus fivérek vértanúhalálával összefüggésben ünnepli máig a hanukát.

Az áruelők ambíciói, hogy együttműködjenek a pogányokkal, idejében teljesültek, s az Úr – értsd: a Mindenható – az övéit megvédte. A jeruzsálemi templom Kr. e. 70-ben megszűnt létezni, és a zsidó kultusz ettől kezdve nem létezik. A zsinagógai istentiszteletnek nincs áldozatjellege. A judaizmus különböző ágainak más-más a véleményük a templomi istentisztelet felújításáról. A judaizmus meghatározó irányzata lélekszámát tekintve az ortodox irányzat, ám a külső szemlélő számára nem egyszerű eligazodni a világ zsidóságának mai erőviszonyai között.

Jézus ténykedése során ugyancsak kapcsolatba került a judaizmus vallási irányzatainak képviselőivel, de magukkal a római megszállókkal is. Csak a főtanács és a római helytartó együttműködésével sikerült őt megbízható módon félreállítani – keresztre feszítésével. A feltámadás története már nem nyújt kellő érvet ahhoz, hogy a történettel komolyan foglalkozzanak. Ez az ókeresztény hagyomány és a személyes hit kérdése. Pál apostol azonban kimondja, hogy ha Krisztus nem támadt volna fel, akkor mit sem érne a mi hitünk. Így kezdett megváltozni a társadalmi realitás Jézus történetének hátterében.

A keresztények Jézus halálában az ő áldozatát látják, és a szentmisék az oltáriszentség kiszolgáltatásával a jézusi áldozat megidézését szolgálják. A teológusok vitát

25. L. a hittudományi kongregáció dokumentumát, *Note on the Expression „Sister Churches”* címen, amelyet 2000. június 30-án hirdettek ki, s melyet a vatikáni napilap, az *Osservatore Romano* 2000. október 28-i számában közölt. http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20000630_chiese-sorelle_en.htm.

folytatnak a mise, a gyülekezet, az Úrvacsora és az eukarisztia más formáiért. A kereszténység meghatározó és legcentralizáltabb irányzata a római katolicizmus. Világos és egységes doktrínájának megkerülhetetlen képviselője és szóvivője a pápa. Dél-Amerikában azonban kezdenek túlsúlyba kerülni a nem katolikus keresztény denominációk. Afrika esetében ez országról országra változó. Visszavonhatatlanul leáldozott annak az ideje, amikor a római katolikusok és királyaik a pápával karöltve zavartalanul uralkodhattak a gyarmatokon.

Globalizáció, univerzalizmus és kereszténység

Az egyistenhit azonban erőteljesen igyekszik összekapcsolni követőinek személyes életét és közszeretlését. Éppen ezért nagyon kíváncsú lenne összekapcsolni az egyének vallási és társadalmi nyilvános szintű működését. A társadalmi törvényhozás és a vallási előírások ez irányú összehangolása a legjárhatóbb útnak tűnik. Ennek a kísértésnek van kitéve a jeruzsálemi ortodox rabbinátus, a keresztény vezetők vagy a muzulmán politikusok. A modern világi társadalom számára ez a megoldás gondot okoz.

A parlamentáris demokrácia liberális kiadásban azon az úton indult el, hogy elválassza a törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalmat, valamint ezek független ellenőrzését. Így a vallás lényegében az egyének magánügyévé vált. Társadalmi kötelezettséget csak az azonos hitű és egymást kölcsönösen ismerő tagok közössége számára jelent.

A mai földrajzi és társadalmi mobilitás mellett éppen a nagy vallási közösségek találkoznak a leginkább a közösség tagjainak eleddig ismeretlen anonimitásával. A közösség azon dimenziója, hogy mindenki mindenkit ismer és támogat, a nagy keresztény közösségekből csaknem kiveszett. A vallás tehát így inkább tölt be társadalmi-kulturális, mint személyiségi-lelki funkciót.

E két dimenzió ugyan nem zárja ki egymást, ám a gyakorlati életben konkrétabb kifejezési formái léteznek, mint amilyenek a társadalmi életben való megnyilvánulásai. Éppen ezen a társadalmi-kulturális síkon tűnnek nagyon hasznosnak a közös múlt, nyelv, szokások és kultúra irányába tett lépések. Ez emlékeztet bennünket a keresztény szlovák értelmiségiek, köztük teológusok azon szándékára, hogy a nemzet iránt érzett szeretetüket mint természetes horizontális dimenziót és az Isten iránti szeretet gyakorlati megnyilvánulását fogják fel. Ezek a gondolatok tűnnek fel például Ladislav Hanus *Rozprava o kultúrnosti (Értekezés a kulturáltságról)* című művében az első Szlovák Köztársaság időszakából, amely 1943-ban jelent meg.²⁶

A kereszténység személyiségi-lelki funkciója fokozatosan inkább az egyének magánjellegű viselkedésének kérdésévé válik. A lelkeséget ebben az értelemben a misztikával hozzák összefüggésbe, amely tulajdonképpen meg sem próbálkozik a keresztény hit társadalmi-kulturális átfedésének megteremtésével.

A kereszténység és a nemzeti elv, nemzeti és etnikai hovatartozás

A kisebb kultúrközösségek etnikai egyedülállóságáról folytatott egyre nyílabb vita idején a globalizáció követelményei valóságos kihívás elé állítanak bennünket. Ez a kihí-

26. Hanus, Ladislav: *Rozprava o kultúrnosti*. Ružomberok, 1943.

vás nemcsak a kulturális egyediség háttérében jön létre, hanem azokkal az értékekkel összefüggésben születik meg, amelyeket a kultúra és a hozzá kapcsolódó erkölcsi normák testesítenek meg.

A nemzeti és etnikai hovatartozás kérdése nem csak a Bibliának központi témája. A bibliai összefüggések csak megalapozzák és megnyitják az utat az ősi szövegek elsődleges megértéséhez, amelyek az ún. zsidó-keresztény civilizáció megszületéséhez vezettek a két kultúra kölcsönhatása és későbbi ütközései révén.

A nép és nemzet fogalmának pontos meghatározását a héber biblia és annak első görög fordításai, majd a szakmai közönség által Újszövetségnek nevezett bibliai iratok gyűjteménye adja. A nép és nemzet fogalmának meghatározása annál világosabb, minél inkább tudatában van a közösség saját különbözőségének a környező kultúrákkal való kölcsönhatásban. A nép fogalma azon emberi közösséget jelenti, amely tudatában van saját kiváltságos helyzetének a legfőbb instanciával, azaz az Istennel való viszony tekintetében.

Sőt mi több, a mindennapi élet a társadalom és az egyén szintjén is a teofánikus élményből fakadó törvényhozás alapján szerveződik. Ez az élmény rendkívül fontos az egyén számára és az egyén döntése szempontjából, hogy ezen élmény alapján formálja a közösség életét. A teofánia az egyén (Mózes) személyes tapasztalatán keresztül valósul meg. Ő mutatja be élményét és annak következményeit a közösségnek, amelynek vezére. Ezt a pillanatot megerősíti beszédének jellege is, amely a Bibliában a nemzeti közösség konstitúciójához kötődik. A teofánia ezen egyéni tekintély alapján valósul meg a közösségben is, amely a kinyilatkoztatás alapján hajlandó elfogadni a megszületéséről szóló ősbeszédet. Ezenkívül ez az ősbeszéd válik a társadalom intézményrendszerének, kereskedelmének és gazdasági életének alapjává. A kiválasztottság magasabb értelmet ad a nép létének, amely ezt a magyarázatot értelmileg és érzelmileg is magáévá teszi. E kiválasztottság határozza meg a közösség identitását is.

E kinyilatkoztatások irodalmi változata mitológiai vonásokat hordoz, de nem csak mítoszról van szó. A mai szakemberek releváns véleménye igazolja, hogy a kinyilatkoztatás formáját e szövegek megszületésének ideje határozza meg. Az ún. etiológiai megközelítést – az adott jelenség és tény okainak magyarázatát – e szövegek értelmezésénél gyakran figyelmen kívül hagyják.²⁷ Az etnikai és nemzeti csoportosulások saját identitásukért vívott küzdelme a bibliai szövegek környezetben arra az időszakra kínál paradigmát, amelyet áthat az univerzális szándék, hogy a világot egyetlen globális egységgé alakítsák.

A nemzetiből a nemzeti-felekezeti hozzáállásba való átmenet az időszámítás fordulóján áthelyeződött az interkulturális kapcsolatok területére. Az egyik felekezet képviselői – a keresztények – belső magatartásuk és etikai normáik alapján kezdtek differenciálódni. A törzsi, vér szerinti, felekezeti és rituális azonosító jegyek elvesztették jelentőségüket.

Az időszámítás fordulójának első néhány évszázadára nézve érdemes az alábbi néhány tényt tudatosítani. A hellenisztikus kultúra lényegét tekintve az emberek és gondolatok multikulturális világa volt. A világ, az ember, a nemzeti közösségek és kultúrák eredetéről szóló bibliai és nem bibliai elbeszélések eszmei interferenciája és irodalmi

27. „Etiológia” – az ok-okozat összefüggését tanulmányozó tudomány. A kifejezés a görög *aitia* ('ok') és *logos* ('tudomány') szavakból származik.

rokonsága mutatja, miként magyarázták a héber és görög biblia legrégebb és csodálatos módon megmaradt szövegei az etnikai vagy kulturális egységek megjelenését.

Ezek az ősi szövegek a nép és nemzet fogalmának fokozatos értelmezésével kiindulási alapot és magyarázatot adnak ahhoz, hogy megértsük, miért volt a kiválasztott nép fogalma kulcsfogalom azon közösségek önmeghatározásában, amelyek valamikor vagy manapság a saját létük természetfeletti eredetét vallották/vallják. Az így meghatározott közösségek ún. szuperszecceszionista nézőpontja mindig új utat nyit a kiválasztott nemzet újabb meghatározásához.

E nézőpont szerint azok az új közösségek, amelyek saját magukat természetfeletti forrásból eredeztetik vagy e természetfeletti erő jobb és autentikusabb megértésével támogatják identitásukat, a kizárólagosság igényével lépnek fel éppen azon közösség mintájára, amely saját magát mint új kiválasztott népet határozta meg. Ahogy a kereszténység a látszólag meghaladott zsidóság helyébe lépett, úgy minden egyes felekezet annak meghaladásával jön létre, amelynek eddig a keretei között létezett. Az új felekezet és denomináció e közösségek keretében úgy jön létre, mint az autoritatív – rendszerint biblikus vagy más módon megszentelt – szöveg új és végre helyes magyarázatának gyümölcse.

Vallási és nemzeti identitás – paradigmaváltás

A közösségek vallási és nemzeti identitása az időszámítás fordulóján különös differenciálódáson esett át. A zsidó vallás, valamint nemzeti vagy etnikai hovatartozás egyetlen nehezen különválasztható egységbe mosódott össze. Ma a korai kereszténység teológiai és etikai implikációival találkozunk, amelynek első szerzői műveiben határozottan visszautasítottak bárminemű kapcsolatot és kontinuitást a zsidó közösséggel. A zsidó gyökerek radikális elmetszése és elutasítása bizonyos értelemben felgyorsította az akkori római birodalom krisztianizációját.

Az új gondolati és kulturális világ követőiből és később neveltjeiből alakult csoportok feladták a zsidó közösség kulturális exkluzivitását, amely bizonyos kulcspillanatokban gondot okozott más etnikumok képviselőivel való szociális és kulturális kapcsolatok felvételében. Ez elsősorban az individuális és társadalmi erkölcs kérdéseit érintette az étkezési szokások, családi hagyományok és a vér szerinti kapcsolatok területén.

A világ különböző pontjain szétszórta élő, ám nagy és jól szervezett zsidó közösség elutasítása ugyanakkor azt is jelentette, hogy a születőben levő kereszténység elvesztette potenciális szövetségesét. A megbékélési szándék és az erre utaló jelek, amelyek az utóbbi éveket jellemzik, egyfajta új önreflexiót jeleznek, illetve annak újraértelmezését, mi vezetett a kereszténység zsidósággal szembeni felsőbbrendűségi érzésének és kizárólagos helyzetének kialakulásához.

Annak mai értelmezéséhez, hogy mi a vallási, a nemzeti és a keresztény, arra kell választ adni, milyen fejlődésen ment keresztül a nemzet, nép és hitközösség bibliai fogalma. Azon újonnan meghatározott hitközösség belső és külső kapcsolatai, amely az első évszázdban igyekezett a saját etnikai, kulturális és vallási határait az egyetemesség igényével átlépni, továbbra is érdekes lehetőséget kínálnak egy intellektuálisan tisztességes megoldásra a kultúrák, nemzetek és különböző világnézetű közösségek együttélésére.

Összegző megfigyelések és megoldási javaslatok – A kereszténység mint lehetőség

Azon közösségek, amelyekben erősen él a vallási tradíciók „emléke”, egységként vagy saját nyilvános képviselőik révén sokkal többet foglalkoznak a vallás és a vallási közösségek szerepével a közéletben. Összefügg ez a közélet szervezettségével, a szociális rendszerrel, az oktatásügyi törvényekkel, az egészségüggyel és a vele kapcsolatos törvényekkel, a családpolitikával, a korrupció és a kliensrendszer mértékével, a társadalmi toleranciával vagy a társadalmi tabukkal szembeni intoleranciával.

A közéletnek ez a szervezettsége közvetlenül befolyásolja a parlamentek, kormányok, bíróságok, ellenőrző szervek vagy más közintézmények felállítását. Ezek a területek gyakorlati és törvényhozási szinten a társadalom bevándorláshoz, külföldiekhez, családi és szexuális erkölcsökhöz (válás, poligámia, monogámia, prostitúció, hűtlenség), valamint olyan bioetikai kérdésekhez való viszonyában nyilvánul meg, mint a művi terhességmegszakítás, az eutanázia, vagy az őssejtkutatás.

Ha egy hívő ember lelkipileg meghatározza önmagát és eszerint is él, ez hatással lesz közéleti megnyilvánulásaira is. Sőt, még az ún. formálisan hívő emberek is a társadalmi és vallási többség által definiált társadalmi viselkedésmintákat mutatják. Ez a hozzáállás más területeken is biztosítja számukra az érvényesülést, a társadalmi létbe való belépés lehetőségét a társadalmi presztízs és befolyás bizonyos szintjén. Ebben a közhangulatban nem az a lényeges, hogy jó emberek legyünk – hiszen mindenki követ el hibákat, mindenkinek vannak hiányosságai. A fontos az – Machiavelli szellemében, miszerint „a cél szentesíti az eszközt” –, hogy jó ember benyomását keltsük.

Ritualizmus helyett a hívők személyes felelőssége

Ez a tendencia megfigyelhető mind a keresztény, mind a muzulmán, mind pedig a zsidó közegben. Az önálló egyéneknek, akik a szabályokat túlságosan a saját szájzújuk szerint értelmezik és a kívánnak az átlagból, meg kell állniuk a helyüket és fel kell venniük a harcot a környezetükkel. Ezek a személyek később nézőponttól függően vagy szenteknek, vagy eretnekeknek látszanak.

Aki valóban azzal a komoly szándékkal áll Isten elé, hogy tükrözze az életet, az élet értelmét vagy irányát, szükségszerűen befolyásolni kezdi a közszférát is. Ezt vagy saját meggyőződése és példája erejével teszi, vagy karitatív, civil szervezeteket, politikai vagy félkatonai egyesületeket hoz létre ennek képviseletére.

A hagyományos struktúrák ma a kereszténység keretein kívül is válságban vannak. Ez az emberek transzcendens iránti vágyából, valamint az egyházak és vallási közösségek elutasításából ered, amelyek „ezeket az ügyeket” a saját kizárólagos hatáskörükbe sorolják. A válság azonban mindig lehetőség is. Egyrészt a „lelkiség piacán” megjelenő új szereplők számára, de a már működő, monopolhelyzetben levő szervezetek számára is. Ez azonban már az eddigi formában nem működik – kivéve az egykori harmadik világ országait.

A polgári társadalom, amelyben az egyház elvesztette meghatározó törvényhozási befolyását, az ilyen „felhígított” kereszténység számára egyfajta kényelmes számkivetettséget jelent. A keresztény eszmék „szupermarketében” mindenki csak azt vesz,

amire a hétfélt partizhoz éppen szüksége van, a keresztény és nemzeti populizmus keveréke pedig manapság veszélyesen keresett áruvá vált.

A szociológusok és a vallási fundamentalisták egyetértenek abban, hogy olyan keresztényekből, amilyenekre a vallási hivatalnokoknak volna szükségük – akik a vallási szabályokat A-tól Z-ig betartják –, jóval kevesebb van, mint olyanokból, akik csak a népszámláláskor vagy adófelajánláskor vallják magukat kereszténynek.

Az erkölcs és értékrend tekintetében túlságosan nagy elvárásokat támasztó közösségekkel való azonosulás, úgy tűnik, meghaladja az átlagkeresztény erejét. A kereszténység mint életforma értelmes alternatívát nyújthat. Mágikus ritualizmusa és a tekintéllyel rendelkező személyek kritikátlan elfogadása a polgári társadalomban jelentősen fékezi a nyitott társadalom fejlődését szolgáló nyílt társadalmi vitát.

Egy példa a vitára és annak megoldására

A római katolicizmus közegéből az előljárók irányában időnként bíráló hangok is megjelennek. Talán a legismertebb ezek közül Vladimír Palko cikke, amely a *Týždeň* című hetilap hasábjain jelent meg 2007 őszén.²⁸

Az évek óta keresztény politikusként működő Palko hosszú lojális hallgatás után Korec bíboros címére és az ő megnyilvánulásairól fogalmazott meg véleményt, amelyeket szerinte a társadalom úgy értelmezett, mint a HZDS (Hnutie za demokratické Slovensko – Demokratikus Szlovákiáért Mozgalom; elnöke: Vladimír Mečiar) elnöke és akkori miniszterelnök nemzeti populista politikájának erkölcsi támogatását. Vladimír Palko erre a kijelentésre annak alapján szánta el magát, hogy Korec bíboros hozzáállásában Robert Fico miniszterelnökhöz annak a jelenségnek a visszatérését látja, amelyet már a kilencvenes években J. Ch. Korec és V. Mečiar találkozásainál is problematikusnak tartott.

Palko egyben szélesebb összefüggésben szemléli a KDH (Kresťanskodemokratické hnutie – Kereszténydemokrata Mozgalom) tevékenységét, amely a keresztény elvek következetes politikai érvényesítésével kockáztatta saját népszerűségét, és nem akarta megadni magát a kettős kereszties trikolórba csomagolt populizmusnak. Példaként a lelkiismereti törvényt hozza fel, amely közvetlenül vezetett az előrehozott választásokhoz 2006-ban. Korec és Fico találkozásait szerencsétlennek tartja, és megállapítja, hogy a KDH tagjaiban, akik a katolikus egyház által oly fontosnak tartott törvény mellett kiálltak, csalódottság alakul ki a felesleges erőfeszítés miatt, amely őket a 2006-os választások előtt még hátrányos helyzetbe is hozta.

Véleményem szerint Vladimír Palko viszonylag pontosan leírja Korec hozzáállását a nemzeti témákhoz. Korec 1992-ben ott ült a pozsonyi várban az ún. szlovák szuverenitás kinyilvánításánál, részvételét 2008-ban a Cirill-Metód-napi ünnepségeken Dévényben már megemlítettem. Palko Korec szemére veti, hogy nem veszi észre: ezt az államot 15 év múltán megint a kommunisták tartják a kezükben. Az eszmefuttatás végén a szerző odáig jut el, hogy a tények mellett azok közvéleményben lecsapódó magyarázatát is értelmezi. Korec nyilvános állásfoglalásai, nyilatkozatai vagy éppen hallgatása, az, hogy fogadott-e vagy nem fogadott, esetleg támogatott-e vagy bírált valakit, mindig nagyon árulkodó volt, és a közvélemény ezeket pontosan figyelemmel követte.

28. *Týždeň*, 2007/39.

Palko szerint a bíboros tekintélye, amelyet Ján Chryzostom Korec a kommunista elnyomás idején alapozott meg tisztességes kiállásával, megtévesztette a nyilvánosságot. Szerencsétlennek tartja az új önálló Szlovákia alapítójával, Vladimír Mečiarral szemben táplált rokonszenvét csakúgy, mint a legfőbb közjogi méltóságok egyetértésének üdvözlését a 2006-os parlamenti választásokat követően. Vladimír Palko írását azzal a megállapítással fejezi be, hogy „a szlovák kereszténység egy mélyebb vita előtt áll, amelynek során néhány kellemetlen dolgot is nyugodtan ki kell mondani. Enélkül nem tudunk továbblépni.”²⁹

Korec bíboros terjedelmes reakciójában védekező álláspontra helyezkedett, és választott Palko egyes állításaira. Meglepően sok kevéssé kedvező, *ad hominem* jellegű, személyeskedő megnyilvánulás jellemezte a szöveget. Mečiar és Fico nemzeti-szociális populizmusára való rájátszására és az 1939–1945 közötti Szlovák Köztársaság nemzeti szocializmusával szemben táplált szimpátiájára a bíboros reakciója nem adott választ. A kellemetlen dolgokról indított vita e választ követően úgy tűnik, nem folytatódik. Legalábbis nem a nyilvánosság előtt.

Megtévesztett nyilvánosság – a KDH-nak köszönhetően is

E polémiahoz azonban hozzá kell tennünk, a nyílt vitára való törekvést jelentősen gyöngíti, hogy a Palko által bírált jelenségek lejátszódása és a bírálat elhangzása között jelentős időeltolódás van. Éppen a KDH vezetőinek ez irányú hallgatása abban az időben, amikor a nyitrai és nagyszombati püspökség vezetői a Szlovák Köztársaság megalapítójának és politikájának erkölcsi támogatást biztosítottak, azt eredményezte, hogy az akkori helyzet mai elítélésének senki sem tulajdonít jelentőséget.

A kereszténydemokraták hamis lojalitása Vladimír Mečiarral szemben abban is megnyilvánult, ahogy róla mint államalapítóról az 1998-as választások után a KDH akkori elnöke, Ján Čarnogurský nyilatkozott. Elutasította egyes politikusok arra irányuló törekvését, hogy vizsgálatnak vessék alá Vladimír Mečiar magatartását és ügyeit kormányzása idejéből. Ennek az volt az oka, hogy Čarnogurský szerint az államalapítókat tisztelni kell.

Ráadásul 2008 őszén a KDH egy része a *Lex Hlinka* kezdeményezésénél a nemzeti populisták oldalára állt és támogatta ezt a törvényjavaslatot. Nevetséges volt, hogyan versengett a KDH az SNS-szel azért, hogy kinek a törvényjavaslatát fogadják el. A csernovai események egész problémakörének komplexitása miatt ez az álláspont nem elhanyagolható. Hasonlóképpen az a tény, hogy a KDH figyelmen kívül hagyja kereszténység és nemzeti populizmus összekapcsolását a Hlinka-féle Néppárt politikájával és annak folytatásaként az 1939–1945 közötti Szlovák Köztársaság időszakával összefüggésben, több mint árulkodó.

Vladimír Palko lényegében helyesen eltalálta azokat a problémás pontokat, amelyeknél az egyházi vezetők a rendszerváltás utáni fejlődésben megtévesztették a katolikusokat. Ezekben az esetekben az általános erkölcsi értékek szellemében fogant lépések helyett a partikuláris nemzeti előnyöket vagy a korlátozott etnocentrikus értelmezéseket részesítették előnyben.

29. Týždeň, 2007/39.

Politikusként azonban Palko egyike volt azoknak, akik a nacionalizmusra és a nemzeti szocializmus iránti szimpátiájukra nézve, amelyet mind Ján Sokol érsek, mind Ján Chryzostom Korec bíboros nyilvánosan képviseltek, asszisztáltak ezen eljárásukhoz.

Azt, hogy milyen mértékben őszinte az ő bírálata Korec bíboros tizenöt évvel ezelőtti magatartásával szemben, majd az idő megmutatja. Politikai értelemben azonban elszalasztották az alkalmat. Az egyházi köntösbe bújtatott nemzeti populizmussal megtevesztett Szlovákia továbbra is inkább fog hinni az érseknek és a bíborosnak, mint Vladimír Palkónak.

Befejezés

A nemzeti populizmus elsősorban a bonyolult társadalmi folyamatok időszakában viszonylag egyszerű és mozgósító választ kínál. Emellett nem támaszt semmiféle igényeket saját követőivel szemben. Van azonban eszköztára és olyan ára, amelyet a képviselői, a manipulációinak áldozatul esettek és az egész társadalom szükségszerűen megfizet.

Beleértve azokat a keresztényeket is, akik ezt a keresztény értékírányultsággal homlokegyenest ellenkező gyakorlatot már csírájában el nem utasítják. Később ugyanis csak nehezen féken tartható, destruktív társadalmi erővé válik, amelynek még arra is van ereje, hogy támogassa a demokratikus rendszert. Hogy Edmund Burke-öt idézzem: az is éppen elég, ha a tisztességes emberek a körülöttük levő rossz és igazságtalanság ellen semmit sem tesznek.

Felhasznált irodalom

- Gellner, Ernest: *Nations and Nationalism*. Ithaca, 1983.
- Hobsbawm, Eric John: *Nations and Nationalism since 1780 – Programme, Myth, Reality*. Cambridge, 1993.
- Dun, James D. G.: *Unity and Diversity in the New Testament*. London, 1977.
- Penna, Romano: „L'evolution de l'attitude de Paul envers les Juifs” *L'Apôtre Paul: Personnalité, style et conception du ministère*. Ed. A. Vanhoye. Leuven, 1986, 390–421. p.
- Pontificia Commissione Biblica. L'interpretazione della Bibbia nella Chiesa*. Città del Vaticano, 1993.
- Pontificia Commissio Biblica. Le peuple juif et ses Saintes Écritures dans la Bible chrétienne*. Città del Vaticano, 2001.
- Ratzinger, Joseph: *Das neue Volk Gottes*. Düsseldorf, 1969.
- Ratzinger, Joseph: *Die Einheit der Nationen – eine Vision der Kirchenväter*. Salzburg, 1971.
- Renan, Ernest: „What is a Nation”. In Eley, G–Suny, R. G. (ed.): *Becoming National*. Oxford–New York, 1996, 42–55. p.

MIROSLAV KOCÚR

For God and Nation – Christian National Populism

National populism offers relatively simple and mobilizing solutions without making any demands of its supporters, particularly in the time of complicated societal processes; however, national populism has its value profile as well as the

actual price that must eventually be paid by its upholders, victims of their manipulation and the entire society, including Christians who fail to reject this pragmatic attitude that flies in the face of Christian values while it is still in its embryonic stage. At later stages, it evolves into a destructive social force that is difficult to manage and is even likely to receive support from a democratic system. It is enough if decent people don't do anything when they see the seeds of evil and injustice around them.

A nemzeti populizmus Szlovákiában: az állam jellegének definiálása és egyes történelmi események értelmezése

GRIGORIJ MESEŽNIKOV
National Populism in Slovakia – Defining the Character
of the State and Interpreting Select Historic Events

323.1/.2(437.6)"1990/2008"
316.022.4(437.6)
32.019.5(437.6)

Keywords: Protagonists of national populism in Slovakia in the period of 1990–2008. Future prospects regarding activities of national populists in Slovakia.

A nemzeti populizmus és létének összefüggései Szlovákiában

Az utóbbi években Szlovákiában egy olyan jelenség térnyerése figyelhető meg, melynek során a politikai szereplők a lakosságot erős etnikai-nacionális színezetű populista stratégia alkalmazásával kívánják megszólítani. Ez a megszólítási mód már hosszú ideje egyre jellemzőbb a szlovák politikai életre. A kommunista rezsim 1989-es bukása és a többpártrendszeri demokrácia bevezetése után nagy hatékonysággal működött, s egyúttal képviselőinek jelentős hatalmi-politikai tőkét biztosított egyes területeken. A nemzeti populizmus megelevenedése napjainkban főleg azért tarthat számot különleges érdeklődésre, mivel – a kilencvenes évek időszakával összevetve – eltérő feltételek között zajlik. E feltételek az összességében sikeresnek tekinthető társadalmi átalakulás során teremtődtek meg, amely a liberális-demokratikus rendszer alapjainak lerakásában és az integrációs szándékok beteljesülésében, azaz az európai uniós és NATO-tagságunk elnyerésében öltött testet.

A „nemzeti populizmus” fogalmát a választókat hagyományos populista módszerekkel¹ megszólító, erős etnikai-nacionális („nemzeti”) elemeket alkalmazó politikai

1. E módszerek közé tartozik, hogy az egyszerű embereket érdekeik védelmének ígéretével szólítják meg azokkal szemben, akik nem törődnek velük, azon nyilvánvaló céllal, hogy megszerezzék a választók ún. „protesztzavazatait”; a politikai establishment, a kormányzati adminisztráció és az elfogadott főáramlathoz tartozó pártok kemény bírálata korrumpálhatóságuk miatt, zavaros politikai program, saját politikai hitvallásuk „népi” jellegének hangsúlyozása; minél szélesebb választói réteg megszólításának szándéka, amelyet egyes szociális csoportok (gazdagok, kapitalisták, körmönfont értelmiségiek stb.) „néptől idegenné” nyilvánításával kombinálnak; az egyenlődsdi megjelenése a választók megszólításában, anti-elitista retorika; a saját „know-how” kiemelése a meglévő társadalmi problémák kezelésére; a gyors, jobb irányba ható változtatások ígérete, a javasolt megoldások hozzáidomítása a közvéleményben uralkodó trendekhez stb.

tevékenység (és annak különböző megnyilvánulásai) megjelölésére használjuk. A kifejezés a politikai szereplők szélesebb spektrumára vonatkozik, nem kizárólag a szélsőséges, radikális-nacionalista elképzeléseket vallókra, hanem valamennyi olyan, különböző (akár deklarált) ideológiai irányultságú politikusra, aki tevékenységében ötvözi a populista megszólítási módot az etnikai nacionalizmussal.

A legjelentősebb tényező, amely az utóbbi időben hozzájárult a nemzeti populizmus térnyeréséhez Szlovákiában, nyilvánvalóan az a hatalmi fordulat volt, amely a 2006-os parlamenti választások után következett be, amikor három olyan politikai tényező alakított kormányt, amelyek eszmei-politikai eszköztárának elválaszthatatlan részét képezik a nemzeti populizmus elemei (az Irány-Szociáldemokrácia – SMER-SD, a Szlovák Nemzeti Párt – SNS és a Demokratikus Szlovákiáért Mozgalom – HZDS). E pártok 2006-os totális választási nyereségét és vezéreinek kormányalakítási döntését nem lehet a választási mozgósítás eszközeként és a szlovákiai pártelit egy részének kulturális-politikai kötőanyagaként szolgáló nacionális-populista politika kontextusán kívül értelmezni. A nacionális-populista hivatkozás hatása a 2006–2009-es időszakban meghatározta a társadalmi közhangulatot és jelentős mértékben beleavatkozott annak a közegnek a formálásba, amelyben a különböző társadalmi csoportok kölcsönhatása zajlik.

A szlovák nemzeti populizmus protagonistáinak tartott politikai szereplők tevékenységének vizsgálatakor figyelembe kell venni az általános társadalmi-politikai és történelmi tényezőket. Éppen ezek hosszú távú hatásának következményeként alakult ki az a szociokulturális közeg, amelyben a nemzeti populisták terjeszthették üzenetüket és tőkét kovácsolhattak belőle. Az etnicitással összefüggő kérdéseken kívül olyan szociális-politikai tényezők is felmerültek, mint az államjogi berendezkedések azon formái, amelyeknek Szlovákia is része volt, a politikai rendszerek fajtái ezekben az államszervezetekben, azon társadalmi változások jellege, lefolyása és következményei, amelyekre az állami és társadalmi átalakulás időszakában került sor, a hatalommal kierőszakolt államfelfogás, a meghatározó politikai erők általi hatalomgyakorlás stb. Szlovákia a 20. században öt államszervezetnek volt a része (az Osztrák–Magyar Monarchia, az első Csehszlovák Köztársaság, a szlovák bábállam, az újjáalakult Csehszlovák Köztársaság, az önálló Szlovák Köztársaság). Különböző politikai rendszerek váltották itt egymást – monarchista félautokratikus rendszer, többpártrendszeri demokrácia, fasiszta totalitarizmus, korlátozott „nemzeti” demokrácia, kommunista totalitarizmus, valamint a liberális és nem liberális demokrácia váltakozása 1990 és 2006 között. Az államberendezkedés és a politikai rendszerek rövid történelmi időszakokon belüli gyakori változásai azt eredményezték, hogy a lakosság különböző csoportjai eltérő mértékben azonosultak a meglevő, ill. a meghaladott társadalmi viszonyokkal, beleértve az egyes államszervezetekkel való azonosulást, ugyanakkor ezek a csoportok demonstrálták hűségüket a politikai kultúra különböző típusaihoz (demokratikus, autokrata), ami közvetlenül befolyásolta mind az ő politikai viselkedésüket, mind a politikai szereplők hozzáállását az ő megszólításuk esetén.

Miután 1989-ben megbukott a kommunista rezsim és újjáalakult a demokratikus rendszer annak minden eljárási attribútumával együtt, beleértve a választási versenget is, a belső karakterük, programjuk, értékrendjük és eszmei hátterük, valamint a választók megszólításában alkalmazott módszereik alapján populistának minősíthető politikai erők a politikai pártok rendszerének fontos tényezőivé váltak. 1992-től a parlamenti választásokon ezek az erők rendszerint magas támogatottságot élveztek a lakosság körében, és – az ő szempontjukból – kedvező választások utáni konstelláció

formálódása esetén parlamenti többségre támaszkodó koalíciós kormányt hoznak létre. Ez történt 1992-ben is, amikor a HZDS többségi kriptokoalíciós (egy évvel később nyíltan koalíciós) kormányt alakított a Szlovák Nemzeti Párttal, majd 1994-ben, amikor a választások után létrejött a HZDS–SNS–ZRS kormánykoalíció és 2006-ban, amikor a Smer-SD, az LS-HZDS és az SNS alakított kormányt.

A szlovákiai populista politika élenjárói tipológiájának alapvető megkülönböztető jegyeként a hatalomgyakorláshoz való viszonyukat alkalmazhatjuk, ennek alapján megkülönböztethetünk „kemény” (autoritatív) és „puha” (túlnyomórészt nem autoritatív) populizmust. Az átalakulás kezdetleges szakaszában, az EU-hoz való csatlakozási folyamatot megelőzően Szlovákiában a populista politikusok első generációja tevékenykedett (a „kemény” populisták, akik abban az időben a HZDS-ben és az SNS-ben tömörültek), a második generáció az integrációs esélyek helyreállításának idején kezdett kialakulni (az 1998–2002-es időszakban) és teljes valóságában közvetlenül Szlovákia uniós csatlakozását megelőzően, illetve azt követően nyilvánult meg a politikai szintén, amikor is a „puha” populisták (Smer-SD) meghatározó politikai tényezővé váltak.² A jelenlegi időszakra a populista szereplők két generációjának és típusának az együttműködése a jellemző (a 2006-os évtől kormányzati szinten is).

A nemzeti populista politika protagonistái

A nemzeti populista politika tipikus képviselője Szlovákiában a Szlovák Nemzeti Párt (SNS). Ez a párt 1990-ben a történelmi SNS hagyatékának deklaratív folytatójaként jött létre, és az első parlamenti választásokon elegendő választói szavazatot szerzett ahhoz, hogy képviselői helyet foglalhassanak a Szlovák Nemzeti Tanácsban. Ekkor vált meghatározó politikai tényezővé, és az 1990–2008 közötti időszakban – kivéve a 2002–2006-os időszakot, amikor a pártszakadás miatt bekövetkezett 2002-es választási vereség után a parlamenten kívül rekedt – parlamenti képvisellel is rendelkezett.

Az 1990–1992-es időszakban a szlovák szeparatizmus legjelentősebb képviselője volt. Megalakulását és a parlamentbe való bejutását követően viszonylag rövid időn belül a zászlajára tűzte az önálló Szlovákia megteremtésének gondolatát. 1993 és 1994, majd 1994 és 1998, végül 2006 és 2008 között kormánypártként tevékenykedett (tevékenykedik), ami lehetővé tette (teszi) számára, hogy jelentős hatással legyen a közélet fontos területeire. Az SNS radikális-nacionalista erő jobboldali és antikomunista retorikával. Programjában szembehelyezkedik a polgári elven alapuló politikai nemzet koncepciójával, és az etnikai nemzet elvét vallja. Az SNS számára a Szlovák Köztársaság a szlovák etnikumhoz tartozók nemzetállama, a nemzeti kisebbségekkel szemben az asszimiláció elvét érvényesíti, amelynek keretében többek közt eleve megkérdőjelezi a magyar kisebbséghez tartozó polgárok lojalitását az állammal szemben. „Elméleti” síkon ez annak a ténynek a megkérdőjelezésében nyilvánul meg, hogy a magyar etnikumhoz tartozók Szlovákiában valóban magyar származásúak-e, gyakorlati síkon ez olyan javaslatokban és intézkedésekben ölt testet, amelyek megnehezítik a

2. L. még: Mesežnikov, G.–Gyárfášová, O.–Bútorá, M.–Kollár, M.: Slovakia. In: Mesežnikov, G.–Gyárfášová, O.–Smilov, D. (eds.): *Populist Politics and Liberal Democracy in Central and Eastern Europe*. Bratislava, Institute for Public Affairs, 2008.

magyar kisebbség jogérvényesítését a politikai reprezentáció, a nyelvhasználat, az iskolaügy, a kultúra, a regionális fejlesztés és a Magyarországgal való kapcsolattartás területén, amelyet a magyarok kulturális és nyelvi értelemben anyaországuknak tekintenek. Az SNS tevékenységéhez kötődik a '90-es évek közepén az ún. alternatív iskola-rendszer bevezetésének (sikertelen) kísérlete a nemzeti kisebbségekhez tartozó gyermekek részére. E terv megvalósítása helyrehozhatatlan károkat okozott volna a nemzeti kisebbségek jogállásában, annak valamennyi ebből fakadó politikai következményével együtt.

Az SNS képviselői konfrontációs beszédmódot, támadó hangvételt alkalmaztak (alkalmaznak), a nemzeti kisebbségek politikai képviselőit, illetve tagjait sértő kijelentésekkel illetik. A párt a nacionalista véleményt képviselő és az autoritárius társadalmi-politikai berendezkedést támogató polgárokat kívánja megszólítani.

Egy további politikai tényező, amelyet a nacionalis-populista politika képviselőjének tekinthetünk Szlovákiában, a Demokratikus Szlovákiáért Mozgalom – Néppárt (a továbbiakban mint HZDS). Ez a párt 1991-ben alakult meg a forradalmi és reformpárti VPN mozgalmon belüli szakadás következtében. A VPN 1989-ben erőszakmentesen buktatta meg a kommunista államrendet, és 1990-ben megnyerte az első szabad parlamenti választásokat. A VPN szakadásának kezdeményezői, a HZDS alapítói az akkori kormányfővel, Vladimír Mečiarral az élen olyan elképzelés érvényesítéséért szálltak síkra, amely eltért a társadalmi átalakulás 1990–92-ben, a VPN és koalíciós partnerei által megvalósított „szövetségi” modelljétől. A politikai támogatást a HZDS elsősorban az ország azon polgáraitól szerezte meg, akik nem értettek egyet a transzformációs folyamattal. A HZDS politikai eszköztárának másik eleme és választói támogatottságának újabb tényezője a közös csehszlovák állam további sorsával összefüggő kérdéskör volt. A HZDS a szlovákok „nemzeti törekvéseinek” szószólójaként határozta meg önmagát, javaslatot tett az államjogi kérdésnek a meglevő föderális államrend keretein túl lépő megoldására. Az 1992-es győztes választásokat követően a HZDS Csehszlovákia feldarabolásának fő politikai szereplőjévé vált Szlovákiában, majd 1993 után saját magát mint a „szlovák államiség megteremtőjét” állítja be.

A HZDS megalakulásától kezdve „nemzeti irányultságú”, szlovák érdekeket képviselő politikai erőként határozza meg önmagát. A „nemzeti” irányultságot e pártban a létrehozását követően legkirívóbb módon az a politikusi csoport képviselte, amelynek az interetnikus kapcsolatokról, a történelmi múlttól, az állam jellegéről, valamint bizonyos más kérdésekről alkotott véleménye lényegében és a hozzáállását tekintve alig különbözött az SNS vezetőinek véleményétől. Az említett politikusi csoport 1992–1998 között rendelkezett a legnagyobb mozgástérrel mind saját tevékenységének a kifejtésére, mind pedig a HZDS tevékenységének, programjának és eszmeiségének befolyásolására. A HZDS teljes politikai leépülése és választói bázisának fokozatos lemorzsolódása azonban a nacionalista szárny pozícióinak meggyengüléséhez vezetett. A HZDS hosszú távú ellenzéki szerepe, amely választói támogatottságának drámai csökkenésével és a párton belüli erőviszonyok átrendeződésével járt, végeredményben azt eredményezte, hogy a „nemzeti irányultságú” szárny kiszorult a pártból. Ez a tény azonban nem jelenti azt, hogy a nacionalista irányultságú politikusok, a „nemzeti” vonal autentikus képviselőinek távozása után a HZDS ne lenne tekinthető továbbra is nemzeti populista pártnak. 1994 és 1998 között a HZDS a kormánykoalíció fő politikai ereje volt, amely a liberális demokráciával összeegyeztethetetlen, autoritatív politikájával

komoly veszteségeket okozott a társadalom belső, demokratikus fejlődésében és alá-
 ásta az ország integrációs esélyeit is.

A nemzeti populista politika harmadik jelentős mai képviselője Szlovákiában a Smer, Irány – Szociáldemokrácia (a továbbiakban mint Smer), amely szociáldemokrata pártként fogalmazza meg önmagát. A pártot 1999-ben Robert Fico, a Demokratikus Baloldal Pártjának (SDL) alelnöke alapította, aki az SDL-ből azért távozott, mert nem értett egyet annak politikai irányvonalával, és mert nem teljesültek saját politikai ambíciói.

Megalakulása óta a Smer figyelemre méltó fejlődésen ment keresztül, amely a „pragmatikus megoldások ideológiamentes pártjának” koncepciójától a „harmadik út” pártján keresztül, mely – a Smer vezérei szerint – egyesíti a konzervativizmust a szociáldemokráciával és a liberalizmussal (később a „baloldaliakat a szociáldemokratákkal és a nemzeti liberálisokkal”), egészen a nyíltan szociáldemokrata elveket valló párt koncepciójáig húzódtott. A nemzeti elem a Smer tevékenységében a kezdetektől jelen van. Ez úgy nyilvánult meg, hogy a párt a „szlovák érdek” („nemzeti érdek”) képviselőjének álláspontjára helyezkedett az etnikumok és országok közötti kapcsolatokat érintő kérdésekben, több történelmi esemény és személyiség megítélésében, a társadalomnak a kommunizmus bukását követő fejlődéséről alkotott képében, valamint a koalíciós stratégiák érvényesítésében. A megfelelő ideológiai megalapozottság keresésénél a párt képviselői egyebek között a nemzeti jellegű érveket is felsorakoztatták. Például 2002-ben Boris Zala, a párt akkori alelnöke és egyik ideológusa kijelentette, hogy a „harmadik út” (a párt új ideológiája) a Smer értelmezésében többek között „a nemzeti érzés, a szlovákság történelmi megalapozottságának újrafelfedezését” jelenti.³

A 2002-es választások után a Smer parlamenti párttá vált. A 2002–2006 közötti időszakban kiengesztelhetetlen ellenzéki erőként viselkedett, amely bírálathoz alá vette a jobb-közép kormány valamennyi, szociális-gazdasági téren meghozott jelentős reformlépését. Alapvető változások bevezetését ígérte arra az esetre, ha hatalomra kerül. A választókkal való kommunikáció, a kormányzati tevékenység kritikájának dikciója az ellenzéki erő pozíciójából, a javaslatok kidolgozása a problémák megoldására – mindez a populizmus nyilvánvaló jezeit hordozta. A Smer mozgósító stratégiájának részét képezték a nacionalista jellegű üzenetek is. A párt „nemzeti érdekű” irányultságáról tanúskodott az is, hogy együttműködött a nacionalista orientáltságú pártokkal a köztársaságielnök-választáson, valamint a regionális önkormányzati választásokon 2004-ben.

A Smer azon döntését, hogy kormánykoalíciót hoz létre az SNS és a HZDS részvételével 2006-ban, elsősorban hatalmi mérlegelések előzték meg. Maga a Smer az említett döntést azzal indokolta, hogy megfelelő feltételeket szándékozott kialakítani a szociáldemokrata értékeken alapuló szociális-gazdasági program megvalósításához (ilyen például a „szociális állam” kiépítése). A Smer értelmezésében a R. Fico vezette kormány szociáldemokrata politikát folytat, és koalíciós partnerei – az SNS és a HZDS – ezt a politikát támogatják és ehhez igazítják saját célkitűzéseiket is. A valóságban azonban a két kisebb koalíciós párt több területen a saját elképzeléseit igyekszik aktívan keresztülvinni, ami a radikális nacionalista SNS esetében egyebek között a kisebbségi jogok gyakorlásába való közvetlen beavatkozási kísérleteiben csúcspontot ér (például az oktatásügy és az anyanyelvhasználat területén). Az SNS jelenléte a kormányban

3. Zala, B.: Kam smeruje cesta Smeru? (Merre irányul az Irány-Smer útja?) *Sme*, 2002. szeptember 26.

lehetővé teszi képviselői, valamint a közeli politikai áramlatok képviselői számára, hogy aktívan részt vegyenek a nyilvános diskurzusban és az etnikai nacionalizmus megerősödésének irányába befolyásolják azt. Ez a folyamat alapvetően megváltoztatja mind a közhangulatot, mind pedig az etnikumok közötti kapcsolatok atmoszféráját.

Az 1994–1998 közötti időszakban még egy meghatározó populista típusú szereplő tevékenykedett aktívan a politikai színtéren – ez pedig a Munkásszövetség (Združenie robotníkov Slovenska – ZRS). Ez a párt nem nevezhető a nemzeti populista politika képviselőjének, mivel az etnikai nacionalizmus elemei sem politikai eszköztárában, programjában, sem a választók megszólításában, sem pedig a gyakorlati politikában nem voltak világosan érzékelhetők. Egy olyan politikai szereplőről volt szó, amelynél a választók populista megszólítása elsősorban a szociális szempontok hangsúlyozásában, a kommunizmus utáni társadalomban szükségsszerűvé vált, rendszer szintű változtatások, elsősorban a liberális gazdasági reformok elutasításában, valamint az 1989 előtti időszak „szociálisan igazságosabb” társadalmi viszonyainak nosztalgikus „visszasírásában” merült ki. Irányultságát tekintve ez a radikális baloldali szerveződés közelebb állt a neokommunista típusú szervezethez, még annak ellenére is, hogy programjában, illetve vezető képviselőinek nyilatkozataiban nem volt nyíltan tetten érhető a kommunista, marxista-leninista ideológiához való ragaszkodásuk, elkötelezettségük. Bár a ZRS nem tartozott a tipikus nemzeti populista politikai erők közé, kormányzati szerepvállalásával a HZDS-szel és az SNS-szel együtt hozzájárult a kedvezőbb feltételek kialakításához a nemzeti populista politika megvalósítására.

Arról, hogy milyen a nemzeti populisták beállítottsága, tekintettel a szlovákiai társadalmi csoportok kölcsönhatásainak különböző típusaira (párbeszéd vagy konfliktus), nemcsak a kisebbségi problémával kapcsolatos témákban kialakított álláspontjuk tanúskodik (itt jelenik meg leginkább az etnikai nacionalizmus), hanem például a társadalmi berendezkedés alapjairól való felfogásuk, az állam jellegének meghatározása, a nemzet koncepciójának megválasztása, az „etnikai” kontra „polgári” kettősség feloldása, politikai hitvallásuk összhangja a liberális-demokratikus értékrenddel és a nemzeti történelem értelmezése, beleértve az egyes történelmi korszakok, események és alakok megítélését.

Az állam jellegének definiálása

1994 és 1998 között, a HZDS–SNS–ZRS „kemény” populistáinak koalíciós kormányzása idején az állam jellegével összefüggő kérdéskör a nemzeti populista politika protagonistáinak tálalásában került terítékre oly módon, hogy hangsúlyozta az ő kiemelkedő szerepvállalásukat az önálló állam létrejöttében, a nemzetállam különleges értékét és a Szlovák Köztársaság állami függetlenségét mint legfőbb társadalmi célkitűzést, valamint az állam és intézményei érdekének elsőbbségét az egyén érdekeivel szemben. Az 1994–1998 közötti időszakban az önálló Szlovák Köztársaság megalakulása óta csak rövid idő telt el, miközben az állami intézmények kiépítésének folyamata még nem fejeződött be teljesen. A szlovák állampolgárok azonosulásának mértéke az újonnan létrejött államalakulattal viszonylag alacsony volt, Csehszlovákia szétválása tényének elfogadása a népesség jelentős részénél a frusztráltság érzését keltette amiatt, hogy nem volt képes hozzájárulni 1990–1992 között az államjogi kérdések másfajta megoldásához. Ezeket az érzéseket felnagyította a Vladimír Mečiar vezette kormány autoritatív belpolitikája, amely félelmet, majd tiltakozást váltott ki elsősorban a demokratikus értékorientáltságú embe-

rek körében; a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek, elsősorban a magyarok között főleg az oktatásügy, kultúra és anyanyelvhasználat területén megnyilvánuló állami kisebbségpolitika nacionalizmusa keltett nyílt ellenszenvet.

Az említett tények és jelenségek a társadalomban közeget teremtettek a tömeges tiltakozásokra, demonstrációkra és alternatív politikai javaslatok támogatására. Az akkori kormánypártok képviselői ugyan hangoztatták a demokratikus elvek és normák tiszteletben tartását, a politikai gyakorlat azonban ellentétben állt e deklarációkkal. Jellemző volt azonban a demokratikus normákkal és szokásokkal ellenkező hatalmi lépések indoklása, illetve azok az érvek, amelyeket a Mečiar-kormány autoritatív politikái miatt (belülről és kívülről) a címére érkező bírálatok elutasításakor használt.

A kormányzati politikusok a közvéleményben azt az érzetet éltették, hogy a szlovák államiság alapjai folyamatosan veszélyben vannak, miközben ezt a fenyegetettséget összefüggésbe hozták a hazai politikai ellenfeleikkel, elsősorban a parlamenti ellenzékkel és a független médiával. Az 1994-es parlamenti választásokat követő hatalomátvétel után nem sokkal az SNS és a HZDS előrukkolt egy külön jogszabály elfogadásának gondolatával, amely a büntetőjog keretében védené az államot és annak intézményeit. Valójában azonban azokat a polgárokat szándékozták büntetni, akik ellenzéki politikai tevékenységet folytattak vagy eltérő politikai elveket és véleményt vallottak, akár a hatalomgyakorlás értelmezését illetően, illetve olyan információkat terjesztettek az ország belső viszonyairól külföldön, amelyeket a kormányzat „hamisnak” vagy „igaztalannak” tartott. A HZDS elnöke, V. Mečiar miniszterelnök 1996 áprilisában az „államvédelmi törvény” (a Büntetőtörvénykönyv módosítása) elfogadásának szükségességét azzal indokolta, hogy Szlovákiának éppen azért van szüksége erre a jogszabályra, mert „az állami szervek folyamatos és egyre erősödő támadásoknak vannak kitéve, amelyek erkölcsileg és politikailag igyekeznek azokat bomlasztani és a közvélemény szemében a tényektől függetlenül lejáratni”.⁴ A Büntetőtörvénykönyv az államot egyenesen azon véleményekkel szemben lett volna hivatott védeni, amelyeket a kormánypártok „értelmetlennek” és „az államisággal ellentétesnek” minősítettek. A parlament elnöke, Ivan Gašparovič (HZDS) kijelentette, hogy Szlovákia „igazán kicsi és fiatal állam, és indulásakor szüksége van bizonyos védelmi rendszerekre, amelyek megvédenék még egyesek nem mindig értelmes véleményétől is, akik a fiatal Szlovákián belül bizonyos intézkedéseket szeretnének bevezetni, amelyek a Szlovák Köztársaság államiságával ellentétesek”.⁵ Az SNS képviselője, Kamil Haťapka szerint pártja elengedhetetlennek tartja olyan törvényhozási intézkedések meghozatalát, amelyekkel megelőzhetők lennének „a szlovák államiság megkérdőjelezésére irányuló tendenciózus megnyilvánulások, valamint az állam létrejöttét, létét, területi egységét és alkotmányos demokratikus berendezkedését veszélyeztető indokolatlan támadások”.⁶

4. Vladimír Mečiar tvrdí, že Slovensko potrebuje zákon na ochranu štátu (Vladimír Mečiar azt állítja, hogy Szlovákiának szüksége van az állam védelméről szóló törvényre). *Sme*, 1996. április 1.
5. Podľa I. Gašparoviča má Trestný zákon ochrániť malú a mladú Slovenskú republiku pred nerozumným konaním (I. Gašparovič szerint a Büntetőtörvénykönyvnek meg kellene védenie a kis és fiatal Szlovákiát az értelmetlen cselekvéstől). *Národná obroda*, 1996. október 22.
6. Podľa K. Haťapku zo SNS treba predchádzať útokom médií proti štátnosti a územnej celistvosti SR (Az SNS-es K. Haťapka szerint meg kell előzni a média támadásait az SZK államiságával és területi egységével szemben). *Sme*, 1996. október 16.

A nemzeti populista pártok képviselői veszélyeztetve látták az államot már azáltal is, ha a külföldi közvélemény kritikus hangvételű tájékoztatást kapott a szlovákiai viszonyokról. A HZDS képviselője, Dušan Slobodník például azzal vádolta meg a hazai ellenzéket és a független sajtót, hogy a kormány bírálata és főleg „az alattomosan külföldön elhelyezett kritika a szlovák államiság bomlasztására tett kísérlet”.⁷ Az SNS elnöke, Ján Slota pedig az államvédelmi törvény által sújtandók listájába sorolta a szlovákiai magyar politikai pártok képviselőit, valamint „a szlovák politika további magas szintű képviselőit”, akik „nagyon gyakran olyan módon nyilatkoznak meg, amelynek semmi köze ahhoz, hogy pozitív viszonyuk lenne az államhoz”.⁸

Arról, milyen értékekre alapozta a HZDS saját tevékenységét az 1993-ban létrejött új állam építése során, a párt egyik vezető tisztségviselőjének, Augustín Marián Húskának 1996 áprilisában a HZDS egyik pártrendezvényén elhangzott nyilatkozata adhat plasztikus képet. A. M. Húska beszédében felsorolta a HZDS „hét előnyét”, amelyek megalapozták sikerét az új államiság építésében. Ezek a következők: a „virtuóz improvizáció”, „a következmények komplex végiggondolása és a programalkotási készség”, „a generációk közötti együttműködés kiaknázásának képessége”, „a nemzeti önazonosság mint kiindulópont”, „a lelki felkészültség”, „a szociális együttérzés formálása” és a „szlovák tőkés réteg megteremtése”.⁹ Az „előnyök” említett jegyzékében semmiféle olyan értékre nem történt hivatkozás, amely jelezte volna a párt elkötelezettségét az állam demokratikus jellege iránt.

A. M. Húska szerint az önálló Szlovák Köztársaság a „nagy hatalmak mostohagyermekéként” jött létre, ugyanakkor a szlovák belső viszonyok bírálata a Nyugat részéről szerinte összefügg az Európa közepén elhelyezkedő fontos területért folytatott ezeréves harccal.¹⁰ A HZDS elnöke, V. Mečiar ismételten síkra szállt a társadalmi egység („összefogás”) érdekében, amely azt jelentené, hogy „elsősorban elismerjük annak a nemzetnek és államnak a szükségleteit, amelyben élünk, kölcsönösen tiszteletben tartásuk mindenhol ezeket az érdekeket”.¹¹ 1997-ben kijelentette, hogy „az állam érdeke előbbre való, mint a párt érdeke, az egyéni vagy csoportérdekek, alá kell vetnünk magunkat, és a világban mindenhol ezt kell képviselnünk”.¹²

Az SNS azt hangsúlyozta, hogy az önálló szlovák államiságot saját, eredeti demokráciafelfogás szerint kell irányítani, nem kívülről hozott elképzelések alapján. Az SNS

7. D. Slobodník podozrieva opozíciu a časť novinárov z pokusov o deštrukciu slovenskej štátnosti (D. Slobodník a szlovák államiság bomlasztásával gyanúsítja az ellenzéket és az újságírók egy részét). *Národná obroda*, 1996. október 4.
8. Slota, J.: Chceme upozorniť na nebezpečenstvá (Szeretnénk figyelmeztetni a veszélyekre). *Národná obroda*, 1995. augusztus 17.
9. Hrabko, J.–Kotian, R.: Ich záujmy musia byť záujmami štátu (Az ő érdekeiknek az állam érdekének kell lenniük). *Sme*, 1996. április 3.
10. Fajčíková, K.: Podľa Húsku SR bola nechceným dieťaťom veľmocí, ktoré by nás radšej videli v košiari (Húska szerint Szlovákia azon nagy hatalmak mostohagyermeké, amelyek bennünket inkább a történelem szemétdombján látnának). *Sme*, 1996. december 16.
11. Nemôžeme byť abstraktní (Nem lehetünk elvontak). Nora Slišková, Pavel Minárik és Ján Škoda interjúja Vladimír Mečiarral. *Pravda*, 1996. július 4.
12. Keď strany prestanú znásilňovať štát, niet zábrany, aby všetci mohli byť znovu bratia – tvrdí V. Mečiar (Mihelyt a pártok felhagynak az állam megerőszkolásával, semmi akadály nem lesz, hogy valamennyien barátok legyünk – állítja Mečiar). *Sme*, 1997. június 27.

alelnöke, Anna Malíková a kommunizmus bukásának 7. évfordulóján kijelentette: „89 novemberének üzenete, hogy megőrizzük szabad, kritikus és főleg saját gondolkodásunkat, hogy ne hagyjuk magunkat másoktól befolyásolni, mi a helyes vagy helytelen, vagy hogy mi a demokratikus... Fő eszménknek a jövőre nézve annak kell lennie, hogy megvédjük az önálló, szuverén Szlovákiát és hogy olyanak építsük, amilyenek elképzeltük.”¹³ Az SNS szerint az 1989-es rendszerváltás „legkézzelfoghatóbb” és „történelmileg legértékesebb” eredménye Csehszlovákia azt követő kettéosztása és a Szlovák Köztársaság létrejötte, azaz a szlovák nemzet önrendelkezési jogának beteljesülése volt.¹⁴

Az állam érdekeinek meghatározásakor a HZDS képviselői elsősorban arra mutatnak rá, hogy éppen ez a politikai szerveződés az autentikus képviselője ezen érdekeknek, részben mint az önálló Szlovákia létrejöttéhez vezető folyamatok kezdeményezője, részben pedig mint a legszélesebb lakossági támogatottsággal bíró politikai erő. Az ellenzék vagy a kormányzati vélemény opponenseinek tevékenysége ebben az összefüggésben az „államellenes” tevékenység megítélését kapta. Hasonló érvrendszert alkalmaztak az SNS képviselői is. Ez a párt ugyan nem dicsekedhetett olyan masszív választói bázissal, mint amilyenrel akkor a HZDS rendelkezett, az SNS azonban azt a tényt igyekezett a fókuszba állítani, hogy 1989 novembere után első politikai erőként vállalta fel az önálló szlovák államiságot és vált ennek következtében a „nemzeti értékek” valódi hordozójává. A politikai és ideológiai ellenfeleiktől érkező bírálatokat az SNS képviselői „nemzetellenesnek” minősítették.

A ZRS – mint harmadik kormányzati erő 1994 és 1998 között – nem rendelkezett kidolgozott államkoncepcióval, nyilvánvalóvá tette azonban, hogy elutasítja az 1989-et követő alapvető társadalmi változásokat, beleértve a demokratikus rend felállítását. A ZRS képviselőinek értelmezésében a szociális problémák és a társadalomban felmerülő negatív jelenségek legfőbb eredője éppen a rendszerváltás volt. Ahogy 1997-ben elnöke, Ján Lupták kijelentette, „a mi fiatal Szlovákiánk még csak most születik, és ezért sokféle gonddal küzdünk. Törvényeket hozunk és fejlesztjük gazdaságunkat, de a demokrácia sok balszerencsét hozott nekünk.”¹⁵ J. Lupták szerint „november 17. pontosan azt jelenti, hogy szociális területen nagyon magas árat fizettünk a szólásszabadságért és a demokráciáért... Ez a nemzet ezt a saját bőrén tapasztalta meg, és ezért nem hajlunk afelé, amit azok hirdettek a köztereken... November végeredményben számomra semmit sem jelent”.¹⁶ A ZRS antikapitalista irányultsága leginkább az állami tulajdon megszüntetésének, elsősorban az ún. stratégiai vállalatok privatizációjának leállítására tett kísérleteiben volt tetten érhető. A párt az etatista, egyenlőségelvű és piacgazdaság-ellenes nézeteket valló embereket szólította meg. Szavazóbázisa azon-

13. SNS: Budujeme Slovensko, aké sme si ho predstavovali (SNS: Olyan Szlovákiát építünk, amilyet elképzeltünk). *Národná obroda*, 1996. november 16.

14. Za najcenejší výsledok „novembra” považuje SNS zánik federácie („November” legértékesebb eredményének az SNS a föderáció megszűnését tartja). *Sme*, 1996. november 18.

15. Podľa J. Luptáka demokracia priniesla mnoho nešťastia (J. Lupták szerint a demokrácia sok balszerencsét hozott). *Národná obroda*, 1997. április 17.

16. November 1989 bol pre niektorých politikov zážitkom, pre Jána Luptáka ničím (1989 novembere egyes politikusok számára élményt, Ján Luptáknak semmit nem jelent). *Sme*, 1997. november 17.

ban nem volt kellően stabil, és az 1998-as parlamenti választásokon elszenvedett verséjét többek közt a HZDS–SNS-koalícióban elfoglalt alárendelt, behódoló pozíciója eredményezte.

A kormánypártok hatalomgyakorláshoz való viszonya, amely az 1994–1998 közötti időszakban jelentős mértékben összefüggött az állam jellegéről alkotott felfogással, végeredményben a demokrácia komoly deficitjét okozta, amely az ország integrációs csődjéhez, a társadalom politikai polarizálódásához és a politikai erők közti konfrontáció fölerősödéséhez vezetett. Ezek a hiányosságok motiválták a demokratikusan gondolkodó polgárokat arra, hogy nagy számban vegyenek részt az 1998-as parlamenti választásokon. A választók sikeres mozgósítása hozzájárult a hatalmváltáshoz és a nem populistá, nem nacionalista, demokratikus irányultságú politikai pártok koalíciókötéséhez. Ezek után a nemzeti populistá pártoknak csaknem 8 évig nem nyílt lehetőségük részt venni a hatalomgyakorlásban (1998-tól 2006-ig).

A 2006-os választások után az előnyben részesített államforma és politikai rendszer kérdésében a nemzeti populisták pozícióját meghatározó körülmény az volt, hogy a kormánykoalíciót alkotó mindhárom párt – a Smer, az SNS és a HZDS – etatista pártként jelölhető meg (még ha az etatizmus mindhármuk tevékenységében különböző mértékben és eltérő hangsúlyokkal jelenik is meg).

A Smer az etatizmust politikájának alapjaként tekinti, több területen erősítené az állam szerepét (a Smer etatista paternalizmusa jellemzően megmutatkozott egyebek között a párt elnökének, R. Ficónak 2008 elején elhangzott kijelentésében is arról, hogy az államnak „minden polgár atyjának” kell lennie hasonlóképpen, miként az egyház „a hívők anyja”).¹⁷ Az SNS az önálló szlovák államot a legfőbb társadalmi értéknek, a szlovák nemzet hosszú távú emancipációs törekvése megtestesülésének tartja. A HZDS ugyancsak kiemeli az önálló szlovák államiság létének jelentőségét, ugyanakkor elévülhetetlen érdemeket tulajdonít saját szerepének az állam 1993-as létrehozásának folyamatában.

Az SNS, a HZDS és a Smer álláspontját az állam jellegéről az etnikai-nacionális hozzáállás (azaz a nemzeti elv nyilvánvaló előnyben részesítése a polgári elvvel szemben), a historizáló mitizálás, a kisajátítási szindróma határozza meg, valamint az befolyásolja, hogy elhanyagolja a politikai rendszer típusának, a demokrácia minőségének, Szlovákia liberális-demokratikus államrendjének és az alkotmányos liberalizmus alapelvei betartásának kérdését. Az SNS által javasolt egyes intézkedések, amelyek az állam működőképességének biztosítására irányultak, szöges ellentétben álltak a liberális demokrácia alapelveivel (a represszív „államvédelmi törvény”, a magyar nemzeti-szerű polgárokat képviselő párt betöltésére tett javaslat). Az etnikai nemzetfelfogáson alapuló nemzetállami elképzeléshez való ragaszkodást az SNS esetében a szlovákok sajátos történelmi szerepéről alkotott figyelemre méltó elképzelések táplálták, amelyet jól tükröz például az SNS parlamenti frakcióvezetőjének, Rafael Rafajnak a véleménye is, mely szerint a fogyasztói irányultságú euroatlanti (nyugati) kultúrának tudomására kell hozni, hogy spirálszerű fejlődésben szerepét betöltötte, és a kollektív tudatban át kell adnia helyét a szláv kultúrának. R. Rafaj szerint ma a kiválasztott nép éppen a szlovák nemzet, amely a legerkölcösebb és politikailag büntelen.¹⁸

17. Uličianska, Z.: Fico: Cirkev matkou, štát otcom (Fico: Az egyház az anya, az állam az apa). *Sme*, 2008. január 25.

18. Leško, M.: Rafael Rafaj: v službách Jána Slotu (Rafael Rafaj: Ján Slota szolgálatában). *Sme*, 2008. május 26.

A 2006-os választásokat követő időszakban a két kormánypárt – a Smer és az SNS – szándéka arra irányult, hogy szimbolikus értelemben megerősítse az államiság nemzeti (etnikai) összetevőjét. Teszik ezt a hazafiság, a szlovák identitás, a nemzeti összetartozás stb. megerősítésének szükségessége ürügyén.

2007 júliusában R. Fico már a koalíciós kormány fejeként kijelentette, hogy „a szlovákokból hiányzik a nemzeti összefogás”, és az iskolákban gyenge a hazafias nevelés. Szerinte Szlovákiában „terjed a könnyelműség rákfénéje, amelytől már csak egy lépés a nemzeti öntudatlanság állapota”.¹⁹ E könnyelműség megnyilvánulására utal szerinte az a lanyha érdeklődés, amellyel a szlovák sajtóorgánumok kísérték a Cirill és Metód napja alkalmából megrendezett „hazafias ünnepségeket”. A 2007-es év végén Fico jelezte, hogy a kormány és a kormánypártok az új évben szeretnék „ébreszteni a nemzeti öntudatot, növelni a tiszteletet az állami jelképek iránt, elmélyíteni a hazafiságot és a nyilvánosság ismereteit a szlovák történelemről és személyiségeiről”. Véleménye szerint „az államhoz való viszony nem olyan, amilyennek lennie kellene. A hazafiság nem olyan minőségű, mint amilyennek egy Közép-Európában levő fejlett államban lennie kellene”.²⁰ Az ezt megelőző időszakban a Smer elnöke hazafias irányultságát úgy demonstrálta, hogy vitát nyitott arról, miként lehetne megerősíteni a hazafiságot, hogyan javítható az államhoz, az államisághoz és jelképeikhez való viszony (például az állami himnusz meghallgatásával a tanítási hét kezdetén vagy a nemzeti lobogó kitűzésével). 2004-ben javaslatot tett az állami jelképekről szóló törvény módosítására azt kezdeményezve, hogy minden iskolaépületen kitűzzék a nemzeti lobogót.

A Smer és az SNS találásában a szlovák hazafiság megerősítésének az önmeghatározás folyamataként kellene végbemennie egyrészt a magyarokkal szemben (ezt a szempontot többnyire az SNS hangsúlyozza), másrészt a nem nemzeti érzelmű, gyenge hazafiságú, kozmopolita szlovák többség képviselőivel szemben (ez az utóbbi időben elsősorban a Smer térfele). Jó illusztrációként szolgálhat itt R. Fico 2008 júliusában elhangzott kijelentése a szlovák összetartozás („összefogás”) megerősítésének szükségességéről, amelyet „szilárd gátként kell felállítani a kalandorok különös válfaja ellen, akik szétverik Szlovákia lelki egységét”.²¹ 2007-ben R. Fico azt sérelmezte, hogy a szlovák sajtóorgánumokba befészkeltek magukat a „lelki hajléktalanok”, „mediális kibicék, akik nem képesek azonosulni a haza sorsával, sem pedig felfedezni az állami identitást”.²² Jellemző erre a nézetre az etnikai, a szociális és az állami-intézményi elem összekapcsolása. Jól példázza e hármasságot az az értékelés, amelyet a kormány tevékenységét gyakran bíráló Sme című napilapra vonatkozóan mondott R. Fico, amikor a napilapot „kormányellenesnek, nemzetellenesnek és népellenesnek” titulálta.²³ Valamennyi jelenlegi kormánypártra jellemző, hogy a szlovákokat valódi, nemzeti irányultságúakra osztják, és olyanokra, akik nem tudtak kellőképpen az önálló állammal.

19. Sviatok: Fico na Devine vyzýval na výchovu k vlastenectvu (Ünnep: Fico Dévényben a hazafias nevelésre szólított fel). SITA hírügynökség, 2007. 7. 5.

20. Fico: Kritizuje Slovákov, že nie sú dosť vlasteneckí, chce to zmeniť (Fico: Bírálja a szlovákokat, hogy nem eléggé hazafiasak, változtatna ezen). SITA, 2007. 12. 12.

21. Politici vyzývali na vlastenectvo (A politikusok hazafiasságra buzdítanak). Sme, 2008. július 7.

22. Fico: V médiách sú duchovní bezdomovci (Fico: A médiában lelki hajléktalanok ülnék). www.sme.sk, 2007. 8. 29.

23. Fico oprášil slovník 50. rokov (Fico leporolta az 50-es évek szóhasználatát). Sme, 2008. szeptember 19.

Bár 2000-ben a Smer elnöke még elismerte, hogy „nem volt elragadtatva Csehszlovákia szétválásától”, amely „jól bejártatott” állam volt²⁴ (s ezzel de facto kizárta magát a szétválás élenjárói, azaz a „valódi szlovákok” közül), kilenc évvel az önálló állam létrejötte után a Smer a kisajátítási szindróma egyik képviselőjévé vált (melyet azelőtt az SNS és a HZDS tálalásában ismerhettünk meg), azaz elsősorban azok érdekeit hangsúlyozza, akik kezdeményezői, illetve tevékeny résztvevői voltak a csehszlovák föderáció szétverésének és Szlovákia létrejöttének, bírálja a közös csehszlovák állam akkori támogatóit, és szándékosan figyelmen kívül hagyja mindazokat a gondokat, amelyek az új államiság létrejöttét és formálódását kísérték, elsősorban az 1994–1998 közötti időszak autoritativ kormányzása miatti nehézségeket. Éppen a Smer alelnöke, Dušan Čaplovič volt az, aki 2002-ben kijelentette: sajnálatosnak tartja, hogy a M. Dzurinda vezette kormány az önálló Szlovák Köztársaság létrejöttének 10. évfordulója alkalmából a köztársasági elnöknek kitüntetésre terjesztett fel olyan személyeket is, akik az önálló Szlovák Köztársaság létrejöttét nemcsak hogy nem támogatták, hanem D. Čaplovič szerint „aktívan elleneztek és létrejötte után demonstratív módon elköltöztek”.²⁵ Hasonló hangvételű nyilatkozatot tett 2002-ben a HZDS elnöke, V. Mečiar is, amikor szóvá tette, hogy „az alkotmányos tisztségek jelentős részét olyanok töltik be, akik a Szlovák Köztársaság mint önálló állam létrejöttét nem akarták”.²⁶

R. Fico értelmezésében a nemzeti értékek iránti elkötelezettség a jelenlegi világban az ország túlélésének pótolhatatlan tényezője. („Egyedülálló esély e bonyolult és igazságtalan közegben való túlélésre, ha ragaszkodunk a szlovák nemzeti és állami értékek képviseléséhez, együtt, függetlenül attól, hogy jobboldaliak, baloldaliak vagy centristák vagyunk. Erre az összefogásra hívok fel mindenkit.”²⁷) A „szlovák büszkeség” építését a Smer elnöke „kötelességünknek” tartja, ugyanakkor a szlovákoknak szerinte „az oroszokra kell tekinteniük, akiknek a büszkeséget Putyin elnök adta vissza”. Arra a figyelmeztetésre, hogy Oroszországban sérül a demokrácia, R. Fico azt válaszolta, nem tudja, mi köze lenne a nemzeti büszkeségnek a demokráciához.²⁸ Ez a megfogalmazás arról tanúskodik, hogy szerzője az állam építésének folyamatában jóval fontosabbnak tartja a nemzeti (etnikai) elemet, mint a rendszer minőségének kérdését (demokratikus lényegét). A Smer 2007 novemberében kiadott nyilatkozatában még az 1989-es „bársónyos forradalmat” is összefüggésbe hozta a szlovákok vágyával az önálló államra²⁹ (bár az 1989. novemberi eseményeknek Szlovákiában ilyen tartalmuk nem volt, a tota-

24. Som pripravený byť predsedom vlády (rozhovor Roberta Fica so Štefanom Hríbom) (Készen állok a kormányfői szerepre – Robert Ficóval Štefan Hríb beszélgetett). *Domino fórum*, 2000. 50. sz.

25. Smer: Sú proti niektorým návrhom na štátne vyznamenania (Smer: Néhány állami kitüntetésre történő felterjesztést elleneznek). SITA, 2002. 12. 18.

26. Slovensko svoje pamätníky má (Szlovákiában megvannak a maga emlékművei – Hana Pravdová beszélgetése az LS-HZDS elnökével, Vladimír Mečiarral). *Nový deň*, 2002. szeptember 2.

27. Fico na oslavách znovu vyzval k zjednoteniu spoločnosti (Fico az ünnepségeken a társadalmi egységre szólított fel). ČTK hírügynökség, 2008. 8. 29.

28. Fico sa pýtal, kto tu žil (Fico feltette a kérdést: ki élt itt). *Sme*, 2008. április 22.

29. Fico: Vláda si cití výročie pohybu k demokratizácii a ozajstnej slobode (Fico: A kormány fejet hajt a demokratizálódáshoz és a valódi szabadsághoz vezető elmozdulás évfordulója előtt). SITA, 2008. 11. 16.

litárius rendszerrel szembeni általános ellenállás mellett inkább a közös csehszlovák állam támogatása és „Európába való visszatérésének” igénye nyilvánult meg).

Az SNS számára a „hazafias” motívumok használata a konfrontációs önmeghatározás része, elsősorban a magyarokkal szemben. Erről tanúskodik jelenleg a szlovák kettős kereszték felállítása Szlovákia különböző régióiban, beleértve a szlovák–magyar vegyes lakosságú területeket. Az egész akció célja az SNS szerint megmutatni „az egész világnak, hogy a szlovák nemzet ezen a területen őshonos, hogy mindenki számára világos legyen, hol van Szlovákia és ki az, aki itt otthon van”.³⁰ A konfrontációs elem tetten érhető az SNS hivatkozásában a cirill-metódi hagyományra mint a szlovák államiság és identitás alapjára. Az SNS hangsúlyozza a szlovákok kizárólagos kapcsolódását ehhez a hagyományhoz, ugyanakkor magát a hagyományt ellentétbe állítja más kulturális tradíciókkal, azokkal is, amelyekre azok az integrációs alakulatok épülnek, melyeknek Szlovákia is része. Az SNS szerint „a cirill-metódi hagyomány a szlovákok önazonosságának legősibb és legszilárdabb része. A szlovákoknak előnyük van más nemzetekkel szemben, mivel a cirill-metódi üzenet egyesítette bennük az európai gondolkodás keleti és nyugati értékeit. A Szlovák Köztársaság léte igazolja, hogy a cirill-metódi hagyomány erősebb, mint a magyar sovinizmus, a prágai csehszlovakizmus és a kommunista diktatórikus rendszer”.³¹ 2005-ben az SNS elnöke, J. Slota kijelentette, hogy ha Szlovákiában tartanák magukat a cirill-metódi hagyományhoz, nem kerülne sor a nemzetgazdaság masszív kiárusítására „idegen kezekbe”. Miközben a szlovák politikusok J. Slota szerint „vazallusokként nyilvánítják ki elkötelezettségüket a közelebből meg nem határozott euroatlanti értékek iránt”, nap mint nap szükséges alkalmazni Szent Cirill és Metód missziójának üzenetét – „a szlovák föld folyamatos védelmét”.³²

A szlovák pártok közül éppen az SNS élte a legaktívabban a szlovák államiság veszélyeztetettségét és szorgalmaz olyan intézkedéseket a védelmére, amelyek megtorló jellegük révén ellentétbe kerülnek a szabadelvű demokrácia elveivel. Az állam védelmének eszközeként szolgálna például a „köztársaság védelméről szóló törvény” (az SNS minden alkalmat megragad a betérésztésére, amelyet a szlovákiai magyar politikusok tevékenysége semlegesítésének szükségességével indokol; legutóbb erre 2008-ban került sor). Az etnikai közösségvállalást mint a polgárok és az állam közötti kapcsolat alapját emelte ki 2008-ban J. Slota SNS-elnök, amikor azt nyilatkozta, hogy a szlovák sajtóorgánumok kötelesek beszélni Szlovákia magyarok általi veszélyeztetettségéről: „Ez a demokrácia? – a saját nemzettársainkat rossz fényben feltüntetni és azokat az idegeneket, akik nyilvánvalóan ártani akarnak e nemzet érdekének, jónak kikiáltani?”³³

30. Jesenský, M.: Slota chce dvojkríže na juhu Slovenska (Slota kettős keresztet akar Dél-Szlovákiában). *Sme*, 2008. január 9.

31. SNS: Cyrilo-metodská tradícia si zaslúži väčšiu úctu (SNS: A cirill-metódi hagyomány nagyobb tiszteletet érdemel). *SITA*, 2003. 7. 5.

32. SNS: Vyhlásenie SNS k sviatku sv. Cyrila a Metoda (SNS: Az SNS nyilatkozata Szent Cirill és Metód ünnepe alkalmából). *SITA*, 2008. 7. 5.

33. SNS: Kauza Hedviga je humbug, organizovaný maďarskou tajnou službou (SNS: A Hedvig-ügy a magyar titkosszolgálat által szervezett csalás). *SITA*, 2008. 7. 3.

Egyes történelmi események értelmezése

A nemzeti történelem értelmezése során a nemzeti populisták demonstrálják hajlamukat a mitologizálásra, az etnicizálásra, arra, hogy az általuk képviselt nemzetet ősbibé tegyék, etnogenezisének a lehető legrégebbi történelmi időre helyezték, kinyilvánítják egyértelmű affinitásukat az autoritatív típusú történelmi alakok pozitív megítélésére és az autoritárius rendszerek által megőrzött történelmi időszakok kedvezőbb értékelésére. A mitologizáló hozzáállás kritikusait, beleértve az akadémikus tudomány elismert képviselőit, a nemzeti populisták nem eléggé nemzeti irányultságúnak tartják, és igyekeznek megkérdőjelezni szakmai hitelüket.

R. Fico kormányának hozzáállását Szlovákia történelmének kérdéséhez „az egészséges historizmus mint az állam politikájának eleme” táplálásaként jellemezte azokkal szemben, akik a „nemzeti” elemet a történelemben alábecsülik. („Sajnos, ma az a valóság, hogy az úgynevezett véleményformálók számára minden, ami szlovák, elég jó ahhoz, hogy ócsárolhassák.”)³⁴

2008-ban a Smer elnöke igyekezett bevezetni a nyilvános és szakmai-történelmi diskurzusba az „őszlovák” kifejezést. R. Fico szerint az „őszlovákok” a Nagymorva Birodalmat Svätopluk királlyal az élen uralták, ugyanakkor „más államokban akkor még semmi sem volt – talán valamilyen állatok járkáltak ott, és semmilyen államalakulatok még nem voltak”.³⁵ Emellett több akadémiai történész az „őszlovákokról” mint a Nagymorva Birodalom lakosairól szóló elméletet mitologizáló és a történettudomány megállapításaival ellenkező kitalációnak tartja.

A szlovák történelem mitologizálására irányuló nyílt törekvésnek R. Fico a 2008-as év elején is bizonyította, amikor Juraj Jánošík alakját vette védelmébe, akit az első szocialistának titulált: „Azt üzenem a médiának, hogy ne ócsárolják a szlovák legendákat. Elég volt ebből. Egyetlen lehetőségünk van. Vagy tiszteletben tartjuk a jánošíki hagyományt, vagy nemzetet kell váltanunk... Némely szlovák történészekbe úgy beleivódott az antiszlovákizmus, mint a rejtett bacillus. Éppen ezért zavarja ezeket a lelki hajléktalanokat az új fogalomról, az őszlovákokról vagy Svätopluk király voltáról folytatott szabad eszmecsere.”³⁶ R. Fico szerint „a sajtó inkvizíciós hadjáratot indított minden ellen, ami szlovák... A szociális elnyomás ellen harcoló Jánošíkról szóló legendát a szlovákoktól csak a lelki hajléktalanok vagy a nemzetet ignorálók vehetik el”.³⁷

A nemzeti populisták hajlamát az autoritatív jellemű, „nemzeti irányultságú” történelmi alakok idealizálására jól példázza az Andrej Hlinka érdemeiről szóló külön jogszabály elfogadására tett javaslat. Az SNS azt javasolta, hogy A. Hlinka megjelölésére vezessék be a „nemzet atyja” fogalmat. A Hlinkáról szóló törvény elfogadásának legaktívabb szorgalmazója Marek Maďarič kulturális miniszter volt, aki kijelentette, hogy

34. Fico: Premiér zapálil v Bánove vatru zvrchovanosti (Fico: A miniszterelnök Bánkeszin meggyújtotta a szuverenitás lángját). SITA, 2008. 7. 18.

35. Kern, M.: Vláda a premiér menia dejiny (A kormány és a miniszterelnök a történelmet változtatják). Sme, 2008. január 3.

36. Vražda, D.: Fico oslavoval Jánošíka ako Colotka (Fico úgy ünnepelte Jánošíkot, mint Colotkát). Sme, 2008. január 26.

37. Fico: Legendu o Jánošíkovi môžu národu vziať len duchovní bezdomovci (Fico: Jánošík legendáját csak a lelki hajléktalanok vehetik el a szlovákoktól). SITA, 2008. 1. 25.

Hlinka „személyisége egyértelmű” és „érdemei rendkívüliek”. A pozitív Hlinka-képet ugyanakkor autoritativ módon erőszakolta volna ki, amely megvalósulása esetén a tudományos kutatás és a nyilvános vita folytatásának szabadságát is korlátozta volna. Azt a véleményt, hogy Hlinka tevékenysége vitatható, M. Maďarič „hitzegőnek” minősítette, mivel „Hlinka személyisége elsősorban tiszteletet érdemel”.³⁸ Ezzel a hozzáállással összhangban az SNS egyenesen törvénybe iktatta volna Hlinka kritikus értékelésének büntethetőségét („Hlinka nevének gyalázása”). A. Hlinka érdemeinek „törvénybe foglalását” a HZDS is támogatta, V. Mečiar szerint ebben a kérdésben pártja közelebb állt az SNS álláspontjához, mint az ellenzéki KDH véleményéhez, amely ugyancsak benyújtotta a törvényjavaslatot (az SNS-énél enyhébb változatban).

Azon történelmi események között, amelyek értelmezése rendkívüli jelentőségű Szlovákia társadalmi-politikai fejlődése szempontjából, sajátos helyet foglal el a szlovák bábáram létrejötte és működésének körülményei. A Szlovák Köztársaság hivatalos állami doktrínája az antifasiszta tradícióból indult ki, amelyet az 1944-es szlovák nemzeti felkelés üzenete testesít meg. A Szlovák Köztársaság a Csehszlovák Szövetségi Köztársaság utódállama, és sem jogilag, sem politikailag nem kapcsolódik az 1939 márciusában kikiáltott szlovák államhoz. 1989 után azonban a nemzeti történelem témájában folytatott nyilvános és politikai diskurzus részévé vált az 1939–1945 közötti időszak revizionista szempontú megítélése. Ennek egyik megnyilvánulása az a tézis, hogy a szlovák állam („az első Szlovák Köztársaság”) de facto a mai Szlovák Köztársaság elődje, valamint az a szándék, hogy a fasisztoid Hlinka-féle Szlovák Néppárt (HSĽS – Hlinkova Slovenská ľudová strana) által bevezetett parancsuralmi rendszert leválasszák az államról, hogy a Szlovákiában zajló életet pozitívabb színben tüntessék fel, hogy könnyítsenek a rendszer megtorló, antidemokratikus és rasszista jellegén, hogy áthárítsák a felelősséget az elkövetett bűnök miatt, többek közt a zsidók deportálásáért a hazai politikai szereplőkről a külföldi partnerekre (a német nácikra), és hogy hangsúlyozzák Jozef Tiso elnök pozitív szerepvállalását.

Az első szlovák állam kedvezőbb megítélésére irányuló hajlam egyúttal (közvetlen vagy közvetett) konfrontatív önmeghatározással is jár bizonyos nézetű vagy identitású csoportokkal szemben – antifasiszta és liberális-demokrata nézeteket valló személyekkel, a csehszlovák állam követőivel, zsidókkal, romákkal, csehekkel, a nem katolikusokkal szemben. 1989 után a nacionalista irányultságú egyesületek és egyének (néhány történészt is ide számítva), a Matica slovenská, a katolikus egyházi hierarchia nem elhanyagolható része és a pártrendszeren belül elsősorban az SNS az 1939–1945-ös időszakról revizionista elképzeléseket tápláltak.

Pozitív viszonyát a második világháború időszakának szlovák államiségéhez az SNS rögtön 1990-es megalakítását követően felvállalta, és kormányzati szerepvállalása idején is képviselte (1993–1994, 1994–1998). 1998 márciusában nyilatkozatot adott ki, amelyben kijelentette: tiszteletét fejezi ki a szlovák állam 1939-es megalakítása mint a modern szlovák nemzet első szuverén államiségének kezdete iránt. Az SNS szerint 1939. március 14-e „világosan megmutatta azokat a keresztény értékeket, amelyeken a szlovák nemzetnek gyökeret kell vernie”.³⁹ Az SNS volt az, amely kardoskodott Milan Ďurica *Szlovákia és a szlovákok története (Dejiny Slovenska a Slovákov)* című történel-

38. Maďarič, M.: Ad Lex Hlinka (augusztus 28.). *Sme*, 2007. szeptember 7.

39. SNS o slovenskom štáte (Az SNS a szlovák államról). *Sme*, 1998. március 16.

mi kézikönyvének általános iskolai használata mellett. Az SNS alelnöke, Anna Malíková ezt a könyvet, amelynek szerzője a zsidók második világháborús deportálását igyekezett mentesíteni, „Szlovákia történelmének nagyon értékes és objektívizáló összegzéseként” értékelte.⁴⁰ 1998 áprilisában J. Tisót a „nemzet és a kereszténység bolsevizmus és liberalizmus elleni védelmének mártírja”-ként aposztrofálta, és az 1939–1945 közötti társadalmi-politikai berendezkedés margójára megjegyezte: „a harmonikus rendi állam koncepciója a katolikus egyház szociális tanításának jegyében és kiegyensúlyozott parlamenti működésével abban az időben az érzékeny szociális területen megelőzte az európai fejlődést.”⁴¹ 1998 októberében az SNS elnöke, J. Slota Tiso rehabilitációjára szólított fel, és kijelentette: „ez közönséges, ostoba pizsokság azok részéről, akik azt állítják, hogy az első szlovák állam 1939–1945 között fasiszta volt.”⁴² Az SNS akkori szóvivője (2006-tól parlamenti képviselőcsoportjának elnöke), R. Rafaj megkérdőjelezte a „klerofasizmus” fogalmát a szlovák állam rezsimével összefüggésben, ugyanakkor kétségbe vonta a fasiszta fogalmának mint olyannak a használatát is, mivel állítása szerint a kommunista propaganda koholmányáról van szó, amelyet minden olyan dolog megelőzésére alkalmaztak, „ami valamilyen módon ellentétben állt a kommunizmussal”.⁴³ A lehető legnyíltabban Bartolomej Kunc parlamenti képviselő, az SNS keresztény politikai szakmai klubjának elnöke mentesítette az ún. zsidókérdés megoldását Szlovákiában a második világháború idején. Ő a TV NOVA szerkesztőjének adott interjújában 1996-ban szociális-gazdasági jellegű „magyarázó” érveket hangoztatott. Kijelentette: „A Szlovák Köztársaság nem alapult rasszista törvényeken. Azokat a gazdasági szempontokat, amelyekre feltehetőleg ön gondol, még azelőtt érvényesítették, hogy elfogadták volna a Zsidó kódexet, amely alapján aztán olyan dolgok történtek, mint a kitoloncolás. Ott a dolgok nem megfelelő állapotának helyreállítására történt törekvés, amikor a nemzeti vagyon túlságosan nagy hányadát birtokolta kevés ember – a lakosság 3,6 százaléka. Ez a vagyon zsidó kezekben történő koncentrációja volt, és voltak bizonyos sajátosságai. Ezt senki nem tudja, aki nem élt itt akkor, és ezt közelebbről nem tanulmányozta. Ugyanis itt a szlovák nép kizsákmányolásáról és elszegényítéséről volt szó, ami a nemzeti értékek és vagyon átruházásának útját jelentette a lakosság e kis csoportjának kezébe.”⁴⁴

2000-ben J. Slota a zsolnai városi önkormányzat képviselőinek J. Tiso emléktáblájának elhelyezéséről szóló döntését vette védelmébe, álláspontjának indoklásakor állítólagos külföldi példákra hivatkozva: „Magyarországon a fővárosban ott van Horthy, olyan fasiszta, mint a korbács, egy nagy lovon... Egész Olaszországban láthatják a fasiszta Mussolini tömördek mennyiségű mellszobrát, Németországban és Ausztriában különféle

40. Ďuricova kniha môže byť neprijemná pre tých, ktorí sa boja pravdivých histórií, tvrdí SNS (Ďurica könyve kellemetlen lehet azok számára, akik félnek az igaz történelemtől – állítja az SNS). – *Sme*, 1997. június 27.

41. SNS vyzýva na spoluuctenie si pamiatky J. Tisu (Az SNS J. Tiso emlékének közös tisztelésére szólít fel). *Sme*, 1997. április 19.

42. J. Slota vyzval na rehabilitáciu dr. Tisa (J. Slota dr. Tiso rehabilitációjára szólít fel). *Sme*, 1998. október 7.

43. Rafaj, R.: Pravda nie je jednostranná, alebo nediskreditujte sa sami ľžou (Az igazság nem egyoldalú, avagy ne járassák le magukat hazugsággal). *Národná obroda*, 1998. október 22.

44. Oficiálne miesta na slová poslanca B. Kuncu v TV NOVA o Tisovom režime zatiaľ nereagovajú (Hivatalos helyekről B. Kuncnak a TV NOVA-ban elhangott szavaira a Tiso-féle rendszerrel egyelőre nem érkezett reakció). *Sme*, 1996. május 30.

plaketteket és táblákat Hitler dicsőítésére vagy Hitler emlékére.”⁴⁵ Két évvel később a Valódi SNS (PSNS – Pravá slovenská národná strana) nevű párt elnökeként követelte „valamennyi körülmény nyilvánosságra hozását és a szlovák közvélemény valós tájékoztatását J. Tiso kivégzéséről”. Kijelentette, hogy ha beigazolódik a per politikai háttérű befolyásolása és az igazságszolgáltatással való visszaélés, akkor Tisót rehabilitálni kell. J. Slota szerint Tiso elítélése és kivégzése esetében „vendettáról”, „a csehek és a kommunisták megrendelésére elkövetett gyilkosságról” volt szó.⁴⁶ Figyelemre méltó értelmezési elméletet mutatott be J. Slota akkor is, amikor a szlovák államot mint a szlovákok túlélésének tényezőjét védelmezte azzal az állítással, hogy ez az állam „megvédte a nemzetet a német és magyar szlávellenes fasizmus” általi megsemmisítéstől. 2005-ben R. Rafaj kijelentette: „elérkezett az idő, hogy 1939. március 14-ét, a történelmileg első szlovák államiság létrejöttét a társadalom teljes mértékben integrálja és elismerje.” A szlovák bábállamot besorolta „a változatlan szándék folyamatába, amely a nemzet államalkotó jogának a saját állam létrehozásában való beteljesülésére irányult”.⁴⁷

„Az első szlovák államiság” iránti pozitív viszony az SNS képviselőinél automatikusan együtt járt a szlovák nemzeti felkelés negatív megítélésével. Például 2002-ben J. Slota kijelentette, hogy a felkelés (a sznf) révén megteremtődtek a kommunista totalitarizmus és a szovjet csatlós állam létrejöttének alapjai. Azt állította, hogy mivel „a vörös totalitarizmus 40 év alatt visszaélt vele”, a szlovák nemzeti felkelés „elvesztette erkölcsi hitelét”.⁴⁸

2006 után az SNS 1939–1945 közötti időszakkal kapcsolatos nyilatkozataiban bizonyos differenciálódás következik be. A párt elnöke, J. Slota tulajdonképpen kerüli a véleménynyilvánítást erről a témáról. Az első szlovák államról alkotott pozitív véleményét a leggyakrabban Jozef Rydlo parlamenti képviselő, egykori emigráns hangoztatja, aki szerint az alkotmányos történelem Szlovákiában nem 1992. szeptember 1-jétől, a Szlovák Köztársaság jelenlegi alkotmányának elfogadásától számítódik, hanem 1939. július 21-étől, amikor megszavazták az első szlovák állam alkotmányát, hozzátéve, hogy „az első Szlovákia nélkül a második nem jött volna létre”. J. Rydlo szót emel azért, hogy az akkori államrendet válasszák szét magától az államtól. Bár a zsidók deportálását Szlovákiából J. Rydlo az SNS további képviselőihez hasonlóan elítélendő gyakorlatnak minősíti, ám elutasítja az állam mint olyan megkérdőjelezését, és a kommunista Csehszlovákia példájára hivatkozik. („Hiszen senki sem kérdőjelezi meg a Csehszlovák Szocialista Köztársaság létét csak azért, mert nem volt demokratikus.”)⁴⁹

A második világháború idejének Szlovákiájában zajló események megítélésében az SNS politikusai részéről az utóbbi években a legjelentősebb elmozdulásra a szlovák nemzeti felkelés értékelése kapcsán került sor. 2004-ben Anna Malíková (Belouso-

45. Slota: Aj v Nemecku sú tabule na oslavu Hitlera (Slota: Németországban is vannak Hitlert ünneplő táblák). *Sme*, 2000. február 29.

46. Slota: PSNS žiada zverejnenie všetkých okolností popravy J. Tisu (Slota: a PSNS követeli J. Tiso kivégzése valamennyi körülményének nyilvánosságra hozását). *SITA*, 2002. 4. 18.

47. SNS: 14. marec 1939 – historický fakt prvej slovenskej štátnosti (SNS: 1939. március 14-e – az első szlovák államiság történelmi igazolása). *SITA*, 2005. 3. 13.

48. PSNS: SNP sa položili základy komunistickej totality a sovietskej satelizácie (PSNS: A sznf lerakta a kommunista totalitarizmus és a szovjet csatlós állam alapjait). *TASR hírgynökség*, 2002. 8. 28.

49. Rydlo: Bez prvej Slovenskej republiky by nebolo ani druhej (Rydlo: Az első Szlovák Köztársaság nélkül nem jött volna létre a második). *SITA*, 2008. 3. 14.

vová) a szlovák nemzeti felkelésről úgy nyilatkozott, mint „a szlovákok fasizmus elleni fellépéséről”, elutasította azonban azt a véleményt, hogy a saját állam elleni lépésről lett volna szó. Az idézett politikus szerint „a sznf megtisztelő helyet foglal el a szlovák történelemben”.⁵⁰ 2006 augusztusában A. Belousovová kijelentette, hogy az SNS fejet hajt az áldozatok százai és ezrei előtt, akik a „fasizmus perverz ideológiája és képviselői” ellen folytatott harc során estek el.⁵¹ Az SNS alelnök asszonyának idézett mondatai jól kiegészítik e párt politikusainak a második világháború idejének szlovák történelméről alkotott képét, amelyet zavaros és nem egyértelmű magyarázatok kísérnek. Ez az állásfoglalás nem minősíthető a profasiszta érzés szándékos éltetésének, azonban kétségtelenül jelzi a nacionalista választói réteg azon részének megszólítására irányuló szándékot, amely számára a valódi „hazafiság” megnyilvánulásai közé tartozik többek között az „első szlovák államisághoz” való pozitív viszonyulás.

A Smer-SD párt a deklarációk szintjén teljes mértékben felvállalja a fasisztaellenes szlovák nemzeti felkelés eszmei üzenetét. Széles körben ismertek R. Fico nyilvános kijelentései, amelyekben egyértelműen elítéli a J. Tiso vezette első szlovák állam „fasiszta rezsimét” és azokat a büntetteket, amelyeket abban az időben követtek el. Annak érdekében, hogy megerősítse pártja mint következetes antifasiszta erő látszatát, R. Fico 2007-ben kijelentette: nem engedi, hogy bármilyen módon felülvizsgálják a sznf megítélését, hozzátéve, hogy „a kormány keményen fellép a szlovák nemzeti felkelés megkérdőjelezése ellen”.⁵² A Smer első pillantásra egységes hozzáállásán azonban az utóbbi időben komoly repedések keletkeztek. Az első szlovák állam időszakáról nem egyértelmű nézeteket valló SNS-szel folytatott koalíciós együttműködés mellett a legerősebb kormánypárt tolerálja és következmények nélkül hagyja azt a tényt is, hogy a Smer egyik képviselője szerzőként vett részt a J. Tisót dicsőítő verskötet kiadásában, valamint a Smer elnöke és más vezetői ismétlődő hivatkozását annak a történészcsoporthoz, amely szakmai tekintélyre, amely őket nyíltan támogatta Szlovákia régebbi történelme egyes kérdéseinek sajátos megítélésében, ugyanakkor az említett történészcsoporthoz olyan revizionista történészek is a tagjai, akik kinyilvánították szimpátiájukat az első szlovák állam és vezére, J. Tiso iránt. Ezen kívül a Smer hivatalosan deklarált antifasiszta állásfoglalását relativizálja R. Fico folyamatosan hangsúlyozott támogatása a Matica slovenská vezetői irányában. Ez az egyesület a legaktívabb részese annak az irányzatnak, amely követeli az eddigi hivatalos antifasiszta vonal átértékelését a második világháború időszakának értelmezésében, beleértve J. Tiso politikai rehabilitációját is.

Bár a HZDS megalakulása óta hivatalosan felvállalja a sznf hagyományát, az 1991–2002 közötti időszakban e párt nacionalista szárnyának néhány képviselője pozitívan nyilatkozott az első szlovák államról és bírálóan a szlovák nemzeti felkelésről, amiben egyetértettek a revizionista elképzelések képviselőivel. 1997-ben például a HZDS képviselőinek egy csoportja meglátogatta J. Tiso szülőházát Nagybiccsén (Bytča). A látogatás célja az volt, hogy hozzájáruljon az első szlovák állam elnökének „kiegyensúlyozott” értékeléséhez, aki

50. Malíková: SNP bude mať čestné miesto v slovenskej histórii (Malíková: A sznf megtisztelő helyet kaphat a szlovák történelemben). SITA, 2004. 8. 26.

51. SNS: Stanovisko k informácii o oslavách 62. výročia SNP (SNS: Állásfoglalás a sznf 62. évfordulójának ünnepségeiről szóló információkról). SITA, 2006. 8. 30.

52. Vražda, D.–Piško, M.: Fico: vláda tvrdo zakročí proti spochybňovaniu SNP (Fico: A kormány keményen fellép a sznf megkérdőjelezése ellen). Sme, 2007. augusztus 30.

nek alakját „fel kellene tární... megszüntetni a különféle hazugságokat és nem objektív kijelentéseket... józan fejjel kellene értékelni mind az ő negatív tevékenységét, mind pedig pozitív tetteit”.⁵³ 1997 nyarán a HZDS nevében annak akkori szölvője, Vladimír Hagara védelmébe vette a revizionista történész M. Ďurica fent említett *Dejiny Slovenska a Slovákov* (Szlovákia és a szlovákok története) című kötetét – mivel a kötet gyakorlatilag tömjénezte a szlovák államot és mentegette azokat a bűntetteket, amelyeket az akkori rendszer a zsidók ellen elkövetett, az Európai Bizottság tiltakozására és követelésére leál-lították a kiadvány terjesztését az iskolákban. A HZDS szölvője szerint a Ďurica-kötet „tudományosan megalapozott munka, amely kiérdemli minden szlovák csodálatát és elismerését”.⁵⁴ Abban az időben azonban a HZDS elnöke, V. Mečiar az első szlovák államról mint „fasisztáról” nyilatkozott.⁵⁵ Jelenleg a HZDS igyekszik kivonni magát az első szlovák államról és a szlovák nemzeti felkelésről indult nyilvános vitából, illetve csak általánosságban, alkalmilag foglal állást. 2007-ben V. Mečiar kijelentette, hogy „a szlovák állam kérdésében a történészek még sok mindenben adósaink.” Azt a tényt, hogy Szlovákiában pozitív vélemények jelennek meg a szlovák állammal kapcsolatban, gyakorlatilag azzal intézte el, hogy Csehszlovákia állítólag „Hácha sírjánál ott volt az egész kormány, Magyarország ott volt Horthy sírjánál az egész magyar kormány”. V. Mečiar szerint „az első Szlovák Köztársaság” problematikájából nem szabadna akkut politikai témát csinálni.⁵⁶

Az etno-nacionális elem előnyben részesítése a polgári demokratikus elemmel szemben látható formában a Csehszlovák Köztársaság 90. évfordulója kapcsán nyilvánult meg. A Smer és egyes képviselői kiadtak néhány nyilatkozatot, amelyekben elsősorban azt hangsúlyozták, hogy a csehszlovák állam 1918-as létrejötté a szlovákok emancipációs törekvéseinek beteljesülése volt, hogy kivonják magukat „Magyarország csaknem ezeréves uralma alól” és hogy lezáruljon „Szlovákia és Magyarország csaknem ezeréves kierőszakolt szövetsége”,⁵⁷ valamint hogy a Csehszlovák Köztársaság léte lehetővé tette „a szlovák nemzet és a szlovák államiság attribútumainak további fejlődését”. Az a tény, hogy a Csehszlovák Köztársaság demokratikus államalakulat volt, a Smer állásfoglalásaiban összehasonlíthatatlanul kevesebb teret kapott, és bár az első Csehszlovák Köztársaság „demokratikus közegét” pozitívumnak tartotta, azt sem felejtette el hozzátenni, hogy „a szociális kérdések megoldatlansága az első Csehszlovák Köztársaságot komoly gazdasági válságba sodorta, melynek következményei elsősorban Szlovákiát sújtották”.⁵⁸

53. Poslanci HZDS v rodnom dome J. Tisa v Bytči (A HZDS képviselői J. Tiso szülőházában Nagybiccsén). *Sme*, 1997. szeptember 16.

54. Podľa HZDS je kniha M. S. Ďuricu vedeckou prácou zasluhujúcou si obdiv a uznanie (A HZDS szerint M. S. Ďurica könyve csodálatot és elismerést érdemlő tudományos munka). *Národná obroda*, 1997. június 13.

55. J. Prokeš na pietnych oslavách vzniku, V. Mečiar nemieni rehabilitovať fašistický režim, ktorý tu bol (J. Prokeš a létrejöttének kegyeleti ünnepségén, V. Mečiar nem kívánja rehabilitálni azt a fasiszta rezsimet, amely itt volt). *Národná obroda*, 1997. március 15.

56. Mečiar: V otázke slovenského štátu nám historici vefa dlhujú (A szlovák állam kérdésében a történészek még sok mindenben adósaink). SITA, 2007. 1. 8.

57. Smer-SD: Martinská deklarácia dôležitou udalosťou v histórii Slovenska (A turócszentmártoni nyilatkozat fontos esemény Szlovákia történelmében). SITA, 2008. 10. 30.

58. Smer-SD: Vznik prvej ČSR je významná historická udalosť (Az első Csehszlovák Köztársaság létrejötté jelentős történelmi esemény). SITA, 2008. 10. 27.

Rendkívül jellemző a Smer pártra nézve az, ahogyan a kommunista múltat értékeli. Itt túlsúlyban van „kicentizett” álláspontjuk, amelyben ötvöződik annak a ténynek az elismerése, hogy a november előtti rendszer antidemokratikus volt, azzal az állítással, hogy a kommunizmus szociálisan igazságosabb volt és a polgároknak nagyobb szociális biztonságot nyújtott. A jelenlegi társadalom és a kommunizmus társadalmának összehasonlításakor többnyire a november utáni fejlődés negatív jelenségeit emelik ki.

2003-ban R. Fico kijelentette, hogy a kommunizmus szociálisabb volt, és az emberek jobban éltek. '89 novembere ugyan fontos politikai és polgári jogokat hozott a számunkra, de manapság ezek a jogok R. Fico szerint csak formálisak, ami a legnagyobb csalódást jelenti. A Smer elnöke úgy gondolja, hogy Szlovákiát az erős pénzügyi csoportok és korporációk a hatalmukba kerítették, és az életszínvonal ma rosszabb, mint a kommunizmus alatt volt. Ugyanakkor meggyőződése, hogy '89 novembere klasszikus politikai fordulat volt, amelyet külföldről, nem pedig Csehszlovákián belülről készítettek elő, amikor is a diákokat és az utcára vonuló embereket arra használták fel, hogy azt a benyomást keltsék: a tömeg az, amely változást követel.⁵⁹ A kommunista rendszerrel összefüggő egyes szimbolikus események értékelésekor (például az 1948-as februári fordulat évfordulója) a Smer többnyire megkerüli a válaszádat olyan kijelentések formájában, mint például hogy a párt „a jövőbe tekint és a történelmi események értékelését a történészekre hagyja. Mindent, ami a múltban negatív volt, el kell ítélni, a pozitív dolgokból pedig példát kell venni”.⁶⁰ A kommunista rendszer egyes személyiségeinek értékelésekor tevékenységük pozitív oldalát hangsúlyozza bizonyos területeken (Gustáv Husák szerepvállalása a szlovák nemzeti felkelésben, Vladimír Clementis mint üldözött szlovák politikus, Alexander Dubček mint a prágai tavasz élenjárója), politikai karrierjük problematikus oldalát inkább figyelmen kívül hagyja.

A HZDS a szavak szintjén felvállalja 1989 novemberének üzenetét mint olyan eseménysort, amely megszüntette a totalitárius diktatúrát és demokratikus viszonyok felállításához vezetett az országban. A HZDS úgy lép fel, mint olyan szereplő, amely a megtorló kommunista rezsim összeomlását eredményező polgári mozgalmakból kialakult politikai erőkhöz kötődik. 1998-ban az akkori kormányfő, V. Mečiar hivatalos internetes oldalán olyan információ jelent meg, miszerint ő „egyike volt azon vezéregyenységeknek, akik meghatározták 1989-et, a kommunista rendszer összeomlásának fordulópontját”. Lévén hogy az említett információ nem felelt meg a valóságnak, végül egy idő után lekerült a kormányfői honlapról,⁶¹ az eset azonban fényt derített arra, hogy a HZDS-től nem áll távol e jelentős történelmi esemény célzatos értelmezése, amely azt szolgálja, hogy e pártot éppen 1989 novemberével összefüggésben jobb, „demokratikusabb” színben tüntesse fel. A HZDS egyúttal soha nem lépett fel kezdeményezőként azokban a vitákban, amelyek az ország fejlődésének különböző aspektusait vizsgálták a kommunizmus idején, és soha nem alkalmazott antikommunista retorikát. A HZDS parlamenti képviselője, Ján Čupér 1996-ban a kommunista rezsimet mint „sikertelen

59. Fico: Komunizmus bol sociálnejší a ľudia sa mali lepšie (Fico: A kommunizmus szociálisabb volt, az emberek jobban éltek). SITA, 2003. 11. 17.

60. Anketa „Čo pre vás znamená 25. február 1948?” (Ankét: „Mit jelent önnek 1948. február 25-e?”). Sme, 2008. február 23.

61. Podľa vládnej stránky na Internetu už V. Mečiar nie je jednou z vedúcich osobností roku 1989 (A kormányzati honlap szerint V. Mečiar az interneten már nem szerepel 1989 egyik vezéregyenységeként). Sme, 1998. június 16.

kísérletet” jellemezte.⁶² A populistá HZDS–SNS–ZRS koalíció autoritatív kormányzása által okozott hatalmi deformációk időszakában, amikor a demokratikus ellenzék rámutatott arra, hogy a kormány hatalmi praktikái ellentétbe kerülnek a demokrácia elveivel és a „bársonyos forradalom” értékeivel, majd tiltakozó demonstrációkat szervezett 1989 novemberének hagyományaira építve, a HZDS azzal vádolta meg az ellenzéki pártok képviselőit, hogy november 17-ét „igyekeznek kisajátítani és politikai tőkét kovácsolni belőle”.⁶³ Ez a dikció többek között arról tanúskodott, hogy a párt kevésbé tudta befogadni 1989 novemberének üzenetét és értékeit.

A szlovákiai nemzeti populisták tevékenységének kilátásai

A nemzeti populisták mozgósító stratégiái 1989 után megmutatták hatékonyságukat nemcsak a politikai támogatás és az erős hatalmi pozíció megszerzése szempontjából, hanem a nyilvános diskurzus és a társadalmi közhangulat befolyásolásának szemszögéből is. A nemzeti populistá politikai erők hosszú távú működése következtében egyfajta kommunikációs kultúra jött létre, amely a konfrontációra és konfliktusra épít. Ez a kultúra erős választóvonalakat húz az egyes társadalmi csoportok közé, kiemeli saját identitásának mint szilárd kollektív kötőanyagnak a jelentőségét a hasonló csoportokkal szembeni önmeghatározás során. A politikai megszólítás említett módja megbonnyolítja a társadalmi párbeszédet már azzal a ténnyel is, hogy nem dialogikus. Bár a nemzeti populizmus élenjáróinak radikalizmusa, amely verbális síkon elsősorban a nemzeti kisebbségekkel vagy a más nézeteket vallókkal szembeni konfrontatív hozzáállásukban nyilvánult meg, a 2006-os választások után alábbhagyott, az előző nyolcéves időszakkal szemben azonban megfigyelhető a nemzeti populistá megszólítás mintáinak jóval erőteljesebb beszivárgása a közbeszédbe. A nemzeti populisták 2006 után jóval erősebb hatalmi pozíciót foglalnak el, és a társadalmi fejlődés különböző aspektusairól kialakított elképzeléseiket igyekeznek az állami politika részévé tenni, beleértve az oktatás-, a kultúr- és a kisebbségpolitikát. A radikális nacionalista nézetek képviselői lehetőséget kaptak arra, hogy korábban inkább marginálisnak tartott ideológiai elképzeléseiket a véleményiskála centrumába helyezték.

Értelemszerűen a nemzeti populisták mozgósító stratégiáinak hatékonysága nemcsak etnikai-nacionális, hanem szociális dimenzióval is rendelkezik. A populistá pártok pozíciójának megerősödését Szlovákiában az utóbbi években a szociális és gazdasági téren végbement fejlődés kontextusában kell látnunk, amelynek során 1998 után, de legfőképpen a 2002–2006 közötti időszakban mélyreható, liberális jellegű reformfolyamatok mentek végbe. Az, hogy a népesség antikapitalista és antiliberalis hangulatú részében ellenszenvet váltottak ki e reformok (valóságos vagy vélt) szociális következményei, a populisták számára összességében kedvező társadalmi közeget teremtett. Ösztönzést nyújtott annak a politikai elitnek is, amely a választóknak leginkább azt

62. J. Cuper: Komunistický režim bol experiment, ktorý sa nevydaril a treba s ním zúčtovať (A kommunista rendszer sikertelen kísérlet volt, és el kell számolni vele). *Národná obroda*, 1996. február 2.

63. Podľa opozície vláda deformuje november, podľa HZDS sú študenti zneužívaní (Az ellenzék szerint a kormány deformálja november üzenetét, a HZDS szerint a diákokkal visszaélnék). *Sme*, 1996. november 15.

igyekszik „eladni”, hogy bátran felvállalja a konfrontatív küzdelmeket, a militáns szóhasználatot, az ellenség leleplezését és azt, hogy megvédje ettől az ellenségtől mindazon kollektív entitásokat, amelyekkel a populisták készségesen azonosulnak (nép, állam, nemzet). Ebbe a képzetbe organikusan illeszkedik a nacionalista hivatkozás.

A szlovák közgondolkodásban és politikai diskurzusban már régóta jelen vannak olyan elemek, amelyek nem segítik a kultúrák közötti párbeszédet. Ilyen elsősorban a legnagyobb nemzeti kisebbséggel szemben táplált, mélyben gyökerező óvatosság. Ezt az óvatosságot részben a történelmi örökség, részben pedig a jelenlegi társadalmi szereplők azon szándéka táplálja, hogy ezt több síkon kihasználják (az oktatásügy, a kultúra, a pártpolitika, a nemzetközi kapcsolatok és a külpolitika területén stb.) Nem más ez, mint a kizárólag etnikai alapon szerveződő nemzetállami gondolat továbbélése. Nem másból fakad ez, mint a szlovák nemzeti történelem egyes kulcsfontosságú eseményeinek ambivalens megítéléséből. Ez a hozzáállás viszonylag nagy támogatást biztosít azon politikai erők számára, amelyek a kitűzött célok elérésének fő eszközeként a konfrontáció módszerét választják, akár olyan típusú konfrontációt is, amely képes a lakosság szélesebb rétegeit is mozgósítani.

A választók megszólításának nemzeti populista módszere és a konfrontatív politika alkalmazása a jelenlegi kormánykoalíciós pártokban (főleg a Smerben és az SNS-ben) mélyen gyökerező tendencia, ezért aligha várható a kultúrák közötti polgári párbeszéd feltételeinek valóságos javulása mindaddig, amíg az említett pártok domináns, kormányzati pozícióban vannak. Az, hogy e pártok elmozdulnának a választók megszólításának mérsékelt változata irányába, kevéssé valószínű. Éppen ellenkezőleg, bizonyos feltételek mellett az agresszív retorika erősödésére lehet számítani (például a szlovák–magyar kapcsolatokban állandósuló problémák, a kedvezőtlen világgazdasági helyzet keltette szociális és politikai turbulenciák vagy a választói támogatás csökkenése esetén). Hosszú távon csak a nemzeti populisták választói bázisának gyengülése alakíthat ki olyan feltételeket, amelyek kedvezőbbek lesznek a különböző társadalmi csoportok képviselőinek párbeszéde és együttműködése számára.

GRIGORIJ MESEŽNIKOV

National Populism in Slovakia – Defining the Character of the State and Interpreting Select Historic Events

In recent years, political players in Slovakia have grown increasingly fond of such patterns of appealing to the electorate that are based on applying populism strategies with strong ethnic-nationalist undertones. This way of addressing voters became typical for the country's political life quite some time ago. Since the 1989 collapse of the communist regime and reinstatement of pluralistic democracy, it has proven to be sufficiently effective and at times brought ample power and political gains to its upholders. The recent revival of national populism is interesting especially because the conditions for its existence are quite different compared to the mid-1990s – they are characterized by generally successful social transformation that helped build foundations of a liberal-democratic regime and achieve the country's integration goals, i.e. its full-fledged membership in the European Union (EU) and the North Atlantic Alliance (NATO).

Nemzeti populizmus és választási magatartás

KÁLMÁN PETŐCZ

National populism and electoral behaviour

324(437.6) "2009"

323.1/.2(437.6) "2009"

32.019.5

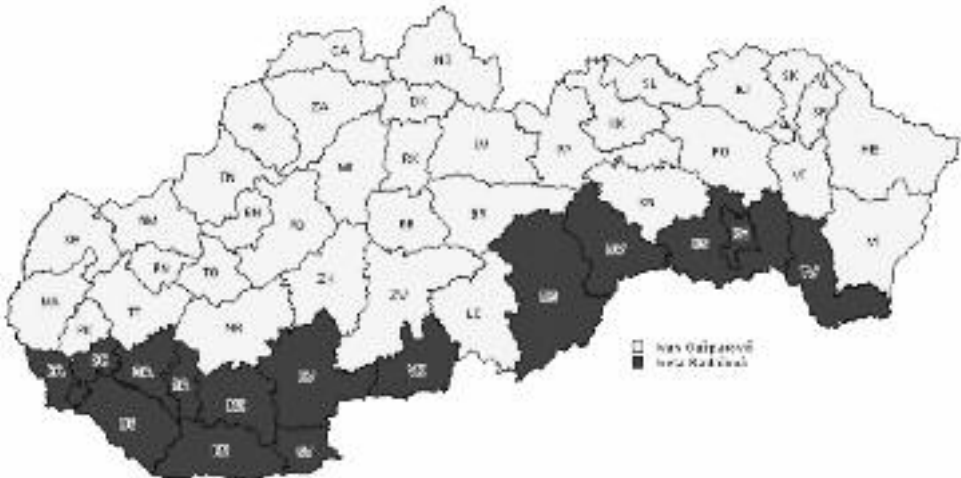
316.022.4(437.6)

Keywords: Electoral behaviour of the Slovaks in the ethnically mixed municipalities in Slovakia in 2009. Electoral behaviour in some microregions of Southern Slovakia. Results of the 2009 presidential election in municipalities with large Roma population.

Bevezető

A 2009. március 21-ei, illetve április 4-ei köztársaságielnök-választások Szlovákiában mind a lefolyásukat, mind a végeredményüket tekintve azt a benyomást keltik, mintha a Szlovák Köztársaság a választási magatartás mentén kettészakadt volna egy szélesebb északi és egy keskenyebb déli sávra, ez utóbbi magába foglalja a fővárost, Pozsonyt és Kelet-Szlovákia központját, Kassát is. A választások kapcsán a legközkeletűbb információnak az a kis kartogram számított, amely megkülönböztető színekkel szemléltette, mely körzetekben aratott győzelmet a regnáló köztársasági elnök, Ivan Gasparovič, s melyekben riválisa, az ellenzék támogatta polgári jelölt, Ivetta Radičová.

1. kartogram. A 2009. évi köztársaságielnök-választások második fordulójának eredményei a Szlovák Köztársaságban. A legtöbb szavazatot szerzett jelöltek az egyes körzetekben (forrás: a Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala)

Hadd jegyezzük meg, a fenti kartogram a választóközetekben elért eredmények szerint készült. A legtöbb média azonban a járások szerint tagolt kartogramokat mutatta be.¹ Az ilyen ábrázolások pedig egy Ágcsernyőtől Pozsonyig húzódó, összefüggő határ menti sávként jelölték azt a területet, amelyen Iveta Radičová „győzelmet aratott” Ivan Gašparovič felett. Az Ivan Gašparovič köztársasági elnök újráválasztásáért folytatott kampányt a Robert Fico vezette Irány – Szociáldemokrácia (Smer – Sociálna demokracia) politikai mozgalom, valamint Ján Slota Szlovák Nemzeti Pártja (Slovenská národná strana – SNS) támogatta. A harmadik kormánypárt, a volt miniszterelnök, Vladimír Mečiar nevével fémjelzett Demokratikus Szlovákiaért Mozgalom – Néppárt (Hnutie za demokratické Slovensko – Ľudová strana, HZDS-LS) a köztársasági elnököt ugyan nem támogatta, de nem is határolódott el tőle. Ennek ellenére valószínű, hogy főleg a második fordulóban a HZDS-szimpatizánsok zöme szintén a hivatalban levő köztársasági elnököt támogatta. Ezt nyilván elősegítette a Szlovák Nemzeti Párt által kiélezett nacionalista közhangulat is, amihez a miniszterelnök és a köztársasági elnök is hozzájárult, ha mással nem, legalább azzal, hogy nem határolódtak el egyértelműen a „nemzetiek” kampányától. A Szlovák Nemzeti Párt reprezentánsainak retorikája elsősorban abban merült ki, hogy felhívta a szlovák választópolgárok figyelmét: Iveta Radičová győzelme a dél-szlovákiai magyar autonómia potenciális veszélyével fenyeget. Néhány nappal a második forduló előtt ismeretlen személyek Dél- és Nyugat-Szlovákia településein olyan röplapokat terjesztettek, amelyek szerint Iveta Radičová „autonómiát ígért a magyaroknak”. Nem sokkal később hasonló tartalmú hirdetés jelent meg a médiában, a megrendelő ügynökség korábban Gašparovič köztársasági elnöki hivatalának is dolgozott. Végül kiderült, hogy a hirdetés tényleges megrendelője a Szlovák Nemzeti Párt volt. Ján Slota sajtótájékoztatón nyilatkozta a következőket: „beteg dolog lenne, ha a magyar kisebbség választana a többségnek államfőt”, és ettől a kijelentéstől sem a köztársasági elnök, sem a miniszterelnök nem határolódott el.²

A liberálisabb szemléletű szlovák véleményformáló elit körében általánosan elterjedt nézet, hogy „a magyarokkal és az autonómiával való riogatásra leginkább az északi körzetekben élő, a magyar nemzetiségű állampolgárokkal lényegében semmilyen

1. Az 515/2003. számú törvény értelmében 2004-től a köztársasági elnöki (és más) választásokat az újonnan alakult 50 közigazgatási körzetben folytatják le. Lényegében ezek az új intézmények lettek az országos közigazgatás helyi szervei, s feladatkörükbe tartozik a választások megszervezése is. A Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsa által elfogadott 221/1996. számú, a Szlovák Köztársaság területi és közigazgatási elrendezésére vonatkozó törvény értelmében korábban létrehozott 79 járásból többet összevontak. Dél-Szlovákiában az összevonás a Losonci és a Poltári (az új körzet: Losonc), valamint a Rimaszombati és a Nagyrőcei (Revúca) járást (az új körzet: Rimaszombat) érintette. Ellenkező irányú átszervezés csak egyetlen esetben történt, ez pedig az Érsekújvári járás esetében, amikor is a területét két új körzetre osztották Érsekújvár és Párkány központokkal. Amennyiben a losonci körzetet (a térképen LC rövidítéssel jelölve) két, egy nagyobb dél-nyugati (a korábbi Losonci járás) és egy kisebb északkeleti részre (a korábbi Poltári járás) osztjuk, az a területsáv, amelyen Iveta Radičová „győzelmet aratott” Ivan Gašparovič fölött, a teljes magyar-szlovák államhatár mentén, Pozsonytól Ágcsernyőig (Čierna nad Tisou) összefüggő egészet alkot.
2. Vagovič, Marek: Slota útočí, prezident mlčí (Slota támad, a köztársasági elnök hallgat). *Sme*, 2009. március 30.

kapcsolatban nem lévő (szlovák) választók fogékonyak”.³ Úgy tűnik, a korábbi választások eredményei alapján készült egzakt statisztikai adatsorok, valamint a különféle szociológiai elemzések és a választási magatartást elemző publikációk is alátámasztják ezt a véleményt. A korábbi parlamenti választások eredményeit vizsgálva azt is megállapíthatjuk, hogy azok a pártok, amelyek erős nemzeti populista felhangokkal hirdetik programjukat (a SNS, a HZDS és a Smer), Dél-Szlovákiában rendre veszítenek. Ezekben a körzetekben a magyar kisebbség, esetleg a jobbközép hangsúlyosan európai és polgári szellemiségű pártjai dominálnak.

Levonhatjuk-e tehát a következtetést a statisztikai adatok alapján, hogy az északi és a déli körzetekben élő (szlovák nemzetiségű) választók választási magatartása alapvetően különbözik? Ha valóban ilyen szignifikáns különbség mutatkozik közöttük, ez egyúttal annak is a jele, hogy a magyarokhoz fűződő viszonyuk, a szlovák–magyar együttélésről alkotott véleményük is szembeszökően eltérő lehet?

A kérdés relevanciájához nem fér kétség, különösen ha figyelembe vesszük, hogy minden eszközt meg kellene ragadni, amellyel ellensúlyozható a nemzeti populizmus előretörése. Példaként hozhatjuk fel, hogy az államnyelvre vonatkozó törvény módosítását felterjesztő politikus többek között a Dél-Szlovákiában élő szlovákok jogainak a védelmét hozta fel indoklásként.⁴ Az ő nyelvi jogaik megsértését állítólag számos – a kulturális minisztériumba és az államigazgatás más szerveihez beérkezett – panasz igazolja. Az az állítás, hogy Dél-Szlovákiában a magyar kisebbség diszkriminálja, sőt asszimilálja a szlovákokat, szervesen beletartozik az ún. nemzeti szellemű média beszédmódjába, s az SNS vagy akár a HZDS reprezentánsai, sőt a Smer politikusainak egy része is beépítette a retorikájába. Felmerül a kérdés, hogy ezek az állítások és a belőlük felépített kampány mennyire tükrözik a dél-szlovákiai szlovák nemzetiségű választók kritikus tömegének hangulatát. Avagy ez a retorika valóban csak az északi körzetek „tájékozatlan” választói tömegeit volna hivatott megszólítani, azokat, „akik élő magyart még sohasem láttak”? Ha közelebbről vizsgáljuk a Dél-Szlovákiában élő szlovákok választási magatartását feltáró adatsorokat, részben választ kaphatunk a kérdésre.

Szociológiai felmérések igazolják, hogy a kisebbségek (különösen a magyarok) helyzetéről és jogairól alkotott vélemények a pártszimpátiák alapján jelentős mértékben eltérnek. A 2006. évi választások előtt a Közvélemény-kutató Intézet (Inštitút pre verejnú otázky; a továbbiakban: IVO) a politikai táborok szimpatizánsainak értékorientációit vizsgálta. Ennek keretében mérték fel az ország valamennyi polgárára kiterjesztett, a teljes egyenjogúság elvének elfogadottságát (tekintet nélkül a nemzetiségi hovatartozásra). A megkérdezettek kiválaszthatták, hogy az 1. számú grafikon fejlécében feltüntetett két állítás közül melyikhez hajlanak inkább. Amint arra Zora Bútorová és Olga Gyárfášová a tanulmányukban⁵ rámutattak, a kutatás eredményei igazolták, hogy a teljes egyenjogúság elvének elfogadásában a legtartózkodóbb, sőt a legelutasítóbb választokat az SNS, a KSS (Szlovákia Kommunista Pártja) és a HZDS potenciális választói adták. A legliberálisabb megközelítéssel az SDKÚ (Szlovák Demokratikus és Keresz-

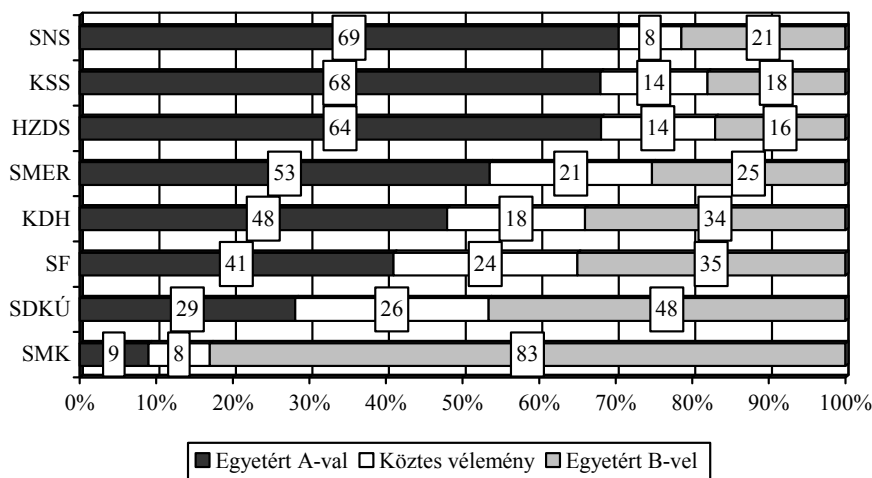
3. Šutková, Veronika: Maďarská karta zabrala (Bejött a magyarkártya). *Sme*, 2009. április 6.

4. A törvényt végül a Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsa 2009. június 30-án fogadta el.

5. Bútorová, Zora–Gyárfášová, Olga: Trendy vo verejnej mienke a volebnom správaní. In: Mesežnikov, Grigorij–Gyárfášová, Oľga–Kolár, Miroslav (eds.): *Slovenské voľby '06. Výsledky – Príčiny – Súvislosti*. Bratislava, Inštitút pre verejnú otázky, 2006.

tény Unió) szimpatizánsai bírtak, őket követték az SF (Szabad Fórum) választói. Nagyjából középen helyezkedtek el a Smer és a KDH (Kereszténydemokrata Mozgalom) hívei. Ugyanakkor a Smer tábora az adott kérdésben kétségtávol az SNS–HZDS–KSS alkotta csoporthoz, míg a KDH-szimpatizánsok egyértelműen az SDKÚ–SF táborhoz álltak közelebb. Egészében véve azonban megállapíthatjuk, hogy valamennyi szlovák párt szimpatizánsai körében viszonylag magas azok aránya, akik egyetértenek a következő állítással: „A Szlovák Köztársaság a szlovák nemzet állama, ezért itt a szlovákoknak legyen döntő szavuk.”

1. grafikon. Felmérés a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek teljes körű egyenjogúságának elfogadottságáról pártszimpátiák szerint csoportosítva (forrás: IVO)

A megállapítás: A Szlovák Köztársaság a szlovák nemzet állama, ezért itt a szlovákoknak legyen döntő szavuk.

B megállapítás: A Szlovák Köztársaság minden itt élő állampolgár állama, ezért mindenkinek azonos jogokat kell garantálnia, nemzetiségre való tekintet nélkül.

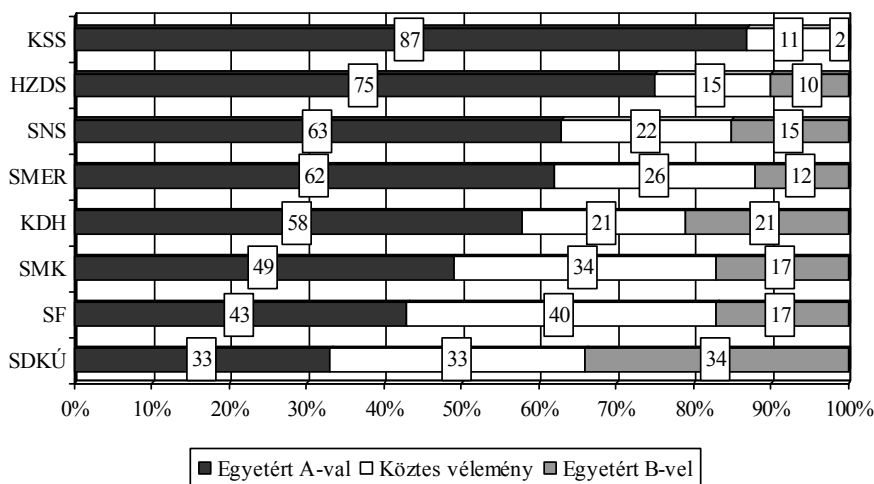
A grafikonból egyértelműen kiolvasható, hogy a nemzeti kisebbségek helyzete és jogai szempontjából (amely szempont a politikai diskurzusban mindig összefonódik az ún. nemzeti-állami érdekek védelmével) logikusan következik a politikai pártok jelenlegi rétegződése Szlovákiában. Azt a véleményt, hogy Szlovákia (kizárólag) a szlovákok állama, az SNS, a HZDS, valamint a KSS választóinak mintegy kétharmada osztja. A Smer szimpatizánsainak ugyan valamivel kisebb hányada azonosul az A megállapítással (53%), azonban itt elég magas a bizonytalanok aránya. Ezenfelül a Smer-szimpatizánsoknak mindössze 25%-uk (csak 4%-kal többen, mint az SNS esetében) ért egyet a B megállapítással, nevezetesen hogy a Szlovák Köztársaság minden itt élő állampolgár állama. Az összképből csupán az SDKÚ tábora emelkedik ki, ez esetben a válaszadók majdnem 50%-a osztotta azt a véleményt, hogy a Szlovák Köztársaság valamennyi itt élő állampolgár állama. (Az A megállapítással legkevésbé egyetértő választók értelemszerűen a Magyar Koalíció Pártjának – a grafikonban: SMK – rokonszenvezői.)

Az 1. számú grafikonban szemléltetett felosztás azonban nemcsak a „nagypolitika”, hanem a regionális és helyi politika szemszögéből is figyelemre méltó lehet. Fontos következtetések és megoldási javaslatok származhatnak belőle a magyar-szlovák

együttélésére vonatkozólag a dél-szlovákiai régióban. Amennyiben igaz, hogy a szlovákok Dél-Szlovákia nemzetiségileg vegyesen lakott területein a kisebbségi jogokat illetően megértőbbek, a nemzetiségek együttélésének kérdésében pedig toleránsabbak (amint ezt a politikai reprezentáció, a média és gyakran a tudományos élet képviselői is állítják), ennek a választási magatartásukban is statisztikailag mérhető jelét kell adniuk.

Érdekes összevetni az egyes pártok választóinak az államalkotásra, illetve az állam szociális szerepvállalására vonatkozó értékprofilját. A Közvélemény-kutató Intézet munkatársai a már korábban említett, 2006 tavaszán végzett felmérés adatait az alábbi grafikonban foglalták össze.

2. grafikon. Az állami felelősségvállalás mértéke a lakosság szociális és gazdasági helyzetében (forrás: IVO)

A megállapítás: Az állam a felelős azért, hogy mindenkinek legyen munkája, és tisztességes életszínvonalon éljen.
B megállapítás: A munka és az életszínvonal biztosítása mindenkinek a saját feladata.

Ha összevetjük az 1. és a 2. grafikont, megállapíthatjuk, hogy a szociális államot és a nemzetállamot előnyben részesítő választók halmazai jelentős átfedéseket mutatnak. A politikai paletta pártokra tagolódása az állami szerepvállalás (és a piaci elvek) mértéke alapján a szociális és a gazdaságpolitikában, illetve a nemzeti avagy állampolgári prioritások hangsúlyozása alapján a hatalmi struktúrák kiépítésében lényegében egybeesik. Mindkét esetben ugyanazokat a pártokat találjuk a spektrum két oldalán. A 2006-os választásokat követő kormányalakítás a választók értékorientációját figyelembe véve a lehető leglogikusabb megoldásnak számított. Ivan Gašparovič választási szlogenje a 2009-es köztársaságielnök-választásokon („nemzeti érzés, szociális érzékenység”) már csak ügyesen reflektált a Smer–HZDS–SNS–KSS blokk választóinak tényleges közhangulatára és értékorientációjára. A csoportosulás lényegében a *nemzeti és szociális pártok blokkjának* nevezhető, és ezzel már ki is fejeztük e pártok értékorientációját, bár a továbbiakban ezt a megnevezést gyakorta felváltjuk a *nemzeti populista blokk* megjelöléssel. Dolgozatunkban – a politikai elemzések és az említett pártok korábban ismertetett magatartása alapján – egymás szinonimájaként használjuk majd a két meghatározást.

Jelen tanulmány vizsgálódásának elsődleges tárgya a dél-szlovákiai lakosság, ezen belül elsősorban a szlovák nemzetiségű választópolgárok választási magatartása. A nemzeti populizmus és a szlovák–magyar kapcsolatok összefüggéseit feltárva a következő tételből indultunk ki: a megoldás kulcsa Dél-Szlovákiában található. A tétel a következő felvetésen alapul: vajon sikerül-e megtalálni a két közösség együttélésének kölcsönösen előnyös módját, akár olyan helyzetekben, amikor a magyar közösség található (országos, regionális, helyi szinten) kisebbségben, akár olyan helyzetekben, amikor a szlovák közösség él (mikroregionális vagy helyi szinten) számszerű kisebbségben.

Amennyiben a nemzeti populista blokk támogatottsága a déli határsáv mentén élő szlovákoknál lényegesen alacsonyabb, mint északabbra, ez látszólag igazolja a tételt a dél-szlovákiai szlovákok és magyarok békés együttéléséről, amit csak a politikusok durva, felülről lefelé irányuló beavatkozásai zavarnak meg. Ha kiderülne, hogy a szlovákok választási magatartása északon és délen nem mutat markáns eltéréseket, az állam, s ugyanúgy az egyes – országos (szlovák) és kisebbségi magyar – pártok nemzetiségi politikáját is át kellene értékelni, hiszen ez esetben két, kritikus tömegben jelen levő, ugyanakkor értékrendjében diametrálisan eltérő választói csoportról kell beszélnünk Dél-Szlovákiában, s nem számíthatunk arra, hogy a két csoport bármelyike elégedett lesz a helyzetével.

Néhány fogalom meghatározása: Dél-Szlovákia, nemzetiségileg vegyesen lakott területek, a magyar kisebbség által lakott területek

Dél-Szlovákia, nemzetiségileg vegyesen lakott területek, a magyar kisebbség által lakott területek – ezeket a fogalmakat mind a szlovák, mind a magyar politológiai és szociológiai szakirodalom, valamint a média és a köznyelv is szinte már szinonimaként használja. A magyar szaknyelvben a „magyarlakta járások” (szlovákul: okresy obývané Maďarmi) honosodott meg. A szakirodalom általában a következő 16 közigazgatási egységet tünteti fel magyarlakta járásként (nyugatról kelet felé haladva): Szenci (Senec), Dunaszerdahelyi (Dunajská Streda), Galántai (Galanta), Vágsellyei (Sala), Komáromi (Komárno), Érsekújvári (Nové Zámky), Nyitrai (Nitra), Lévai (Levice), Nagykürtösi (Veľký Krtíš), Losonci (Lučenec), Rimaszombati (Rimavská Sobota), Nagyrőcei (Revúca), Rozsnyói (Rožňava), Kassa-vidéki (Košice okolie), Tőketerebesi (Trebišov) és Nagymihályi (Michalovce) járás.⁶ Ezt a 16 járást többnyire a szlovák szak-

6. Lényegében az 1996-ban a Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsa által elfogadott 221/1996. számú területi közigazgatási felosztásra vonatkozó törvény alapján létrehozott járásokról van szó, ez a jogszabály a Szlovák Köztársaság területét 79 járásra osztotta. Az addig hatályos 517/1990. számú, a Szlovák Nemzeti Tanács által elfogadott törvény lényegében a 130/1970. sz. törvényben szabályozott állapotot rögzítette, ennek értelmében a Szlovák Köztársaság területén 38 járást hoztak létre. Ebből nemzetiségileg vegyesen lakottak 11, időnként 13 járást nyilvánítottak. A szlovák kutatók rendszerint a Dunaszerdahelyi, Galántai, Komáromi, Érsekújvári, Nyitrai, Lévai, Nagykürtösi, Losonci, Rimaszombati, Rozsnyói, Kassa-vidéki és Tőketerebesi járásokból származó adatsorokat dolgoznak fel. A magyar kutatók ezeken kívül még a Pozsony-vidéki és a Nyitrai járást, valamint a két „nagyvárost”, Pozsonyt és Kassát is figyelembe veszik, ez utóbbiak magyar nemzetiségű lakossága összesen (az 1990-es népszámlálás szerint) 31 000-et tesz ki, ami nagyjából egy kisebb járás lélekszámának felel meg.

irodalom is nemzetiségileg vegyesen lakott területként jelöli meg, s az egyes közvélemény-kutató intézetek, illetve a szociológiai felmérések számára mintavételi területként szolgál a magyar nemzetiségű lakosság körében végzett kutatások során.⁷ A magyar lakosság lélekszáma és számaránya azonban eléggé eltérő ezekben a járáskokban, amint ez az alábbi táblázatból is kiderül:

1. táblázat. A magyar nemzetiségű személyek száma és számaránya Dél-Szlovákia járaisaiban (körzeteiben) az 1991-es és a 2001-es népszámlálás alapján (forrás: a Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala [Štatistický úrad SR], Fórum Kisebbségkutató Intézet és a szerző saját számításai)

Járás/körzet	1991			2001		
	Lakosság száma	Ebből magyar nemzetiségű	%	Lakosság száma	Ebből magyar nemzetiségű	%
Pozsony város (körzet)	442 197	20 312	4,6	428 672	16 451	3,8
Szenci	49 871	12 214	24,5	51 825	10 553	20,4
Dunaszerdahelyi	109 345	95 310	87,2	112 384	93 660	83,3
Galántai	92 645	38 295	41,3	94 533	36 518	38,6
Vágsellyei	54 159	21 754	40,2	54 000	19 283	35,7
Komáromi	109 279	78 859	72,2	108 556	74 976	69,1
Érsekújvári	153 466	63 747	41,5	149 594	57 271	38,3
Érsekújvári körzet	–	–	–	116 428	31 106	26,7
Párkányi körzet	–	–	–	33 106	26 165	79,0
Nyitrai	160 725	13 113	8,2	163 540	10 956	6,7
Lévai	120 703	38 169	31,6	120 021	33 524	27,9
Nagykürtösi	46 813	14 384	30,7	46 741	12 823	27,4
Losonci	72 946	22 513	30,9	72 837	20 072	27,6
Rimaszombati	82 112	36 404	44,3	83 124	34 323	41,3
Nagyőrcei	40 143	10 256	25,5	40 918	8 994	22,0
Rozsnyói	60 681	21 434	35,3	61 887	18 954	30,6
Kassa-vidéki	99 292	16 240	16,4	106 999	14 140	13,2
Kassa város (körzet)	235 160	10 760	4,6	236 093	8 940	3,8
Töketeremesi	100 520	33 191	33,0	103 779	30 425	29,3
Nagymihályi	105 281	13 754	13,1	109 121	12 819	11,7
Összesen	2 135 338	560 709	26,3	2 144 624	514 682	24,0
Összesen Pozsony és Kassa nélkül	1 457 981	529 637	36,3	1 479 859	489 291	33,1

Ha összevetjük a Szlovák Köztársaság nemzetiiségi térképét a helységek, illetve a járássok szerinti tagolásban, kiderül, hogy a magyar kisebbség által lakott terület nem fedi az említett 16 járás területét. A magyar többségű Dunaszerdahelyi és Komáromi járást (a 2001-es népszámlálás szerint 83,3%, illetve 69,1%-os magyar számaránnyal) leszámítva lényegében az összes többi járás egy meglehetősen homogén, többségében magyarlakta déli és egy szinte homogén, többségében szlovákok lakta északi terület-

7. A szlovák szerzők a nemzetiségileg vegyesen lakott járássok halmazába olykor csak 15 járást sorolnak be (a Nyitrai nélkül), sőt néhány kutatásban csak 12 dél-szlovákiai járás szerepel ebben a minőségben.

ből áll.⁸ Az egyetlen kivétel a Nyitrai járás, Nyitra várost magyar többségű falvak gyűrűje veszi körül Nagykértől (Velký Kýr) egészen Ghýmesig (Jelenec). A magyarlakta jársok déli részei azonban olyan összefüggő területsávot képeznek, amelyen a magyar nemzetiségű (magyar identitású) lakosság állandó többséggel rendelkezik.⁹

Az etnikai határ (a magyar etnikum kiterjedésének északi határvonala) tehát egyértelműen megrajzolható. Egyedül az Érsekújvár és Nyitra közötti terület számít e tekintetben problematikusnak, mert itt magyar és szlovák enklávák váltják egymást.

Amint azt az 1. táblázat feltünteti, a 16 vizsgált járásban a magyarok részaránya összesen 33%-ot tesz ki. (Az 1991-es népszámlálási adathoz képest ez 3%-kal kevesebb. Ha beszámítjuk a Pozsony, illetve Kassa várost alkotó körzeteket is, ezen a területen a magyar lakosság aránya már csak 24%-ot tesz ki. Azonban ha a nemzetiségileg vegyes terület (valós) határaként az a vonalat tekintjük, amely a magyar kisebbség tényleges kiterjedésének északi határa, ezen a területen a magyarok számaránya még mindig 50% fölött áll, sőt, a 60%-hoz közelít. Mérlegeléseinknek nem tárgya, hogy ezekből az összevetésekből bármiféle politikai vagy ideológiai konzekvenciákat vonjunk le,¹⁰ kizárólag a kutatás metodológiai korrektségét tartjuk szem előtt.

Az adatgyűjtés jelenlegi metodológiai gyakorlata – akár statisztikai, akár kutatási célokra történik – alkalmazkodott az érvényben levő területi-közigazgatási felosztáshoz. A való életnek, a társadalmi és gazdasági kapcsolatoknak azonban nem kell feltétlenül alkalmazkodniuk a művileg megalkotott és gyakorta megváltoztatott adminisztratív egységekhez. Ezért a szociológus, politológus avagy szociálpszichológus szemszögéből egészen logikus elvárás, hogy az egyes vizsgált jellemzők a tényleges etnikai területeken, illetve az adminisztratív határokkal újonnan megalkotott közigazgatási egységekben bizonyos mértékben eltérhetnek egymástól. Teljesen indokolt az a feltételezés, hogy pl. a Rimaszombati járás északi részén található Tiszolc (Tisovec) városa nem tekinthető ugyanolyan „nemzetiségileg vegyesen lakott területnek”, mint Feled város a járás déli részén. Vélhetően ugyanez a jelenség figyelhető meg pl. Nagymihály és Nagykapos (Veľké Kapušany) esetében is.

A (szlovák–magyar) vegyesen lakott területek meghatározása körüli bizonytalanságok nemegyszer oda vezetnek, hogy a két koncepció áttűnéseket, keveredéseket mutat. Ezt tapasztalhatjuk pl. az egyébként rendkívül értékes, mondhatni úttörő jellegű Mýty a kontramýty című publikációban is. A kötet a szlovák–magyar feszültség gyökereit vizsgálva a „Dél-Szlovákia” fogalmat annak a területnek a szinonimájaként használja, amelyen a magyarok többségben élnek.¹¹ Ugyanez a publikáció néhány a kutatás

8. Ha mérlegeljük az 515/2003. törvény értelmében kialakított közigazgatási (választási) körzetek adatait, ezekből kiderül, hogy a magyar kisebbségnek lényegében három körzetben van abszolút többsége: a Komáromi, a Dunaszerdahelyi és a Párkányi körzetben.

9. Kivételt képez a Kassa és Újhely (Slovenské Nové Mesto) közötti terület, itt a magyarlakta területsáv megszakad. L. az 1. számú térképet.

10. Az egyik ilyen ideológiai-politikai konzekvencia az lehetne, hogy ez a terület kísértetiesen emlékeztet az 1938-ban, az első bécsi döntés értelmében Csehszlovákiától elcsatolt területsávra. Ez azonban nem akadályozhat meg minket abban, hogy a helyes metodológiai vizsgálatnak megfelelően meghatározzuk a „nemzetiségileg vegyesen lakott (kevert) területek” valós kiterjedését.

11. Frič, Pavol: Základné črty konfliktu Slovákov a Maďarov na Slovensku. In Hunčík, Peter (szerk.): *Mýty a kontramýty*. Bratislava–Dunajská Streda, Nadácia Sándora Máraiho, 1995, 13–14.; 24. p.

metodológiájának leírásakor az etnikailag vegyes terület fogalma alatt tizenegy, a déli határ mentén elhelyezkedő járást ért, a Galántai járással kiegészítve. (Lényegében az 1996 előtt érvényben levő területi-közigazgatási rendezés járásairól van szó, ezekben a magyarok részaránya meghaladta a 10%-ot.)¹² A szociológus Vladimír Krivý is azokat a járásokat tartja etnikailag vegyes területeknek, amelyekben a magyarok számaránya több mint 10%.¹³ Valamelyest eltérő metodológiát alkalmaztak a Nemzeti Közművelődési Intézet (Národné osvetové centrum) és a Fórum Intézet kutatói abban a közös projektben, amely az együttélés kultúráját vizsgálta a lakosság körében a nemzetiségileg vegyesen lakott területeken, mert kizárólag azokra a járásokra szorítottak a felméréseik, amelyekben a magyar lakosság számaránya meghaladja a 25%-ot.¹⁴

A nemzetiségileg vegyesen lakott területek jól megkülönböztethetőek az etnikai térképen. A 1. számú térkép a Szlovák Köztársaság nemzetiségi összetételét szemlélteti a 2001-es népszámlálás adatai alapján. A különféle árnyalatú vörös felületek azokat a területeket jelölik, ahol a magyar kisebbség számaránya eléri a lakosság 20%-át, a sötétebb árnyalatok természetesen arra utalnak, hogy az itt található helységekben a magyarok lélekszáma meghaladja az 50%-ot. 2001-ben 551 olyan települést tartottak számon Szlovákiában, amelynek legalább 100 magyar nemzetiségű lakosa volt. Ebből 410 (74%) település volt magyar többségű, az itt élő magyar nemzetiségűek lélekszáma összesen 396 214 fő, ami azt jelenti, hogy a szlovákiai magyarok 77%-a magyar többségű helységekben él.

Nemzetiségileg vegyesen lakott területnek tehát azt az észak felől etnikai szempontból aránylag élesen elhatárolható, a Pozsony–Szenc–Galánta–Érsekújvár–Léva–Nagykürtös–Losonc–Rozsnyó–Kassa vonaltól délre elhelyezkedő határ menti sávot, valamint a Bodroghöz és az Ung-vidék területét jelöljük meg. Ezen a területen, amelyet a magyar nyelvű szakirodalom rendszerint „magyarlakta területként” határoz meg, él a szlovákiai magyarok mintegy 90%-a. A terület kiterjedését a következő térkép szemlélteti.

Láthatjuk, hogy az említett járások északi és déli része nem csupán etnikai összetételében tér el egymástól, hanem rendszerint geomorfológiai tagoltságában, a közigazgatási egység székhelyének a megközelíthetőségében, valamint gazdasági, szociális jellemzőiben is. Az államigazgatás végrehajtó szervei szempontjából Dél-Szlovákia területi felosztása utoljára az 1990–1996-os évben közelítette meg az etnikai összetételét, amikor a már meglevő 38 járásnak alárendelve 121 kisebb körzetet alakítottak ki az államigazgatás alsó szintjének működtetésére.¹⁵ Hadd jegyezzük meg, ezek a körzetek nem számítottak közigazgatási egységnek, ebben a minőségben továbbra is a

12. L. a 6. számú jegyzetet

13. Krivý, Vladimír: Elections in 2006. In Kollár, Miroslav–Mesežnikov, Grigorij–Bútora, Martin (eds.): *Slovakia 2006. A Global Report on the State of Society*. Bratislava, Institute for Public Affairs, 2007.

14. Ilyen járásból csak 12 van, tehát 4-gyel kevesebb, mint a 10%-os számarány esetében, s ez azt jelenti, hogy a Szenci, Kassa-vidéki, Nagymihályi és a Nagyrőcei járás nem képezi a kutatás tárgyát.

15. A Szlovák Nemzeti Tanács által elfogadott 427/1990. törvény a helyi államigazgatási szervekről. A SZNT 517/1990. számú törvénye a területi és közigazgatási felosztásról az állam alapvető területi egységeként a községet, alapvető közigazgatási egységként a járást határozta meg.

1. térkép. A Szlovák Köztársaság nemzetiségi összetétele (forrás: Fórum Kisebbségkutató Intézet)

járások maradtak meg (a kerületeket átmenetileg megszüntették). A már említett 121 területi egységből 23-ban a magyar kisebbség aránya meghaladta a 20%-ot, s ezek közül 16 magyar többségű volt. A Szenci, Dunaszerdahelyi, Somorjai (Šamorín), Diószegi (Sládkovičovo), Galántai, Vágsellyei, Nagymegyeri (Veľký Meder, 1948-tól 1990-ig Čalovo), Komáromi, Gútai (Kolárovo), Ógyallai (Hurbanovo), Érsekújvári, Párkányi (Štúrovo), Zselizi (Želiezovce), Ipolysági (Šahy), Nagykürtösi, Füleki (Filakovo), Rimaszombati, Tornaljai (Tornaľa, korábban Šafárikovo), Pelsőci (Plešivec), Rozsnyói, Szepsi (Moldava nad Bodvou), Királyhelmecei (Kráľovský Chlmec) és Nagykaposi körzetekben élt az 1991-es népszámlálási adatok szerint a magyar lakosság mintegy 60%-a.¹⁶ Ha ide számítjuk a Losonci, Lévai, Nagysurányi (Šurany) és a Verebélyi (Vráble) körzetet – noha ebben a négy körzetben mindössze 9,5–13%-os a magyarok számaránya –, a felsorolt összesen 27 körzetben így is meghaladja az 50%-ot.

Ezeknek a területi egységeknek (körzeteknek) természetesen megvoltak az előzményei. Az államigazgatás első fokú adminisztratív egységei, a járások (vagy szolgabírói járások), amelyek kiterjedésükkel nagyjából az 1990–1996 között fennálló körzeteknek feleltek meg, lényegében a 19. század második felétől egészen 1960-ig fennálltak a mai Szlovákia területén.

A szlovákok választási magatartása a nemzetiségileg vegyesen lakott területeken

A Dél-Szlovákiában élő lakosság választási magatartását kutatva olykor hasznos lenne tudni, hogyan döntöttek külön-külön a szlovák és a magyar nemzetiségű választók. Mivel a választások titkosak, ezeket az adatokat egzakt módon aligha lehetne megállapítani. Az egyes szavazóköri körökben, községekben avagy körzetekben (esetleg járásokban) összesített eredmények nem számítanak megbízható vezérfonalnak. A végeredmények és a választási előrejelzések alapján csupán feltételezhetjük, hogy a magyar nemzetiségű (illetve magyar identitású) állampolgárok túlnyomó része a Magyar Koalíció Pártjára vagy ennek valamelyik elődjére szavazott az eddigi választások során.¹⁷ Pusztán a választási statisztikákból azonban nem tudjuk megállapítani, hány magyar szavazott a szlovák pártokra, illetve hány szlovák az MKP-ra vagy korábban valamelyik elődjére. Ugyanakkor ezekből a számszerű adatokból az sem derül ki egyértelműen, hogyan szavaztak a romák, hiszen Dél-Szlovákiában (a magyarlakta területeken) ők is elég nagy számban vannak jelen, miközben csak egy részük vallja magát hivatalosan is roma nemzetiségűnek.

Ha azt szeretnénk megállapítani, hogy a nemzetiségileg vegyesen lakott déli területek szlovák lakosságának választási magatartása valóban szignifikáns módon tér-e el

16. Egészen pontosan 59,24%. L. Petőcz Kálmán: *Választások és felosztások. A demokratikus választási rendszerek alapjai. Közigazgatási felosztások Szlovákia területén.* /Nostra Tempora, 1./ Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum, 1998, 165–166. p.
17. A Magyar Koalíció Pártja elődjének tekinthetjük a Magyar Polgári Pártot, az Együttélés Politikai Mozgalmat és a Magyar Kereszténydemokrata mozgalmat. Ezek a politikai szervezetek az 1989-es társadalmi változások első hónapjaiban keletkeztek, bár a Magyar Polgári Párt elődjének, a Független Magyar Kezdeményezésnek az megalapítása még 1989. november 18-án történt. Ez a három párt egyesült az 1998-as választások előtt.

a homogén, etnikailag szlovák lakosságú területeken élők választási magatartásától, megtévesztő lehet, ha a járások összesített statisztikai adataival dolgozunk. Például az Ivan Gašparovič köztársasági elnök 2009-es választási eredményeit összesítő kartoogram első pillantásra azt a benyomást kelti, mintha az elnök, illetve az őt támogató politikai erők, a Smer és az SNS a nemzetiségileg vegyesen lakott területeken alig rendelkeznének némi támogatással.

2. táblázat. A 2009-es köztársasági elnöki választás 2. fordulójának eredményei Dél-Szlovákiában (forrás: a Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala)

Járas/körzet	Érvényes szavazatok száma	Ivan Gašparovič		Iveta Radičová	
		Szavazatok száma	%	Szavazatok száma	%
Pozsony város (körzet)	212 332	75 378	35,50	136 954	64,49
Szenci	29 177	9 884	33,87	19 293	66,12
Dunaszerdahelyi	61 441	3 084	5,01	58 357	94,98
Galántai	41 988	14 666	34,92	27 322	65,07
Vágsellyei	21 426	6 611	30,85	14 815	69,14
Komáromi	47 639	6 165	12,94	41 474	87,05
Érsekújvári	65 046	24 230	37,25	40 816	62,74
<i>Érsekújvári körzet</i>	<i>49 270</i>	<i>22 941</i>	<i>46,56</i>	<i>26 329</i>	<i>53,43</i>
<i>Párkányi körzet</i>	<i>15 776</i>	<i>1 289</i>	<i>8,17</i>	<i>14 487</i>	<i>91,82</i>
Nyitrai	70 073	42 835	61,12	27 238	38,87
Lévai	49 942	21 163	42,37	28 779	57,62
Nagykürtösi	18 506	8 941	48,31	9 565	51,68
Losonci	27 220	13 043	47,91	14 177	52,08
Rimaszombati	31 423	13 292	42,30	18 131	57,69
Nagyőrcei	13 950	7 928	56,83	6 022	43,16
Rozsnyói	23 700	9 691	40,89	14 009	59,10
Kassa-környéki	40 722	19 943	48,97	20 779	51,02
Kassa város (körzet)	90 058	35 687	39,62	54 371	60,37
Töketerebesi	35 362	17 261	48,81	18 101	51,18
Nagymihályi	36 030	22 499	62,44	13 531	37,55
Összesen	916 035	352 301	35,51	649 734	70,93
Összesen Pozsony és Kassa nélkül	623 645	241 236	38,68	458 409	50,04

A 2. táblázatból kiderül, hogy Ivan Gašparovič és ezzel összefüggően a nemzeti populista blokk támogatottsága elsősorban Nyugat-Szlovákia déli részén volt viszonylag alacsony. Számottevő sikereket csak a Nagymihályi és a Nyitrai járásban ért el, ezek azonban nem tartoznak a határ menti járások közé, és a magyar lakosságuk számaránya is csekély. 50%-nál magasabb szavazati arányt még a Nagyőrcei (Revúca) járásban szerzett, a többiben nem tudta meghaladni a 40%-ot, sőt, Dunaszerdahelyen és Komáromban 15%-nál kisebb eredményt ért el, ami szinte elhanyagolható. A valóságban – amint arra a továbbiakban rámutatunk – a helyzet valamivel összetettebb.

A 2009-es köztársasági elnöki és a 2006-os parlamenti választások dél-szlovákiai eredményeinek összevetése a járások szintjén

A 2009-es köztársaságielnök-választások általános hangulata azt eredményezte, hogy a dél-szlovákiai magyarok nagy valószínűséggel azonos szempontok szerint adták le voksaikat. A Magyar Koalíció Pártja már jóval a választások előtt egyértelműen támogatásáról biztosította Iveta Radičovát, az ellenzék jelöltjét. Mindemellett Ivan Gašparovič és támogatói a nyilatkozataikkal már csak megerősítették a magyarokat abbéli döntésükben, hogy a regnáló elnök valóban nem az ő jelöltjük. A magyar választók szavazatai átbillentették a mérleget az összes dél-szlovákiai járásban Iveta Radičová javára, annak ellenére, hogy csak két ilyen járásban (illetve három választási körzetben) alkotnak többséget. A magyarok vélhetően 90%-ot meghaladó mértékben, sőt közel 100%-osan az ellenzék jelöltjére szavaztak. Ezért viszonylag pontosan meg lehet határozni azt is, hogyan osztozott a két jelölt a területen élő etnikai szlovákok szavazatain.

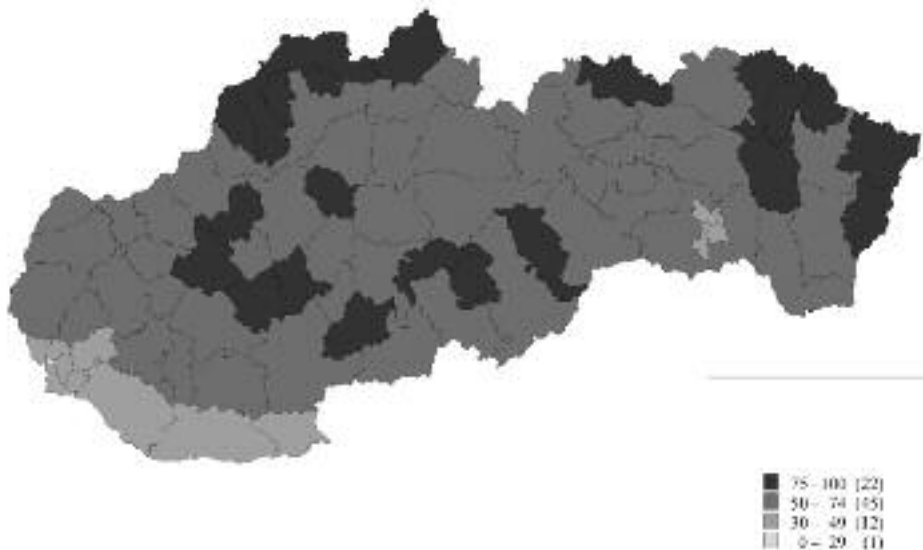
A következő módon jártunk el: a magyar nemzetiségű választók szavazataitól elvonatkoztatva Szlovákia nemzetiségi összetételéből indultunk ki a járási és községi területi felosztás szerint, a 2001-es népszámlálás adatait alapul véve. A fennmaradó szavazatokat feltételezéseink szerint a szlovák nemzetiségű választók adhatták le. (A jelöltek szerzett szavazatait elosztottuk az adott járásban élő szlovák nemzetiségű személyek létszámának koefficiensével.) Az eredményeket a 3. táblázatban foglaltuk össze.

3. táblázat. Ivan Gašparovič és Iveta Radičová választási eredményei a 2009-es köztársasági elnöki választások 2. fordulójában Dél-Szlovákiában (forrás: a Szlovák Köztársaság Statisztikai és a szerző saját számításai)

Járás	Összesen %-ban		Csak a szlovákok %-ban		A magyarok számaránya (2001-es népszámlálás)
	Iveta Radičová	Ivan Gašparovič	Iveta Radičová	Ivan Gašparovič	
Szenci	66.12	33.87	57.7	42.3	20.4
Dunaszerdahelyi	94.98	5.01	68.7	31.3	83.3
Galántai	65.07	34.92	42.7	57.3	38.6
Vágsellyei	69.14	30.85	43.9	56.1	35.7
Komáromi	87.05	12.94	36.9	43.1	69.1
Érsekújvári	53.43	46.56	34.4	65.6	26.7
Nyitrai	38.87	61.12	34.3	65.7	6.7
Párkányi (körzet)	91.82	8.17	66.1	43.9	78.9
Lévai	57.62	42.37	35.8	64.2	27.9
Nagykürtösi	51.68	48.31	25.7	74.3	27.4
Losonci	52.08	47.91	30.6	69.4	27.4
Rimaszombati	57.69	42.30	37.8	62.2	41.3
Nagyőröcei	43.16	56.83	22.1	77.9	22.0
Rozsnyói	59.10	40.89	34.1	65.9	30.6
Kassa-környéki	51.02	48.97	38.0	62.0	13.2
Tőketerebesi	51.18	48.81	30.3	69.7	29.3
Nagymihályi	37,55	62.44	26.5	73.5	11.7
Szlovákia összesen	44.47	55.53	38.5	61.5	9.7

Ha Ivan Gašparovič főntebb ismerttetett választási eredményeit egy kartogramra vetítjük ki, és összehasonlítjuk a többi járásban szerzett eredményeivel, a következő ábra rajzolódik ki előttünk.

2. kartogram. Ivan Gašparovič választási eredményei 2009-ben, járások szerint lebontva, csak a szlovák nemzetiségű választók szavazatai alapján¹⁸

A táblázat és a térkép alapján nyilvánvaló, hogy a választási magatartás jóval összetettebb képlet Dél-Szlovákiában annál, mint ami a tanulmány elején bemutatott 1. kartogramból kiolvasható. Az 1. kartogram alapján úgy ítélnénk meg, hogy Szlovákia két – egy szélesebb északi és egy keskenyebb déli – sávra osztható a választási magatartás alapján. A 2. kartogram azonban már azt tükrözi, hogy a szlovákok (pontosabban: a nem magyarok) esetében ez korántsem ilyen egyértelmű. A déli járások nem magyar választói között – a Szenci, Dunaszerdahelyi, Komáromi járás és a Párkányi körzet kivételével – ugyanis mindenhol a hivatalban levő elnök, Ivan Gašparovič aratott győzelmet, ugyanúgy, mint az északi járásokban. Iveta Radičová csupán egy járásban aratott kiugró győzelmet, a pozsonyi Óvárosban (Pozsony I.), itt az érvényes, leadott szavazatok több mint kétharmadát sikerült megszereznie, (72,32%), és közel kétharmados (65,16%-os) arányt ért el még a kassai Óvárosban (Kassa I.) is. A további 7, Pozsony és Kassa területi közigazgatási körzetét alkotó járásban is magabiztosan győzött. (Pozsony és Kassa területi közigazgatási körzeteiben érte el egyébként Ivan Gašparovič a leggyengébb eredményeit.) Az ellenzék jelöltje tehát a 79-ből mindössze 13 járásban (a Párkányi körzetet is beleértve) győzött a szlovákok (nem magyarok) körében.

18. Az Érsekújvári járás kivételével, amely a térképen Érsekújvári, illetve Párkányi körzetre oszlik

Ha részletesebb elemzés alá vetjük a dél-szlovákiai járások szlovák (nem magyar) választóinak magatartását, megállapíthatjuk, hogy Iveta Radičová csak a Dunaszerdahelyi járásban ért el körükben kétharmados többséget. Ivan Gašparovič a nevezett járás szlovákságánál mindössze a szavazatok 31%-át szerezte meg. (Ez a 31% azonban nem mérvadó, hiszen ha egy pillantást vetünk a járás összesített eredményeire a 2. táblázatban, láthatjuk, hogy a regnáló elnök itt mindössze 5,1%-os arányt ért el.)

A további három járásban, ahol Iveta Radičová győzött, az eredményei már nem voltak ennyire kiugróak. A Szenci és a Komáromi járásban, valamint a Párkányi körzetben Ivan Gašparovič a nem magyar választók 42–44%-át tudta megnyerni.

A táblázat alapján azt is megállapíthatjuk, hogy Ivan Gašparovič (és vélhetően a mögötte álló politikai pártok) támogatottsága fordítottan arányos az egyes járásokban élő magyar nemzetiségűek számarányával. Ott, ahol több magyar él, a kormánykoalíció pártjainak a támogatottsága jóval alacsonyabb. Mindezek alapján tehát valóban azt a következtetést kellene levonnunk, hogy a vegyesen lakott településeken, régiókban a magyarok és a szlovákok több megértést tanúsítanak egymás iránt, és kevésbé hajlanak olyan pártok megválasztására, amelyek előszeretettel vetik be a választási kampányukban az etnikai kártyát? Az 1. térképet (Dél-Szlovákia etnikai összetétele) és a 2. kartogramot (Ivan Gašparovič választási eredményei) összehasonlítva akár arra a végkövetkeztetésre is juthatnánk, hogy a regnáló köztársasági elnök és támogató pártjai éppen a déli járások – többé-kevésbé homogén szlovák lakosságú – északi részében javíthatják fel az e járásokban elért választási eredményeiket. Ha valóban pontos választ szeretnénk adni a kérdésre, a választási eredmények elemzését a kisebb régiók és a községek szintjén kellene folytatnunk.

Egyelőre azonban maradjunk járási szinten, s hasonlítsuk össze Ivan Gašparovič választóinak magatartását a 2009-es választás, illetve a jelenlegi kormánykoalíció választóinak magatartását a 2006-os parlamenti választások során. A 3. táblázat a jelenlegi kormánypártok elért eredményeit tárja fel külön-külön és összesítve, a dél-szlovákiai járásokra lebontva. Emellett összevetjük az adott járások teljes választói közönsége által leadott, összesített eredményeket, illetve a nem magyar választói halmaz eredményeit.

4. táblázat. A későbbi kormánykoalíció választási eredményei a 2006-os parlamenti választásokban, összesített adatok járasonként, összehasonlítva a nem magyar (szlovák) választók preferenciáival (forrás: Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala és a szerző saját számításai)¹⁹

	SMER-SD		ĽS-HZDS		SNS		SMER+HZDS+SNS	
Járás	Összesen	Szlovákok	Összesen	Szlovákok	Összesen	Szlovákok	Összesen	Szlovákok
Szenci	18.23	24.0	6.15	8.1	8.83	11.6	33.21	43.7
Dunaszerdahelyi	3.24	23.7	1.64	12.0	0.70	5.1	5.58	40.8
Galántai	18.95	34.8	5.86	10.8	6.56	12.1	31.37	57.7
Vágsellyei	18.20	33.0	5.11	9.3	6.59	11.9	29.90	54.2
Komáromi	7.49	31.4	2.24	9.4	2.70	11.3	12.43	52.1
Érsekújvári	24.99	37.9	7.39	11.2	10.49	15.9	42.87	65.0
Nyitrai	33.61	36.6	10.44	11.4	11.52	12.5	55.57	60.5
Párkányi (körzet)	4.16	28.3	1.57	10.6	1.43	9.7	7.16	48.6
Lévai	22.87	34.1	8.01	11.9	7.35	11.0	38.23	57.0
Nagykürtösi	25.80	39.3	6.88	10.5	8.06	12.3	40.74	62.1
Losonci	26.18	38.0	6.58	9.5	8.53	12.4	41.29	59.9
Rimaszombati	23.17	39.2	3.59	6.1	8.17	13.8	34.93	59.1
Nagyőrcei	31.65	43.0	7.83	10.6	9.48	12.9	48.96	66.5
Rozsnyói	25.49	41.0	5.55	8.9	7.52	12.1	38.56	62.0
Kassa-környéki	26.73	33.7	6.32	8.0	7.63	9.6	40.68	51.3
Töketerbesi	26.44	37.3	5.99	8.5	6.44	9.1	38.87	54.9
Nagymihályi	35.53	41.6	8.08	9.5	9.39	11.0	53.00	62.1
Szlovákia összesen	29.14	–	8.79	–	11.73	–	49.66	–
Szlovákia csak szlovákok	–	33.0	–	10.00	–	13.4	–	56.3

A táblázatból érdekes megállapításokra juthatunk. Fordítsuk figyelmünket elsősorban a Szlovák Nemzeti Párt választási eredményeire. A dél-szlovákiai szlovákok körében elért támogatottságuk nem marad el számottevően az országos szinten elért eredményüktől, sőt az Érsekújvári járásban jelentősen meg is haladja azt. Egyetlen járásban

19. L. még Petőcz Kálmán: A dél-szlovákiai szlovákok választási viselkedése. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 9. évf. 1. sz. 7. p. Nem magyar (szlovák) szavazatként kezeltünk minden olyan szavazatot, amelyet nem a Magyar Koalíció Pártjára adtak le. Ezeket a maradék szavazatokat azután az egyes szlovák pártok eredményei alapján arányosan elosztottuk, azt feltételezve, hogy szinte az összes magyar nemzetiségű személy az MKP-t választotta, a szlovákok pedig csak elhanyagolható mértékben szavaztak a magyar pártra. Ezt a feltételezést több szempont is indokolja: egyrészt maga az MKP választási eredménye (az összes érvényes, leadott szavazat 11,68%-a) továbbá az a tény, hogy a Szlovák Nemzeti Pártnak köszönhetően a választási kampány markánsan magyarellenes alaphangja az MKP megválasztására ösztönözte a magyar választókat. Ezt már csak tetézte, hogy a választások előtt néhány hónappal szétesett a kormánykoalíció, és ez tény, valamint a reformok egynémely szociális következménye bizonyára elriasztotta a magyar nemzetiségű választókat a Szlovák Demokratikus és Keresztény Unió (SDKÚ) nagyobb támogatásától, holott ez a párt a korábbi (különösen az 1998-as) választások idején elég sikeresnek bizonyult a magyar lakosság körében is. Más pártok, amelyek azelőtt magyar szavazatokat is meg tudtak szerezni (SDL, SOP) de facto megszűntek, még ha a választásokon formálisan részt is vettek. Tény, ha az egyes szlovák pártok eredményeit kivetítenénk a (2001-es népszámlálás szerint) szlovák nemzetiségű lakosság létszámára, valamint alacsonyabb értékeket kapnánk.

maradt alul a szlovákok körében a Szlovák Nemzeti Párt, ez pedig a Dunaszerdahelyi. Ez részben azzal is indokolható, hogy ebben a járásban kifejezetten alacsony a szlovákok számaránya, miközben egy részük valójában magyar identitású. Véleményünk szerint ennél meghatározóbb szempont Pozsony közelsége, feltételezzük, hogy a Felső-Csallóköz választási magatartására gyakorolt hatása igazán jelentős. Az itt élők közül sokan a munkahelyük vagy más társadalmi kötelezettségeik révén kötődnek a fővároshoz, megint mások az utóbbi évtizedekben költöztek Pozsonyból a régióba.

A kormánykoalíció pártjainak összesített eredményeit elemezve megállapíthatjuk, hogy a Szenci és a Dunaszerdahelyi járás, valamint a Párkányi körzet kivételével gyakorlatilag Dél-Szlovákia valamennyi járásában győzelmet arattak az ott élő nem magyar választók körében!

Nyugat-Szlovákiában a Smer, a HZDS és az SNS legjobb eredményüket az Érsekújvári körzetben, illetve a Nyitrai járásban érték el. Ipolságtól keletre Nógrádban és Gömörben voltak a legsikeresebbek (a Nagykürtösi, Losonci, Rimaszombati, Nagyrőcei és Rozsnyói járásban). A Smer, a HZDS és az SNS kormányzati blokk pártjainál elért eredményeket kölcsönösen összehasonlítva többé-kevésbé megítélhetjük, mely motiváció bírt meghatározó erővel az említett járásokban élő választók döntésére. Mindhárom párt választási retorikájában hangsúlyosan jelen voltak ugyanis – igaz, különböző mértékben és arányban – a nemzeti és a szociális elemek. Feltételezzük, hogy a dél-szlovákiai szlovákok körében a kormánykoalíció pártjai megválasztásának motivációjában nyugatról kelet felé haladva fokozatosan változik a populizmus nemzeti és szociális elemeinek aránya. Míg nyugaton nyilván a nemzeti-állami érdekek védelmének retorikája bizonyult hatásosnak, kelet felé haladva jobban bevált a „szociális érzékenység” retorikája és a korábban kormányzó jobboldali pártok gazdaságpolitikájának a kritikája. A Smer éppen a legmagasabb munkanélküliséggel és legkevesebb fejlesztési impulzussal rendelkező járásokban érte el a legszámottevőbb, mintegy 40%-os eredményeit a szlovák választók körében. Ehhez fogható eredményeket Nyugat-Szlovákiában a már említett Nyitrai és Érsekújvári körzetben tudott elérni. Itt azonban nagy valószínűséggel a nemzeti szellemű retorika hatása érvényesült, valamint az a tény, hogy a HZDS nemzeti érzelmű szimpatizánsai átvonultak a Smer választási táborába. Egészében véve a Smer sikeressége Dél-Szlovákiában átlagon felülíne mondható, kivételt képez a Szenci és a Dunaszerdahelyi járás (Pozsony hatásának köszönhetően), valamint a Párkányi körzet. Csupán ezekben a körzetekben ért el kevesebb mint 30%-ot a szlovák nemzetiségű választók körében.

Lényegében hasonló következtetést vonhatunk le a Vladimír Mečiar vezette politikai mozgalom választási eredményeiből, mint a Smer és az SNS esetében. A HZDS sikeressége a szlovákok körében járásonként alig tért el az országos átlaguktól, egészében véve azonban nyugaton relatíve jobban szerepelt a mozgalom, mint keleten. Nógrád, Gömör és Kelet-Szlovákia elmaradottabb régióiban a HZDS választói jelentős arányban átpártoltak a Smerhez, valószínűleg a pártvezetés markáns szociális retorikájának köszönhetően. Ebből a szempontból figyelemfelkeltő a Rimaszombati járás, ahol a volt HZDS-szavazók nem csupán a Smerhez, hanem az SNS-hez is nagy számban csatlakoztak. Ez esetben valószínűleg az a tényező játszott közre, hogy a régióban nagyszámú roma közösség él.

A következő táblázatban összehasonlítjuk Ivan Gašparovič 2009-es választási eredményeit a Smer–HZDS–SNS kormányzati blokk eredményeivel a 2006-os parlamenti választásokon a nemzetiségileg vegyesen lakott dél-szlovákiai járásokban.

5. táblázat. Ivan Gašparovič 2009-es választási eredményeinek, illetve a SMER-HZDS-SNS blokk 2006-os választási eredményeinek összehasonlítása Dél-Szlovákiában, százalékban kimutatva (forrás: a Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala és a szerző saját számításai)

Járás	Közt. elnöki választások 2009		Parlamentari választások 2006	
	Összesen	Szlovákok	Összesen	Szlovákok ²⁰
Szenci	33.87	42.3	33.21	41.7–43.7
Dunaszerdahelyi	5.01	31.3	5.58	33.4–40.8
Galántai	34.92	57.3	31.37	51.1–57.7
Vágsellyei	30.85	56.1	29.90	46.5–54.2
Komáromi	12.94	43.1	12.43	40.2–52.1
Érsekújvári (körzet)	46.56	65.6	42.87	59.3–65.0
Nyitrai	61.12	65.7	55.57	59.6–60.5
Párkányi (körzet)	8.17	43.9	7.16	33.9–48.5
Lévai	42.37	64.2	38.23	53.0–57.0
Nagykürtösi	48.31	74.3	40.74	56.1–62.1
Losonci	47.91	69.4	41.29	56.9–59.9
Rimaszombati	42.3	62.2	34.93	59.5–59.1
Nagyőrcei	56.83	77.9	48.96	62.8–66.5
Rozsnyói	40.89	66.0	38.56	55.6–62.0
Kassa-környéki	48.97	62.0	40.68	46.8–51.3
Töketerebesi	48.81	69.7	38.87	55.0–54.9
Nagymihályi	62.44	73.5	53.00	60.0–62.1
Szlovákia összesen	55.53	61.5	49.66	55.0–56.3

A táblázatban szembeötlő a különbség a nyugati és a keleti járáások eredményei között. A nyugati járáásokban elég nagy eltérést tapasztalhatunk a kétféle adat között, s ez feltehetően több tényezőnek is köszönhető. Az egyik ilyen tényező az, hogy a Magyar Koalíció Pártja Nyugat-Szlovákiában elért eredményei néhány járáásban – százalékban kifejezve – elég jelentősen (3–9%) meghaladták a magyar népesség számarányát az érintett választási körzetben, s a jelenség bizonyára a magyar kisebbség valamivel magasabb választási részvételével magyarázható. Ez a tényező a Dunaszerdahelyi járáásban és a Párkányi körzetben mutatkozott meg a leghangsúlyosabban. Országos szinten ezekben a körzetekben volt a legmagasabb a választási részvétel, s nemcsak a 2006-os parlamenti, hanem a 2009-es köztársaságielnök-választásokon is.²¹ További tényezőnek számít az, hogy szlovák nemzetiségűek is szavazhattak az MKP-ra; gyakorlatilag két

20. A jobb szélső oszlop adatai közötti intervallum abból a kétféle számítási metodológiából következik, amelyek segítségével az etnikailag szlovák választók preferenciáit megállapítottuk. Az előbbi adatot a 2. táblázatban alkalmazott számítási módszer szerint (szlovák szavazatnak számított minden nem az MKP-ra leadott voks), az utóbbit a szlovák pártok eredményeinek az adott járás (körzet) szlovák nemzetiségű lakosainak a létszámára kivetítve (a 2001-es népszámlálás alapján) állapítottuk meg.

21. Választási részvétel a 2006-os parlamenti választásokon: Dunaszerdahelyi körzet – 62,62%, Párkányi körzet – 61,51%. Választási részvétel a 2009-es köztársasági elnöki választásokon: Dunaszerdahelyi körzet – 64,71%, párkányi körzet – 60,20%.

ilyen választói csoportot különböztetünk meg. Az elsőbe azok a szlovákok tartoznak, akik magyar identitással rendelkeznek, de mint magyar anyanyelvű vagy kettős identitású személyek, hivatalosan szlovák nemzetiségűnek vallják magukat. A másik, MKP-t választó szlovák csoportot lényegében a „tisza” (tősgyökeres) szlovákok alkotják.²²

A keleti járások adatai között kisebb az eltérés, de ezekben a körzetekben az MKP választási eredményei és a magyar nemzetiségűek számaránya közötti különbség is kisebb, mint nyugaton. Sőt, a Rimaszombati és a Tőketerebesi járásban az MKP eredményei alulmaradtak a magyarok létszámához képest. Ennek egyik lehetséges magyarázata, hogy a magukat magyarnak valló s ezekben a járásokban nagy létszámban jelen levő romák komoly hányada szlovák pártokra szavazott.

Ha nem tudtuk is az 5. táblázatban ismertetett intervallumok alapján pontosan meghatározni a szlovák etnikum választási preferenciáit a 2006-os parlamenti választásokon, mégis viszonylag egyértelmű következtetéseket vonhatunk le választási preferenciáik stabilitásáról és változékonyságáról 2006 és 2009 között. Ivan Gašparovič 2009-es országos (összesített) eredménye (55,53%) és a jelenlegi kormánykoalíció pártjainak 2006-os országos eredménye között mindössze 6% a különbség. Ez azonban pontosan egyezik annak a hét kispártnak az összeredményével, amelyek ugyan a 2006-os választásokon nem jutottak be a parlamentbe, de ideológiájukból, politikai irányultságukból kifolyólag közelebb állnak a jelenlegi kormánykoalíció pártjaihoz, mint az ellenzékhez.²³ Megállapíthatjuk tehát, hogy a nemzeti populista blokk, (a nemzeti és szociális erők blokkja) egészében véve megőrizte a támogatottságát az elmúlt három évben.²⁴ Az 5. táblázatból az is kiderül, hogy az Ipóltságától keletre húzódó déli, határ menti sávban a kormánykoalíció pártjainak támogatottsága ráadásul mérsékelt növekedést mutat, a legszembetűnőbb módon a Nagymihályi és a Tőketerebesi, továbbá a Kassa-környéki, Nagyrőcei, Rimaszombati és Nagykürtösi járásokban. Ezek a járások jelenleg a legnagyobb fejlesztési hiányosságokkal, a legmagasabb munkanélküliségi mutatókkal és általánosságban alacsonyabb életminőséggel küzdenek.

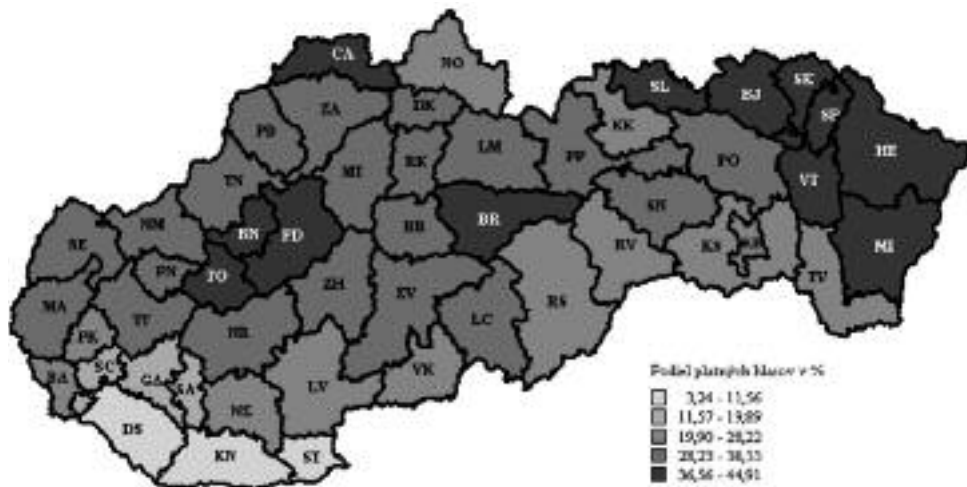
A következő kartogram a Smer 2006-os választási eredményeket ábrázolja. Két változatban is bemutatjuk: az első kartogramot a statisztikai hivatal közléséből vettük át, a párt összesített eredményeit mutatja be az egyes választási körzetekben. A második kartogram a létező adatok kivetítése a szlovák nemzetiségű választók (pontosabban az MKP-t nem választók) halmazára.

22. Elemzéseink szerint a Magyar Koalíció Pártja összesített eredményéből (11,68%) a tősgyökeres szlovákok szavazatai mintegy 0,5%-ot tesznek ki. L. Petőcz Kálmán: A dél-szlovákiai szlovákok választási viselkedése. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 9. évf. 1. sz. 8. p.

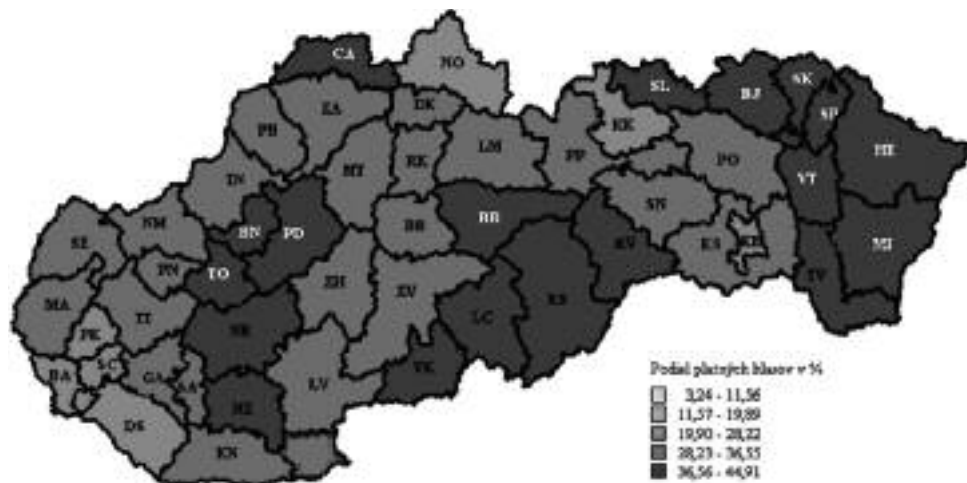
23. A következő pártokról van szó: Szlovákia Kommunista Pártja (Komunistická strana Slovenska), Szlovákiai Munkások Szövetsége (Združenie robotníkov Slovenska), Demokratikus Baloldal Pártja (Strana demokratickej ľavice), SLNKO, Szlovák Néppárt (Slovenská ľudová strana), Mozgalom a Demokráciáért (Hnutie za demokraciu), Baloldali Blokk (Ľavicový blok).

24. Mindamellet feltételezzük, hogy Ivan Gašparovičot mint a Smer és az SNS hivatalos jelöltjét az elnökválasztásokon elsősorban a jelenlegi kormánykoalíció hívei támogatták a szavazataikkal. A HZDS-nek ugyan nem volt a jelöltje, mégis úgy véljük, hogy a HZDS-választók az urnák felé igyekezve nagyobb valószínűséggel döntöttek Ivan Gašparovič, mint Iveta Radičová mellett.

3. *kartogram*. A SMER-SD választási eredményei a 2006-os parlamenti választásokon. Az egyes körzetek összesített adatai. Színskála: az érvényes, leadott szavazatok aránya %-ban (forrás: a Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala)

4. *kartogram*. A SMER-SD választási eredményei a 2006-os parlamenti választásokon, csak az MKP-t nem választók halmazára kivetítve. Színskála: az érvényes, leadott szavazatok aránya %-ban (forrás: a Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala, a szerző saját számításai)

A kartogramokon felmérhetjük a különbséget a Smer dél-szlovákiai eredményességét illetően, ha összevetjük az összesített adatokat a szlovák nemzetiségű választók (illetve az MKP-t nem választók) halmazára kivetített adatokkal. Újfént csak megállapíthatjuk, hogy Dél-Szlovákia választási magatartása alapvetően nem tér el a többi terület

választási magatartásától. Jelentős mértékben eltérő magatartást csak a nagyvárosokban és a közvetlen környékükön élő lakosok tanúsítanak az itt élő liberálisabb orientációjú választók túlsúlyának köszönhetően, illetve még néhány északi körzetben is, Árvában (Orava) és a Szepességben (Spiš), mert itt még ma is a hagyományos, keresztény-konzervatív képlet határozza meg a választási magatartást.

A 2009-es és az 1999-es köztársasági elnöki választások összehasonlítása a járások szintjén

Az elkövetkező fejezetben az 1999-es és a 2009-es köztársaságielnök-választás eredményeit hasonlítjuk össze. Vizsgálódásunkat a két választás között felfedezhető hasonlóságok motiválják. Az 1999-es választás második fordulójában is a két egymással versengő jelölt közül az egyik – Vladimír Mečiar – a nemzeti blokk szimpatizánsainak támogatását élvezte (HZDS, SNS), míg a másik jelölt – Rudolf Schuster – mögött felsorakozott a polgári pártok blokkja (SDKÚ – Szlovák Demokratikus és Keresztény Unió, SOP – Polgári Egyetértés Pártja) és a baloldal (SDĽ – Demokratikus Baloldal Pártja). Hasonlóságot látunk abban is, hogy az egyik kormánypárt, a Kereszténydemokrata Mozgalom (KDH – Kresťansko-demokratické hnutie) nem biztosította támogatásáról a kormánykoalíció jelöltjét, ugyanakkor a Magyar Koalíció Pártja egyértelműen támogatásáról biztosította Rudolf Schustert. Mivel Vladimír Mečiar rendkívül népszerűtlen volt a magyar nemzetiségű állampolgárok körében, nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy a magyarok túlnyomó többsége Rudolf Schustert választotta. Ezek után, hasonlóan, mint a 2009-es köztársaságielnök-választásokon, viszonylag pontosan meg tudjuk határozni, hogyan oszlottak meg a nemzetiségileg vegyesen lakott területeken a szlovák (nem magyar) választók szavazatai.

6. táblázat. Köztársasági elnöki választások 1999-ben és 2009-ben, a nemzeti-szociális blokk jelöltjeinek eredményei (forrás: a Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala, a szerző saját számításai)

Járás (körzet)	2009-es választás, Ivan Gašparovič		1999-es választás, Vladimír Mečiar	
	Összesen %-ban	Csak szlovákok	Összesen %-ban	Csak szlovákok
Szenci	33.87	42.3	29.97	37.5
Dunaszerdahelyi	5.01	31.3	3.10	19.4
Galántai	34.92	57.3	29.46	37.5
Vágsellyei	30.85	56.1	24.22	44.0
Komáromi	12.94	43.1	8.23	27.4
Érsekújvári (körzet)	46.56	65.6	29.48	52.6
Nyitrai	61.12	65.7	51.59	55.5
Párkányi (körzet)	8.17	43.9	5.24	31.3
Lévai	42.37	64.2	29.45	44.6
Nagykürtösi	48.31	74.3	30.92	47.6
Losonci	47.91	69.4	30.71	42.1
Rimaszombati	42.3	62.2	24.16	35.5
Nagyőrcei	56.83	77.9	29.54	42.8
Rozsnyói	40.89	66.0	24.14	38.9
Kassa-környéki	48.97	62.0	21.06	26.7
Töketerébesei	48.81	69.7	23.96	34.2
Nagymihályi	62.44	73.5	37.48	44.1
Szlovákia összesen	55.53	61.5	42.81	47.4

A táblázat alapján nagy valószínűséggel izgalmas eredményekre következtethetünk. 1999-ben a nemzeti populista blokk jelöltje, Vladimír Mečiar nemhogy az országos összesítésben, de még a szlovák nemzetiségűek körében sem győzött. Kizárólag két olyan terület volt Dél-Szlovákiában, amelyekben Vladimír Mečiar dominált a szlovákok között: a Nyitrai járás és az Érsekújvári körzet. A táblázatból kitűnik, hogy Vladimír Mečiar 1999-es és Ivan Gašparovič 2009-es eredményeinek különbsége az egyes járásokra lebontva nyugatról kelet felé haladva fokozatos növekedést mutat. A Nagyőrcei, Kassa-környéki, valamint a Töketerébesei járásban ez a különbség 35%-ot tesz ki, viszont a nyugati járásokban nem haladja meg a 20%-ot, rendszerint 15% körül mozog, a legalacsonyabb a Nyitrai járásban és az Érsekújvári körzetben.

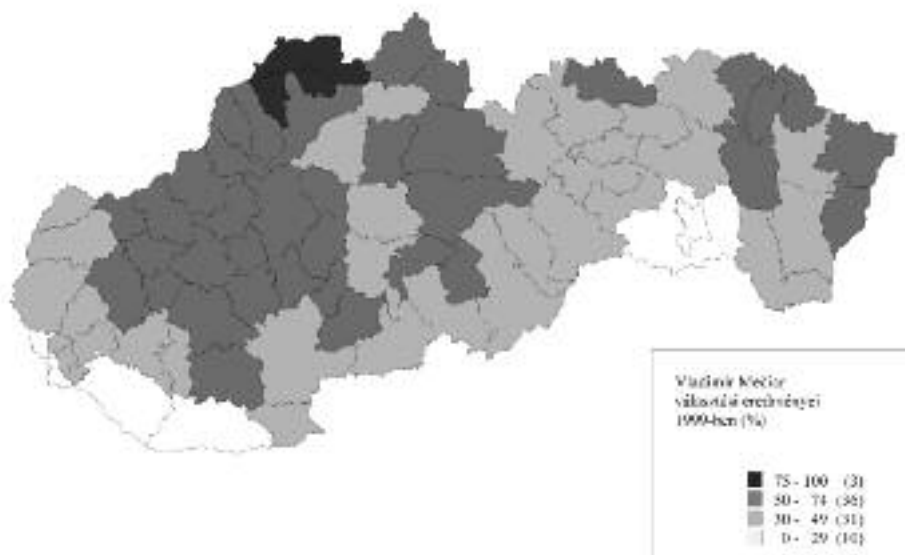
A 2006-os parlamenti választásokhoz hasonlóan ezekből a számadatokból arra következtethetünk, hogy a nemzeti populizmus mint „választási fegyver” elsősorban Dél-Szlovákia nyugati részén vethető be, míg a keleti részekben a szociális populizmusnak jobbak az esélyei. A nyugati járásokban messzemenően jobb a gazdasági és a szociális helyzet, mint a délkeletiekben. Ezenfelül, ha figyelembe vesszük, hogy Rudolf Schuster hangsúlyosan populista retorikája 1999-ben, a megválasztása előtt milyen erős szociális töltettel bírt, engedessék meg nekünk az az előfeltételezés, hogy Vladimír Mečiar választási eredményei a nyugati járásokban lényegében a nemzeti populista tábor „kemény magjának” a jelenlétére utalnak.

Ha egy pillantást vetünk a táblázatra, a szlovákok választási magatartása hasonló képlettel írható le mind 1999-ben, mind 2009-ben. A három, aránylag homogén magyarlakta körzetben (Dunaszerdahelyi, Komáromi, Párkányi) érte el Vladimír Mečiar és

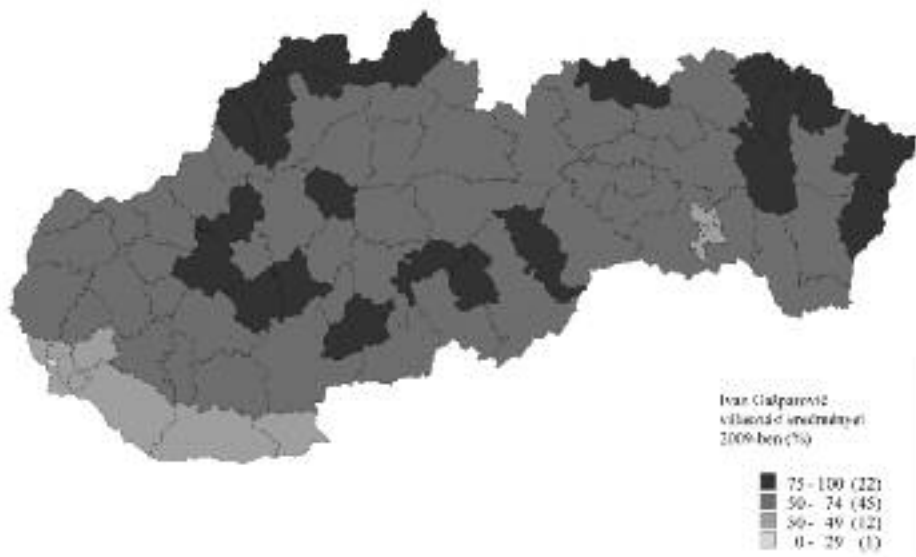
ugyanúgy Ivan Gašparovič 2009-ben a legszerényebb, a 30%-ot sem (vagy alig) meghaladó eredményeit. Azokban a járásokban, amelyek ténylegesen a szlovák–magyar nyelvhatár mentén terülnek el, Vladimír Mečiar eredményei látványosan megnövekedtek, s ugyanez mondható el Ivan Gašparovič esetében is. 1999-ben Vladimír Mečiar a Rudolf Schusterrel folytatott párviadala során Szlovákia délkeleti részén, a szlovák lakosság körében a Kassa-vidéki, Rimaszombati, Rozsnyói és Tóketerebesi járásban bizonyult a legkevésbé sikeresnek. A Kassa-vidéki járásban s ugyanúgy Kassa városban is nyilván erősen hatott az a körülmény, hogy Rudolf Schuster helyi jelöltnek és régi funkcionáriusnak számított. A további három területi egységről pedig hadd jegyezzük meg, hogy Ipolyságtól keletre ebben a három járásban a legmagasabb a magyar kisebbség aránya. Első látásra tehát már megint beigazolódni látszik az a tétel, hogy az etnikailag kevert környezetben a szlovákok és a magyarok viszonya békésebb, hiszen nagyobb arányban választanak meg olyan jelölteket és pártokat, amelyek megértőbbek a magyar kisebbséggel és képviselőjükkel szemben.

Az 1999-es választáshoz képest ugyanakkor a délkeleti járásokban hihetetlen módon megnövekedett a nemzeti szociális (nemzeti populistá) blokk jelöltjének a támogatottsága. Ez részben azzal magyarázható, hogy a korábbi köztársasági elnök, Rudolf Schuster markáns szociális retorikájával mozgósított választói nagyrészt átvonultak Ivan Gašparovič táborába. Másrészt az is valószínű, hogy ezeknek a mobilis szavazatoknak egy részét a magukat hivatalosan magyarnak valló, ugyanakkor a roma etnikumhoz tartozó szavazók biztosítják. A következő két kartogram Vladimír Mečiar és Ivan Gašparovič eredményeinek területi megoszlását szemlélteti az 1999-es és a 2009-es köztársaságielnök-választásokon, járásokra lebontva.

5. kartogram. Vladimír Mečiar választási eredményei az 1999-es köztársasági elnöki választások 2. fordulójában

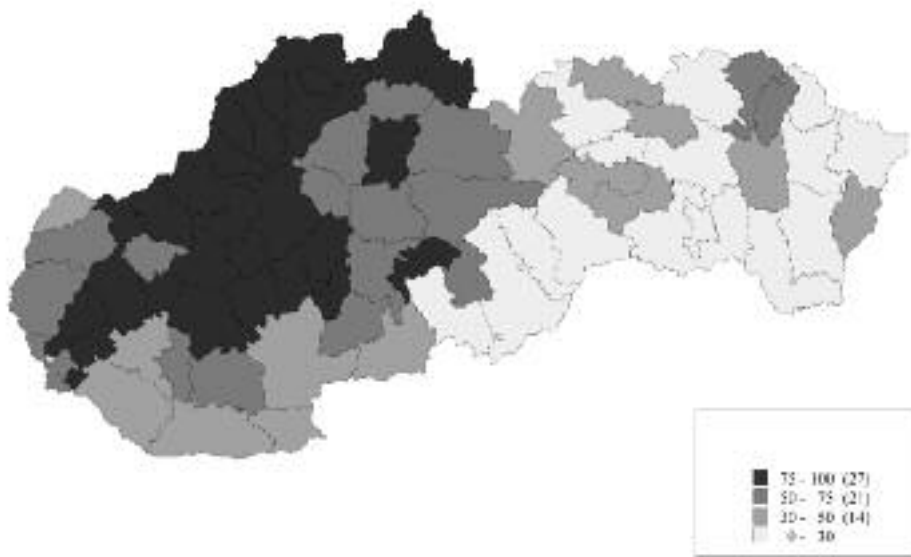

6. *kartogram*. Ivan Gašparovič választási eredményei a 2009-es köztársasági elnöki választások 2. fordulójában

A következő kartogram a nemzeti és a szociális populizmus elterjedésének területi megoszlását szemlélteti. A sötétbordó árnyalattal jelölt járások a nemzeti populizmus, a pirossal jelöltek a szociális populizmus dominanciáját fejezik ki. A lila és a narancssárga színnel jelölt járásokban a nemzeti és a szociális populizmus hatása kiegyenlítettnek tekinthető enyhe kitéréssel az egyik vagy másik oldal felé. Ez a kartogram nem azt próbálja bemutatni, hogy milyen intenzitással befolyásolja a nemzeti populizmus az emberek választási magatartását, hanem azt, hogy a populizmus mely irányzatának van nagyobb esélye az adott járáson belül. (Például a Pozsonyt és környékét jelölő sötét árnyalatok nem azt jelentik, hogy ezen a területen abszolút értékben kifejezhetően, mértéken felüli a nemzeti populista csoportok támogatottsága, hanem azt, hogy ha bármilyen relatív sikert érnek el a populista pártok, az elsősorban a populizmusuk nacionalista vonásainak, nem pedig a szociális retorikájuknak köszönhető.)

7. kartogram. A nacionalista és a szociális populizmus elterjedésének területi megoszlása Szlovákiában, járásokra lebontva (forrás: a Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala, a szerző saját számításai)²⁵

Az adatokat Vladimír Mečiarnek az 1999-es és Ivan Gašparovičnak a 2009-es köztársaságielnök-választásokon szerzett szavazatainak összehasonlításával állapítottuk meg. A koefficiensek, amelyek alapján a kartogramot összeállítottuk, kifejezik a két jelölt választási eredményei közötti arányokat az elnökválasztások második fordulójában.

Vladimír Mečiar Rudolf Schusterrel versengve a nemzeti populista politikus prototípusaként állt elő (államalapító, a nemzeti-állami érdekek védelmezője, aki elszántan harcol a magyar irredenta és a nemzetközi nagyhatalmi érdekek ellen, és kiáll azért is, hogy az állami vagyon a privatizáció során „szlovák kezekbe” kerüljön stb.). Ivan Gašparovič ugyanakkor elég sikeresnek bizonyult a nemzeti-állami érdekek kérelhetetlen harcosa és az erős szociális érzékenységgel megáldott ember szerepében. A szociálisan együtt érző politikus imázsát magára öltve Iveta Radičovával szemben lényegesen többet profitált, mint Vladimír Mečiar Rudolf Schuster ellenében. Egyrészt Schuster maga is a szociális populizmusra építette a kampányát, másrészt Radičová olyan pártot képviselt, amelynek a neve szorosan összekapcsolódott az „érzéketlen” szociális reformokkal. A – nagyrészt Északnyugat-Szlovákiában található – nemzeti populista szellemű járásokat a Vladimír Krivý által kidolgozott,²⁶ a választási magatar-

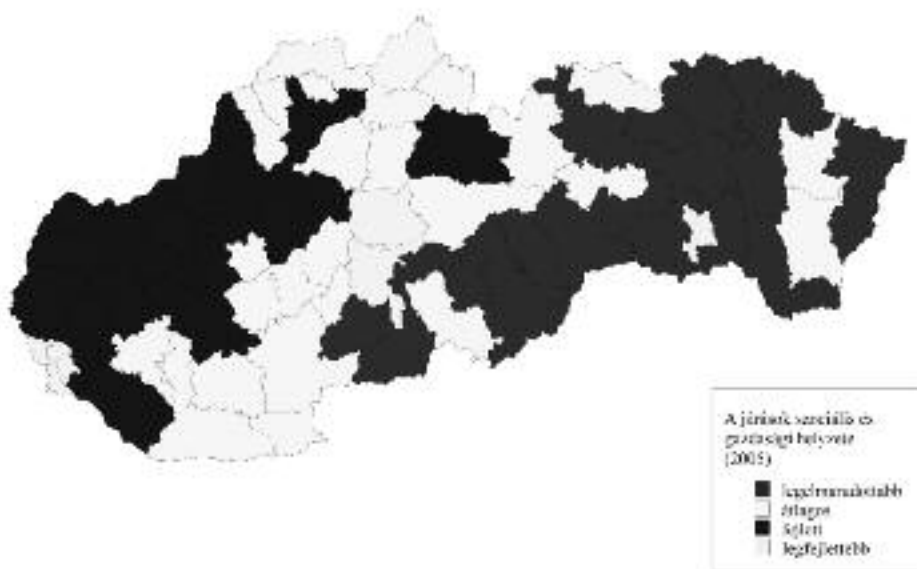
25. Az Érsekújvári járás a kartogramon két körzetre – Érsekújvári és Párkányi – oszlik. A jelmagyarázat azonban egy járásként tartja számon.

26. Krivý, Vladimír: Parlamentné volby 2006: staré a nové vzorce rozdelení voličských hlasov. In Mesežnikov, Grigorij–Gyárfášová, Oľga–Kollár, Miroslav (eds): *Slovenské volby 06. Výsledky – Príčiny – Súvislosti*. Bratislava, Institute for Public Affairs, 2006.

tás regionális képletét bemutató térképekkel egybevetve feltűnő egybeesésekre bukkanunk. A nemzeti populista szellemű területek csaknem teljes egészében egybeesnek a térképünkön a HZDS 1992-es és 1994-es győzelmeinek helyszíneivel, amikor a mozgalom sikerei csúcsán volt.

A szemléltetett adatok alapján azt is megállapíthatjuk, hogy Szlovákia területe a nemzeti és a szociális populizmus relatív túlsúlyának megfelelően kettéosztható egy délnyugati–északkeleti tengely mentén.

8. *kartogram*. A Szlovák Köztársaság járásainak tipológiája a gazdasági-szociális és az emberi potenciál szempontjából (forrás: Szlovák Tudományos Akadémia; grafika: a szerző)

Végezetül hasonlítsuk össze a 8. kartogramot a Smer 2006-os választási támogatottságát szemléltető térképpel (3. kartogram), és láthatjuk, hogy a Smer egyaránt sikeresnek bizonyult azokban a régiókban is, ahol a szlovák választók a nacionalista, s azokban is, ahol a szociális populizmusra fogékonyabbak.

Sikerei csúcsán tehát Robert Fico is olyan hatékonnak bizonyult, mint Vladimír Mečiar hatalma teljében, a múlt század 90-es éveinek első felében. Győztesnek számít mind a gazdaságilag és szociálisan hátrányos helyzetű Kelet-Szlovákiában, mind a fejlettebb nyugati régióban (Pozsonyt és közvetlen környékét leszámítva). Eközben ügyesen váltogatja a leszakadó társadalmi rétegek és a nemzeti-állami érdekek védelmezőjének szerepét.

A 2009-es köztársasági elnöki és a 2006-os parlamenti választások összehasonlítása Dél-Szlovákiában. A települések szintje

A 2006-os és a 2009-es választások eredményeinek elemzését a szlovákok (illetve a nem magyarok vagy az MKP-t nem választók) választási magatartására kivetítve, a járások szintjén a következőképpen foglalhatnánk össze:

- a markáns nemzeti vagy nemzeti populista hangvételű pártok (HZDS, SNS, Smer), illetve az általuk támogatott jelöltek eredményessége a déli járásokban nem tér el szignifikáns módon e pártok északi járásokban elért eredményeitől;

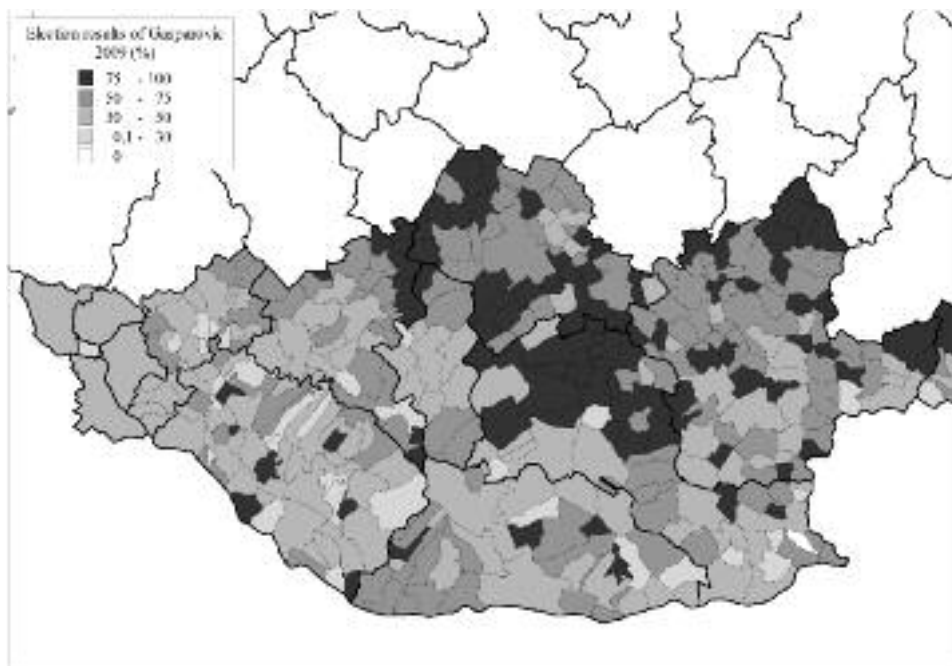
- a markánsabb, magyar többségű körzetekben (Dunaszerdahely, Komárom, Párkány, Királyhelmec) az említett pártok mégis relatíve valamivel kevésbé sikeresek, mint az etnikai határ mentén elhelyezkedő járásokban;

- a nemzeti szociális blokk pártjainak megválasztásánál (HZDS, SNS, Smer) a Dél-Szlovákia nyugati részén élő szlovákokat észrevehetően e pártok nemzeti populista irányultsága, míg a régió keleti felében élőket inkább a szociális populista küldetés motíválja.

A szlovákok választási magatartásának mikroregionális képletei Dél-Szlovákia nyugati részében

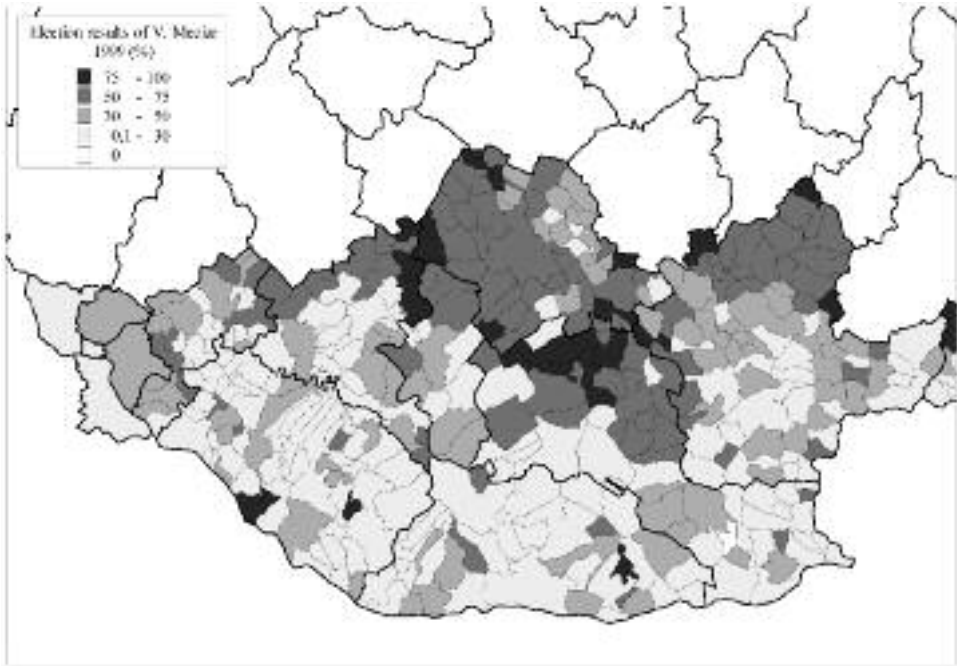
Mindeddig a járások (vagy választási körzetek) szintjére lebontott adatok alapján vizsgáltuk a szlovákok választási magatartását Dél-Szlovákiában. Az elkövetkezőkben az alacsonyabb – mikroregionális vagy helyi (községi) – szinteken vizsgáljuk ugyanezt. Az alábbi kartogram a 2009-es köztársaságielnök-választás győztesének, Ivan Gašparovičnak az eredményeit tükrözi Nyugat-Szlovákia déli részén, tehát a Szenci, Dunaszerdahelyi, Galántai, Vágsellyei, Komáromi, Nyitrai, Érsekújvári, Párkányi és Lévai körzet területén. Egyszersmind összehasonlíthatjuk Ivan Gašparovič eredményeit Vladimír Mečiarnek az 1999-es elnökválasztás második fordulójában szerzett eredményeivel.

9. *kartogram*. Ivan Gašparovič eredményei a szlovák nemzetiségű választók körében Nyugat-Szlovákia déli részén, a 2009-es köztársasági elnöki választások második fordulójában (forrás: a Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala, a szerző saját számításai; grafika: Hardi Tamás)

A kartogramok összevetése során a következő jelenségeket figyelhetjük meg: elsősorban az 50% fölötti eredmények a vizsgált régió északi részében (az etnikai határon, illetve közvetlenül fölötté) korábbi elemzéseink adataival mutatnak hasonlóságot. Lényegében homogén, illetve csaknem homogén szlovák nyelvű községekről van szó, amelyek széles, majdnem összefüggő sávot alkotnak, s ezen a területen mindkét politikai 50% fölötti szavazati arányt ért el. Markáns eltolódás figyelhető meg abban az értelemben, hogy a 2009. évben e területsávon belül feltűnően megnövekedett azoknak a községeknek a száma, amelyekben a nemzeti szociális blokk dominanciája meghaladta a 75%-ot. Azonban azt is megfigyelhetjük, hogy még a nemzeti populizmus ilyen szintű támogatottsága mellett is a sávon belül akadnak szerényebb eredményeket felmutató települések is. Lényegében a Nyitra környékén, illetve a Lévától nyugatra elhelyezkedő nyelvszigetek falvairól van szó. Azonban míg Vladimír Mečiar 1999-ben az említett községek szlovákságánál nem lépte át a 30%-os küszöböt, Ivan Gašparovič tíz évvel később már a szavazatok 30–50%-át szerezte meg ugyanitt.

10. *kartogram*. Vladimír Mečiar eredményei a szlovák nemzetiségű választók körében Nyugat-Szlovákia déli részén, a 1999-es köztársaságielnök-választások második fordulójában (forrás: a Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala, a szerző saját számításai; grafika: Hardi Tamás)

Nézzük meg közelebbről az Érsekújvártól északra található szlovákok lakta településeket, Ivan Gašparovič választási sikereinek egyik fontos körzetét. Láthatjuk, hogy szinte mindenhol 75%-ot meghaladó szavazati arányt ért el. Amennyiben összehasonlítjuk egyrészt Vladimír Mečiarnak az 1999-es köztársaságielnök-választásokon elért eredményeit a HZDS–SNS blokk 1998-as parlamenti választási eredményeivel, másrészt Ivan Gašparovič 2009-es eredményeit a Smer–HZDS–SNS blokk 2006-os választási mutatóival, jelentős mértékű korrelációt figyelhetünk meg. A vizsgált mikrorégióban a nemzeti populisták erői blokkja az összes eddigi választás során jobb eredményeket tudott felmutatni, mint országos szinten.

7. táblázat. A nemzeti populista blokk választási eredményei az Érsekújvári körzet szlovákok lakta helységeiben (forrás: a Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala, saját számítások)

		HZDS	SNS	ZRS	Összesen %
1994	Érsekújvári körzet – Észak	52.9	10.5	8.2	71.6
	Barsbaracska	45.0	1.3	9.0	55.3
	Szlovákia (csak szlovákok)	38.9	6.0	7.0	51.9
1998		HZDS	SNS	ZRS+KSS	
	Érsekújvári körzet – Észak	44.3	15.1	3.9	63.3
	Barsbaracska	32.2	4.2	8.8	45.2
	Szlovákia (csak szlovákok)	29.8	10.0	4.6	39.8
2002		HZDS	SNS+PSNS	SMER	
	Érsekújvári körzet – Észak	32.5	11.8	17.6	61.9
	Barsbaracska	32.8	3.8	19.2	55.8
	Szlovákia (csak szlovákok)	22.0	7.9	15.1	45.0
2006		HZDS	SNS	SMER	
	Érsekújvári körzet – Észak	13.0	19.6	40.0	72.6
	Barsbaracska	11.4*	3.8	31.8	47.0
	Szlovákia (csak szlovákok)	10.0	13.3	33.00	56.3
2009		Ivan Gašparovič			
	Érsekújvári körzet – Észak	–	–	–	79.6
	Barsbaracska	–	–	–	63.0
	Szlovákia (csak szlovákok)	–	–	–	61.5

* HZDS+HZD (Demokratikus Szlovákiáért Mozgalom+Mozgalom a Demokráciáért)

A táblázatban az Érsekújvári körzet csak szlovákok lakta községeinek adatait összegeztük. A következő településekről van szó: Bánkeszi (Bánov), Kisbaromlak (Branov), Komáromcsehi (Čechy), Csörnök (Černík), Fajkürt (Dedinka), Ohaj (Dolný Ohaj), Hull (Hul), Jászfalu (Jasová), Jattó (Jatov), Gyarak (Kmeťovo), Kolta (Kolta), Komját (Komjatice), Nyitramalomszeg (Lipová), Nagymánya (Maňa), Szentmihályúr (Michal nad Žitavou), Özdöge (Mojzesovo), Tótmegyer (Palárikovo), Szencse (Podhájska). E falvak csoportja olyan területen található, amelyet Pavol Frič matrjoskaszerű településszerkezetnek nevezett el. Ami azt jelenti, hogy szlovák és magyarlakta falvak váltogatják egymást, ugyanakkor alig található a területen vegyesen lakott település; ebben a régióban Barsbaracska (Bardoňovo) az egyetlen ilyen község. Barsbaracska a második világháború előtt magyar többségű község volt, a háború után a lakosság aránya fokozatosan kiegyenlítődött. A 2001-es népszámlálás szerint ma a szlovák nemzetiségűek aránya 60%. A táblázatban azt is bemutattuk, milyen választási magatartást tanúsítanak a szlovákok egy ilyen nemzetiségileg vegyesen lakott községben, amelyet szlovák falvak vesznek körül. (A „matrjoskaszerű” településszerkezet második szintje.)

Amint azt a táblázat szemlélteti, a nemzeti populista (nemzeti szociális) pártok támogatottsága ebben a mikrorégióban szokatlanul magas. Sőt, az országos átlagtól is általában 15–20%-kal magasabb szokott lenni. A köztársaságielnök-választásokon pedig a nemzeti szociális blokk jelöltje, Ivan Gašparovič meg tudta szerezni a szavazatok mintegy 80%-át úgy, hogy a koalíció egyik pártja, a HZDS nem is támogatta közvetlenül a kampányát.

Ha megvizsgáljuk, hogy mi lehet az oka a nemzeti szociális erők magabiztos térnyerésének az eddigi választásokon (s ebbe be kell számítanunk a helyhatósági és a regionális választásokat is), több tényezővel is szembesülünk. E falvak övezete gyakorlatilag a szlovák–magyar nyelvhatár mentén helyezkedik el. Az 1938-as bécsi döntést követően az itt található 25 községet Magyarországhoz csatolták, annak ellenére, hogy szlovák többségűek voltak. A Magyarországhoz csatolt (egészében véve kétharmados magyar többséggel rendelkező) területen belül ez volt a legnagyobb, viszonylag homogén szlovák nyelvsziget (enkláve). Az itt élő szlovákság ezt a helyzetet nyilván traumaként élte meg, amely még ma is ott él a kollektív emlékezet mélyén. A nemzeti populista pártok által gyakorta fölemlegetett magyar autonómia kérdése, a déli területek esetleges elszakadása ebben a kontextusban az itt élő szlovák lakosok körében nagyobb visszhangra talál, mint máshol az országban. Az itt élő szlovákok biztonságérzetét jelentős mértékben csökkentette az 1960-tól érvényben levő területi-közigazgatási felosztás is. Az érintett mikrorégió, amely korábban az önálló Nagysurányi járást alkotta, a nagy kiterjedésű Érsekújvári járáshoz csatolva szembesülhetett a magyar többségű lakossággal, sőt a járási székhelyen is jelen levő magyar elem súlyával, befolyásával.

Egészében véve a Nyitra, Érsekújvár és Léva között elterülő régió a mai Szlovákiának az a tája, amely az elmúlt ötszáz évben a legtöbbször cserélt gazdát, s ez közvetlenül érintette mind az államhatalomhoz való tartozást, mind a nemzetiségi összetételt és vallási megoszlást is. A török hódoltság előtt a régió magyar és katolikus többségű volt. Később az Oszmán Birodalomnak ez lett a legészakabbi területe. A törökellenes harcok, majd az ezt követő Habsburg-ellenes felkelések jelentősen hozzájárultak a terület nagy részének az elnéptelenedéséhez, s emellett gyakran változott az itt élő földesurak vallási hovatartozása is a kálvini hitről katolikusra és viszont. Az elpusztult területek benépesítésére elsősorban szlovákok, de csehek és németek is érkeztek Érsekújvár környékére. A mai („matrjoszkaszerű”) településszerkezet tehát lényegében a 18. század közepe táján alakult ki, s azóta nem sokat változott. A Csehszlovák Köztársaság megalakulása után Szlovákiai északi tájairól toborzott telepések néhány új, szlovák kolóniát alapítottak a régióban. 1938-ban a Horthy-féle hatalmi gépezet bevonulásakor több szlovák telep elhagyta a területet, egy részüket pedig egyszerűen elüldözték. Csehszlovákia 1945-ös újjászervezése után többségük visszatért, s ezáltal a mikrorégió szlovák etnikai jellege még inkább megerősödött. Azonban az egészében véve stabilitással, viszonylag jó színvonalú gazdasággal és szociális háttérrel rendelkező régió szlováksága mintha állandó védelmet keresne valamiféle vélt veszedelem elől, s ezért választják meg a szlovák politika erős embereit (Mečiar, Ficót), azt remélve, hogy ők majd gondoskodnak a megfelelő védelemtől.

A tézis igazolására vizsgáljunk meg két további községet, amelyek ugyan az eddig vizsgált mikrorégiótól délre helyezkednek el, de szlovák etnikai jellegük azonos időben, a török kiűzését követően, a 17. század végén, a 18. elején alakult ki. Újgyalláról (Dulovce) és Kuralról (Kuralany) van szó, előbbi a Komáromi, a másik a Lévai járáshoz tartozik. Mindkét helységet magyar többségű falvak veszik körül, tehát ebből a szempontból nézve valóban szórványnak számítanak. A magyar lakosok aránya mindkét községben mindössze 3%-ot tesz ki, tehát tisztán szlovák településnek tekinthetők. Amint azt a 8. táblázatból láthatjuk, lakosaik választási magatartása szinte azonos az Érsekújvártól északra található szlovák településcsoport lakosainak választási magatartásával.

8. táblázat. Két szlovák szórványtelepülés választási magatartása a Komáromi (KN) és a Lévai (LV) járásban (forrás: a Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala, a szerző saját számításai)

		HZDS	SNS	ZRS	Összesen %-ban
1994	Újgyalla (KN)	58.0	6.0	8.3	72.3
	Kural (LV)	43.8	8.7	4.7	57.2
	Szlovákia (csak szlovákok)	38.9	6.0	7.0	51.9
1998		HZDS	SNS	ZRS+KSS	
	Újgyalla (KN)	44.1	13.0	7.7	64.8
	Kural (LV)	47.6	10.7	3.2	61.5
	Szlovákia (csak szlovákok)	29.8	10.0	4.6	44.4
2002		HZDS	SNS+PSNS	SMER	
	Újgyalla (KN)	37.9	12.3	14.8	65.0
	Kural (LV)	31.6	8.2	13.0	52.8*
	Szlovákia (csak szlovákok)	22.0	7.9	15.1	45.0
2006		HZDS	SNS	SMER	
	Újgyalla (KN)	13.6	16.7	39.4	69.7
	Kural (LV)	23.9	15.5	32.0	71.4
	Szlovákia (csak szlovákok)	10.0	13.3	33.00	56.3
2009		Ivan Gašparovič			
	Újgyalla (KN)	-	-	-	77.7
	Kural (LV)	-	-	-	77.0
	Szlovákia (csak szlovákok)	-	-	-	61.5

* Ivan Gašparovič új pártja, a HZD (Mozgalom a Demokráciáért) és a KSS (Szlovákia Kommunista Pártja) további 10 százalékot szerzett

Az elkövetkezőkben megvizsgáljuk, milyen képlet szerint szavaznak a szlovákok egy további szórványtípus községeiben Dél-Szlovákiában, éspedig az ún. kolonizáció során (az első vagy a második világháború után) alapított településeken. Három ilyen községet választottunk ki. Az egyik – Szilasháza (ismertebb, szlovák nevén Šrobárová) – a Komáromi járásban található. 1921-ben alapították a Baranyai, illetve a Pálffy család államosított birtokán a marcelházi (Marcelová) és a madari (Modor) kataszterben. Az ide települő családok jobbára Szlovákia északi területeiről, Kiszuca (Kysuca) és Árva (Orava) vidékéről érkeztek. Szilasháza, azaz Šrobárová megőrizte tisztán szlovák jellegét, a magyar nemzetiségű lakosok aránya elhanyagolható (4%). Macháza (Macov) a Felső-Csallóközben található, a Dunaszerdahelyi járásban. 1924-ben alapították a sárosfai (Blatná na Ostrove) és a nagyszarvai (Rohovce) kataszterből kiszakított földbirtokok területén. Az új lakosok többsége morva és cseh nemzetiségű volt. Jelenleg Macháza kicsi falu, ötven százalék fölötti magyar nemzetiségű többséggel. A harmadik kiválasztott település Pozsonyhidas (Most pri Bratislave). A második világháború előtt a község a Pozsony kelet felől övező német falvak egyike volt. A háború után az itt élő németek többségét kitelepítették. A községet felső-nyitravidéki, rajeci és árvai szlovákokkal népesítették be újra. A falu teljességgel szlovák jellegű, minimális, 3%-os magyar kisebbséggel.

Szilasháza és Pozsonyhidas esetében nem vettük figyelembe a csekély számú MKP-szavazót, Macháza esetében viszont a vizsgált pártok eredményeit a szlovák nemzeti-ségű lakosok koefficiensével számítottuk ki.

9. táblázat. A Dél-Szlovákiába az elmúlt évtizedekben beköltözött szlovákok választási magatartása (forrás: a Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala, a szerző saját számításai)

		HZDS	SNS	ZRS	Összesen %-ban
1994					
	Szilasháza	57.3	18.9	1.2	77.4
	Macháza	29.4	2.2	2.2	33.8
	Pozsonyhidas	48.0	10.0	4.5	62.5
	Szlovákia (csak szlovákok)	38.9	6.0	7.0	51.9
1998		HZDS	SNS	ZRS+KSS	
	Szilasháza	59.6	14.0	1.7	75.3
	Macháza	27.6	0.0	2.3	29.9
	Pozsonyhidas	28.5	11.9	2.3	42.7
	Szlovákia (csak szlovákok)	29.8	10.0	4.6	44.4
2002		HZDS	SNS+PSNS	SMER	
	Szilasháza	41.0	11.9	16.1	69.0
	Macháza	28.5	0.0	4.4	32.9
	Pozsonyhidas	23.9	7.6	14.0	45.5
	Szlovákia (csak szlovákok)	22.0	7.9	15.1	45.0
2006		HZDS	SNS	SMER	
	Szilasháza	21.2	32.0	25.6	78.8
	Macháza	4.6	4.6	34.5	43.7
	Pozsonyhidas	10.6	17.2	25.2	53.0
	Szlovákia (csak szlovákok)	10.0	13.3	33.00	56.3
2009		Ivan Gašparovič			
	Szilasháza	-	-	-	72.6
	Macháza	-	-	-	48.8
	Pozsonyhidas	-	-	-	50.6
	Szlovákia (csak szlovákok)	-	-	-	61.5

A három falu összehasonlítása talán az eddigi legizgalmasabb adatokkal szolgál vizsgálódásaink során. A kizárólag szlovákok lakta, 90 éve, a kolonizációk során rurális környezetben alapított Szilasháza (Šrobárová) magyar falvak gyűrűjében elszigetelve, viszonylag távol Pozsonytól és más nagyvárosoktól, eltökélten ragaszkodik a már kialakult, primer választási magatartási mintáihoz. A nemzeti szociális (nemzeti populista) politikai csoportosulások támogatottsága megingathatatlan és független a különféle társadalmi mozgásoktól. Sőt, 1998-ban, amikor Szlovákia egy kisebb „forradalom” során elfordult a mečiarizmustól, itt (hasonlóan, mint a Nyitra és Érsekújvár közötti terület szlovákok lakta községeiben) a HZDS és az SNS megőrizte a támogatottságát.

Macháza (Macov) cseh–morva–szlovák községből az utóbbi évtizedekben vegyesen lakott szlovák–cseh–magyar községgé vált. Olyan kistelepülésről van szó, amelyben a magyarok és a szlovákok valóban egymás fizikai közelségében élnek. Macházát rurális környezet és magyar falvak veszik körül, ugyanakkor viszonylag közel esik Pozsonyhoz. Mindezek a tényezők nyilván hozzájárulnak ahhoz, hogy a nemzeti populista blokk támogatottsága itt alacsonyabb, mint Szilasháza esetében, ennek ellenére megfigyelhető, hogy az elmúlt tíz évben e pártok támogatottsága lassú növekedést mutat, jelenleg már megközelíti az 50%-ot.

A harmadik modellt Pozsonyhidás képviseli, amelyet csak a második világháború után telepítettek be szlovák lakosokkal. Pozsonyhidast csak kelet felől határolják magyar falvak, nyugat felől közvetlenül Pozsonnyal szomszédos. A főváros közelsége nyilván hatással van lakosai választási magatartására is, ezért itt ellentétes folyamatot figyelhetünk meg, mint Macháza esetében. Az első parlamenti választás során a nemzeti populista blokk az országos átlagot meghaladó eredményeket tudott felmutatni a községben, ellenben 1998-tól az átlaghoz képest fokozatosan csökken a pártok támogatottsága, annak ellenére, hogy éppen Pozsonyhidásban jelentek meg elsőként (nyilván nem véletlenül) azok a röplapok, amelyek a magyar autonómia támogatásával vádolták meg Iveta Radičovát.

A nyugat-szlovákiai régióból végül még két lévő járásbeli község, Óbars (Starý Tekov) és Újbars (Nový Tekov) adatait vizsgáljuk meg. Óbars homogén szlovák község, Újbars a második világháború előtt vegyes, szlovák–magyar lakossággal rendelkezett, akkor még magyar többséggel. A bécsi döntés értelmében 1938 novemberétől a szlovák–magyar államhatár itt lépte át egy rövid szakaszon a Garam medrét, amely a két községet elválasztja egymástól. Óbars a keleti, szlovák területen maradt, Újbars a magyar államhoz került. A háború után – ismét Csehszlovákiához csatolva – Újbars azon szlovákiai falvak közé tartozott, amelyeket a leginkább sújtott a csehszlovák–magyar lakosságcsere. A magyarul beszélő lakosság jelentős részét Magyarországra telepítették, helyükre alföldi szlovákok érkeztek. Így vált magyar többségű községből Újbars szlovák többségű községgé, viszonylag nagy lélekszámú, Magyarországról áttelepített lakossal. (A szlovákok aránya a 2001-es népszámlálás szerint 85% volt.)

Nézzük meg tehát az itt élő szlovákok választási magatartásának képleteit a korábbi parlamenti, valamint a 2009-es köztársaságielnök-választások eredményei alapján.

10. táblázat. A szlovákok választási magatartása két szomszéd községben az etnikai határon (forrás: a Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala, a szerző saját számításai)

		HZDS	SNS	ZRS	Összesen %-ban
1994					
	Óbars	54.6	9.1	5.3	69.0
	Újbars	35.8	6.0	9.3	51.1
	Szlovákia (szlovákok)	38.9	6.0	7.0	51.9
1998		HZDS	SNS	ZRS+KSS	
	Óbars	45.4	18.3	2.0	65.7
	Újbars	30.4	6.4	4.9	41.7
	Szlovákia (szlovákok)	29.8	10.0	4.6	44.4
2002		HZDS	SNS+PSNS	SMER	
	Óbars	34.4	10.8	18.3	63.5
	Újbars	18.4	3.9	18.1	40.4
	Szlovákia (szlovákok)	22.0	7.9	15.1	45.0
2006		HZDS	SNS	SMER	
	Óbars	23.0	15.2	29.8	68.0
	Újbars	7.0	9.5	34.5	51.0
	Szlovákia (szlovákok)	10.0	13.3	33.00	56.3
2009		Ivan Gašparovič			
	Óbars				76.3
	Újbars				64.7
	Szlovákia (szlovákok)				61.5

A táblázat alapján láthatjuk, hogy a nyelvhatár két oldalán a két szomszéd község lakosai jelentősen eltérő választási magatartást tanúsítanak. A tisztán szlovákok lakta község a nemzetiségileg vegyes terület tözsomszedságában jelentős arányban a nemzeti szociális (nemzeti populista) blokk pártjait támogatja. A szomszédos, vegyesen lakott község a nagy létszámú (betelepített) magyarországi szlovák lakossal (illetve ezek leszármazottaival) kevésbé azonosul a nemzeti populista politikával, bár az utóbbi időben megfigyelhető e pártok támogatottságának a növekedése. Ugyanakkor, összehasonlítva a HZDS, az SNS és a Smer támogatottságának a kölcsönös megoszlását a két községben, a következő feltételezést tehetjük: Újbars választópolgárai a nemzeti populista blokk szociális retorikája iránt fogékonyak, ezért tapasztalhatjuk náluk e pártok választási mutatóinak a növekedését (a Smer és Ivan Gašparovič népszerűségét), Óbars esetében pedig inkább a nemzeti populista retorika érvényesülhet, ami elég egyértelműen összefügg az SNS és a HZDS átlagot meghaladó támogatottságával.

A szlovákok választási magatartását tükröző mikroregionális képletek Dél-Szlovákia középső és keleti részén

Az Ivan Gašparovičnak a szlovákok között elért választási eredményeit szemléltető kartogramot nézve a nógrádi és a gömöri mutatók szembetűnően eltérnek a Pozsony és Párkány közötti járáásokban tapasztaltaktól. Megállapíthatjuk, hogy a regnáló elnök a városokat s néhány magyar (de nem roma) többségű községet leszámítva toronymagasan győzött ellenfelével szemben.

A szavazatszámilálásnál a nemzetiségi koefficiens segítségével megállapíthatjuk, hogy számos községben Ivan Gašparovič támogatottsága a nem magyarok körében messze meghaladja a 100, sőt, olykor a 200%-ot. (Abból a feltételezésből indulunk ki, hogy a magyarok többsége Iveta Radičovára szavazott.) Mégis, hogyan lehetséges mindez? A jelenséget olyan közegben vizsgáljuk, amelyben igen jelentős a roma etnikum számaránya. A romák nemzetiségileg a mikrorégió domináns nyelvi közösségéhez alkalmazkodnak, Dél-Gömörben a többségi magyarok, míg a régió északi részén inkább a többségi szlovákok nemzetiségét vállalják fel. Azt azonban le kell szögeznünk, a romák nagy része (a formálisan vállalt) nemzetiségtől függetlenül Gömörben és Zemplénben is nagyrészt Ivan Gašparovičra szavazott. Mindezt négy olyan község példáján mutatjuk be, amelyekben a 2001-es népszámlálási adatok szerint a roma nemzetiségűek aránya nem haladja meg a 6–8%-ot, valós arányuk a helyi közösségben azonban ennél jóval magasabb. Két község – Szűtor (Sútor) és Rimaszécs (Rimavská Seč) – a Rimaszombati járás déli részén, a harmadik – Rapp (Rapovce) – a Losonci járásban és végül Deregnő (Drahnov) Nagykapos közelében (1996 óta Nagymihályi járás) található.

11. táblázat. A 2009-es köztársaságielnök-választás eredményei nagy létszámú roma lakossággal rendelkező községekben, összesített adatok (forrás: a Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala)

Község	Szlovákok %	Magyarok %	Romák %	Gašparovič	Radičová	G/Sz*
Rapp	46	44	6	58.4	41.6	127
Rimaszécs	5	88	6	6.5	93.5	130
Szűtor	24	57	19	95.3	4.7	390
Deregnő	33	58	8	50.5	49.5	153

* Ivan Gašparovič imaginárius választási eredményei a szlovák etnikumra átszámítva

A táblázatból egy mindeddig ismeretlen jelenséget figyelhetünk meg: a vizsgált közösségekben ugyan többségében magyarok élnek, mégis közülük háromban egyértelműen Ivan Gašparovič győzött. Sőt, Szútor esetében totális győzelemről beszélhetünk. (Az első fordulóban 100%-os győzelmet aratott a regnáló köztársasági elnök.) Hadd jegyezzük meg, Szútor szinte teljes mértékben roma falunak számít (függetlenül a formális nemzetiségi összetételtől), a munkanélküliség itt meghaladja a 70%-ot. A negyedik közösségben – Rimaszécsen – Ivan Gašparovič szintén szerzett néhány százalék szavazatot az ott élő magyar ajkú romáktól. A község választási magatartásának képlete azonban semmiben sem különbözik az átlagos nyugat-szlovákiai magyar többségű falvak választási magatartásától.²⁷ A magyarázat nyilván abban rejlik, hogy a magasabb integráltsági fokon álló romák, közel a regionális központhoz, a domináns nyelvi közösség választási magatartási mintáit követik. A perifériára szorult, kevésbé integrált, esetleg homogén roma települések (pl. Szútor) lakói könnyebben befolyásolhatóak a szociális populista retorikával, avagy a különféle egyéb, motiváló hatású juttatásokkal. Ivan Gašparovič magyar többségű és nagyrészt romák lakta községekben elért választási sikereit még azzal is magyarázhatnánk, hogy a „tősgyökeres” magyarok egy része is a hivatásban levő köztársasági elnökre szavazott, részben a szociális tartalmú retorikája, avagy egyes híveinek a romáktól való éles elhatárolódása miatt. Ez az okfejtés azonban elég kevésbé valószínű, ugyanúgy, mint annak a lehetősége, hogy az itt élő magyar nemzetiségűek éppen a „szociális érzékenysége” miatt támogatnák az elnököt, abból az okból kifolyólag, hogy az érintett régió az ország legszegényebb és legelmaradottabb területei közé sorolható. Az utóbbi verzió már csak azért sem tűnik valószínűnek, mert a magyar népesség aránya a járás összlakosságához képest mindössze csupán 40%, Iveta Radičová mégis kiugró győzelmet aratott itt. Ivan Gašparovič tehát a romáktól szerzte a szavazatait, ami már önmagában paradox jelenség. A regnáló köztársasági elnök legfőbb támogatói között szerepelt ugyanis a xenofób kijelentéseiről már régen elhíresült SNS is. Az említett példa alapján az is nyilvánvaló, hogy a választási magatartás képletei Nyugat-Szlovákiában, valamint Közép- és Kelet-Szlovákiában néhány szempontból eléggé eltérőek, s ez a megállapítás az említett területek déli részeire is érvényes.

Ahhoz, hogy jobban megértsük a választási magatartás képleteit a roma lakossággal rendelkező településeken, pillantsunk bele az eddig vizsgált politikai pártok, illetve a roma és a magyar kisebbségi pártok eredményeit szemléltető táblázatba. A korábbi táblázatokkal ellentétben az adatokat összesítve, valamennyi választót beleértve tüntetjük fel. Tekintettel a bonyolult és változó etnikai struktúrákra, az átszámított adatok amúgy sem lennének irányadók. A községek etnikai összetételét összehasonlítva az 1991-es és a 2001-es népszámlálási adatok alapján láthatjuk, hogy a vállalt nemzeti-ségi hovatartozás megváltoztatása elég gyakori jelenségnek számít. Szútorban például elég jelentős mértékben csökkent a magyar nemzetiségű lakosság aránya az 1991-es 89%-ról 57%-ra, és hasonlóan komoly csökkenést tapasztalhatunk a rappi magyar lakosság számarányában is. Szútor esetében ugyanakkor megnőtt a szlovák és roma nemzetiségűek aránya, míg Rappon elsősorban a szlovákok létszáma mutatott növekedést.

27. Az utolsó oszlop adatai egy kissé megtévesztőek, torzítottak, a valóságban ezekben a közösségekben ennél jóval alacsonyabb a szlovák lakosok aránya.

12. táblázat. Parlamenti választások néhány nógrádi, gömöri és zempléni községben 1994–2006 (forrás: a Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala)

		HZDS	SNS	ZRS+KSS	Összesen %-ban	ROI	SMK	Magyarok aránya %-ban*
1994	Rapp	7.3	9.0	16.1	32.4	3.9	36.4	55
	Szútor	7.3	0.0	26.3	33.6	11.7	34.3	89
	Rimaszécs	1.3	0.0	2.5	3.8	0.4	86.6	90
	Deregnő	9.3	0.4	6.6	16.3	7.7	47.4	50
	Szlovákia	35.0	5.4	10.1	50.5	0.7	10.2	
1998		HZDS	SNS	ZRS+KSS				
	Rapp	7.5	7.1	6.7	21.3	-	31.9	55
	Szútor	25.0	1.2	25.6	50.8	-	12.5	89
	Rimaszécs	5.1	0.2	1.6	6.9	-	82.6	90
	Deregnő	20.0	0.6	3.4	24.0	-	55.1	50
	Szlovákia	27.0	9.1	4.1	40.1	-	9.1	
2002		HZDS	SNS+PSNS	SMER		ROMA+ROI		
	Rapp	1.9	18.7	6.8	27.5	3.6	46.0	44
	Szútor	3.8**	1.9	8.9	14.6	9.0	5.8	57
	Rimaszécs	0.3	0.2	7.1	7.6	4.4	79.0	88
	Deregnő	10.5	0.3	8.9	19.7	21.8	40.1	58
	Szlovákia	19.5	7.0	13.5	45.0	0.5	11.2	9.7
2006		HZDS	SNS	SMER				
	Rapp	3.9	10.1	15.3	29.3	-	52.4	44
	Szútor	0.0**	0.0	3.1	3.1	-	3.1	57
	Rimaszécs	0.9***	0.7	2.4	4.0	-	85.0	88
	Deregnő	14.6	0.0	11.2	25.8	-	37.4	58
	Szlovákia	8.79	11.73	29.14	49.66	-		9.7

* Az 1991-es népszámlálás alapján (az 1994-es és 1998-as adatokhoz) és a 2001-es népszámlálás alapján (a 2002-es és a 2006-os adatokhoz).

** A HZD (Mozgalom a Demokráciáért) a községben 69,2, a 2006-os választáson 91,2%-ot ért el!

*** HZD 4,5 %.

KÁLMÁN PETŐCZ

National populism and electoral behaviour

The course and results of the presidential elections in Slovakia in 2009 created an impression as if the country was torn asunder in terms of electoral behaviour, into a broader northern stripe and a narrower southern stripe that also included the capital of Bratislava and the East Slovak metropolis of Košice.

The principal focus of this study is electoral behaviour of citizens who live in southern Slovakia, particularly those of Slovak origin. When examining the connection between national populism and Slovak–Hungarian relations, our basic hypothesis was that the key to both issues lay in southern Slovakia. Its essence is to define a mutually acceptable model of both communities' coexistence in situations when ethnic Hungarians form a minority (be it on the national, regional or local level) as well as in situations when they form a numerical majority (be it on the micro-regional or local level).

A substantially lower support for the national-populist bloc among Slovak voters from the south compared to those from the north seems to corroborate the hypothesis on peaceful coexistence of Slovaks and ethnic Hungarians in southern

Slovakia that is only disturbed by politicians' insensitive interventions from above; however, if electoral behaviour of Slovaks from the south and from the north failed to show marked differences, it would imply a necessity to revise many elements of minority policy pursued by the government as well as by relevant political parties (both majority and minority ones). The point is that in such a case, critical masses of two electorate segments that are diametrically different in terms of professed values would inevitably clash in southern Slovakia; needless to say, none of these two segments would ever be completely satisfied with their status.

Duna-völgyi Argentína¹Populista gazdaságpolitika mint a fenntartható gazdasági
növekedés első számú ellensége

ZSOLT GÁL

Argentina on the Danube – Populist Economic Policy as the Biggest
Enemy of Sustainable Economic Growth

338.2(437.6)“2007/2010”

32.019.5

332.05

Keywords: Economic policy of Central Europe, especially Slovakia in the period of 2007–2010. Total Ineffectiveness and Harmfulness of Populist Economic Policy in CEE Countries. Sources of Populism on the Demand Side: Voters' Rationality and Irrationality.

Bevezető

„Azt hiszem tehát, hogy az a fajta elnyomás, amely a demokratikus népeket fenyegeti, semmi eddigiehez nem fogható... Megpróbálom elképzelni, milyen új jellegzetességei lehetnének a zsarnokságnak a világban: olyan egymáshoz hasonló és egyenlő emberek tömegét látom, akik szüntelenül önmaguk körül forognak, hogy kicsinyes és közönséges örömeiket szerezzenek maguknak, s ez betölti lelküket. Mindnyájan magányosak, a többiek sorsához szinte semmi közük: számukra az egész emberiséget gyermekeik és közeli barátaik jelentik, ami pedig a honfitársaikat illeti, mellettük élnek, de nem látják őket; megérintik, de egyáltalán nem érzékelik őket; csak önmagukban és önmagukért léteznek, s ha a család még meg is maradt számukra, hazájuk már nincs többé.

Fölöttük pedig ott lebeg egy végtelen és oltalmazó hatalom, amely egymaga akar gondoskodni kedvteléseikről és örködni sorsuk felett. Ez a hatalom kizárólagos, részletekbe hatoló, rendszeres, előrelátó és szelíd. Az atyai hatalomhoz hasonlítana, ha célja, mint ez utóbbinak, szintén a férfikorra való felkészítés volna; ám épp ellenkezőleg, minden vágya végérvényesen gyermeki szinten tartani a polgárokat; szereti, ha mulatnak az emberek, ám akkor csak a mulatságon járjon az eszük. Készségesen munkálkodik boldogságukért; ám ennek kizárólagos forrása és föltétlen ura ő akar lenni; gondoskodik biztonságukról, előre látja és kielégíti szükségleteiket, megkönnyíti örömeik megszerzését, elintézi főbb ügyeiket, irányítja iparukat, szabályozza örökösödésüket, elosztja örökségüket; miért nem akarja mindjárt a gondolkodás zűrzavarától és az élet gyötrelmeitől is megszabadítani őket?”

Alexis de Tocqueville: *A demokrácia Amerikában*²

1. Az „Argentína a Dunán” kifejezést a *The Economist* hetilap használta vezércikkében (*Eastern Europe. Argentina on the Danube?* 2009. 2. 19.). A tanulmány az MTA és az oktatási minisztérium *DOMUS HUNGARICA SCIENTIARIUM ET ARTIUM* ösztöndíjának támogatásával született.
2. Tocqueville, Alexis de: *A demokrácia Amerikában*. (Válogatás) Budapest, Gondolat, 1983, 519–520. p.

A nagy gondolkodók már az első modern demokráciák születésekor tudatosították, hogy a néphatalom nem tökéletes rendszer, könnyen válhat a többség zsarnokságává. Az Amerikai Egyesült Államok alapító atyái rettegve gondoltak arra a lehetséges helyzetre, amikor – James Madison későbbi külügyminisztert és az USA negyedik elnökét idézve – „az elmérgesedett felek közti vitában figyelmen kívül marad a közjó; az intézkedéseket túl gyakran hozzák az igazságosság alapelveinek vagy a kisebbségek jogainak mellőzésével, az arrogáns többség döntő fölénye alapján”. (Hamilton–Madison–Jay 1998) Madison szerint a problémát részben orvosolhatná a föderáció kiterjedtsége és sokrétősége, hiszen a frakciók, egyházak és pártok nagy száma elejét vehetné bármelyikük hatalmi túlsúlyának. Az alapító atyák az alkotmánnyal próbálták elejét venni a többség zsarnoki hatalmának, amely alkotmány – Charles Montesquieu elképzelései szerint – a hatalmat három ágra tagolja (törvényhozói, végrehajtói és bírói hatalmi ágra), föderális berendezkedést vezet be a kompetenciák elosztásával az Unió és az egyes tagállamok között és létrehozva a „fékek és ellensúlyok” rendszerét, azaz a hatalmi összetevők és az állami szervek egyensúlyát és kölcsönös kontrollját a különféle kormányzati szinteken, valamint biztosítja az alapvető, egyetemes és elvitathatatlan emberi jogokat (John Locke természetjogi eszményei szellemében).

Alexis de Tocqueville francia politológus, történész és politikus egyesült államokbeli útját követően 1831–1832-ben *A demokrácia Amerikában* címmel írt könyvet, s ebben részletesen leírja, elemzi és összehasonlíja az egyedülálló és fiatal amerikai demokráciát. Tocqueville ugyancsak azt a nézetet vallotta, hogy a rendszert a mindenható többségi hatalom, illetve az ezzel összefüggő tényezők (azaz az erős centralizáció és a kormányzati hatalom kiterjesztése, valamint a mindenre kiterjedő, értelmetlen bürokratikus intézkedések és a gondoskodó állam) veszélyeztetik a legjobban. „Ha Amerikában a szabadság valaha is elvész, azt a többség mindenhatóságának kell felróni, mely kétségbesésbe taszította a kisebbségeket, s arra kényszerítette, hogy anyagi erőszakhoz folyamodjanak. Akkor anarchiát fogunk tapasztalni, de ez a zsarnokság következtében áll majd elő.” (Tocqueville 1983, 232. p.)

Knut Wicksell svéd közgazdász a 19. és a 20. század fordulóján figyelmeztetett a következőre: az egyszerű többségi elvű szavazás könnyen oda vezethet, hogy a többség olyan költségvetést fogad el, amelynek a kiadási tételeiből hasznot húzhat, miközben az adóterhetek a leszavazott kisebbségre hárítja. (Johnson 1999, 165. p.) Gordon Tullock szerint a többségi elvű választási rendszer a kisebbségi forrásoknak a többség javára történő újraelosztásához, azaz a társadalmi anyagi javak gazdaságtalan elosztásához vezethet. (Tullock 1959, 579. p.) A többség ez esetben azért csökkenti a gazdaság hatékonyságát, mert akkor is érvényesíti a kisebbségi források újraelosztását, ha a saját haszna kevesebb lesz, mint a kisebbség kiadásai.

Sajnálatos módon a demokratikus döntéshozatal másik, az érdekcsoportok (lobbicsoportok) nyomásgyakorlásán alapuló modellje sem képes maximalizálni a gazdasági hatékonyságot a modern politikai-gazdaságtani elméletek szerint. E modell értelmében a gazdasági érdekcsoportok nyomásgyakorlásukkal olyan politikai trendeket kényszerítenek ki a kormányzattól, amelyekből hasznot húzhatnak, természetesen a többség kárára. (Olson 1965) A többségükben jól szervezett, egy-egy konkrét területre összpontosító érdekcsoportok (lobbicsoportok) megpróbálják a saját (korlátozott számú) tagságuk javára fordítani a politika játékszabályait, ebből tetemes és koncentrált hasznuk származik, miközben a kiadásokat apró részletekben a szervezetlen többségre hárítják, csekély mértékben, de megnövelve ennek terheit. Jelenleg a fejlett demokrá-

ciák többségében az a legsúlyosabb probléma, hogy a nagyszámú lobbicsoport partikuláris érdekei pókhálószerű szövődéket vonnak a kormányzat köré, gyakorlatilag megbénítva a hatékony forráselosztást, fékezve ezzel a gazdasági növekedést, s a gazdaság így a saját teljesítőképessége alatt kénytelen működni.

Gyakorlatilag már az újkori demokráciák születésénél a politikai gazdaságtan jeles képviselői tudatosították, hogy bár – véleményük szerint – a demokrácia minden létező kormányzati formák legjobbika, nem feltétlenül vezet hatékony gazdaságpolitikához, amely biztosítja a fenntartható fejlődést. A rendszer problémáját elsősorban a többségi elvű választásból és az érdekcsoportok meglétéből eredeztették. Korunkban a közép-európai demokráciák számára a populizmus jelenti a legnagyobb kihívást. Jelen tanulmány célja a jelenség gazdasági vonatkozásainak, azaz a populista gazdaságpolitikának az elemzése. Úgy vélem, a gazdasági populizmus létének első számú oka a folyamatos választói igény egy ilyen típusú politika iránt, amely szorosan összefügg a demokratikus rendszer főttebb vázolt alapproblémájával, nevezetesen a többségi választási rendszerrel. A tanulmány első részében igyekszem definiálni a populista gazdasági politikát, s összevetem a közép-európai változatát a „klasszikus” latin-amerikai verziójával. A második részben rámutatok azokra az összefüggésekre, amelyek miatt ez a politika (elsősorban legjelentősebb eleme, a fiskális expanzió) teljes mértékben hatástalan, sőt, kifejezetten destruktív Közép-Európa kis, nyitott gazdaságaira. A zárófejezetben igyekszem válaszolni a kérdésre, hogy az összes hatástalan és káros tényező ellenére a vezetők miért térnek vissza mégis rendszeresen ehhez a politikához. A válasz egyfajta társadalmi igényben rejlik, amely részben az államilag finanszírozott többség racionális érdekeire, részben a népesség jelentős hányada által képviselt, de a fő gazdasági irányzatok szempontjából irracionális gazdasági értékrendre, gondolkodásmódra és preferenciákra épül.

A populista gazdaságpolitika mint jelenség

Míg a populizmus általános definiálása komoly problémákba ütközik,³ gazdasági vonatkozásai elég könnyen körülríhatók. Jelen tanulmányban gazdasági populizmuson azt a politikát értem, amely a rövid távú politikai haszonszerzés érdekében képes feláldozni az ország hosszú távú gazdasági fejlődését. Rövid távú politikai haszonszerzésen elsősorban a politikai pártoknak és vezetőiknek a választásokon elért sikereit, illetve ezek mandátumokká lényegülését, valamint a hatalomból való részesedést értjük. (Népszerűségi mutatóknak elsősorban a közvélemény-kutatásokat és a választási eredményeket tekinthetjük, és ebből következően a mandátumok eloszlását a különböző szintű képviselői testületekben.) A hosszú távú gazdasági fejlődés elsősorban az ország kiegyensúlyozott és fenntartható gazdasági növekedését jelenti, valamint az ebből eredő lakossági életszínvonal-növekedést (értelemszerűen a többi ország gazdasági fejlődésével összevetve). A makroökonómiai szintű növekedés akkor van egyensúlyban és akkor fenntartható, ha nem vezet nagyobb külső és belső egyensúlytalansághoz a gazdaságban, azaz nem a költségvetés és folyó fizetési mérleg növekvő hiá-

3. A közép-európai és szlovákiai populizmus jellemzőire I. Smilov–Krastev 2008, 7–10. p.; Mesežnikov–Gyárfásová et al. 2008, 101. p.

nyának a következménye. Ugyanúgy, mikroökonómiai szinten sem növekedhet meg a vállalatok körbetartozása, valamint a lejárt határidejű követelések aránya sem a pénzintézeteknél. Mivelhogy Közép- és Kelet-Európa országai hagyományosan a (lokális) tőke hiányától szenvednek, s ebből kifolyólag a befektetések jelentős hányada már a gazdasági átmenet kezdetétől fogva külföldről áramlik be, a költségvetési hiány és a köztartozások növekedése kéz a kézben jár a növekvő folyófizetésimérleg-hiánnyal (s természetesen a növekvő külföldi eladósodással): kialakul a párhuzamos, a szakterminológiában ikerdeficitnek nevezett hiány. (A kiegyensúlyozatlan és fenntarthatatlan gazdasági növekedés mutatói tehát a költségvetés és a folyó fizetési mérleg hiánya, valamint az államadósság és a külföldi eladósodás megnövekedése, s természetesen a vállalatok körbetartozása a mikrogazdasági szinteken.) Az elmúlt két évtizedben – Szlovákiában és Magyarországon egyaránt – a populista gazdaságpolitika fő jellemzői éppen a nagyarányú (explicit és/vagy implicit) költségvetési hiány és a párhuzamosan megjelenő magas folyófizetésimérleg-hiány, ami a köztartozások és a külföldi eladósodás rendkívüli mértékű megnövekedéséhez vezetett, mindkét országot a gazdasági összeomlás szélére sodorva. Az ezt követő stabilizációs időszakban – a többnyire nemzetközi pénzintézetek asszisztálásával zajló – megszorító fiskális politika és szerkezeti reformok fájdalmas szociális vonatkozásaival kellett szembenézni (legalábbis rövid távon). A populista politika ezen időszaka erősen emlékeztet a hasonló, elsősorban a múlt század hetvenes éveiben jellemző latin-amerikai kísérletekre. Hasonlóságokat fedezhetünk fel abban is, hogy mindkét csoport államai több-kevesebb sikerrel a gazdaságilag fejlett országokhoz kívántak felzárkózni. Már csak ezért is érdemes, legalább alapvonásaiban, megismernedni a „klasszikus” latin-amerikai populizmussal.

1990 májusában az Inter-Amerikai Fejlesztési Bank szervezésében került sor egy konferenciára a latin-amerikai gazdasági populizmusról; az előadások szövegét egy évvel később tették közzé. A kötet bevezető tanulmányában Rudiger Dornbusch és Sebastian Edwards (Dornbusch–Edwards 1991, 7–9. p.) a következőképpen határozták meg a latin-amerikai gazdasági populizmus fő jellemzőit: olyan gazdasági magatartás, amely nem veszi figyelembe az inflációval és a költségvetési hiány finanszírozásával járó kockázatokat, a külső korlátokat, valamint a gazdasági szereplők reakcióit az agresszív, piacellenes politikára. A politikai szereplők – miközben a gazdasági növekedés, a bérek, a foglalkoztatottság növelése, a nemzeti jövedelem igazságosabb elosztása lebeg a szemük előtt – jelentősen növelik az állami kiadásokat (jellemző módon a bérek növelésével), ami végső soron magas inflációhoz és a külső gazdasági egyensúly felborulásához vezet. A populista kísérlet gazdasági összeomláshoz vezet, és nem marad más kiút, mint életbe léptetni a drasztikus, megszorító gazdasági csomagot (jellemző módon az IMF – a Nemzetközi Valutaalap segítségével) jelentős szociális következményekkel. A populizmus önpusztító jellegére, a populista politika összeomlására (a foglalkoztatottság, a jövedelmek és a bérek csökkenésével) leginkább azok a társadalmi rétegek fizetnek rá, amelyeken elsősorban segítenie kellett volna.

A kötet következő tanulmányában Robert R. Kauffman és Barbara Stellings úgy definiálják a latin-amerikai populizmust, mint specifikus politikai célkitűzések elérését szolgáló gazdasági politikák eszköztárát. Ezek a célkitűzések a következők: 1. mobilizálni a szervezett munkásságot és az alsó középosztályt, 2. kiegészítésképpen megszerezni a hazai piacon érdekelt helyi vállalkozók támogatását, 3. a vidéki oligarchia, a nemzetközi gazdasági társaságok és a hazai nagytőke politikai elszigetelése. Ezen célkitűzések elérésének a (nem teljes) gazdasági eszköztára: 1. a kiadások és költségvetési

hiány növelése a gazdasági növekedés ösztönzésére, 2. a nemzeti jövedelem jelentős redistribúciója a nominálbérek növelésével és az árak ellenőrzésével, 3. a nemzeti valuta árfolyamának ellenőrzése vagy növelése, az infláció visszaszorítása, a bérek és haszonkulcsok növelése olyan szektorokban, amelyek nem piacképes termékeket állítanak elő.⁴ Rudiger Dornbusch és Sebastian Edwards szerint (Dornbusch–Edwards 1991, 11–12. p.) a gazdasági populizmus a latin-amerikai országokban rendszertelen ciklusokban jelenik meg, miközben az egyes ciklusok több fázisra oszthatók:

1. fázis. A gazdaságpolitika kezdetben még sikeresnek tűnik, növekszik a termelés, a foglalkoztatottság, emelkednek a bérek, miközben az árellenőrzés féken tartja az inflációt, s az átmeneti áruhiányt importtal lehet pótolni.

2. fázis. A gazdaságnak szembesülnie kell a kritikus áru- és nemzetközivaluta-hiánnyal, növekszik az inflációs nyomás. A költségvetési hiány szédítő magasságokba emelkedik. Halaszthatatlanná válik az árellenőrzés, valamint a valutaárfolyamok ellenőrzésének feloldása, a nemzeti valuta leértékelése és a hazai piacok védelme.

3. fázis. Az óriási hiány, a vágató infláció (amely gyakran hiperinflációvá nővi ki magát) és a nemzeti valuta nyilvánvaló túlértékelése menekülésszerű tőkekiáramláshoz, továbbá a gazdaság demonetarizálásához vezet. A már amúgy is nagymértékű költségvetési hiány tovább növekszik, mert a magas kiadások mellett csökkennek az adóbevételek is. A kormányzat kétségbeesett helyzetében csökkenti a költségvetés kiadásait, leértékeli a valutát, a reálbérek is óhatatlanul csökkennek. Mindezt látványos politikai változások követik (a kormány erőszakos megbuktatása).

4. fázis. Az új kormány által (és többnyire az IMF támogatásával) bevezetett ortodox stabilizációs csomagban a költségvetési kiadások jelentős hányadát törlik, a bérek szintje a populisták ciklus előtti színvonal alá csökken. Ami még ennél is rosszabb, a bérek hosszabb ideig alacsony szinten maradnak, mert a külföldi tőke bizalmatlanná válik, a befektetések alacsony szinten stagnálnak.

Figyelembe véve Közép- és Kelet-Európa, valamint Latin-Amerika országainak különbözőségeit, a két régió populizmusai között is találunk eltéréseket, s ezek első sorban abban rejlenek, hogy közép- és kelet-európai államok lényegesen kisebbek (kivéve Lengyelországot), gazdaságaik nyitottabbak, több integrációs szervezetbe léptek be (gondoljunk első sorban az Európai Unióra), illetve a transzformációs időszakban már megpróbálták tagságot szerezni ezekben a szervezetekben. Ezen okokból kifolyólag Közép- és Kelet-Európában gyakorlatilag egyáltalán nem vagy legalábbis erősen korlátozott módon használható a latin-amerikai populizmus eszköztára, mint pl. a monetáris politika és a tőkeáramlás kormányzati kontrollja, a hazai piacok védelme, az árképzésbe való hangsúlyos beavatkozás stb. Ebben a térségben a populizmus első sorban az expanzív fiskális politikában nyilvánul meg. További fontos tényező, hogy itt a népesség sem olyan heterogén összetételű (első sorban az etnikai, jövedelmi külön-

4. E jellemzők alapján a szerzők populistának tartják a múlt század '70-es és '80-as éveinek alábbi latin-amerikai kormányait: Salvador Allende kormányát (Chile, 1970–1973), Juan Perón kormányát (Argentína, 1973–1976), Alán Garcíá kormányát (Peru, 1985–1990), José Sarney kormányát (Brazília, 1985–1990), Luis Echeverría kormányát (Mexikó, 1970–1976) és Andrés Pérez kormányát (Venezuela, 1974–1978). Főként az első három kormány merítette ki a politikai célok és a gazdasági eszközök valamennyi definiált ismervét. (Kaufman–Stellings 1991, 16. p.)

ségekre gondolunk), a vidéki oligarchia (nagybirtokosok) és a honi iparmágnások köre a szocializmus bukása után gyakorlatilag nem létezett, ezért a populista politikusoknak nem is állt érdekükben harcolni ellenük.

További – szembeötlő – különbség, hogy a közép-európai országokban a populista ciklus utolsó szakaszában többnyire sikerült elejét venni a teljes gazdasági összeomlásnak, a hiperinflációnak, a nemzeti valuta elértéktelenedésének (és az ebből következő erőszakos kormányváltásnak). Mindez nem abból következik, hogy ebben a régióban a főntebb vázolt forgatókönyvet kizárhatjuk, hanem abból a tényből, hogy a politikai elit (az utolsó percben ugyan, de mégis) megtették a szükséges intézkedéseket az összeomlás elkerülésére (gondolunk itt az 1995-ös és a 2008–2009-es magyarországi és az 1999-es szlovákiai megszorító csomagokra). Létezik azonban egy elretentő példa, amely igazolja, hogy a „Duna-völgyi Argentína” nem pusztán a nemzetközi sajtó agyszüleménye, ez pedig a bolgár gazdaság összeomlása az 1996–97-es években. Okai a következők: a nagymértékű külföldi eladósodás, a piaci reformok vontatott megvalósítása, és a puha költségvetési korlát továbbélése a közzsférában és a pénzügyi rendszerben.⁵

A főntebb vázolt különbségek ellenére mégis jóval több a hasonlóság, amely inkább összeköti, mint elválasztja a latin-amerikai, valamint a közép- és kelet-európai populizmusokat. Az alábbiakban összefoglaltuk a legfontosabbakat:

- A leggyakrabban használt, lényegében mindenhol jelen levő eszköz a fiskális expanzió, azaz a gazdaság ösztönzése a költségvetési kiadások növelésével. A populista politikusok mindkét régióban veszélyesen alábecsülik a nagyszabású terveik finanszírozásából származó veszteséget és kockázatokat. (Itt elsősorban az infláció és az eladósodás növekedésére gondolunk.)

- A fiskális expanzió mindkét régióban magas ikerdeficithez vezet a költségvetés és a folyó fizetési mérleg esetében is, a gazdasági növekedés egyre kevésbé kiegyensúlyozott és fenntartható, növekszik az inflációs és devalvációs nyomás.

- A populista ciklus vége felé az infláció drámai növekedése, a nemzeti valuta árfolyamzuhanása, a menekülésszerű tőkekiáramlás és a pénzügyi szektor összeomlása

5. A bolgár kormány nem volt képes határozott és drasztikus élénkítő intézkedéscsomag megvalósítására. A következmények katasztrofálisak voltak: hiperinfláció, a nemzeti valuta elértéktelenedése, a bankrendszer összeomlása, a GDP jelentős visszaesése, tömegdemonstrációk, a kormány bukása, előrehozott választások. A bankrendszer csődje folytán 17 bank bezárt (a bankrendszer harmada). 1996-ban a tíz állami bankból kilenc – melyek a bank-szektor 80%-át tartották ellenőrzés alatt – negatív tőkével rendelkezett, a magánbankok fele pedig csődbe ment. A lakosság hosszú sorokban állt a pénzváltók előtt, hogy átválthassák a bolgár levát valamely külföldi pénzre. (A leva az amerikai dollárhoz képest 1996-ban 589,3%-kal értéktelenedett el, 1997-ben pedig 264,5%-kal.) A nemzeti valuta válságba jutásának, a politikai instabilitás, a fedezet nélküli pénzkibocsátás és a nagy infláció kilátása következtében az infláció 1997 márciusában elérte éves szinten a 2000%-ot (kétezer százalékot). A GDP 1996-ban 10,9%-ot esett, 1997-ben újabb 6,9%-ot. A nemzeti valuta elértéktelenedése és a bankrendszer összeomlása, valamint a hiperinfláció eléréktelenedítették a lakossági megtakarításokat. 1997 januárjától országszerte sztrájkok és tömegtüntetések törtek ki, következtükben februárban a kormány kénytelen volt 1997 áprilisára előrehozott választásokat kiírni. A kormányzó szocialista párt a választásokon megsemmisítő vereséget szenvedett. (World Bank 2001; Tomšik 1999, 28–32. p.)

fenyeget (s mindezek a jelenségek mély recesszióval és szociális következményekkel járnak együtt). Ha nem kerül sor stabilizációs mentőcsomag bevezetésére (azaz megszorító intézkedésekre és reformokra, többnyire az IMF segítségével), az összeomlás be is következik, és még ennél is drasztikusabb megszorító csomagot kényszerít ki, még elviselhetetlenebb szociális következményekkel. A politikai elit nem szívesen fogadnak el megszorító csomagokat, próbálják halogatni bevezetésüket, ameddig csak lehet, többnyire közvetlenül az összeomlás előtt kerül sor erre, amikor már megindult a tőkekiáramlás, a nemzeti valuta elértéktelenedik (illetve nemegyszer spekulatív támadásoknak van kitéve) és jelentősen megnövekszik az infláció.

– A populista politika önpusztító jellegű, s végső soron az életszínvonal csökkenéséhez vezet (többnyire a populista ciklust megelőző szint alá), és paradox módon azokat a társadalmi rétegeket sújtja a legjobban, amelyeken segíteni hivatott (munkásság, alsó középosztály, közalkalmazottak, nyugdíjasok). Emellett az a politikai elit, amely a populizmus eszközeivel él, képtelen hosszú távon biztosítani a hatalmát (különösképpen demokratikus környezetben).

– A populizmus további kedvelt eszközei: az állami tulajdon (akár államosítással, akár a privatizáció halogatásával biztosítva, különféle „nemzeti” jelzőkkel indokolva), az ár- és árfolyam-ellenőrzés, valamint a valutaáramlás kontrollja, igaz, mindezek a közép- és kelet-európai országokban a már fentebb említett korlátoknak köszönhetően nem alkalmazhatóak olyan gyakran és olyan mértékben, mint ahogyan ez lehetséges (volt) a „klasszikus” latin-amerikai környezetben.

– A populista gazdaságpolitika további jellemző jegye, hogy a politikai populizmus „enyhe” változatának képviselői ugyanúgy képesek leépíteni a gazdaságot, mint a „kemény” populisták. A két irányzat között az a különbség, hogy miközben a „enyhe” irányzat képviselői nem veszélyeztetik a liberális demokrácia alapintézményeit, a „kemény” populisták ezt megteszik, és alááshatják a demokratikus berendezkedést. (Smilov–Krastev 2008, 9. p.).⁶ Példaként hozhatjuk fel a szocialista–szabaddemokrata koalíció politikáját Magyarországon a 2002–2006/08-as időszakban (itt elsősorban a nagyobbik koalíciós pártra, a szocialistákra gondolunk), amely bizonyára nem tartozik a keményvonalas populisták táborához (már abban az értelemben, hogy nem veszélyezteteti az országban a liberális demokráciát), mégis, figyelmen kívül hagyva a közgazdaságtan legelemibb szabályait, roppant „hatásosan” taszította az összeomlás szélére az ország gazdaságát.

A makrogazdasági populizmus új típusára Csaba László hívta fel a figyelmet (Csaba 2008, 592–607. p.) az új EU-tagállamok – elsősorban a balti államok, valamint Románia és Bulgária kapcsán. Ezekben az országokban az ezredforduló után nem a költségvetési hiány és az államadósság emelkedett meg látványosan, hanem az egyéni fogyasztás és a lakossági hitelek növekedtek meg robbanásszerűen, ami fenntart-

6. Míg az enyhe (soft) populisták csak a kormánypártokat veszélyeztetik (helyükbe akarnak lépni a kormányzásban), a kemény (hard) populisták a demokratikus alkotmányos berendezkedés alapjait (pl. a kisebbségi jogok garanciáját, az intézményrendszer függetlenségét) is veszélyeztetik. Ezenkívül folyamatosan a politikai ellenlábasaik kriminalizációjára törekzenek. Az enyhe populizmus képviselői Közép-Európában pl. a magyarországi Fidesz, a szlovákiai Smer, a kemény populisták pl. a szlovákiai HZDS és SNS vagy a lengyelországi Lengyel Családok Ligája vagy a Samoobrana. (Smilov–Krastev 2008, 9. p.)

hatatlan, olykor óriási méreteket öltő folyófizetésimérleg-hiánnyal kísérve (egészen a GDP 15–22%-áig), túlfűtött gazdasághoz vezetett. Más szóval nem a kiadási oldalon érvényesült a populista politika, hanem az állam elsősorban mint szabályozó mondott csődöt, s inkább a bevételi oldal hordozta magán a populizmus jegyeit. Ezen országok gazdasági fejlődése és gazdaságpolitikája inkább Kelet- és Délkelet-Ázsia államaira emlékeztet az ázsiai pénzügyi válságot megelőző évekből (1997–98), de találhatunk párhuzamokat egyes nyugati országokkal is a jelenlegi gazdasági válságot megelőző időszakból. Mivel – amint azt már korábban említettem – a populizmus Magyarországon és Szlovákiában elsősorban a „klasszikus” latin-amerikai változattal mutat rokonságot, az új típusú makrogazdasági populizmus vizsgálata nem célja e tanulmánynak.

A populista gazdaságpolitika hatástalan és káros volta Közép-Európában

A régióban két ország – Magyarország és Szlovákia – élte meg a klasszikus populista ciklus iskolapéldáját: a kezdetet konszolidált pénzügyekkel és fenntartható gazdasági növekedéssel; az ezt követő fiskális expanziót, amely felborította a külső és belső gazdasági egyensúlyt és növekvő eladósodáshoz vezetett; a válságot, amikor a pénzügyi szektor összeomlása fenyegetett, a hazai valuta jelentősen veszített értékéből, az állam a fizetéseképtelenség szélén egyensúlyozott, és már zajlott a tőkekiáramlás; végül következett a (megszorító, stabilizáló) mentőcsomag a nemzetközi pénzintézetek támogatásával. Szlovákiában az 1996–1999-es, Magyarországon a 2002/2008–09-es években zajlottak ezek a folyamatok. Más államokban és időszakokban is feltűntek a gazdasági populizmus jellemző vonásai, azonban sohasem a teljes ciklus, amint az történt Közép- és Kelet-Európa országaiban, a politikai és gazdasági rendszer átalakítása után. Úgy vélem, 2007–2008-ban Szlovákia ismét egy újabb populista ciklusba lépett, azonban az nem törvényszerű, hogy a végső fázisáig vigye ezt a politikát (erre egyébként is még egy választási időszakra lenne szükség hasonló mértékű államháztartási hiánnyal, mint amilyen a 2009–2010-es években várható).

A szlovák és a magyar ciklus közös jellemzője, hogy a fiskális expanzió mindkét országban a gazdasági növekedés időszakában, egészen kedvező világ gazdasági környezetben ment végbe, a gazdaságpolitika tehát szembe helyezkedett mindazzal, amit a közgazdaságtani tankönyvek írnak. Érdekes véletlen, hogy fejlődését tekintve eddig mind a szlovák, mind a magyar ciklus egymással ellentétes szakaszban járt, azaz amikor az egyik országban sor került a stabilizációra, a másikban éppen a populista osztoztatás zajlott, és fordítva. Kisebbségi eltérések is megfigyelhetők, nevezetesen Szlovákiában a költségvetési hiány és az adósságállomány jelentős részének implicit jellege, amely csak később transzformálódott államadóssággá, ugyanezek Magyarországon explicit jelleggel bírtak a költségvetésben és a közszféra tartozásaiban. Az új szlovák ciklus két fontos szempontból tér el a korábbitól: a hiány növekedésére a gazdasági válság idején került sor, és abban az időszakban, amikor Szlovákia már bevezette a közös uniós valutát, az eurót.

A két közép-európai országban szerzett tapasztalatok azt igazolják, hogy a fiskális ösztönzés (túlköltekezés) még rövid távon sem emelte számottevően a gazdasági növekedést és a foglalkoztatottságot, még azzal együtt sem, hogy a közkiadások és a folyó fizetési mérleg hiánya óriási méreteket öltött (elérte a GDP 7–10%-át), s ezen a szinten maradt mintegy három-négy éven át. A fiskális expanzió csupán a növekedés mértékét

és a foglalkoztatottságot volt képes szinten tartani, bár Magyarországon, ahol a kiadások jelentős hányadát bérekre és szociális támogatásokra költötték, a reáljövedelmek jelentős növekedéséről is beszélhetünk, igaz, csak átmeneti jelleggel. A populista ciklus vége felé azonban a növekedés számottevően lelassult, a bérek reálértéke és a foglalkoztatottság szintje csökkent, ugyanakkor jelentősen megemelkedett az infláció, s a válság kikényszerítette a megszorító csomagok elfogadását, hogy elejét vegyék a gazdasági összeomlásnak. A fiskális expanzió tehát már a populista ciklus elején sem volt képes komolyabb gazdaságélénkítésre (ellentétben a latin-amerikai tapasztalatokkal). Az állami ösztönzés totális hatástalanságának legfőbb oka a közép-európai gazdaságok nagymértékű nyitottsága és piacaik kis mérete, s ugyanakkor a szabad áruforgalom, szolgáltatások, sőt, a termelési tényezők (tőke, munkaerő) áramlásának minimális vagy semmilyen korlátozása. Amint azt a következő táblázatban láthatjuk, a V4 országokban (Lengyelországot kivéve, mert az új EU-tagállamok között egyedülként rendelkezik nagyobb piaccal) a kivitel a termelés több mint háromnegyedét képezi, ugyanakkor a GDP-hez mérten a behozatali arány is hasonlóan magas.

1. táblázat. GDP, az áruk és szolgáltatások behozatala és kivitele, valamint exportteljesítmény és importfüggőség az EU néhány tagállamában. 2008. év, millió euróban (forrás: Eurostat 2009/a. Statistics, National Accounts, Main Tables és saját számítások)

Ország	Lakosság (millió fő, 2007)	GDP	Export	Mint a GDP %-a	Import	Mint a GDP %-a
Szlovákia	5.4	64 884	53 587	82,6 %	55 169	85 %
Magyarország	10.1	105 842	85 715	81 %	84 138	79,5 %
Csehország	10.3	148 555	114 135	76,8 %	106 706	71,8 %
Lengyelország	38.1	362 095	144 007	39,8 %	157 393	43,5 %
Németország	82.4	2 491 400	1 177 040	47,2 %	1 022 570	41 %
EU-27	495.1	12 504 353	5 156 793	41,2 %	5 124 039	41 %
USA	304.5	9 698 531	1 264 210	13 %	1 719 200	17,7 %

A kivitel magas aránya azt jelenti, hogy bármennyire jelentősek is a kormányzati fiskális ösztönzések, nem képesek pótolni a keresletet az exportpiacokon, viszont nagy valószínűséggel jelentősen megemelik a behozatalt az importfüggés és a nem létező kereskedelmi korlátok miatt. Példaként említhetném, hogy a szlovák gazdaság 2008-as termelésének több mint 80%-a kivitelle készült, miközben az export néhány multinacionális társaság kezében összpontosult (a tíz legnagyobb exportőr a kivitel mintegy 40%-ával rendelkezett), elsősorban a gépkocsigyártó és az elektrotechnikai ágazatokban. Öt nagy társaság (három autógyár és két laposképernyő-gyártó vállalat) esetében az export aránya az értékesítésben meghaladta a 95%-ot.

2. táblázat. Szlovákia legnagyobb exportőrei, arányuk az ország teljes kivitelében és a kivitel aránya a teljes értékesítésben (forrás: Trend Speciál Top 200, 2009 júl. Štatistický úrad Slovenskej republiky [A Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala] 2009/a. Celkový dovoz a celkový vývoz podľa kontinentov a ekonomických zoskupení krajín v roku 2008, továbbá saját számítások.)

Társaság	Export (ezer euró)		Változás (%) 2008/07	Export/ bevétel 2008, %	Részese- dés a szlovák exportból
	2008	2007			
1. Volkswagen Slovakia, a.s., Pozsony	5 348 885	6 394 630	-16,4	99,5	10,8 %
2. Samsung Electronics Slovakia, s.r.o., Galánta	3 523 102	3 685 593	-4,4	100	7,1 %
3. U.S. Steel Košice, s.r.o., Kassa	2 376 582	2 470 645	-3,8	81,1	4,8 %
4. Slovnaft, a.s., Pozsony	2 328 531	2 177 271	6,9	57,7	4,7 %
5. Kia Motors Slovakia, s.r.o., Zsolna	2 179 332	1 763 987	23,5	97,8	4,4 %
6. PCA Slovakia, s.r.o., Nagyszombat	1 718 500	1 714 162	0,3	99,0	3,5 %
7. Sony Slovakia, s.r.o., Nyitra *	1 398 000	968 364	44,4	100	2,8 %
8. Mondi SCP, a.s., Rózsahegy	393 569	448 064	-12,2	83,1	0,8 %
9. Slovnaft Petrochemicals, s.r.o., Pozsony	355 666	449 225	-20,8	55,6	0,7 %
10. Continental Matador Truck Tires, s.r.o., Puhó	350 797	317 879	10,4	89,7	0,7 %
Szlovákia teljes exportja	49 543 584	--	5,1	--	100 %

Megjegyzések: Az a.s. rövidítés részvénytársaságot, az s.r.o. kft.-t jelent. Az adatok szlovák koronáról euróra konverziós árfolyamon (30,126 SKK/EUR) voltak átszámolva, ami valamelyest magasabb, mint a tényleges középárfolyam volt 2007 (33,781) és 2008 (31,291) során, ezért a feltüntetett adatok némileg felülértékeltek. * A Sony nem közölt adatokat az exportjáról, ezért a táblázatban azt feltételezzük, hogy az export részaránya a bevételből a másik iparági nagyvállalathoz (Samsung) hasonlóan 100%.

Nyilvánvaló tehát, hogy a külföldi fogyasztóktól való ilyen nagymértékű függés mellett a hazai fiskális ösztönzések nem képesek pótolni az exportot, hétköznapi nyelven megfogalmazva: a szlovák kormány nem képes megvásárolni hatszázezer autót és kilencmillió LCD televíziót a külföldi fogyasztók helyett. Amikor azonban állami kiadásokkal próbálja ösztönözni a hazai fogyasztást, a kifizetések jelentős része külföldre vándorolhat, jó példa erre a „roncsprémium”, azaz állami támogatás bevezetése a régi autók cseréjére a 2009. évben.⁷ A fiskális ösztönzések sikertelenségének további oka az is, hogy – ellentétben a keynesi közgazdaságtani elméletek útmutatásaival – a gazdasági növekedés időszakában került sor az alkalmazásukra, valamint hogy a kiadások jelentős hányadát szó szerint felélték (azaz szociális kiadásokra, bérfejlesztésre, ártámogatásra költötték), avagy az egyáltalán nem effektív állami szféra feneketlen bugyra nyelte el, ahelyett hogy jól megtérülő befektetésekre szánták volna (pl. az infrastruktúra fejlesztésére, a vállalkozói környezet támogatására, közoktatásra, kutatásra, fejlesztésre).

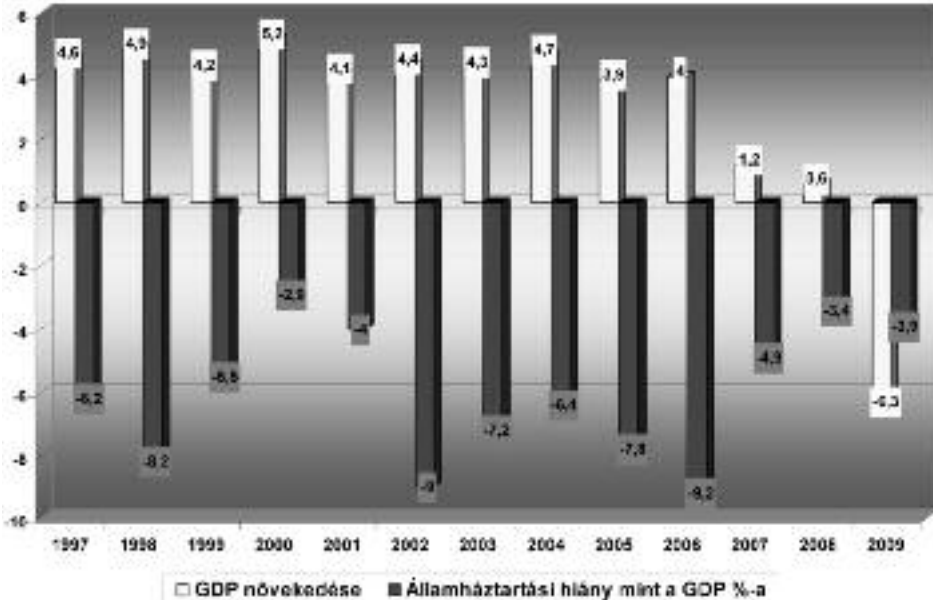
A populista ciklus sikertelenségének leginkább eklatáns példája a 2002/2007–09-es időszak Magyarországon. A 2002-es választási kampány során az ország két vezető pártja, a kormányzó Fidesz és az ellenzéki Magyar Szocialista Párt (MSZP) a populista ígérek csapdájába került. Ennél már csak az volt rosszabb, hogy az MSZP a győzelme után meg is valósította ezeket az ígéreteket (Medgyessy Péter kormányának ún. száznapos programja keretében), igaz, a megvalósítást már Orbán Viktor kormánya is elkezdte, s a későbbiekben a Fidesz a száznapos programot is megszavazta az Országgyűlésben. Ezt

7. A szlovák kormány 2009 márciusában és áprilisában 55 millió eurót fordított a roncsprémium nevű projektre, mely az öreg gépjármű újra való cserélésének állami támogatását jelentette. Az intézkedés a Szlovák Nemzeti Bank (NBS) becslése szerint a GDP 0,05%-os emelkedését eredményezte.

a valóságtól elrugaszkodott, populista osztogatást tehát az összes parlamenti párt támogatta és megszavazta a kicsiny jobboldali MDF-en kívül, azaz a közpénzek populista szétosztása konszenzusra talált.

Magyarország a 2002–2006-os időszakban a legnagyobb hiányt tudta felmutatni a közkiadások terén, s nemcsak az Európai Unióban, hanem világszinten is, az összes releváns gazdasággal összevetve, miközben a legnagyobb költségvetési hiányt a 2002-es, valamint a 2006-os választási évben produkálta. Mindez „gyönyörűen” igazolja azt a feltevést, hogy a politikusok nem gazdasági, hanem politikai ciklusokban gondolkodnak. Az óriási mértékű fiskális ösztönzések ellenére mégsem emelkedett számottevően a gazdasági növekedés, illetve a foglalkoztatottság aránya, sőt, a növekedés alacsonyabb volt, mint a többi visegrádi országban, a négyéves osztogatást követően pedig 1,2%-ra csökkent, alacsonyabb szintre a régi EU-tagállamok növekedési átlagánál, ami azt jelenti, hogy a magyar gazdaság már nem az uniós átlaghoz közeledett, hanem leszakadóban volt. A populista politika eredményének tudható be ugyanakkor az adósságállomány megnövekedése a GDP 52,1%-áról 73%-ra a 2001–2008-as időszakban (Eurostat 2009/b). Amikor 2008 őszén a gazdasági világválság „megérkezett” Közép-Európába, a magyar állam már a fizetéseképtelenség határán állt, s október végén már csak az IMF, az Európai Unió és a Világbank által folyósított húszmilliárd euró értékű rendkívüli hitel tudta megmenteni.

1. grafikon. A fiskális expanzió hatástalansága Közép- és Kelet-Európa kis, nyitott gazdaságaiban – a magyar példa (forrás: Eurostat 2009/b. Structural indicators, General economic background [real GDP growth rate, public balance])

Megjegyzés: A 2009. év adataihoz: a GDP csökkenése az Eurostat előrejelzése, a hiány a magyar kormány-
nak az IMF-fel kötött egyezménye alapján tervezve.

Szlovákiában az 1996–1999-es időszakban ugyancsak meghatározó fiskális expanzióra került sor, amely Magyarországhoz hasonlóan jelentős külső és belső egyensúlyta-

lansággal, nagyfokú eladósodással és gazdasági összeomlással fenyegetett, amely végül rákényszerítette a kormányzatot a stabilizációs csomag bevezetésére (1999 májusában). A magyar példától eltérően a költségvetési hiány jelentős része implicit jellegből adódóan a kimutatható hiányban és adósságállományban csak megkésve jelentkezett. A hiány elkendőzését szolgáló kevésbé feltűnő trükköket leszámítva (pl. költségvetésen kívüli állami alapok létrehozása) az implicit jellegű adósságállomány nagy része a következőképpen keletkezett: 1. Fizetéseképtelen állami vállalatok és magántársaságok állami garanciával vállalt hiteleinek államadóssággá való transzformációja, 2. Az állami vagy idővel államosított, esetleg felszámolt bankokban felhalmozott minősített hitelek, amelyek behajthatatlanná váltak, s így államadóssággá alakultak, 3. Közintézmények felgyülemlett és behajthatatlan tartozásai (adók, járulékok, vámok, illetékek), 4. Különbféle állami és közintézmények adósságai, amelyeket később az állam kénytelen volt átvállalni (mint pl. néhányszor az egészségügy esetében).

A rejtett (implicit) adósságok két fő forrása az állami garanciájú hitelekből épülő nagyberuházások (pl. autópályák, a bőszi vízi erőmű, a mohi atomerőmű), valamint az állami és kvázi állami intézmények, illetve állami vagy magánbankok révén érvényesített puha költségvetési korlát, de ide sorolhatjuk az adósságbehajtás erőtlén jogi hátterét és a csőd- és felszámolási eljárások erőtlenségét is. A 3. számú táblázat az implicit eladósodás rohamos növekedését mutatja, ami a puha költségvetési korlát és a jogállami intézményrendszer gyengeségének a következménye.

3. táblázat. A fiskális expanzió implicit formája: a lejárt határidejű követelések növekedése Szlovákiában, 1995–1999, a követelések értéke milliárd koronában (forrás: Trend 2000. *Pohl'adávky po lehote splatnosti v SR*. Trend 15/2000, 2000. április 12., 4A)

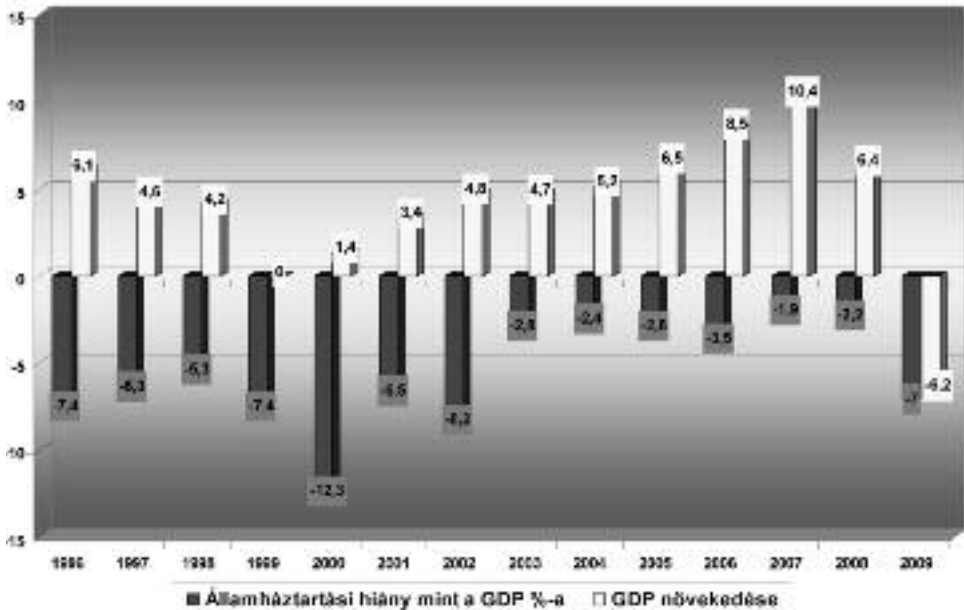
	1995	1996	1997	1998	1999*
Szociális Biztosító (tb-járulék)	5,8	8,6	20,6	34,7	43,0
Nemzeti Munkaügyi Hivatal	0,0	0,0	5,6	7,0	8,7
Egészségbiztosítók	1,3	2,8	6,8	13,0	15,0
Adóhivatalok	16,7	19,8	25,8	34,6	52,0
Vámhivatalok	3,4	2,9	3,7	4,1	4,5
Állami és kvázi-állami intézmények	27,2	34,1	62,5	93,4	96,0
Nem pénzügyi szervezetek (vállalatok)	109,4	112,6	117,7	139,4	145,2
Bankok minősített hitelei	125,5	112,0	120,1	145,1	170,7
Együtt	289,3	292,8	362,8	471,3	534,4
Éves növekedés (%)	15,7 %	1,2 %	23,9 %	29,9 %	13,9 %

Megjegyzés: az 1999. szeptember 30-ai állapot.

Az adósságállomány legszármottevőbb „öröksége” a bankok által felhalmozott minősített hitelek, amelyeket a bankszektor konszolidációja során többnyire átminősítettek köztartozássá. A konszolidáció mintegy 200 milliárd koronába került, ami mintegy ötszöröse a bankprivatizációból származó bevételeknek. (L. bővebben: Jakoby–Morvay–Pažitný 2000) Mivel ezek a kiadások valamivel később, 1999–2001-ben növelték a költségvetési hiányt és a köztartozásokat, az expanzív fiskális politika ezen mutatói csak megkésve jelentek meg, azonban még a korábbi politikai grémium kormányzásának (Vladimír Mečiar harmadik kormánya, a HZDS–SNS–ZRS koalíció, azaz a Demokratikus Szlovákiáért Mozgalom, a Szlovák Nemzeti Párt és a Szlovákia Munkásainak Szövetsége koalíciója, 1994–1998), s az ebben az időszakban felgyülemlett rejtett hiány következményei. Az expanzív populista politika másik fontos mutatója már a kezdetektől jelezte a

fenntarthatatlan növekedést: „A folyófizetésimérleg-hiány az 1996–98-as években elérte a GDP 10%-át, s mivel a közvetlen külföldi befektetések csak minimális szintet értek el, mindez a külföldi eladósodás jelentős megnövekedéséhez vezetett.” (Tóth 2000, 86. p.) A külföldi adósságállomány 1996–2000-ben a GDP 30,6%-áról 49,9%-ra, ugyanakkor az államadósság aránya az 1997–2000-es időszakban 33,8%-ról 50,3%-ra emelkedett.

2. grafikon. A fiskális expanzió hatástalansága Közép- és Kelet-Európa kis, nyitott gazdaságaiban – a szlovák példa (forrás: Eurostat 2009/b. Structural indicators, General economic background [real GDP growth rate, public balance] és Marcinčin, Anton 2005, 46. p. [az 1996. évi hiány és a GDP növekedése az 1996–98-as évben]).

Megjegyzés: A 2009-es év adatai: a GDP csökkenése: a Szlovák Köztársaság Pénzügyminisztériumának előrejelzése, a hiány mértéke: a szerző becslése alapján

A fiskális expanzió tehát Szlovákiában sem növelte, csupán ideig-óráig szinten tartotta a nemzeti össztermék növekedését és a foglalkoztatottságot, s mindezt igen nagy áron mind a makro-, mind a mikrogazdaság terén: a belső és külső egyensúly veszélyeztetésével, az országot fenyegető eladósodással és gazdasági összeomlással. Végül a megkerülhetetlen stabilizáló, megszorító csomag elfogadásával a GDP-növekedés drámai lassulása (1999-ben 0%-ra), majd a munkanélküliség növekedése következett az 1998-as 12,5%-ról 2001-ig 19,2%-ra. A fiskális politikát nem a válság egyetlen, hanem egyik legfontosabb okának tekinthetjük.⁸

8. A fiskális politikán kívül megemlíthető a privatizáció módja is (a vállalatok kliensrendszerű odaítélése „a hazai vállalkozói rétegnek” mélyen a reális ár alatt, valamint a „stratégiai” vállalatok privatizációjának ellenzése, az általánosan kedvezőtlen befektetői közeg (főként a magas adók és járulékok, valamint a gyenge jogérvényesítés). Mindez a külföldi befektetések lelassulásához vezetett.

A magyar és a szlovák példa alapján kijelenthetjük, hogy Közép- és Kelet-Európa kis, nyitott gazdaságaiban még egy nagyszabású fiskális expanzió sem képes számottevően emelni a GDP növekedését, legfőlegbb átmenetileg a korábbi szinten tartja, s ennek is nagy ára van: a gazdasági egyensúly felborulása és az eladósodás. Az ilyen politika már középtávon rendkívül destruktív, a gazdaságot az összeomlás szélére sodorja, jobban esetben még rábírhajtja a kormányzatot, hogy restriktív, gyógyító csomagot fogadjon el, azonban a szociális következmények (a GDP-növekedés visszaesése, a foglalkoztatottság és a reáljövedelmek csökkenése) így is fájdalmasak. Az 1999–2007-es időszak szlovák gazdaságpolitikája ugyanakkor rendkívül sikeres alternatívát nyújt a populista gyakorlattal szemben: a stabilizáció és a szerkezeti reformok bevezetése után (elsősorban Mikuláš Dzurinda második kormánya alatt 2002–2006 között: az adó- és nyugdíjreform, a közigazgatás, az egészségügy, a munkaerőpiac és a szociális rendszer reformja után) a gazdaság gyors és kiegyensúlyozott növekedési pályára lépett.

A populista politika a közép- és kelet-európai államokban egy további fontos területen is jelentős károkat okoz a gazdaságnak, ez pedig az állami szektor, elsősorban az állami vállalatok, ahol a veszteséges termelés, a kormányzó elitek kleptokrata és korrupt hálózatai, pártbeli és vállalkozói kapcsolatrendszerük, a szűnni nem akaró politikai nyomás a kiadások növelését és a nyereség csökkenését eredményezik, amit végül az adófizetők tömegei kénytelenek finanszírozni, azaz jelen esetben is az értékes javak helytelen elosztására kerül sor. Az állami szektor kudarcainak okait és tüneteit részletesen elemzi két amerikai közgazdász, Andrei Shleifer és Robert W. Vishny tanulmánya: *The grabbing hand* (Rabló kezek). A két szakember állítása szerint „az állami vállalatok rendkívül gazdaságtalanul működnek, s mindez az őket irányító politikusok nyomásgyakorlásának köszönhető”, röviden: „az állami vállalatok politikai célokat követnek” (Shleifer–Vishny 2000, 200–202. p.). A gazdaságtalanság egyébként mindenhol jelen levő rendszerhibának tekinthető, csupán a mértéke különbözhet. Miért is ilyen közkedveltek az állami vállalatok (gazdaságtalanságuk ellenére)? A válasz roppant egyszerű: a politikai haszonszerzés széles skáláját kínálják a politikai vezetőknek. Az állami beavatkozások és az ellenőrzés lehetősége a politikusok számára az eszközök gazdag tárházát biztosítja a közvélemény befolyásolásához, választóik bizalmának elnyeréséhez és megtartásához, továbbá párthíveik és vállalkozói holdudvaruk jutalmazásához. Mindezek az előnyök a politikusok számára egyszerűen hátrányt is jelentenek, ugyanannak az éremnek két különböző oldaláról van szó:

Tülméretezett foglalkoztatottság. „Az állami vállalatok többsége engedelmeskedik a politikai nyomásnak (a politikusok a választók szavazataira pályáznak), és túl sok embert alkalmaznak.” (Shleifer–Vishny 2000, 200. p.) A következmény: a termelés költségei lényegesen magasabbak, mint a hasonló magánvállalatoknál. Jellemző példaként a vasúttársaságokat hozhatjuk fel, amelyek a legnagyobb foglalkoztatóknak és ugyanakkor a legnagyobb „vesztésgtermelőeknek” számítanak Közép- és Kelet-Európa országaiban.

Munkahelyi mecénatúra. A munkahelyek jelentős hányadát az állami, illetve a közszférában a pozícióba került politikai vezetők párthíveik és a „pártközi” vállalkozók „jutalmazására” használják. A jelöltek, kinevezésüket követően, nem a közérdek szolgálatát, hanem többnyire a szűk párt- és kormányzati érdekeket vagy saját, személyes érdekeiket tartják szem előtt. Az eredmény: az állami vállalatokat többnyire fejőstehénnek nézik, s a kinevezett vezetők jól megtömik a zsebüket és/vagy a pártkasszáit, ennek iskolapéldája a Szlovák Köztársaság Erdőgazdasága (Lesy SR). A Smer–SNS–HZDS koalíció 2006 után a vállalati menedzsmentbe és a felügyelőbizottságba, valamint a cég

regionális üzemei élére a párthovatartozás alapján osztotta ki a pozíciókat, s ezek a pártkatonák óriási veszteségeket termeltek a korábban nyereséges vállalatnál, míg végül kénytelenek voltak hatvanhét millió euró kormányzati „hitelt” igényelni, a „gazdasági válságból kifolyólag”.⁹

A régiók támogatása. Az állami vállalatok gyakran helyezik át termelői kapacitásukat azokba a régiókba, ahol a kormánypártoknak viszonylag magas a támogatottságuk. A beruházások így válnak alkalmassá a választók megjutalmazására és kampánytevékenységre, függetlenül attól, hogy gazdasági szempontból mennyire attraktív az adott régió.¹⁰ Remek példa erre több állami vállalat központjának Pozsonyból Besztercebányára (azaz a fővárosból, amely az ellenzéki pártok fő fészke, a kormánykoalíció egyik fő bázisa) való áthelyezése Vladimír Mečiar harmadik kormánya idején (1994–1998).

Beavatkozás az árképzésbe. Az állami nagyvállalatok monopóliumának megtartása lehetőséget nyújt a politikusok számára, hogy politikai céljaiknak megfelelően módosítsák az árakat. Tipikus példája ennek a vasút „szociálisan elfogadható” fogyasztói áraival. A Magyar Államvasutak (MÁV) a 2007–2009-es reformokig 46 különféle kedvezményt biztosított utasainak, beleértve a hatvanöt év felettiek és a vállalat dolgozói és családtagjai „ ingyenes” utaztatását, a 67,5%-os diákkedvezményt, s az 50%-os közalkalmazotti kedvezményt. Becslések szerint az utasok mintegy 85%-a gyakorlatilag ingyen vagy kedvezménnyel utazott, miközben a teljes árú jegyek is mindössze a kiadások egyharmadát fedezték. Az árképzésbe való beavatkozás az energetikai vállalatoknál is megmutatkozott, azonban a privatizáció, továbbá a közös európai (uniós) jog átvétele korlátokat szabott a politikusok lehetőségeinek.

A fiskális expanzió és a gazdaságtalan állami tulajdonon kívül a destruktív populista politika visszatérő (bár kevésbé jelentős) eleme az árképzés befolyásolása (elsősorban az energiaárakra és a lakásbérleti díjakra gondolunk), s az ezzel összefüggő nyomásgyakorlás a független árszabályozó intézményekre, illetve ezek átpolitizálása, hogy „szociálisan elfogadható” árakat szabjanak. (A harmadik Mečiar-kormány idején Szlovákiában az energetikai monopóliumok még állami kézben voltak, tehát az akkori beavatkozások még az állami vállalatok főntebb vázolt árképzési gyakorlatát tükrözték.)

9. Az állami vállalat szétlopkodása az alkalmazottak meglehetősen szokatlan reakcióját váltotta ki: nyílt levélben fordultak a kormányfőhöz és a mezőgazdasági miniszterhez, aláírásgyűjtést kezdeményeztek, sőt büntetőjogi feljelentést állami vagyon hűtlen kezelése címén. Az alkalmazottak 27 olyan konkrét esetet hoztak fel példaként, amikor is előnytelenül (és törvénytelenül) adtak el faanyagot régóta nem fizető ügyfélnek, előnytelenül elcserélt értékes területek, főleg iskoláztatások milliókért, vadászterületek előnytelen bérbeadása, előnytelen médiaszerződések stb. A vállalatra nehezedő politikai nyomást az egyik vezetőségi tag, a fejlesztési osztály igazgatója, Peter Chrust is elismerte: „Szlovákia minden vállalata egy bizonyos koalíciós párthoz tartozik. Pontos adattal nem tudnék szolgálni, de azt hiszem, hét vállalat az SNS-é, nyolc a HZDS-é, a maradék a Smeré.” Tódová, Monika: Riaditeľ lesov končí, minister zostáva (Az Erdőgazdaság igazgatója befejezte, a miniszter marad). *Sme*, 2009. július 1.

10. „Az állami vállalatokat gyakran arra kötelezik, hogy termelésüket a politikailag megfelelő régióba helyezték át, nem pedig arra, hogy olyanokba, ahol gazdaságosabb a termelés. Így történt, hogy olasz állami vállalatok szerelőcsarnokai délen épültek fel, mely az akkoriban kormányzó kereszténydemokraták fellegrárának számított. A Renault, az Airbus Industries és az Aéroports de Paris is ott vetette meg lábát, ahol az a politikusoknak megfelelt, nem pedig ott, ahol a legkisebb ráfordítással üzemelhettek volna.” Schleifer–Vishny 2000, 202. p.)

A populizmus forrásai a keresleti oldalon: a választói racionalitás és irracionális

A gazdasági populisták és pártjaik profilja Közép- és Kelet-Európa országaiban a következőképpen foglalható össze:

- Nagyszabású programokat ígérnek és valósítanak meg, amelyek jelentősen megnövelik a közsféra kiadásait, azaz fiskális expanziót alkalmaznak. A kiadások azonnal vagy késleltetve jelennek meg, explicit vagy implicit módon vannak a költségvetési kiadásokba foglalva, s elsősorban nagyberuházások, infrastruktúra-fejlesztések és/vagy a szociális szféra fejlesztésére irányulnak; ugyanakkor minden esetben külső és belső makrogazdasági (sőt, gyakran mikrogazdasági) egyensúlyvesztéshez vezetnek, magas ikerdeficittel és jelentős eladósodással kísérve, azaz kiegyensúlyozatlan és fenntarthatatlan növekedést váltanak ki. Ez azonban a populista politikusokat különösebben nem érdekli, ők csupán rövid távú politikai céljaikat tartják szem előtt (népszerűség), s e célokért képesek feláldozni országuk hosszú távú gazdasági fejlődését.

- Olyan dolgokra tesznek ígéreteket, amelyekről ők maguk is kezdettől fogva tudják, hogy megvalósíthatatlanok, mert hiányoznak a szükséges pénzeszközök. Pl. a magyar szocialisták (MSZP) tisztában voltak azzal, hogy nyugdíjalap bevételei az akkor kifizetett nyugdíjak fedezésére sem bizonyultak elegendőnek (már 2002-ben is az állami költségvetésből kellett pótolni a hiányt), ennek ellenére megígérték a 13. nyugdíjat. Ezt még az ellenzéki Fidesz is megszavazta a parlamentben, sőt, a 2006-os kampányban ígéretet tettek a 14. havi nyugdíjra is. A Robert Fico vezette kabinet Szlovákiában bizonyára ugyancsak pontosan tudta, hogy a Szociális Biztosító nyugdíjalapja deficitese (különösen ha ők maguk nem akarták felemelni a nyugdíjkorhatárt, és leállították a privatizációt, amely előteremtette volna a nyugdíjreform következményeként az „első pillér”-ből hiányzó pénzforrásokat). Ennek ellenére inkább bevezették a „karácsonyi juttatást” a nyugdíjasok számára. Vladimír Mečiar harmadik kormánya (1994–1998) az eredetileg tervezett 2015 helyett a D1 autópálya befejezését 2005-re ígérte, s a választások előtt kínos körülmények között, külföldi hírességek kíséretében avatta fel a félig elkészült szakaszokat. Robert Fico kormánya is visszatért a kérdéshez, és ő is hajmeresztő tempót diktált a befejezéshez, ezúttal 2010-et jelölve meg céldátumnak, ami ugyancsak teljesíthetetlen elképzelés.

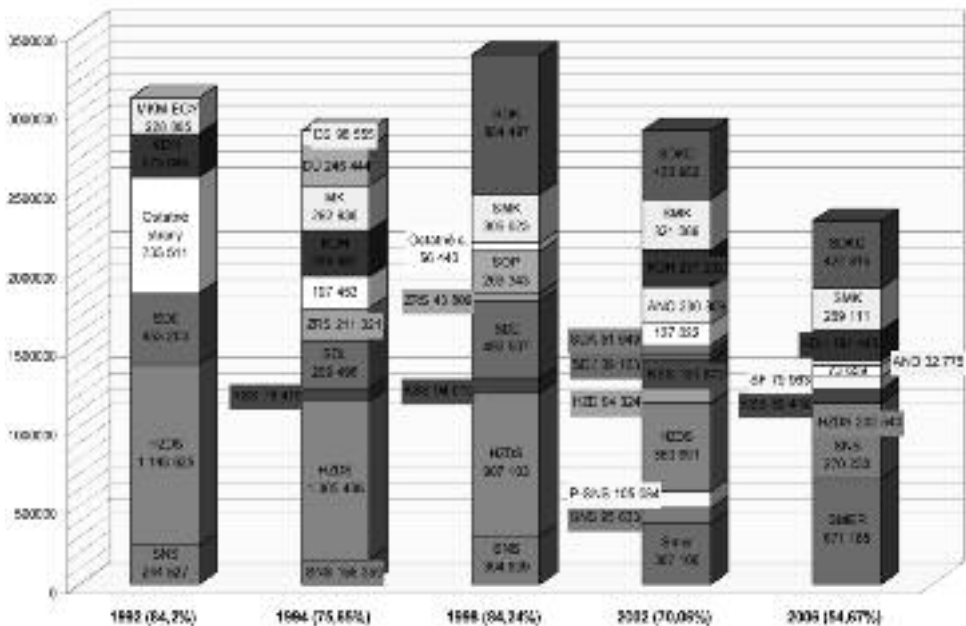
- A populista politikusok ellenzik a privatizációt, különösen annak transzparens formáját, vagyis a nemzetközi tendereket, ahol nyilvánvaló, hogy ki nyújtja a legjobb feltételeket, főleg a legmagasabb árat, elsősorban a nagy állami monopóliumok – az energiaipar és a közlekedés – megvételénél. Az ellenzők érvei mögött a korábban már ismertetett okok bújnak meg, azaz hogy elveszítenék mindama előnyöket, amelyeket az állami tulajdon nyújthat, mint ahogyan az állami vállalatok átjátszásának lehetőségét is párthíveik és a kiválasztott vállalkozói körök számára. Komoly szerepet játszat ebben a populista pártok és választóik gazdasági nacionalizmusa, ami ahhoz vezet, hogy a jelentősebb vállalatokat „nemzeti tulajdonban” tartják, s megakadályozzák, hogy külföldi befektetők kezére kerüljenek. Ez alól részben kivétel a Magyar Szocialista Párt, amely kormányzása idején számos vállalatot magánosított (amit persze az ellenzéki Fidesz élesen bírált). A magyar kormányra azonban már egyre nagyobb nyomást gyakorolt a köztartozások növekvő súlya, s a privatizációs bevételek gyakran már csak arra szolgáltak, hogy betömjék velük a költségvetés hézagait.

– Gyakori jelenség az árképzésbe való beavatkozás, elsősorban az állami vállalatok esetében, vagy akár a magáncégek, akár az árszabályozó intézményekre gyakorolt nyomás révén is, azzal a céllal, hogy jó pontokat szerezzenek a választóknál.

– A populisták ellenzik a gazdasági reformokat, amelyek megkerülhetetlenek a fenntartható gazdasági fejlődés érdekében, ugyanakkor népszerűtlenek, elsősorban az egészségügyben és a (felső)oktatásban bevezetett illetékek, továbbá az áremelések miatt (leginkább a szabályozott árak és a számlabefizetések esetében az állami energetikai, illetve a közlekedési vállalatoknál), de ellenzik a nyugdíjreformot (mert szűkíti a források körét, amelyekről dönthetnek), és a privatizációt is.

A populista, reformellenes baloldali blokk pártjai 1992 óta sorozatban nyerték a parlamenti választásokat Szlovákiában, minden alkalommal sikerült megszerezniük a leadott szavazatok több mint 50%-át, amint azt a következő grafikon szemlélteti.

3. grafikon. A parlamenti választások eredményei Szlovákiában 1992–2006 között: a reformellenes és populista pártok folyamatos túlsúlya (forrás: Štatistický úrad Slovenskej republiky 2009. Volebná statistika. Parlamentné voľby. (A Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala 2009. Választási statisztika. Parlamenti választások)

Megjegyzés: Az oszlopokban a politikai pártok nevének rövidítései szerepelnek, alattuk az adott pártra leadott érvényes szavazatok számát jelentik, a választás éve után a zárójelben szereplő százalékarány a választási részvételi arányt mutatja (az összes választásra jogosulthoz képest).

Baloldali-populista, reformellenes erők: HZDS – Hnutie za demokratické Slovensko (*Demokratikus Szlovákiáért Mozgalom*, 1994-ben Szlovákia Agrárpártjával együtt), HZD – Hnutie za demokraciu (*Mozgalom a Demokráciáért*), SDL – Strana demokratickej ľavice (*Demokratikus Baloldali Pártja*, 1994-ben mint a Spoločná voľba – Közös Választás nevű koalíció legnagyobb ereje), SDA – Sociálnodemokratická alternatíva (*Szociáldemokrata Alternatíva*), ZRS – Združenie robotníkov Slovenska (*Szlovákia Munkásainak Szövetsége*), KSS – Komunistická strana Slovenska (*Szlovákia Kommunista Pártja*), SNS – Slovenská národná strana (*Szlovák Nemzeti Párt*), P-SNS – Pravá slovenská národná strana (*Valódi Szlovák Nemzeti Párt*).

Jobboldali reformpártok: DS – Demokratická strana (*Demokrata Párt*), DÚ – Demokratická únia (*Demokrata Unió*), SDK – Slovenská demokratická koalícia (*Szlovák Demokratikus Koalíció*), SDKÚ – Slovenská demokratická a kresťanská únia (*Szlovák Kereszténydemokrata Unió*), SMK – Strana maďarskej koalície (*Magyar Koalíció Pártja*), MK – Maďarská koalícia (*Magyar Koalíció*), MKM-EGY (*Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom–Együttélés*), KDH – Kresťansko-demokratické hnutie (*Kereszténydemokrata Mozgalom*), ANO – Aliancia nového občana (*az Új Polgár Szövetsége*).

Nehezen besorolható szubjektumok: SOP – Strana občianskeho porozumenia (*Polgári Egyetértés Pártja*), SF – Slobodné fórum (*Szabad Fórum*).

Mikulás Dzurinda két reformkormányra (1998–2002, illetve 2002–2006) csakis annak köszönhetően alakulhatott meg, hogy 1998-ban az egész demokratikus spektrum (beleértve a baloldalt is) szövetségre lépett, létrehozva a „koalíciók koalícióját” a kemény populisták ellenében, 2002-ben pedig a reformellenes-populista-baloldali blokk túlságosan sok szavazatot veszített, mivel a kis pártok nem lépték át az ötszázalékos parlamenti küszöböt, a politikai tagoltság következtében az ezekre leadott szavazatok szétforgácsolódtak, s nem alakulhattak parlamenti mandátumokká.

Magyarországon 2002-től a politikai színteret uraló két nagypárt, az MSZP és a Fidesz versenyhelyzetbe kényszerült a populista ígérgetések terén. A 2002-es parlamenti választásokon együtt az összes leadott szavazatok közel 80, 2006-ban pedig már 85%-át érték el (Országos Választási Bizottság 2009). A 2006-os kampányban a szocialisták kormányzásuk szociális vívmányaival büszkélkedtek (ezek a „vívmányok” döntötték romba az ország pénzügyeit), a Fidesz pedig még ennél is többet ígért (14. nyugdíj), miközben az egyetlen párt, amely nem szavazta meg a 13. havi fizetéseket és nyugdíjakat, s figyelmeztetett, hogy mindezek semmilyen reális alappal nem rendelkeznek, a kicsiny, jobboldali MDF a túlélésért küzdött, s a parlamenti bejutási küszöböt csak egy hajszállal lépte túl (a szavazatok 5,04%-át sikerült megszereznie). A legközelebbi parlamenti választásokon (2010 tavaszán, hacsak nem lesznek előrehozott választások) az előrejelzések szerint a liberális szabaddemokraták (SZDSZ) nem jutnak be a parlamentbe, a szocialisták látványosan visszaesnek, a Fidesznek jó esélye van a szavazatok több mint felének megszerzésére, reális esélye van a parlamentbe jutásra a radikális Jobbiknak, várhatóan 10%-kal, az MDF pedig tovább harcol a túlélésért. A csalódott szocialista választók tehát nem a liberális vagy konzervatív (jobboldali programmal rendelkező) kispártok táborát erősítik, hanem a bizonytalanokhoz, a Fidesz-szimpatizánsokhoz, sőt a Jobbik híveihez csatlakoztak. Vagyis: az egyik populista párt tábora más populista pártokhoz csatlakozott. Hasonló párhuzamokat Szlovákiában is találunk: a HZDS tábora fokozatosan csökken, a pártot az a veszély fenyegeti, hogy 2010-ben már a parlamentbe sem jut be, hívei azonban más populista csoportosulásoknál lelnek otthont, nekik köszönhetően pl. megerősödött a Smer támogatottsága.

A magyar és a szlovák tapasztalatok tehát azt igazolják, hogy a populista politika összeomlása (a GDP, a foglalkoztatottság, a bérek, jövedelmek esése) nem a populizmus elvetéséhez vezet, legfőlegbb néhány politikai párt és vezetőik szenvednek hátrányt miatta, választóik azonban megtalálják a helyüket más, hasonló programokat hirdető pártok táborában. A populista politika tehát töretlen népszerűségnek örvend, s ha másért nem is, a belőle származó rövid távú politikai haszon miatt a politikusoknak kifejezetten megéri alkalmazni, ugyanis a választói oldalról meglehetősen nagy a kereslet iránta. A közösségi döntések elmélete szerint „a politikai pártok a politikai piac vállalatai, a politikusok pedig a vállalkozóik... A politikai piacon a politikai pártok felhasználják a forrásokat, és a hatalom megszerzésének szándékával pártprogramokat alkot-

nak.” (Johnson 1999, 236. p.) Ha folyamatosan nagy a kereslet a populista politika iránt, előbb-utóbb megjelenik egy párt populista programmal, tehát hasonlóan mint a gazdaságban, a politikai kereslet is megteremti a maga kínálatát. A populizmus megértésének kulcsa tehát a választói keresletben, a meghirdetett szlogenek népszerűségében, a programokban és a felkínált megoldásokban, illetve pszeudomegoldásokban rejlik. A fő kérdés tehát az, miért ilyen népszerű a gazdasági populizmus a választók körében, miért választanak meg folyamatosan populista pártokat.

Magyarázatképpen két *alternatív feltételezést* javasolnék (a kettő természetesen nem zárja ki egymást):

- A *racionálisan választók* a racionális önzés (egoizmus) értelmében minél több előnyt, juttatást szeretnének a maguk számára az államtól. Mivel Magyarországon és Szlovákiában egyaránt azok vannak túlsúlyban a választók körében, akiket az állam finanszíroz (azaz a jövedelmük az állami költségvetésből származik), ezért önző módon olyan pártokat választanak, amelyek magasabb közkiadásokat ígérnek, ez pedig fiskális expanzióhoz vezet.

- Az *irracionálisan választók* elsősorban nézeteik, értékrendjük, meggyőződésük és gondolkodásmódjuk alapján döntenek. Ezek, sajnos, a közgazdaságtan meghatározó irányzataival összevetve irracionális megközelítések; röviden: gazdasági mítoszokban hisznek, s mindaz, amit gondolnak, a szöges ellentéte a közgazdaságtan eddigi eredményeinek, s ezen tévedések, mítoszok és hamis meggyőzések mentén hozzák meg döntésüket a választásokon, és szavaznak olyan populista politikusokra, akik ugyanazokat a tévedéseket és mítoszokat szajkózzák, amelyeket a választóik hallani szeretnének.

Először kifejteném az első feltételezést, a költségvetéstől függő többség racionális egoizmusáról. Assar Lindbeck a svéd gazdaság példáján hívta fel a figyelmet annak a veszélyére, hogy a versenyszférában dolgozók és közpénzekből eltartottak aránya megváltozik, az utóbbiak javára. Az első, „piac által finanszírozott” csoportba besorolta az összes magánszektorban dolgozó személyt, a másodikba az általuk finanszírozott társadalmi csoportokat: nyugdíjasokat, munkanélkülieket, közalkalmazottakat, s mindazokat, akik átmenetileg a munka világán kívül találhatók és különböző szociális támogatásokból élnek (születési szabadságon, táppénzen levők, s azok a munkanélküliek, akik valamilyen munkaerő-piaci programban vesznek részt). Míg 1960-ban Svédországban egy magánszektorban dolgozóra 0,4 költségvetésből élő személy jutott, 1995-ben már 1,8 (Lindbeck 1998, 9. p.). Mindez természetesen magas adóterhekkel és elvonásokkal jár, Lindbeck részben ezzel magyarázza, hogy ezért olyan magas világviszonylatban a svédországi újraelosztás mértéke. Kornai János rámutatott, hogy a költségvetésből, illetve a piacból élők aránya Magyarországon 1993-ban kedvezőtlenebb volt (1,65:1), mint az 1989-es svéd arány (Kornai 1998, 84. p.), ami igazolta egyik korábbi megállapítását: „Magyarország koraszülött szociális állam”, amely a szociális kiadásait erején felül finanszírozza, s újraelosztásának, illetve szociális kiadásainak mértéke hasonló, mint azoké az országoké, amelyek gazdasági fejlettsége sokszorosan felülmúlja Magyarországét. A piacból és a közsférából élők arányának alakulása részben megmagyarázhatja a populista politika iránti keresletet. Konkrétan a közsféra kiadásainak növelésére felmerülő igényt azon társadalmi csoportok körében, amelyek „a költségvetésből élnek”. A magyar szocialista–szabaddemokrata kormánykoalíció lépé-

sei mintha modellezték volna ezt a feltételezést: 13. havi nyugdíj és 13. havi fizetés bevezetése a közalkalmazottak számára, 50%-os béremelés a közalkalmazottaknak s ugyanúgy a támogatás növelése a szülési szabadságon levőknek – a populista osztogatás gyakorlatilag lefedte a népesség valamennyi államilag finanszírozott társadalmi csoportját.

Az alábbi táblázat a költségvetésből és a piacból élők arányát mutatja be Közép-Európa három országában. A számítások a szociális rendszerek, illetve a statisztikai módszerek, továbbá az időkeretek különbözőségeiből kifolyólag nem mindig vethetők össze pontosan egymással, mégis, hozzávetőlegesen mutatják a két nagy társadalmi csoport közötti arányokat.

4. táblázat. A piacból és a költségvetésből élők száma és aránya Csehországban, Szlovákiában és Magyarországon; 2008, ezer személy (források: Cseh Köztársaság: Český statistický úřad [CSÚ – Cseh Statisztikai Hivatal – 0, 1, 5, 8.1], Česká správa sociálního zabezpečení [CSSZ – Cseh Szociális Biztosító Intézet – 2], Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky [MPSV – A Cseh Köztársaság Munka- és Szociálisügyi Minisztériuma – 3, 4]. Szlovákia: Štatistický úrad Slovenskej republiky [ŠÚSR – A Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala – 0, 1, 3, 8.1], Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny [ÚPSVAR – Munka-, Szociális- és Családügyi Központ – 4, 6], Sociálna poisťovňa [SP – Szociális Biztosító – 2, 5]. Magyarország: Központi Statisztikai Hivatal [KSH – 0, 1, 3, 5, 6, 8.1], Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság [ONYF – 2], Állami Foglalkoztatási Szolgálat [ÁFSZ – 4])

	Csehország	Szlovákia	Magyarország
0. Teljes népesség	10 430	5 412	10 045
1. Államigazgatás és szolgáltatások (közfizetés)	727	485	722
2. Nyugdíjasok	* 2 754	* 1 266	3 027
3. Munkanélküliek **	325	230	477
4. Munkaerő-piaci programban foglalkoztatottak	14	* 11	14
5. Táppénzesek ***	237	97	90
6. Szülési szabadságon ***	358	134	259
7. Az 1-6 pontok összesen	4 415	2 223	4 589
8.1. Teljes foglalkoztatottság ****	5 002	2 434	3 849
8.2. A magánszektorban foglalkoztatottak	4 275	1 949	3 127
9. A 7 és a 8.2 pontok közötti arány	1,03	1,14	1,47

Megjegyzés: Az adatokat kerekítettük, a 2008. évi átlagokat mutatják be (a 9. pontot leszámítva), ha nincs más adat feltüntetve * A 2008. december 31. állapot ** A munkaügyi hivatalokban nyilvántartott munkanélküliek száma *** A magyarországi adatok a 2007. évre vonatkoznak **** Az adatok a nemzeti statisztikai hivatalok által 2008 utolsó negyedévében végzett munkaerő-felmérésből (LFS – Labour Force Survey) származnak.

A táblázatban megfigyelhető, hogy a magyarországi arány a legrosszabb, a csehországi a legkedvezőbb, Szlovákia a kettő között található. Mindez összefügg a populista pártok legnagyobb mértékű (80%-ot meghaladó) támogatottságával Magyarországon, a valamivel alacsonyabb szlovákiai (körülbelül 55–60%), s a legalacsonyabb csehországi mutatókkal. A piacból, illetve a költségvetésből élők aránya azonban még nem indokolja a populista pártok ilyen nagy mértékű sikereit. Erre is létezik néhány magyarázat:

1. A táblázat nem tartalmazza az összes állami finanszírozású társadalmi csoportot. Hiányoznak például az – ugyancsak a költségvetésből térített – átképzéseken részt

vevő dolgozók, továbbá azok a személyek, akik ugyan a magánszférában dolgoznak, de a munkahelyük (részlegesen) állami támogatásból van fenntartva, és hiányoznak a felsőoktatásban tanuló fiatalok százezrei, az ő képzésük is (részben vagy teljesen) az állami költségvetést terheli. 2. Az a tény, hogy valaki a magánszférában dolgozik, még nem zárja ki, hogy esetleg – különféle racionális és önző szempontok alapján – a populista politikát fogja támogatni. Pl. a nyugdíjkorhatárhoz közelítő személyeknek a nyugdíjak emelése áll majd érdekükben, a családalapítás előtt álló fiataloknak a családtámogatások növelése vagy a szülési szabadság meghosszabbítása lesz fontos stb. Ezenkívül a politikusok a magánszektorban alkalmazottaknak is a lehetőségek széles skáláját képesek felajánlani: magasabb minimálbér, hosszabb fizetett szabadság, több étkezési utalvány, rövidebb munkaidő, több túlórapénz, több munkahelyi védelem (felmondási idő, végkielégítés) stb., s mindezt a törvényhozás keretein belül tudják érvényre juttatni. 3. Tovább bonyolíthatja a kérdést a két társadalmi csoport részvételi aránya a parlamenti választásokon, s hozhat győzelmet avagy bukást a populista, illetve a reformer pártoknak. Igaz, Közép- és Kelet-Európában nincs számottevő különbség a két társadalmi csoport választási aktivitásában. 4. A választók egyébként nem racionális szempontok alapján is dönthetnek, nem csupán a saját anyagi érdekük lehet meghatározó, ha az értékek és az ideológiák, a személyes szimpátiák avagy a hagyományok túlsúlyba kerülnek a döntéshozatalkor. A nyugdíjas szavazhat a 13. havi nyugdíj ellen, mert tudatosítja egy ilyen lépés tarthatatlanságát és káros voltát, s ugyanakkor a dolgozó, aki mindezt finanszírozza, tudatlanságból vagy irracionális meggyőződésből támogathatja. S ezzel meg is érkezünk a feltételezés másik modelljéhez, az irracionális választóhoz.

A feltevés további kritikáját a svéd modell adhatja, hiszen Lindbeck a piacból és közpénzeiből élők még előnytelenebb arányára hívta fel a figyelmet, ennek ellenére a skandináv országban a gazdasági populizmus mégsem végzett akkora pusztítást, mint egynémely közép- vagy kelet-európai államban. Hogyan lehetséges mindez? Lássuk a lehetséges magyarázatokat:

- Svédországban nemcsak a nagy állami kiadások elköltésére voltak képesek, hanem az előteremtésükre is, a hagyományosan jó adózási fegyelemnek köszönhetően. A közép-európai országokban a magas adók és (elvonások) befizetésére jóval kisebb a szándék, mint a svédekéknél. Míg a közzféra kiadásainak aránya a GDP-hez képest a fiskális expanzió idején mind Szlovákiában, mind Magyarországon elérte a svéd színvonalat (közel 50% vagy ennél is több), a bevételek arány mintegy 7, sőt 10 százalékponttal maradt alacsonyabb a vártnál, óriási hiány keletkezett, gyorsan emelkedett az eladósodás mértéke.

- A skandináv országok a korrupció tekintetében rendszerint a kimutatások első néhány helyét foglalják el, azaz világszinten náluk a legalacsonyabb a korrupció. Így a nemzeti jövedelem mintegy felét különösebb kockázat nélkül szétoszthatják a költségvetés kereteiben, s nem kell tartaniuk lopástól, csalástól és korrupciós magatartástól. Régióinkban természetesen egészen más a helyzet, ezek az országok a korrupciót fel-tároló kimutatásokban rendszerint néhányszor tíz hellyel rosszabb eredményt érnek el.

- Svédországban a társadalmi etika mélyen gyökerező hagyományainak szellemében nagyon kevesen élnek vissza a szociális juttatásokkal. Ezzel szemben a közép-európai országokban a népesség jelentős hányada még a kommunista rezsim idején szocializálódott, s akkor az állam meglopását a nyilvánosság nemhogy elítélte, hanem kifejezetten ügyes, életrevaló magatartásnak, szükséges rossznak tekintette, ami a

bonyolult körülmények között a túlélés egyik feltételének számított (hadd említsem a közkeletű szlogent: „ha nem lopsz, a családodat lopod meg”).

A populista pártok támogatottságát magyarázó alternatív (vagy inkább kiegészítő) feltételezés az irracionális választók modellje. Bryan Caplan *The myth of the rational voter* (A racionális választó mítosza) 2007-ben kiadott könyvében állítja, hogy a demokráciák rossz politikai gyakorlata a választói többség irracionális magatartásának a következménye, vagyis: a demokrácia azért hoz rossz döntéseket, mert pontosan azt teszi, amit a választók többsége elvár tőle (Caplan 2007, 1–3. p.). Caplan szerint az amerikai nyilvánosság számos területen, különösen ha a közgazdaságtudomány eredményeivel összevetjük, egyoldalú és téves nézetekkel rendelkezik; a probléma abban rejlik, hogy gyakorta ezen téveszmék és közkedvelt mítoszok alapján hozza meg döntéseit a választásokon.¹¹ Közép-Európában is találunk számos téves elképzelést, értéket és mítoszt, amelyek nagyban befolyásolják a választók döntését:

Paternalizmus, egalitarizmus és etatizmus. E három fogalom értelmében az állami beavatkozás a gazdaságba, illetve az állampolgárokról való állami gondoskodás feltétlenül szükséges, helyes és sikeres. Az államnak kell terveznie, irányítania, szabályoznia és ellenőriznie a gazdaságot, birtokolnia, támogatnia, megadóztatnia és megbírságotnia a vállalatokat, gondoskodnia a lakosság jólétéről „a bölcsőtől a koporsóig”, továbbá a minél nagyobb egyenlőségről is, nem csupán a startvonalnál, a lehetőségeket illetően, hanem a célba érve, a jövedelmek és a vagyon vonatkozásaiban is. A nemzeti jövedelmet az államnak kellene elosztania, lehetőleg minél jobban megtartva az egyenlőség szabályait, nem lenne szabad túl nagy bevételi különbségeket engedni az egyes emberek között. Az állampolgárok jogi garanciákat kapnának az ingyenes és jó színvonalú oktatásra, egészségügyre és szociális gondoskodásra, az államnak biztosítania kellene a munkahelyet, garantálnia a dolgozók jogait, szociális támogatást nyújtania, és ezt akkor is, ha az illető állampolgár egy árva centet sem fizetett be a közös költségvetésbe.

Bizalmatlanság a piaci viszonyokkal szemben. A piacgazdaság egyenlőtlenséghez, munkanélküliséghez, válsághoz vezet, nem ez a legelőnyösebb gazdasági modell, feltétlenül korlátozni, szabályozni és ellenőrizni kell, hogy ellensúlyozzuk a hiányosságait. A piac a priori antiszociális és erkölcsileg rossz, mert a nyereséghajszoláson és a könyörtelen versenyen alapul.

Az állami tulajdon preferenciája. Az állam jobb tulajdonos, mint a magánvállalkozó, mert figyelemmel kíséri a társadalom, a „nép” érdekeit, nem csupán a tulajdonosokéit. Ezért nem kellene privatizálni az állami vállalatokat és intézményeket. Különösen érvényes ez az egészségügyre és az oktatásra.

11. Caplan négy olyan területet említ, melynek kapcsán az amerikai közvélemény többségének tévesek a nézetei, mítoszokon alapulnak s ellentmondanak a gazdaságtudomány megállapításainak: 1. piacellenes elfogultság (a piacgazdaság előnyeit vitató hajlam), 2. az idegnekkel való együttműködéssel szembeni elfogultság (a külfölddel való együttműködés előnyeinek a megkérdőjelezése), 3. a munkahely-megtartással szembeni elfogultság (a munkaerő-csökkentéssel járó termelésracionalizáció előnyeinek figyelmen kívül hagyása), 4. pesszimizmus (a gazdasági gondok felnagyításának és a működő piacgazdaság eredményei lekicsinylésének hajlama) (Caplan 2007, 30–49.)

Gazdasági nacionalizmus és protekcionizmus. Az államban található vagy on túlnyomó részének hazai tulajdonosok kezében kell maradnia. A nemzetközi kereskedelem nulla összegű játszma, amit az egyik fél nyer, azt a másik elveszíti. A külföldi termékek a mi termelőinket veszélyeztetik, ezért korlátozni kell megjelenésüket a piacainkon, a hazai termékeket pedig szükséges lenne támogatni és előnyben részesíteni. A külföldi cégek kizsákmányolhatják a dolgozóinkat, ezért nem kellene az országba engednünk a külföldi befektetőket, kiárusítanunk idegeneknek a gazdaságunkat, röviden: „a külföldit nem akarjuk, ami a miénk, azt nem adjuk”.

Az ilyen irracionális mítoszok, nézetek és értékrendek ereje a kommunista rezsimben lezajlott szocializációval, az akkor kialakult világképpel és nem utolsósorban azzal a ténnyel függ össze, hogy a népesség jelentős részének esélye sem volt a modern gazdaságról tanulni, s ezért nem is érti a működését.

A szlovák Társadalomkutató Intézet (Inštitút pre verejnú otázky – IVO) számos felmérése mutatott rá a paternalizmus és az egalitarizmus folyamatosan magas jelenlétére a szlovák társadalomban. A paternalista értékekkel 1997 októberében a megkérdezettek 65,4%-a, 1999 januárjában 66,1%-uk, 2000 márciusában 63,9%-uk értett egyet; ami az egalitarizmus elveit illeti, ugyanezekben a felmérésekben a következő értékek jelentek meg: 51,7%, 58,9%, 55,8% (Krivý 2001, 300. p.). Arra a kérdésre, hogy „milyen mértékben lenne szükséges megváltoztatni az 1989 előtti gazdaságot”, a többség azt felelte, hogy semennyire vagy kis mértékben, s elsősorban az idősebbek adtak negatív választ, és csak a kisebbség részesítette előnyben a szabadpiaci berendezkedést.

5. táblázat. A szlovák közvélemény az 1989 utáni gazdasági reform szükségességéről és a preferált gazdasági berendezkedésről (forrás: Krivý 2004, 162. p.)

Korcsoport	A „Milyen mértékben volt szükség az 1989 előtti gazdasági rendszer megváltoztatására?” c. kérdésre adott válaszok. A szükséges változás a válaszadók szerint:			
	semmilyen	kicsi	nagy	nem tudja
18–34 éves	7%	40%	33%	21%
35–54 éves	13%	51%	32%	4%
55 év felett	28%	49%	20%	4%
Korcsoport	„Amennyiben választhatna, milyen típusú gazdasági rendszert részesítené előnyben?”			
	szocialista	szociális-piaci	szabadpiaci	nem tudja
18–34 éves	8%	43%	35%	15%
35–54 éves	23%	50%	22%	5%
55 év felett	38%	40%	11%	12%

Megjegyzés: A Társadalomkutató Intézet (Inštitút pre verejnú otázky – IVO) közvélemény-kutatása 2003 szeptemberéből.

A paternalista és egalitárius magatartás a reformellenes, baloldali (populista) pártok támogatói körében a legerősebb. Ha az értékorientációjuk alapján három csoportra (harmadra) oszthatnánk az embereket, az első harmadban azok kapnának helyet, akik a legkevésbé vallanak paternalista értékeket, a harmadikban pedig azok, akik a leginkább ilyen magatartást tanúsítanak. Egy 2000 márciusában végzett ilyen felmérés szerint a HZDS-szimpatizánsok mintegy 48,2%-a a harmadik harmadba tartozott (és csak 16%-uk az elsőbe), hasonlóan alakult az SNS-hívek felosztása is (39,6% kontra 30,7%), míg az SDKÚ támogatói éppen ellenkezőleg, a harmadik harmadban csak 10,5%-uk,

míg az elsőben 72,2%-uk foglal helyet. (Gyárfášová–Krivý–Velšic et al. 2001, 381. p.) A közvélemény-kutatások azt is feltárták, hogy a paternalizmus többnyire olyan érték-orientációkkal mutat átfedéseket, mint az autoritarianizmus, etnikai intolerancia és nyugatellenesség.

A szlovákiaihoz hasonlóan erős paternalista magatartás jellemzi a magyarországi társadalmat is, azzal a különbséggel, hogy az egyes pártok támogatói csoportjai között nincs meghatározó különbség (a paternalista magatartást illetően), ez elsősorban a két nagypártot, az MSZP-t és a Fideszt érinti. Sőt, a „jobboldali” Fidesz szimpatizánsai a 2007. évi felmérés alapján inkább paternalisták, mint a szocialisták potenciális választói! Ha figyelembe vesszük a magyar politikai diskurzust, amelyben a Fidesz már évek óta az ingyenes egészségügyi szolgáltatásokhoz és oktatáshoz való jogot, valamint a privatizációellenességét hangsúlyozza, ez nem is olyan meglepő.

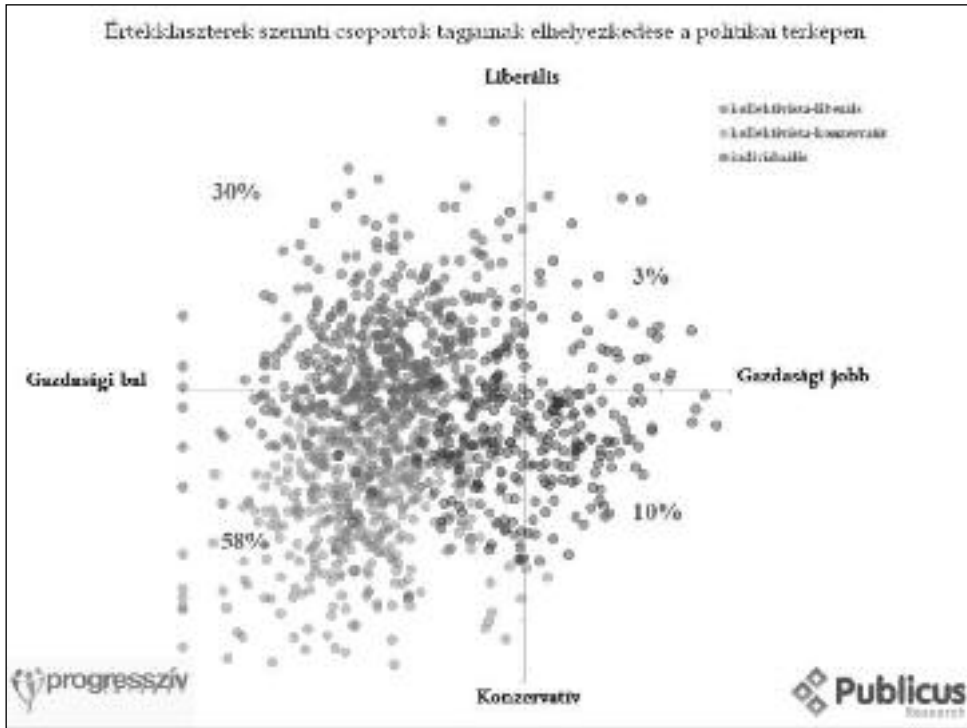
6. táblázat. A magyar társadalom paternalista attitűdjei – az állam szerepével kapcsolatos nézetek az élet különböző területein; a válaszok átlaga 0–100-as skálán (forrás: Fábián–Tóth 2008, 398–399. p., 413–414. p.)

	Sors	Munka	Tanulás	Szociális	Lakás	Mezőgazdaság
Összlakosság	46,5	68,2	69,9	63,4	39,6	59,2
Pártpreferencia-csoportok:						
Fidesz	50,5	70,1	77,4	64,2	39,8	63,9
MSZP	38,4	64,2	57,4	60,1	37,8	51,1
MDF	50,8	63,4	65,6	66,3	38,1	57,6
SZDSZ	49,1	57,4	58,7	55,4	42,8	55,6

Megjegyzés: A feltüntetett átlagok az eredetileg négyfokú skála 0–100 fokú skálára való transzformálásával születtek. A magasabb számok erősebb paternalista attitűdöket jeleznek: Sors (0 = Az embereknek saját maguknak kell vállalniuk a felelősséget sorsuk alakulásáért, 100 = Az államnak nagyobb felelősséget kellene vállalnia az emberekről való gondoskodásban). Munka (0 = A foglalkoztatással kapcsolatos problémák megoldását a piaci viszonyokra kell bízni, 100 = Az állam kötelessége, hogy munkát biztosítson a munkanélkülieknek). Tanulás (0 = A tanulás is befektetés és csakis a tandíjbefizetések által biztosítható az egyetem színvonalas működése, 100 = Az államnak kötelessége, hogy tandíj nélkül is biztosítsa a fiatalok felsőfokú képzését). Szociális kiadás (0 = Az adók csökkentése fontosabb lenne még akkor is, ha kevesebb pénz jut az egészségügyre, az oktatásra és különböző szociális juttatásokra, 100 = A kormány fontos feladata lenne, hogy többet költson az egészségügyre, az oktatásra és különböző szociális juttatásokra). Lakás (0 = Minden fiatal oldja meg a saját lakásproblémáját, de az állam támogassa őket kedvező hitellehetőséggel és adókedvezményekkel, 100 = A fiatalok lakásproblémáinak megoldása csakis az állami lakások építésével képzelhető el). Mezőgazdaság (0 = A mezőgazdasági termékek is ugyanolyan termékek, mint a többiek, termelőiknek a piacból kellene megélniük, 100 = Az államnak anyagilag támogatni kell a mezőgazdasági termelést, mert e nélkül megélhetési gondjai lennének a termelőknek).

Egy további, 2008-as felmérés ugyancsak rámutatott a (gazdasági szempontból) baloldali és paternalista értékek dominanciájára: a 18 év feletti magyar állampolgárok mintegy 88%-a ezekkel az értékekkel azonosul, a nyugat-európai demokráciák legmeghatározóbb (jobb-/baloldali gazdasági) törésvonala igen csekély szerepet játszik Magyarországon (Progresszív Intézet 2009).

4. grafikon. A magyar lakosság megoszlása a politikai térképen a képviselt gazdasági (horizontális tengely) és kulturális (vertikális tengely) értékek mentén (forrás: Progresszív Intézet 2009. Politikai térkép 2008–2009.)

Megjegyzés: A Publicus Intézet által a Progresszív Intézet megbízásából 2008. október elseje és kilencedike között készült kérdőíves felmérés alapján. A felmérés 1196 fős reprezentatív minta megkérdezésével történt, akik nem, életkor, iskolai végzettség és lakóhely településtípusa szerinti összetétele reprezentálta a 18 év feletti magyar lakosság összetételét hasonló ismérvek szerint. A mért nézetek és értékek 95%-os valószínűséggel legfeljebb +/-2,9%-kal térnek el a teljes választónépesség nézeteitől.

A kutatás tovább megállapította, hogy az egyes – kor, lakóhely, műveltségi szint, politikai kötődések alapján létrehozott – csoportokban (MSZP- és Fidesz-tábor) nem voltak számottevő különbségek a paternalista értékorientáció terén. A politikai térkép, a piacból és a költségvetésből élők arányával együtt, feltárja, hogy a két nagypárt miért részesítette előnyben a populista retorikát és politikai gyakorlatot. Lényegében csak a társadalmi keresletre reagáltak, még ha (az ország hosszú távú fejlődése szempontjából) mindezt teljességgel gátlástalanul és felelőtlenül tették.

A Cseh Köztársaság – hasonlóan a piacból élők és a közalkalmazottak arányához – a paternalista magatartás jelenlétét illetően is a legkedvezőbb mutatókkal rendelkezik. Ellentétben Magyarországgal a jobb- és baloldali gazdasági megoszlás a társadalom meghatározó politikai választóvonal, és jelentős különbségeket tapasztalhatunk az egyes pártok szimpatizánsainak magatartásában is. A paternalista magatartások a politikai intervallum mentén fokozatosan felerősödnek: a jobboldali ODS (Občanská demokratická strana – Polgári Demokrata Párt) hívei között egészen gyenge, míg a baloldalon, a kommunista szimpatizánsok körében a legerősebb, a kereszténydemokraták

és a Szabadság Unió-Demokratikus Unió (US-DEU – Unie svobody-Demokratická unie) tábor, továbbá a szociáldemokraták valahol a kettő között helyezkednek el.

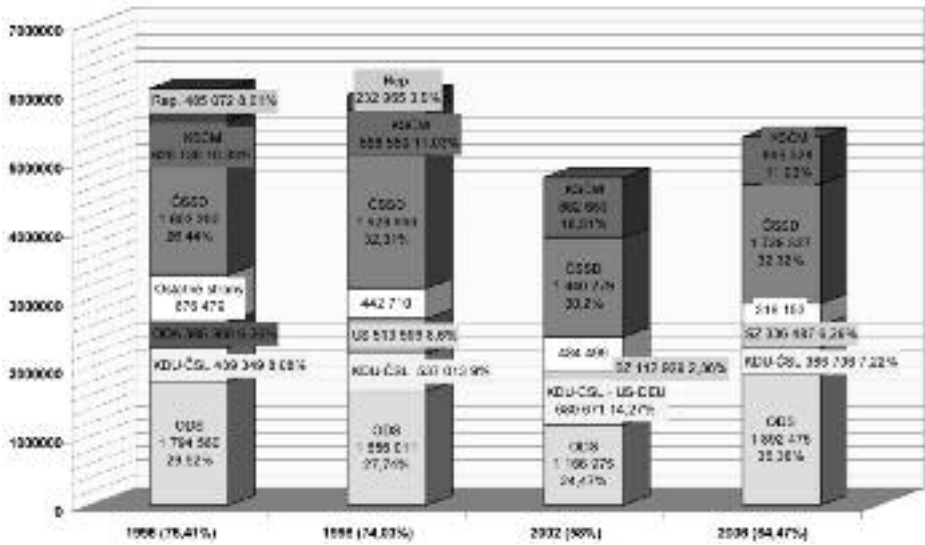
7. táblázat. A cseh társadalom véleménye a szociális igazságosságról és az állam gazdasági szerepéről pártszimpátiák szerint; 2002, a válaszadók százaléka (forrás: Centrum pro výzkum veřejného mínění [CVM – Közvélemény-kutató Központ] 2002, Socioekonomická hodnotová orientace české společnosti)

Állítások:	Helyeslés /elutasítás	Helyeslés a párhívek között			
		ODS	koalíció	ČSSD	KSČM
A vagyon elosztásának legigazságosabb módja, ha mindenki egyformán kap belőle.	17/79	8,4	13,2	12,1	38,4
Ha mindenkinek egyforma lehetőségei vannak, akkor helyes, ha az emberek egy részének több pénze vagy vagyona van.	76/20	81,1	78,3	81,1	66,9
Az alacsony jövedelmű embereknek meg kell kapniuk, amire az élethez szükségük van, akkor is, ha ez pénz elvonását jelenti azoktól, akik többet keresnek.	54/36	41,9	50,6	52,4	75,2
Az állam csak a szükséges minimumot biztosítsa, egyébként mindenki gondoskodik magáról.	45/52	72,5	62,8	39,5	18,2
Az államnak biztosítani kell, hogy mindenki, aki dolgozni akar, kapjon munkát.	79/16	64,7	65,7	81,5	95,0
A magántulajdon nagysága semmiképpen sem korlátozható.	63/27	79,6	72,4	58,8	33,8
Minél több állami tulajdonnak magánkézbe kellene kerülnie.	34/53	53,3	55,3	29,3	5,0
Azt, amit a társadalom megtermel, úgy kell elosztani, hogy ne legyenek nagy különbségek a gazdagok és a szegények között.	53/38	29,4	46,6	61,4	81,0
A piacgazdaság a magasabb életszínvonalhoz vezető út.	58/23	84,4	70,5	51,7	28,9

Megjegyzés: Két kérdőíves felmérés 2002. január 21–28. között, valamint 2002. március 25-től április 2-ig 1020-as, valamint 1072-es reprezentatív minta alapján, 15 évnél idősebb korosztály megkérdezésével. Az egyetért azt jelenti, hogy a megkérdezett személy határozottan vagy túlnyomórészt egyetértett az állítással, a nem ért egyet a „határozottan nem ért egyet” vagy „inkább nem ért egyet” válaszok összegzése, s mindez együttesen 100%-ot tesz ki, leszámítva azokat, akik nem tudtak válaszolni. Rövidítések: ODS – Občanská demokratická strana (Polgári Demokrata Párt), KDU-CSL – Křesťanská a demokratická unie-Československá strana lidová (Keresztény és Demokrata Unió – Csehszlovák Néppárt koalíciója), US-DEU – Unie svobody-Demokratická unie (Szabadság Unió-Demokratikus Unió koalíciója), ČSSD – Česká strana sociálně demokratická), (Cseh Szociáldemokrata Párt), KSČM – Komunistická strana Čech a Moravy (Cseh- és Morvaország Kommunista Pártja).

A szlovák viszonyokkal összehasonlítva Csehországban a gazdasági jobboldal hívei és szavazói lényegesen nagyobb csoportot alkotnak. Csehországban a parlamenti választásokon többnyire nagyon hasonló (szinte azonos) eredményeket érnek el a bal- és a jobboldali pártok. A baloldali és jobboldali szavazók között nagyjából félfúton meghúzódo választóvonal majdnem pontosan két egyenlő részre osztotta a választópolgárokat. Mindez roppant érdekes kormányzati konstrukciókat eredményezett (pl. egy vagy két képviselői többséggel bír, esetleg „dezertőrök” segítségével alakított kormányokat, vagy olyan kisebbségi kormányt, amely ún. ellenzéki szerződéssel nyerte el a másik tábor legnagyobb csoportosulásának jóindulatát).

5. grafikon. A cseh parlament képviselőházába 1996–2006-ig lezajlott választások eredményei (forrás: Český statistický úřad [ČSÚ – Cseh Statisztikai Hivatal] 2009. Volební výsledky.)

Megjegyzés: Az oszlopokban feltüntetett rövidítések a politikai pártok nevének rövidítései, az alattuk/mellettük szereplő számok és százalékarányok az egyes pártokra leadott érvényes szavazatok számát és a százalékarányát jelentik az összes leadott szavazathoz képest, a választás éve után zárójelben a részvételi indexet tüntettük fel (a szavazók arányát az összes választásra jogosulthoz képest). Rövidítések: ODS – Občanská demokratická strana (Polgári Demokrata Párt), KDU-ČSL – Křesťanská a demokratická unie-Československá strana lidová (Keresztény és Demokrata Unió–Csehszlovák Néppárt), ODA – Občanská demokratická alianace (Polgári Demokrata Szövetség), US – Unie Svobody (Szabadság Unió), SZ – Strana Zelených (Zöldek Pártja), ČSSD – Česká strana sociálně demokratická (Cseh Szociáldemokrata Párt), KSČM – Komunistická strana Čech a Moravy (Cseh- és Morvaország Kommunista Pártja) Rep. – Sdružení pro republiku-Republikańská strana Československa (Szövetség a Köztársaságért–Csehszlovákia Republikańus Pártja).

A két főntebb ismertetett feltételezés három közép-európai ország példáján szemlélítve megmagyarázhatja a gazdasági populizmus eltérő népszerűségi mutatóit. A piacból és a költségvetésből élők aránya Magyarországon a legkedvezőtlenebb, valamivel jobb Szlovákiában, és kétségtelenül Csehországban a legjobb. Ezzel párhuzamosan a baloldali és paternalista gazdasági magatartás Magyarországra a legjellemzőbb, az ilyen meggyőződésű emberek alkotják az összes releváns párt szavazótáborának többségét, miközben arányuk az egyes pártszimpatizánsok között lényegében alig különbözik. Szlovákiában szintén megfigyelhető a paternalizmus dominanciája, az egyes pártok szavazótáborai azonban lényegesen különböznek e téren: a legnagyobb jobboldali párt (SDKÚ) szimpatizánsai körében a paternalista magatartás mélyen az átlag alatti, míg a kemény populisták (SNS, HZDS) híveinél átlagon felüli értékeket mutatott. Csehországban a pártszimpatizánsok csoportjai még erősebben elkülönülnek egymástól a paternalizmus mértékében, ennek alapján a pártok szépen felrajzolhatók egy bal-/jobboldali intervallumra, bár a gazdasági jobboldal pártjai rendszerint nagyobb szavazati arányt érnek el, mint Szlovákiában. Minden jel arra mutat (még ha az eredmények nem vethetőek is össze teljes mértékben, s nem bizonyítják is egyértelműen), hogy a paternalizmus Magyarországon a legerősebb, Csehországban a leggyengébb, s emel-

lett a cseh politikai színtéren alakult ki a leghatározottabban a gazdaságpolitika jobb-/baloldali intervalluma.

A két feltételezés kölcsönösen kiegészíti egymást, és a két nagy választói tábor elég nagy átfedéseket mutat: azok, akik a költségvetésből élnek, feltehetően erős paternalista értékeket vallanak, s többnyire populistákat választanak, míg a piacból élők (véltetően főként a vállalkozói réteg) a jobboldali gazdasági értékekkel azonosulnak, és ennek alapján adják le szavazataikat. A különbségeket – amelyek nagyobbak annál, hogy automatikusan a feltételezésekből következzenek – más, kevésbé fontos tényezők is indokolhatják, ilyen pl. a *politikai rendszer* (Magyarországon a vegyes választási rendszer a két nagypártnak kedvez, növeli az erőfölényüket, s ugyanakkor stabilabb kormányokat is eredményez), a *történelmi hagyomány* (Csehországban a szigorú pénzügyi és fiskális politika, Magyarországon a magas hiány és a magas infláció), de *véletlen tényezők* is közrejátszhatnak (ilyen volt a baloldali populisták blokk szétagoltsága Szlovákiában, s ennek köszönhetően 2002-ben megalakulhatott a régió mindaddig „legreformerebb” kormánya).

Zárszó

Szlovákia 2007-ben újabb populista ciklusba lépett, s újra elindította a fiskális expanziót. Igaz, az államháztartási hiány mértéke a 2007-es és a 2008-as évben elég alacsonynak tűnik (körülbelül a GDP 2%-a), a 8 és 10%-os gazdasági növekedés mellett, amely Robert Fico kormányzati ciklusának első felét jellemezte, semmilyen hiánynak nem lett volna szabad léteznie. Az ilyen „jó években” a költségvetésnek többlettel vagy legalább nullszaldóval kellene zárnia. Másképpen is föltehetjük a kérdést: mikor lesz végre kiegyenlített a költségvetés, milyen mértékű gazdasági növekedés kell ahhoz, ha már 10% sem elegendő? 2009-től a gyors növekedés ideje lejárt, a gazdaság a válságnak köszönhetően visszaesett, a kormány számottevően alacsonyabb bevételekkel rendelkezett, ennek ellenére mégsem tudta – vagy inkább nem akarta – csökkenteni a kiadásokat. Ennek elég komoly politikai okai voltak (először a köztársasági elnök megválasztása, azután az uniós, majd a regionális önkormányzati választások következtek), s 2010-ben folytatódott a választási maraton (parlamentari, később önkormányzati választások). Választási évben egyébként is csekély az esélye a fiskális szigorúnak, ezért nem csoda, hogy az államadósság a GDP 40%-a fölé emelkedett. A populista ciklust további kormányzati intézkedések is igazolják: a strukturális reformok leállítása (sőt, a megreformált egészségügyi rendszer destrukciója s a nyugdíjreform destrukciójára tett rendszeres kísérletek), a privatizáció megtorpanása, az állami vállalatok növekvő veszteségei, az egészségügyben újra felhalmozódó implicit adósságállomány. A PPP-konstrukcióban (azaz állami és magán partnerkapcsolatban) folytatott beruházások az implicit adósságállomány felhalmozódásának (és a kreatív költségvetési könyvelésnek) újabb formáját jelentették, tovább növelve a rejtett adósságokat. Bár 2010-ben kormányváltásra került sor, a Robert Fico vezette Smer-SD hiába vesztette el a választásokat, továbbra is a legnépszerűbb párt maradt, és kevesen kételkednek abban, hogy a jövőben visszatér a hatalomba. A populizmus elleni szélmalomharc tovább folytatódik.

Felhasznált irodalom

- Caplan, Bryan 2007. *The myth of the rational voter. Why democracies choose bad policies*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press.
- Centrum pro výzkum veřejného mínění (CVM) 2002. *Socioekonomická hodnotová orientace české společnosti*. Praha, CVM, Sociologický ústav AV ČR.
- Český statistický úřad (ČSÚ) 2009. *Volební výsledky*. Praha, ČSÚ, Online: <http://www.volby.cz/>
- Csaba László 2008. Az újfajta makroökonómiai populizmus. *Pénzügyi Szemle*, Vol. 53, No. 4/2008, 592–607. p.
- Dornbusch, Rudiger–Edwards, Sebastian (eds.) 1991. *The macroeconomics of populism in Latin America A National Bureau of Economic Research conference report*. Chicago, The University of Chicago Press.
- Eurostat 2009/a. *Statistics, National Accounts, Main Tables*. (Gross domestic product at market prices – At current prices. Goods and services, imports and exports – At current prices in millions of euros.) Online: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/national_accounts/data/main_tables
- Eurostat 2009/b. *Structural indicators, General economic background* (Real GDP growth rate – Growth rate of GDP volume – percentage change on previous year. Public balance – Net borrowing/lending of consolidated general government sector as a percentage of GDP. General government debt – General government consolidated gross debt as a percentage of GDP.) Online: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/structural_indicators/indicators/economical_context
- Fábián Zoltán–Tóth István György 2008. Pártpreferencia-csoportok politikai azonosulása és redistribúciós attitűdjei. In Kolosi Tamás–Tóth István György (eds.): *Társadalmi riport 2008*. Budapest, TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt.
- Gyárfášová, Oľga–Krivý, Vladimír–Velšic, Marián et al. 2001. *Krajina v pohybe. Správa o politických názoroch a hodnotách ľudí na Slovensku*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky (IVO).
- Hamilton, Alexander–Madison, James–Jay, John: *A föderalista*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1998.
- Jakoby, Marek–Morvay, Karol–Pažitný, Peter 2000. Celkový ekonomický vývoj. In Kollár, Miroslav–Mesežnikov, Grigorij (eds.): *Slovensko 2000. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky (IVO).
- Johnson, David B. 1999. *A közösségi döntések elmélete. Bevezetés az új politikai gazdaságtanba*. Budapest, Osiris.
- Kaufman, Robert R.–Stallings, Barbara 1991. The political economy of Latin American populism. In Dornbusch, Rudiger–Edwards, Sebastian (eds.): *The macroeconomics of populism in Latin America*. Chicago, The University of Chicago Press.
- Kornai, János 1998. *Od gulášového komunizmu k trhovej ekonomike*. Bratislava, Kalligram.
- Krivý, Vladimír 2004. Are there any changes at all? In Mesežnikov, Grigorij–Gyárfášová, Oľga (eds.): *Slovakia: ten years of independence and a year of reforms*. Bratislava, Institute for Public Affairs (IVO).
- Krivý, Vladimír 2001. Hodnotové a politické profily. In Gyárfášová, Oľga–Krivý, Vladimír–Velšic, Marián et al.: *Krajina v pohybe. Správa o politických názoroch a hodnotách ľudí na Slovensku*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky (IVO).
- Lindbeck, Assar 1998. *Swedish lessons for post-socialist countries* (Seminar paper No. 645). Stockholm, Institute for International Economic Studies, Stockholm University.
- Marcinčin, Anton 2005. Politický vývoj a ekonomické záujmy. In Szomolányi, Soňa (ed.): *Spoľočnosť a politika na Slovensku, Cesty k stabilite 1989-2004*. Bratislava, Univerzita Komenského.

- Mesežnikov, Grigorij–Gyárfášová, Oľga–Smilov, Daniel (eds.) 2008. *Populist politics and liberal democracy in Central and Eastern Europe*. Bratislava, Institute of Public Affairs (IVO).
- Mesežnikov, Grigorij–Gyárfášová, Oľga et al. 2008. Slovakia. In Mesežnikov, Grigorij–Gyárfášová, Oľga–Smilov, Daniel (eds.): *Populist politics and liberal democracy in Central and Eastern Europe*. Bratislava, Institute of Public Affairs.
- Olson, Mancur 1965. *The logic of collective action*. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press.
- Országos Választási Bizottság 2009. *Választástörténeti adatbázis*. Budapest, Online: <http://valtor.valasztas.hu/valtort/jsp/t0.jsp>
- Popp, Pavol 2002. Bankový sektor. In Marcinčin, Anton (ed.): *Hospodárska politika na Slovensku 2000-2001*. Bratislava, Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku (SFPA).
- Progresszív Intézet 2009. *Politikai térkép 2008-2009*. Budapest, Online: <http://www.politikaiterkep.hu/eredmenyek/>
- Reptová, Oľga–Strieborný, Martin 2000. Privatizácia. In Kollár, Miroslav–Mesežnikov, Grigorij (eds.): *Slovensko 2000. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky (IVO).
- Shleifer, Andrei–Vishny, Robert W. 2000. *Kradmá ruka. Patológia vlády a ich liečba*. Bratislava, Kalligram.
- Smilov, Daniel–Krastev, Ivan 2008. The rise of populism in Eastern Europe: policy paper. In Mesežnikov, Grigorij–Gyárfášová, Oľga–Smilov, Daniel (eds.): *Populist politics and liberal democracy in Central and Eastern Europe*. Bratislava, Institute of Public Affairs.
- Štatistický úrad Slovenskej republiky 2009/a. *Celkový dovoz a celkový vývoz podľa kontinentov a ekonomických zoskupení krajín v roku 2008*. Bratislava, ŠÚSR. Online: <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=11965>
- Štatistický úrad Slovenskej republiky 2009/b. *Volebná štatistika. Parlamentné voľby*. Bratislava, ŠÚSR, Online: <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=4490>
- Tocqueville, Alexis de 1983. *A demokrácia Amerikában*. (Válogatás) Budapest, Gondolat.
- Tomšík, Vladimír 1999. *Proces ekonomické transformace v zemích střední a východní Evropy I.-II.* Praha, Vysoká škola ekonomická, Fakulta národohospodárska.
- Tóth, Ján 2000. Fiškálna politika. In Beblavý, Miroslav–Marcinčin, Anton (eds.): *Hospodárska politika na Slovensku 1990–1999*. Bratislava, Inštitút pre stredoeurópske ekonomické reformy (INEKO)–Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku (SFPA).
- Tullock, Gordon 1959. Problems of majority voting. *The Journal of Political Economy*, Vol. 67, No. 6 (Dec. 1959), The University of Chicago Press, 571–579. p.
- World Bank 2001. *Bulgaria: The dual challenge of transition and recession (WB country study)*. Washington DC, The World Bank.

ZSOLT GÁL

Argentina on the Danube – Populist Economic Policy as the Biggest Enemy of Sustainable Economic Growth

Economic policies encouraging growth, employment and the rising of living standard through fiscal expansion have been proved to be not only completely ineffective, but also destructive in the small, open economies of Central and Eastern Europe. This kind of policy is not able to substantially increase economic growth or employment in the short term either, but, at the same time, it leads to serious (micro- and macroeconomic, internal and external) imbalances sharply lifting the indebtedness. If the political elite do not intervene with austerity and stabilization measures, it will bring the economy to the verge of collapse. Despite the ineffective and harmful nature of these policies, they are quite popular in the

region. The question is why. A possible answer: economic populism (a government policy which in run for short-term political profits, i.e. popularity, is ready to sacrifice the long-term economic interests of the country, like the balanced and sustainable growth of GDP and living standards). Populism is used because it is popular, it can ensure vast political benefits for the parties and their leaders. Hence, democracies are failing (adopting bad economic policies) because the elected politicians do exactly the same what the majority of the voters want. The voter's demand for populist policies could be explained by two hypotheses: (1) Voters are rational in the sense that they follow their own selfish interests. Considering that the majority of the electorate is made up of state financed individuals (their earnings are coming from public budgets), it is natural that they will vote in favour of rising state expenditure which leads to fiscal expansion. (2) The voters are irrational in the sense that their economic beliefs, opinions and conceptions are seriously biased compared with the findings of mainstream economics. However they're voting according to these misconceptions, popular myths and irrational beliefs electing populist leaders who promise them what they want to hear. Since no significant change is to be expected in the proportion of market financed and state financed people, neither in the behaviour and the value system of the voters, populism will enjoy a widespread support in the future as well. The region must prepare for a long-term Don Quixote style tilting with windmills against economic populism.

NÁRODNÝ POPULIZMUS
NA SLOVENSKU
A SLOVENSKO-MAĎARSKÉ VZŤAHY
2006 – 2009

Editor: Kálmán Petőcz

Fórum Inštitút pre výskum menšín

Európaiság mint identitás és nevelés?

SÁNDOR KARIKÓ

Europeanism as Identity and Education

316.347(=511.141)(4)

316.72(4)

172.16

371(4)

Keywords: Europeanism, virtue, education. European scepticism, conformity, cosmopolitanism. European identity, European dimension.

„Európa lényege (...) az általános értelemben használt paidea, azaz a nevelés.”

Patočka

Első pillanatra mondhatjuk, a legtöbb ember tudatában az Európa-fogalom úgy él, mint meghatározott kontinentális egység vagy talán valamilyen konkrét gazdasági és/vagy politikai természetű tömörülés. Azonban sokak tudatában Európa mint általános és elvont kifejezés, mint „egész” (történeti entitás) már semmit sem mond. Vagy egyszerűen olyan keveset takar, hogy már különösebben nem is érdemes foglalkozni vele. Ebben a vonatkozásban túlságosan távoli tartomány. Nem vitás, az egyes állampolgár (legyen az magyar, szlovák, román, német, holland, francia és így tovább) általában jobban törődik önnön világával, érdekével, esetleg saját nemzetének sorsával, mint magával „Európá”-val (Pagden 2002, 24. p.). Ezt az állítást aligha tudnám (de nem is akarom) cáfolni, mégis azt gondolom, Európa *egészéről* mint európaiságról, európai eszméről és identitásról egyáltalán nem főlélesleges vizsgálódunk. Úgy vélem, nagyon is van értelme és jelentősége értekezniük s ítéletet mondanunk az „egész”-ről, mert valahol, a „dolgok” mögött az mindig ott rejlik, és mindennapos tevékenységünkre közvetve és/vagy közvetlenül érezteti hatását. Például arra az alapvető kérdésre, hogy „mi tartja össze Európát – veti fel Konrád György egyik esszéjében – , habozás nélkül mondhatom, szimbolikus kultúrája, (...) amely évszázadokkal (...) korábban keletkezett, mint Európa gazdasági és politikai egyesülése”. (Konrád 2004a, 21. p.) Vagyis beszélhetünk bizonyos összetartó erőről, amely létrehozza s működteti azt a történeti képződményt (egységet), amelynek Európa a neve.

De mit értünk a „szimbolikus kultúra” kifejezésen? Maga Konrád válaszol rá másutt: „ahol az egyén szabadsága sérthetetlen, ahol az emberi személy méltósága az

értékelés alfája és ómegája, (...) az Európa-eszme sine qua nonja, elengedhetetlen előfeltétele az, hogy senkinek nincs benne vezető szerep, (...) s ez az erkölcsi kiindulópont.” (Konrád 2004b, 82–83., 180. p.) A szövegrészből kiderül, ami Európát összefogja, a gazdasági és politikai vonatkozásokon túl, az éppenséggel az egyén szabadságának, méltóságának és tiszteletének erkölcsi imperativusa. Ha pedig ilyen civilizációs fejlemény születik Európában (az újkori Európában), akkor igaznak tarthatjuk Robert Musilnak, a 20. század legfilozofikusabb osztrák írójának tömör és frappáns definícióját is: hogy tudniillik ezen a történeti szinten és fok által „az egyén (...) semmi más, mint önmaga elemi teljesítménye”. (Musil 2000, 61. p.) Másképpen fogalmazva: az európaiság legfőképpen azt jelenti, hogy az *individuum* azzá válik, amivé teszi, teremti önmagát.

A fentiekből számomra nyilvánvaló: „Európa” mint európaiság – a sokféle jelenléti tartalom túlmenően – mindenekelőtt azt fejezi ki, hogy az *individuum*, az állampolgár megerősödik önnön létében, erejében s jelentőségében. Tehát Európáról gondolkodva nem pusztán országok, határok egységesülését szükséges figyelembe vennünk. Még csak nem is valamiféle gazdasági együttműködésről (például szén- és acélközösség, vámunió, közös pénznem kialakításáról stb.), továbbá valamilyen laza vagy kevésbé laza politikai szövetségről beszélhetünk, hanem mindenekelőtt egy meghatározott eszméről, elvről, elhivatottságról, küldetésről, egy egész világlátást és életformát befolyásoló erőről. Ahogyan Márai Sándor összegzi: napnyugati kultúráról (Márai 2000, 48. p.).

Az *individuum* méltósága, a benne s általa kifejlődő alkotóerő, kritikai s önkritikai készség-képesség, szabadság, szellemi és morális kultúra, továbbá a mindezzel együtt járó érték, jelesül a másik ember tisztelete, a más embercsoportok, államok, nemzetek tolerálása: mindez magas rendű erényre és ideálra vall. Ebből a szempontból állíthatjuk: *Európa, az európaiság* – legmélyebb tartalma szerint – *értékrendszert* foglal magában. Vagyis az Európa-fogalom (mint európaiság) valójában már meghatározott erkölcsi-nevelési tartalommal telítődik. S ha ez így van, akkor azt is beláthatjuk, jó lehetőség, egyúttal komoly kihívás merül fel a filozófia, az etika és a pedagógia számára. Európát vizsgáldni – ily módon – tehát nemcsak a történettudomány, a politológia, a közgazdaságtan, a szociológia, a jogtudomány stb. dolga, hanem illetékes benne a filozófia, az etika és a pedagógia. Az utóbb jelzett szaktudománynál maradván, egyáltalán nem tartom elfogadhatatlannak Jan Patočka merész kijelentését, hogy tudniillik az *európaiság lényege*, legáltalánosabban fogalmazva, a *nevelés* (Patočka 2003). Ha az európaiságot sajátos értékrend megtestesítőjeként értelmezzük (melyben az *individuum* történetileg kiküzdött méltósága és autonómiája jelenik meg), akkor nem túlzás az az állítás sem, hogy tudniillik ez az erény képletesen és valóságosan is az ember(iség) nevelőjévé, bölcsőjévé válik (Poszler 1989, 24., 54. p.). Így függ össze egymással az európaiság és a nevelés fogalma s jelentése. Mondanivalóm sarkpontjához érkezünk: az *európaiság és a nevelés összekapcsolása nemcsak kívánatos, hanem szerves és szükségszerű folyamat*. Nagy kár, hogy ez az összefüggés még ma sem vált általános felismeréssé. Sem az Európa-kutatásban és a neveléstudományban, sem a gyakorló pedagógiában és a társadalmi közmegítélésben nem kapott egyöntetű elfogadottságot. Számomra elfogadhatatlan, hogy Európa-tudatunkból s -felfogásunkból mindmáig hiányzik a szükséges és kívánatos pedagógiai tartalom és szempont. Legalábbis Európa-tudatunkban nem áll azon a helyen s értéken a nevelés, amely azt joggal megilletné.

Villantsuk fel, ha csak röviden is, milyen belső elmozdulás történik az utóbbi néhány évtizedben Európa-felfogásunkban, -érzetünkben, általánosan fogalmazva: Európa-identitásunkban. Miféle állapotban-helyzetben működik (vagy nem működik) az európaiság? Futólagos áttekintés nélkül aligha tudnánk megérteni a nevelés, a pedagógiai tartalom fontosságának szükségességét. Nem nehéz meglátnunk és -tapasztalunk, az európaiság fogalmi jelentésében és történeti alakváltozásaiban legalább háromféle megközelítés és megítélés születik.

1. Miközben egyre többen ismerik fel, hogy az ezredforduló tájékán a világ már nem Európa-központú, azaz Európa elveszti korábbi kitüntetett térbeli és időbeli szerepét (Hobsbawn 1997, 227. p.), mégis sokak tudatában Európa még mindig úgy él, mint az ígérlet földje. Az Európai Unióba újonnan belépő államok polgárainak s vezetőinek egy része naivitással, túlzott kíváncsisággal s várakozással fordul Európa fejlettebb régiója, s azon belül Brüsszel felé. Minden társadalmi probléma megoldását Európától, a Nyugattól, az Európai Uniótól várja. A felfokozott várakozásnak és a nagy reménynek persze volt valamilyen alapja. Ne feledjük, a „nagy egységesülés” korai leírását a magyar irodalomban már előlegezi Márai Sándor több mint fél évszázaddal ezelőtt. Márai mélyen elítéli az úgynevezett csinovnyik-polgárt, akinek csak egyetlen becsvágya, hogy minden maradjon úgy, ahogy van. Az író makacsul hisz az új polgárosodásban, amely, szerinte, a legnemesebb életformát adja a világnak. Az alkotó polgárokról, mondjuk így: a kifejtett individuumokról van szó, akiket áthat „a tudat, hogy nemcsak a birtoklásért élnek, hanem egy szerepért, a műveltség szerepéért. (...) Az európai műveltség eszméje volt ez, a hivatásérvzés, hogy küldetése van a világban, el kell hinnie a népek lelkében az értelem és a hit törvényeit”. (Márai 2000, 50., 106. p.) Ez az Európa, az író szerint, az emberi együttélés legnemesebb formáját jelenti a világban. S ebben a vonatkozásban már érthető s elfogadható Kosztolányi Dezső rajongása, amikor azt írja: „Európa... / te régi, te rücskös, te szent, te magasztos, / lelkek nevelője”. (Kosztolányi 60. p.)

A fenti gondolatokból, kétségtelen, az európaiság *optimista* megközelítésére és megítélésére következtethetünk. Nagy kérdés, a jelenség ilyen, tehát pozitív töltetű tartama időszerű-e manapság, avagy pusztán nosztalgiaiból hivatkozhatunk-e rá. Már maga Márai is józanul értékeli, és határozott kritikát is megfogalmaz, amely aggodalom az utóbbi fél évszázadban csak tovább erősödhet bennünk. Létezik még az európaiságnak ez a „hősies”, „alkotó” korszaka, az individuumok szent küldetéstudata, nemes alkotóereje? „Vagy csak országok, határok (ma úgy mondanánk: határtalan térségek – K. S.), pénzürendszerek, politikai rendszerek s beteges nacionalizmus maradt az egész-ből?” (Márai 2008, 40. p.) Alighanem helytálló az a vélekedés, amely szerint napjainkra alaposan lelohadt a korábbi lelkesedés, az európaiság – eredendő s benne rejlő – pozitív tartalmai nem vagy csak mind bonyolultabban és kevésbé átláthatóan érvényesülnek. Ám akárhogy áll is a helyzet, két veszélyforrást mindenképpen látok, amelyek lehetetlenné teszik, de legalább hátráltatják az európaiság pozitív értékeinek megnyilvánulását. Az egyik a Nyugat részéről jelentkezik, a másik belőlünk (itt: a magyar társadalom felől) gyökerezik.

Ismételten Máraira hivatkoznék. Jogos öntudattal s -érzettel veti fel, „ez a Nyugat – a kontinensről beszélék! – milyen jogon kényszerít engem arra, hogy fogyatékosági érzéseim legyenek? Sem szellemi, sem morális jogcíme nincs többé erre. (...) Hol az a

szellemi vagy morális jogcím, amivel a Nyugat ma megköveteli tőlem, a keletitől, hogy hajbókoljak előtte?” (Márai 2008, 102–103. p.) A Nyugat részéről érződik ez a fajta méltánytalan megkülönböztetés, nem is csak egy kis országgal, de tulajdonképpen az egész világgal szemben. Jól tudjuk, hogy „Európa nem egyszerűen kiterjedt a tengerentúlra, hanem e kiterjedéssel teremti meg önmagát (...), csak Európa rendelkezik azzal a »fausti erővel«, hogy saját képére formálja a világot. (...) Kialakul az európaiak felsőbbrendűsége”. (Pagden 2002, 11., 14., 49. p.) Persze ez a felsőbbrendűségi tudat s érzet a „nagy és a kicsi” relációjában még inkább érződik, ahogyan azt Konrád György szellemesen írja: „A nagyban az a szép, hogy nagy, s a kicsiben a kicsiség. Ez általában így van, de a nagynak gyakrabban megy az agyára, hogy ő nagy, mint a kicsinek a kicsisége.” (Konrád 2004a, 30. p.) Ez a probléma máig él világunkban. Sajnos, sokféle történelmi tapasztalat vall arról a keserű igazságról, hogy a felsőbbrendűség tudata és érzülete sokáig fennmarad, még akkor is, amikor létalapja már megszűnt vagy megszűnően van.

Magyarország története arról (is) szól, hogy a magyar ember, de legalább a politikai vezetők egy része túlságosan bízik valamilyen idegen nagyhatalomban. Hogy tudniillik az fogja majd megoldani fontosabb problémáinkat. Vagy ő az, aki kiségit bennünket. A történelmünk során sokfelé tekintettünk csodaváró reményekkel, ám sajnos a legtöbbször kénytelenek voltunk csalódni. Általában magunkra maradtunk problémáinkkal. Manapság is működnek az ilyen irányú reflexeink, ma többnyire az Európai Uniótól várjuk a kézzelfogható csodát, tehát a jól érzékelhető támogatást. Tudom, botorság lenne tagadni az unió számunkra előnyös hatásait, és még csak kétségbe se vonnám tagságunk szükségyszerű voltát. De ugyanolyan fontosnak látom, hogy kritikusan vizsgáljuk s értékeljük az Európai Unió különféle belső-külső ellentmondásait, bajait. Legfőképpen pedig arra hívnám fel a figyelmet, hogy kíváncsú és indokolt lenne – végérvényesen – szakítanunk kényelmes beidegződésünkkel és magyarázkodásunkkal, hogy tudniillik majd mások (itt: az unió) húznak ki minket a válságból. Azaz nekünk, magunknak különösebben nem kell fáradoznunk érte. Az ilyen szemlélet s gyakorlat végső soron megfoszt saját cselekvésünk és erőfeszítésünk lehetőségétől és szükségességétől, tompítja az egyes *individuum* egészséges *kritikai* és *önkritikai* *készségét-képességét*: lefojtja a tenni akarást és a tetterőt. Legfőképpen lefokozza az *individuum felelősségét és jelentőségét*, amely erény, mint láttuk, az európaiság alapvető vagy talán a legnemesebb értéke.

2. Az európaiság-tudattal kapcsolatban kialakul egy fölöttébb *negatív*, eredendően és mélyen pesszimizisztikus felfogás. Hazánkban (s talán más közép- és kelet-európai térségben is) érződik egyfajta kiábrándulás Európából, illetőleg az Európai Unióból. Tudniillik abban a vonatkozásban, hogy Európa még ma is kiváltságos helyzetben tündökölné, az unió meg mindenható intézményként működne. Feltehetően előbb-utóbb mindenki belátja, Európa és az unió nem az ígéret földje, nem az igazság, a jog, a tisztesség és a szépség mindenek fölöttiségének szimbóluma, nem egyedül üdvözítő (boldogító-bolondító) totalizáló eszme. Viszont azt is látnunk kell, hogy ez a történelmi képződmény – legalábbis ma még – messze elmarad céljaihoz és lehetőségeihez képest, s olykor azt a látszatot kelti, mintha csupán egy nehézkes vagy éppen életképtelen konglomerátumként működne.

Az „Európá”-val és az Európai Unióval szembeni mai kételyek és aggodalmak nem alaptalanok. A magam részéről megfontolandónak tartom Aleš Debeljak szlovén gondolkodó (a ljubljanaei egyetem professzora) ezzel kapcsolatos kritikáját. Szerinte

„Európa leggyengébb pontja, hogy nem kínál elegendő nemzetek feletti eszmét, amely összekötő erőként hatna (...), teljességgel hiányzik a teljes, befogadó és plurális közös történet szükségességének tudata. (...) Az európai identitás kialakítására szolgáló európai himnusz, a zászló, az útlevelel és a pénz határozottan kevés, hiszen mint jelképek, csupán sok tekintetben a *felülről jövő döntés* és nem az európai nyilvánosság különböző szintjein folytatott széles körű párbeszéd szülöttei.” (Debeljak 2006, 44–46. p.) Az euróbankók is inkább a távolságtartást, az elvontságot tükrözik, semmint az ott-honosságot, a közvetlenséget, a konkrét személyekhez kötődő történetet vagy életművet fejezik ki. Nem találjuk rajtuk például Rotterdami Erasmus, Michelangelo, Shakespeare, Newton, Goethe, Montesquieu stb. arcképeit. Ám még súlyosabb kifogás, hogy a globális piac működését nem az emberiség közös érdekeit is figyelembe vevő demokratikus döntések, hanem a nagy transznacionális vállalatok önző szempontjai uralják. Nem igaz, hogy a politika és a gazdaságpolitika ne tudna hatékonyan fellépni a szűklátókörű és méltánytalan tendencia ellen. E tekintetben a *legfájóbb* problémát abban látom (ismét Debeljak kritikájára hivatkozva): miként *„lehetne megőrizni a korábbi egyenlőtlenséget a földrész nyugati és keleti része között, és ugyanakkor úgy tenni, mintha támogatnák az egyenjogúság elvének programját”*. (Debeljak 2006, 52. p.)

A gondok, sajnos, folytathatók, de talán a fentiek is meggyőznek bennünket arról, miért fogalmazódnak meg pesszimizisztikus vélekedések az unióról s általában az európai egységesülés folyamatáról. Azt gondolom, az ilyen és hasonló negatív tapasztalatokat, hangokat, értékkéteket sokkal komolyabban szükséges venni, mint ahogyan eddig tette a politika, a tudomány, az oktatás, a média: általában a közélet. Ugyanakkor fontosnak tartom megjegyezni, hogy mindebből nem indokolt valamiféle letargikus állapotba, önfeladó passzivitásba süllyednünk. Semmiképpen nem mondhatunk le a cselekvés lehetőségéről. S még inkább arról a reményről, hogy tudniillik a dolgok végső soron változtathatók. A negatív társadalmi mozgások, a számunkra kedvezőtlen folyamatok valahol, valamilyen arányban mégiscsak befolyásolhatók. Ha ebben hiszünk, és teszünk is érte, az már megalapozhatja önbecsülésünket.

3. Kibontakozik egy harmadik álláspont is, melyet leginkább Ulrich Beck és Edgar Grande „kozmopolita Európa”-konceptiójával lehetne jellemezni. Közös könyvükben fellépnek az úgynevezett univerzalista (csak Európa „egész”-ére figyelő) és a nacionalista (a nemzeti kereteket, érdekeket mindenek fölöttinek tartó) szemlélet ellen, és meghirdetik az együttélés, -gondolkodás s -cselekvés új történeti formáját: a kozmopolitizmust. A kozmopolitizmus azon a felismerésen alapszik, hogy „a világ radikális bizonytalansága közepette mindenki egyforma, és mindenki más. (...) Amíg az univerzalizmus és a nacionalizmus (...) a 'vagy-vagy' elven nyugszik, addig a kozmopolitizmus az 'is-is' elvet követi (...), amely az együttélést támogatja anélkül, hogy az egyediséget és a különbözőséget feláldozná a feltételezett (...) hasonlóság oltárán (...), lehet valaki európai anélkül, hogy megszűnne németnek, töröknek, török-németnek (...) lenni”. (Beck–Grande 2007, 26., 54. p.)

Ez a kozmopolita európaiság a különbözőség (nemzeti identitás) és az integráció sajátos egységét jelenti. Elfogadja a másféleséget, a partikularitást, a nemzeti hagyományokat s értékeket, miközben összekötő és mindenki számára kötelező normák rendszerére támaszkodik, és ez alapján kezeli a másféleséget. Áthatja az a gondolat s megítélés, hogy az „Európa népei közötti (...) gyűlölet és ellenségeség végső soron illúzió, és téved, aki azt hiszi, hogy az egymással hadakozó és egymást marcangoló nemzetek, etnikumok és vallások harciasságukkal eredményesen tudnak küzdeni *világuk*,

a világ megújításán(...), egy társadalom kozmopolita-európai jellege abban áll, hogy senki nem írja elő kötelező érvénnyel, hogy mi a helyes és a jó, és senki nem szabja meg, hogyan éljen valaki mindaddig, amíg nincs embertársai kárára”. (Beck–Grande 2007, 143–144. p.)

A fenti könyv eredeti megjelenése (2004) óta létrejövő gazdasági-pénzügyi válságok, valamint politikai változások még inkább indokoltá teszik, hogy gondolkodjunk a szerzők felvetésén, vagy gondoljuk tovább javaslatukat. Alighanem az európai identitás és az Európai Unió új önértékelésére van szükség. Hogy az előrelépést ez ügyben a kozmopolita Európa teremtése fogja biztosítani? És hogy ezzel a koncepcióval úrrá tud-e lenni Európa és az unió a válságjelenségeken? S végül egyáltalában megvalósítható-e a kívánatos – de kényes – egyensúly a tagországok érdekei és az EU-intézmények elvei között? Nem tudom. Vagy talán ma még nem tudhatjuk. Elvileg elképzelhető további, azaz negyedik és/vagy ötödik (?) történelmi forgatókönyv is, miként az sem zárható ki, hogy Európa mint képződmény történetileg végképp lecsúszik, az Európai Unió megvisszafordíthatatlanul elavult intézménnyé silányul. Abban mindenesetre bizonyos vagyok, hogy a kozmopolita Európa létrehozása rendkívül bonyolult, differenciált és magas rendű készség s képesség kifejlesztését igényli, mind az egyes állampolgárok (individuumok) és nemzetek, mind pedig a különböző európai közösségi intézmények részéről.

Ha visszatérünk az európaiság és a nevelés szorosabb és konkrétabb egymásra hatásának kérdéséhez, szomorúan konstatalhatjuk: a nevelés szempontjából milyen képlekeny és méltatlan állapotok között vergődünk már jó ideje. Legalább két szinten látok s tapasztalok súlyos problémát. Egyfelől a *nevelés társadalmi alulértékelése* következik be. Jelenleg a nevelés társadalmi szerepe, fontossága, jelentősége nincs azon a helyen, amely joggal megilletné. Másfelől nem megoldott az a dilemma, hogy az *európaiság tényleges gyakorlati megvalósításában* miért nem érvényesül kellő arányban és határfokban a nevelés szempontrendszere. Úgy tűnik, Európa-felfogásunkban s Európa-építkezésünkben mintha a nevelés „ügye” huszadrendűvé, s ami még fájóbb, olykor teljesen mellőzötté válna.

Amikor az európaiság és a nevelés kapcsolatát vizsgáljuk, már az „alapoknál”, tehát magánál a *nevelés társadalmi térnyerése* kapcsán találkozhatunk súlyos problémával. A legnagyobb gondnak azt tartom, hogy – nem szívesen és nem a meghökkentés számdekával írom ide – a társadalom úgyszólván valamennyi „egysége” föl sem ismeri a nevelés fontosságának szempontját, illetőleg ha elvileg elfogadja is a nevelés megnyilvánulásának tényét, ebbeli saját felelősségét már nem vállalja.

Valószínű, mindnyájan tudnánk hozni negatív tapasztalatokat a nevelés mai állapotának jellemzésére. Hadd említsek meg néhány, számomra különösen lehangoló példát.

Köztudott, a nevelés két legfontosabb színtere s intézménye a *család* és az *iskola*. Nem foglalkozhatok itt külön a család és külön az iskola problémáival, de az rögvest belátható, mindkettő ezernyi gonddal küszködik. Anélkül, hogy dramatizálnám a helyzetet, úgy érzékelem, igazán komolyan, felelősen és hatékonyan egyik sem foglalkozik a neveléssel. Az a furcsa ellentmondás jön létre, hogy a család az iskolára, az iskola pedig a családra mutogat. A család az iskolától várja az erkölcsöt, a nevelést, az érzel-

mi biztonságot, a kiegyensúlyozott személyiségformálást, miközben az iskola azt hiszi, a gyermek már „megnevelve” érkezik hozzá, s így különösebben nem kell bízni benne holmi nevelési problémákkal, elég gondot jelent a tanítás (Csányi 2010, 3–13. p.). Tudjuk, a felelősség kölcsönös áthárítása soha és semmilyen területen nem ígér jót. Itt sem alakul ez másképp. A nevelőmunka elégtelensége, vagy mondjuk így: hiányossága, különösen az iskolai intézmény vonatkozásában elfogadhatatlan. Ugyanis az iskola egyik, ha nem a legfőbb feladata a gyermekek és fiatalok tudatos, tervszerű és rendszeres személyiségformálása, amely munkálattól joggal várhatjuk el a hatékonyságot. Ilyen ígérennyel s követelménnyel csak kevésbé tudunk fellépni a családdal szemben, hiszen ott jórészt ösztönpályán, hézagosan, „féloldalasán” (lásd csonka család, válás), ad hoc formában, sokféle véletlenszerű mozzanattal halad e tevékenység. Nem beszélve arról a körülményről, hogy a szülők agyon vannak terhelve az egzisztenciális biztonságért folytatandó küzdelmükben. Így azután eleve kevesebb idő és energia jut a gyermekük nevelésére, mint amennyi szükséges, illetőleg amennyit szeretnének. A fenti összehasonlító szempont alapján nyilvánvaló, a pedagógusra – a családhoz képest is – nagyobb szerep s felelősség hárul a személyiségformálás nagyfokú elhivatottságot és türelmet feltételező műveletében.

A pedagógusi elhivatottság alapvető kritériuma a hatékony nevelőmunkának – aligha vitathatnánk el ennek igazságtartamát. Mégis oly nehéz a szükséges külső és belső feltételek biztosítása, pontosabban egyensúlyozni az oktatáspolitikai nem elegendő támogatottsága, valamint a pedagógusra rázúduló oktatási feladatok között. Az előbbi feltétellel kapcsolatban jegyzi meg Jay P. Greene amerikai oktatáskutató, hogy a fő kérdés nem is annyira a tanárok fizetésének alacsony vagy magas aránya (bár ha alacsony, mint nálunk, egyáltalán nem elhanyagolható szempont), hanem az oktatómunka értékelésében kialakult mítosz (a szerző egyébiránt több tucat legendát, hamis beidegződést sorol fel). „Ha oktatásról van szó – írja –, az emberek azt hiszik, az anyagi ösztönzések nem működnek. (...) Az iskolák, a tanárok, az adminisztrátorok úgyszólván semmi jutalmat nem kapnak a jól végzett munkáért, a rossz teljesítményért pedig nem jár büntetés.” (Greene 2005, 218 p.) Azt gondolom, a pedagógusi elhivatottság rendkívül fontos dolog, de ha ahhoz nem társul megfelelő és kellően differenciált anyagi feltételrendszer, a tartós és tömegmértetű elhivatottság kialakulása csak hiú ábránd lehet.

Nem kisebb gondot okoz a pedagógusok körében terjedő tévhit, hogy maga az oktatás egyszersmind már nevelést is magában foglal. Nyilvánvaló, a két terület összefügg egymással. Például mondhatjuk, az a tanár, aki csak pusztán tényeket, ismereteket, adatokat, törvényeket közöl s tanít, miközben egyáltalán nem fordít kellő figyelmet és energiát a nevelési követelményekre, legfőljebb szakbarbár vagy valamiféle élő gép lehet, de aligha nevezhető pedagógusnak. S fordítva: az a tanár, aki csak „prédikál”, moralizál, de képtelen követni a szaktudományos ismeretek fejlődését, a tananyagok korszerűsítését, minden bizonnyal hatástalanná, rosszabbik esetben anakronisztikussá és hiteltelenné válik.

Más oldalról viszont szükségesnek tartom azt a felismerést s elfogadást is, hogy az oktatás és nevelés nem azonos és egyenrangú tevékenység. Közöttük jelentős különbség, olykor teljes ellentét húzódik. „Nevelni nem lehet anélkül – figyelmeztet Hannah Arendt –, hogy mindamellett ne tanítanánk is, a tanítás nélküli nevelés üres és (...) retorikává fajulhat. Ám nem túl nehéz nevelés nélkül tanítani.” (Arendt 1995, 203. p.) Továbbgondolva Arendt felvetését, gondoljunk rá: a tanítás „csupán” egyetlen részterületre, igaz, nagyon is fontos dologra, a rációra, a szellem kiművelésére irányul. Az

oktatás a tanítás-tanulás tengelye köré szerveződik, amely általában rövid távra szólóan, kis „egységekben”, szakaszosan történik. S amelyet viszonylag gyorsan, könnyen és sikeresen követhetünk és ellenőrizhetünk. Más a helyzet a nevelőmunkával. A nevelés az emberi tartomány egészére kíván hatni (a szellemi mellett a lelki, érzelmi, testi állapotát, erkölcsi, esztétikai érzékét, világlátását s -nézetét, magatartását kívánja befolyásolni), központi mozgatórugója a személyiségformálás, amely nem automatikusan és rögtön garantálja az eredményt. Nem más az, mint sokféle véletlenszerű mozzanattal, olykor kudarcélményekkel is járó hosszú távú befektetés. Hadd világítsam meg a különbség lényegét egy profán példával. Mindnyájan tudjuk-tapasztaljuk, a valóságban létezhet okos diák, aki más vonatkozásban nagyon is rossz gyerek, miként beszélhetünk a szaktudományát magas szinten bíró, nagy tudású tanítóról, aki ember-ségből már megbukik, vagyis valójában rossz ember.

Sokan szeretnék hinni vagy feltételezni, hogy a felsőoktatásban végre és magas szinten megmutatkozik a nevelés hatóereje. Azonban az egyetemek-főiskolák működésében – tapasztalatom szerint – még rosszabb a helyzet, mint a közoktatásban. Az úgynevezett „fejkvóta”-rendszer a tömegtermelésében teszi érdekeltté a felsőoktatást. Vitathatatlan, ez a meggyökeresedett szisztéma pozitív hozadékkal is jár (tekintsünk most el taglalásától), ám lássuk a legsúlyosabb negatív hatást. A mindenki (oktató, diák, oktatáspolitikus s -kutató) számára nem akart s nem várt fejlemény az oktatás színvonalának lassú és fokozatos csökkenése, helyenként már-már látványos zuhanása. Amit viszont mindnyájan tudatosíthatunk és amire minden érdekelt rádöbbenhet: az a *nevelőmunka méltánytalan háttérbe szorulása*. Az oktató tanít (úgy, ahogy!), a hallgató tanul (ahogy tud), a többi kit érdekel. Hogy a tanár milyen hatást fejt ki a diák személyiségére, ez a kérdés már senkiben föl sem merül, igaz, ez egyértelműen nem is mérhető. Tetszik, nem tetszik, világunkban manapság az egyetem működését és a felsőoktatás-politikát, mondja ezzel kapcsolatban Kenneth Wain amerikai nevelésfilozófus, *nem a nevelés motiválja*, hanem a globális verseny, a nyers piaci erők s tényezők határozzák meg (Wain 2008).

A fentiek alapján csak újra hangsúlyozni tudom, a nevelés fontosságának fel- és elismerésében komoly lemaradásban vagyunk. Elfogadhatatlan, hogy többnyire csak szavakban s elviekben merül fel a nevelés alapvető szerepe s jelentősége, viszont a gyakorlati megvalósításában igazán számottevő eredményt nem tudunk felmutatni. S hiányérzetünk nem csupán a családi és az iskolai nevelőmunka nem kellő színvonalából táplálkozik, hanem általában az értelmiségi hozzáállás elégtelenségéből is. Hadd emlékeztessenek két apró, de számomra nagyon is szemet szűrő példára. Csak bizakodni tudok abban, hogy az Akadémiai Kiadó vezetőinek tudatából nem esik ki végérvényesen a neveléstudomány szerepeltetése, amikor önálló könyvsorozatot indít el az egyes tudományágak legújabb eredményeiből. (A Magyarország az ezredfordulón sorozat első húsz kiadványa között nem szerepel a pedagógia!) S hasonlóképpen várom a közszolgálati televízió vezetésének önkritikáját is a Mindentudás Egyetemének sorozata kapcsán. (Ismeretes, hogy az első ötven adásban nem hallhattunk pedagógiakutatót, aki a nevelés-téma legújabb tudományos eredményeit foglalta volna össze.)

Az „európaiság” és a nevelés összekapcsolásában – sajnos – ugyancsak társadalmi súlyú gondok halmozódnak fel. Ha az európaiság fogalmán, mint fentebb vázoltam, meghatározott értékrendszert értünk, amelyben tehát a kölcsönös tisztelet, a tolerancia, a felelősség nyilvánul meg, de legfőképpen az individuum autonómiája s méltósága testesül meg, akkor jogos aggodalommal fogadhatjuk az európai országok eddigi

reagálását az új politikai és gazdasági természetű válságokra, illetőleg az együttműködés új kihívásaira. Nem lehetünk nyugodtak az Európát (s így hazánkat is) elárasztó olcsó kulturális bulvártermékek, valamint a média silány műsorai, programjai miatt sem. Nagy kérdés, hogy az európaiság általam klasszikusnak tartott értékrendje miként valósul meg a mai társadalmi folyamatokban – mindez azonban újabb önálló tanulmányok feladatául kínálkozik. E helyütt csak a neveléssel közvetlenül összefüggő területről, az intézményes iskolai oktató- és nevelőmunkáról vetnék fel egyetlen kritikai szempontot.

Örvendek fejlemény, hogy sokféle, viszonylag új európai oktatási és nevelési program indul be az utóbbi néhány évtizedben. Csak emlékeztetőül: működik az úgynevezett Leonardo-, a Szókratész-, az Erasmus-program (a sor folytatható), amely új s hatékony formákat teremt arra, hogy az európai civilizáció értékeit kölcsönösen megismerhessük, tisztelhesük, és szervesen beépíthessük saját (nemzeti) kultúránkba. Jó dolog például az, hogy egy diák vagy tanár ideiglenesen a szülőhazáján kívül egy másik európai országban tanulhat, taníthat, mindenképpen bővül látóköre, és saját életében, szűkebb környezetében gyakorolhatja a tolerancia, a tisztelet, a szabad gondolat, a más-ság („egység a különbözőségben”) európai erényét. S hasonlóképpen fontos állomásnak tarthatjuk az úgynevezett Európa-tanulmányok intézményhálózatának kialakítását; hazánkban több mint tíz ilyen intézmény működik különböző egyetemeken, ahol szisztematikus és rendszeres Európa-képzés folyik.

Amiben viszont súlyos problémát látok, az a mai oktatómunka (beleértve a köz-, a felső-, és a felnőttoktatást egyaránt) szűklátókörű s kizárólagosságra törő szemlélete és gyakorlata. Szűklátókörű s kizárólagos abban az értelemben, hogy a tanítás-tanulás pusztán a szakanyag önmagában s önmagáért valóságában álljon elő, illetőleg rögzüljön az agyokban. Hogy egy konkrét ismeret, adat, jelenség, törvény miképpen függ össze az európai civilizációtörténettel, netán a világtörténelemmel, az már nem vizsgálendő kérdés. Mert nem releváns. Pedig éppen fordítva áll a dolog: minden „helyi” adat, részismeret stb. az egyetemes összefüggés-rendszerben, az „egész” megnyilvánulásában s általa nyeri el valódi értelmét s jelentőségét. Továbbá minden szakanyag, információ túl is mutat önmagán, abban a vonatkozásban, hogy az végső soron mindig meghatározott társadalmi-értékbeli prizmán átszűrődve, egy sajátos morális mozzanattal terhelve (pontosabban: gazdagítva) jelenik meg. A döntő kihívás a tanítók-tanárok számára éppen az a kérdés, hogy a szakanyag miként függ össze az európai értékrenddel. Nem egyszerű feladvány ez, hiszen már e feladat felismerése és tudatosítása kellő nyitottságot és szilárd eltökéltséget feltételez. Nem szólván arról a kihívásról, hogy az adott szakanyag és az európaiság szerves (vagy szervesebb) összekapcsolását meg is kellene valósítani a napi oktató- és nevelőmunkában.

Ez utóbbi követelménnyel kapcsolatban megfontolhatjuk Csíkszentmihályi Mihály felvetését. Szerinte nem elég a jó tanterv, a fölöttébb gazdag, ám egymástól elszigetelt ismeretanyag, a korszerűen felszerelt iskola. Az eddigieknél gyökerében más alapokra indokolt helyezni az oktatói és a nevelői tevékenységünket (Csíkszentmihályi 2007, 334–337. p.). De mi lehet ez a „más alap”? Azt gondolom, a „letisztult” válasz érdekében sokat kell még tennie a pedagógia tudománynak és az oktatáspolitikának. S aligha kétséges, egyértelmű és egyöntetű megoldás csak a kutatók, a politikusok és a gyakorló pedagógusok közös erőfeszítésével várható. Ha e tanulmány témájára koncentrálnunk, kézenfekvőnek tűnik egy olyan *stratégiai program és eljárás* felvetése, amely közvetlen és természetes kapcsolatot kíván létesíteni az oktatómunkában a konkrét

szakanyag és az európaiságot kifejező értékrend között. Az európaiság pedig – csak ismételni tudom – mindenekelőtt az individuum méltóságát, tiszteletét s autonómiáját foglalja magában, illetőleg az ezt szolgáló világlátást, erkölcsi értéket és nevelést (Carneiro 1999, 119. p.). Vagyis a tantervkészítők s maguk a gyakorló pedagógusok ne csupán ismereteket, tényeket, adatokat, törvényeket tanítsanak meg (bár ez is fontos feladat), hanem minden egyes tárgy saját belső világában mutassanak rá az európaiságot jelentő gondolkodásmódra s értékrendre. Azaz az európaiság szellemében egyidejűleg *neveljenek* is, ám ez a tevékenység – lássuk be – nem magától értetődik, s nem automatikusan következik be, hanem külön időt, energiát s fáradozást igényel. S legelőször is mély elkötelezettséget és eltökéltséget kíván a nevelőmunka illetően való érvényesítésére. Továbbá azt a régi pedagógiai igazságot sem feledhetjük (amire egyébiránt, sajnos, hajlandóságot tapasztalhatunk), ilyen kihívásnak hiteles személyiségek tudnak csak megfelelni.

Látható, embert próbáló kihívások előtt áll a pedagógia. Fölöttébb nehéznek ígérkezik az egyensúlyozás az európaiság két végletes felfogása között. Az európaiságot mint értékrendet botorság lenne tagadni, de ugyanolyan fontos elutasítani az „írott malaszt”-nak beállított lejárátását. Konkrétabban és befejezésül: minden pedagógus törheti a fejét azon, hogy saját tantárgyában miként tudja megjeleníteni az európai értékrendet. Számomra önként adódik három konkrét példa (mondjuk a történelem-, a fizika- és a testnevelő tanár esetében) arra, hogyan érvényesülhet a nevelési szempont – itt mint európaiság – a tantárgyi oktatásban.

A *történelemtanár* sokféle lehetőséget kap arra, hogy érzékeltesse, mennyire fontos szerepet kap az individuum méltósága, jellembeli kiválósága vagy éppen gyarlósága. Megannyi háború sorsát befolyásolja – valamilyen szinten – az egyes egyén (király, hadvezér vagy egyszerű közkatona) belső adottsága, lelki tulajdonsága. Lehet ez önfeláldozás, hazaszeretet, könyörület vagy éppen gyávaság, árulás, besűgás. A történelemtanítás tekintélye nem csorbul, inkább erősödik, ha a szaktanár kitér e mozzanatok tudatos bemutatására is, mi több, itt hivatkozhat klasszikus írók (pl. Shakespeare, Lev Tolsztoj stb.) vonatkozó műveire, éles és érzékeltes meglátásaira. S hasonlóképp a *fizikatanár*, amikor a tananyagban mondjuk a 20. századi nagy tudományos felfedezésekhez ér, ne csak az új törvények szakszerű és érthető (fizikai és/vagy matematikai) magyarázatát adja, hanem térjen ki például a tudomány és az erkölcs kapcsolatának dilemmáira is. Hol kezdődik például az atombomba feltalálásakor a tudós felelőssége, mit tehet ez ügyben a politikus és a fegyvergyártó vagy -kereskedő cégtulajdonos (multi). S vajon a hétköznapi ember valóban kiszolgáltatott, és csupán a tudomány fejlődésének pozitív hatásait élvezheti? Vagy például a nagymérvű motorizáció hogyan hat az emberi kapcsolatok alakulására? Számomra nyilvánvaló, ha ilyen és hasonló kérdéseket is feszeget a fizikatanár mint szaktanár, hatékonyabban történik a nevelés a fiatal öntudatának s felelősségérzetének a kialakítására, mint ha a szülő vagy az osztályfőnök sulykolná neki a szép pedagógiai intelmeket. Végül pillantsunk a *testnevelő tanár* kibővülő szerepére. Kétségtelen, a gyerekekkel fontos megtanítani mondjuk a kislabdabászkodás mozgólatainak szakmai szabályait vagy éppen a labdajátékok különféle fortélyait. Ám az igazi testnevelő tanár az erkölcsi-lelki összetevőkkel is foglalkozik, tehát egyúttal értékekre is neve. Mindenekelőtt tisztelni kell a másik egyént, sportolói minőségében is. Ha arra tanítja a gyermekeket, hogyan lehet gyorsabban futni, úszni, magassabbat ugrani, pontosabban célózni stb., ez nem azért történik, hogy a másik társát megalázza, megszegyenítse, hanem hogy sportszerű keretek között, nemes küzdelem-

ben legyőzze. Úgy, ahogyan ez elindult az olimpiai játékokban valamikor Görögországban (az olimpiai mozgalmat is az európai civilizáció adja!). Hiszek abban, hogy egy testnevelő tanár nagyon is sokat tehet annak érdekében, hogy tiszteljük ellenfelünket, és nemes versengésben győzzön a jobb, ne pedig sportszerűtlen magatartással vagy/és tiltott szerekekkel kovácsoljunk magunknak előnyt.

Ákárhogy áll a dolog, és ákárhogy értelmezzük a szóban forgó kérdéseket, valaminő módon állást kell foglalnunk az európaiság és a nevelés összefüggésének (valójában összetartozásának) mai-holnapi dilemmáiról.

Felhasznált irodalom

- Arendt, Hannah 1995. *Múlt és jövő között*. Budapest, Osiris–Riders International.
- Barthélémy, Dominique 1999. Analysis of the Concept of European Dimension. *European Education*, Vol. 31. No. 1. Spring.
- Beck, Ulrich–Grande, Edgar 2007. *A kozmopolita Európa*. Szeged, Belvedere.
- Carneiro, Roberto 1999. A közös európai ház kialakítása az oktatásban. *Új Pedagógiai Szemle*, 1. sz.
- Csányi Vilmos 2010. Oktatáspolitikai problémák egy humánetológiai rendszerszemlélet tükrében. *Iskolakultúra*, 1. sz.
- Csíkszentmihályi Mihály 2007. *A fejlődés útjai*. Budapest, Nyitott Könyvműhely.
- Debeljak, Aleš 2006. *Európa, európaiak nélkül*. Budapest, Napkút Kiadó.
- Green, Jay P. 2005. *Education Myths*. New York, Toronto, Oxford, Rowman and Littlefield Publishers, INC Lanham, Boulder.
- Hobsbawn, Eric 1997. *On History*. London, Weidenfeld and Nicolson.
- Konrád György 2004a. Europas Identität und die Dominanz Amerikas. *Osteuropa*, 54. Jahrgang, Heft 5–6.
- Konrád György 2004b. *A közép tágulása. Gondolkodás Európáról*. Budapest, Noran.
- Kosztolányi Dezső 1971. *Európa. Kosztolányi Dezső Összegyűjtött Versei*, II. Budapest, Szépirodalmi.
- Márai Sándor 2008. *Európa elrablása. Röpirat a nemzetnevelés ügyében*. Budapest, Helikon Kiadó.
- Márai Sándor 2000. *Kassai őrző*. Budapest, Helikon Kiadó.
- Musil, Robert 2000. *Esszék*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó.
- Pagden, Anthony 2002. Introduction. In Pagden, A. (ed.): *The Idea of Europe*. Cambridge University Press.
- Patočka, Jan 2003. Európa mint a filozófus útja. Idézve Mezei Balázstól. *Kalligram*, 12. sz.
- Poszler György 1989. *Eszmék – Eszmények – Nosztalgikák*. Budapest, Magvető.
- Wain, Kenneth 2008. The Future of Education... and its Philosophy. *Studies in Philosophy and Education*, Vol. 27., No. 2–3., 103–114. p.

SÁNDOR KARIKÓ

Europeanism as Identity and Education

General cultural meaning: the undertaking of shaping an identity of a defined „common fate”. Cohesional force, stemming from intellectual-moral-educational values. Europeanism: the individual itself steps on the stage of history. Receives respect of social scale and effect: the individual is above all. One becomes what he has made of himself. Sándor Márai wrote: we must not live in some kind of „West-enchantment”. The West has no intellectual-moral right to expect head bowing and imparting to us a feeling of inferiority. Finally, we take into consideration Milan Kundera’s statement: we experience the overture to the death of the individual. Unfortunately. We have to construct the European identity and education under the social circumstances.

Michela, Miroslav: Pod heslom integrity. Slovenská otázka v politike Maďarska 1918-1921. Bratislava, Kalligram 2009, 272 p.

1918 októberében véget ért a történelmi Magyarország mintegy ezeréves története. Egyben azonban új történetek kezdődtek, köztük a határon túlra került magyar közösségek történetei, de Magyarország története is tovább folytatódott. Igaz, más államhatárok, más európai környezet és más lehetőségek közepette, mint előtte.

A jogilag akkor még teljes, gyakorlatilag azonban már csak maradék Magyarország sorsát a világháború befejezését követő hónapokban a bizonytalanság határozta meg. Az évtizedeken át a boldog békeidők ezeréves álmában szendergő ország 1918 novembere és 1920 júniusa között egy területileg végletesen megcsönkített, gazdasági szempontból ellehetetlenített és önbecsülésében megalázott állammá változott. Olyan állammá, amely sem a múltjával nem tudott szembenézni (vagyis nem tudta beismerni korábbi hibáit), sem jelenével – hiszen (s ez talán érthetőbb) nem tudott megbékélni azokkal a határokkal, amelyeket a szomszédjai mohóságának engedő békekonferencia rákényszerített.

Az új és független Magyarország első éveit (1919–1921) az elcsatolt területek visszaszerzése ábrándjának a kergetésével teltek. Azt azonban még a legelvakultabb irredentáknak is látniuk kellett, hogy a gazdaságilag és katonailag is mélyponton levő Magyarország sem a töle nagyságrendekkel nagyobb Románia, sem pedig Jugoszlávia ellen nem léphet fel esélyel, ezért minden revíziós reményüket a felföldi területek minél korábbi visszaszerzésében velték megvalósulni, s 1919 elejétől részint kormányzati háttérrel különféle katonai és politikai – de nagy többségében irreális – tervek születtek az akkor már Csehszlovákiához tartozó területek visszaszerzésére. Lényegében erről az időszakról és ezekről a tervekről szól Miroslav Michela könyve, amely a pozsonyi Kalligram könyvkiadónál jelent meg.

Miroslav Michela a fiatal szlovák történelemszázadok egyik legprogresszívebb tagja. Azok közé tartozik, akiket szakmai és nyelvi felkészültsége (az elsősorban a két háború közötti szlovák és magyar történelemmel foglalkozó Michela kolléga szinte anyanyelvi szinten használja a magyar nyelvet is, de otthon van az angolban és a németben is), valamint a tudományköziség iránti vonzalma is arra predesztinál, hogy a jelenleg meglehetősen statikus szlovák historiográfia megújítói közé tartozzon. Jelenlegi könyve, amely monográfia-ként csupán első munkája, azonban még a hagyományos történetírás eszközeit használja. Kiválóan.

Az a problematika, vagyis a magyar–szlovák viszony, amelynek egyik elemét a könyv tárgyalja, meglehetősen sokrétű, sok szempontú, számos megközelítést lehetővé tevő kérdéskör. Olyan szerteágazó téma, amely teljes egészében nem férhet bele egy kisebb terjedelmű monográfiába (különösen akkor, ha tudatosítjuk, hogy jelen munka a szerző diszsertációs munkájának a kibővített változata). Miroslav Michela is érezte ennek buktatóját, ezért a könyv bevezetőjében világosan és határozottan behatárolta munkájának témáját, vagyis kijelölte, miről fog írni s miről nem. Így teljesen érthetően kimarad a könyvből a szlovákiai magyar kisebbség kérdésköre, s viszonylag kevés figyelmet szentel a szerző magának a csehszlovák belpolitika egyes szegmenseinek is – ami néha azért hiányérzetet kelthet, különösen a magyar olvasóban.

A szerző hat fejezetre osztotta könyvet. Az első, a *Mi legyen a történelmi Magyarország* című fejezet az ország sorsának a háború befejezésétől a tanácsköztársaság bukásáig tartó időszaka rövid, tényszerű bemutatását adja. A *kisebbségek mint az integritás megmentői vagy elárulói* című fejezetben a tanácsköztársaság után kiformalódó nemzeti-keresztény kurzust, illetve annak a békekonferenciára való felkészülését mutatja be a szerző. Ennek keretén belül az északi területek megtartására irányuló korai akciókat veszi sorba. Foglalkozik a František Jehlička nevéhez kapcsolódó manőverekkel, a Karol Bulissa által vezetett Tót Központi Iroda kezdeményezéseivel, valamint a Bleyer Jakab miniszter által előterjesztett szlovák autonómia tervével. A munka harmadik fejezete (*Trianon*) a trianoni

béke előkészítésének és aláírásának folyamatát mutatja be, a *Be nem teljesült vágyak* címet viselő negyedik fejezet gerincét pedig a Szlovákia visszafoglalására irányuló magyar katonai tervek leírása alkotja. A trianoni béke parlamenti ratifikálása, majd a Teleki-kormány hatalomra kerülése új fejezetet nyitott a magyar külpolitikában, így a magyar–csehszlovák kapcsolatokban is. A Teleki- és főleg a Bethlen-kormány konszolidációs munkájával, illetve az első közvetlen magyar–csehszlovák diplomáciai tárgyalásokkal, az azokat hátráltató királypuccsok hatásával foglalkozik a szerző a munka ötödik (*Egyetlen út a konszolidáció*) és hatodik (*Bethlen István karmesteri pálcája alatt*) fejezetében.

Mint a fenti felsorolás is mutatja, a munka centrális problémáját a történeti Magyarország felbomlása utáni (1919–1921) magyar kormányzatoknak a Csehszlovákiával szembeni, konkrétan a határok módosítására irányuló törekvései jelentik. Ennélfogva a munka témáját sokkal inkább a magyar nemzeti történelem alkotja, mint a szlovák vagy a csehszlovák, ami mindenképpen bátor vállalkás egy szlovák történésztől. Annál is inkább, mert Michela kolléga nem egyedüli ebből a szempontból. Korábban a szlovák történészek sora – Juraj Kramertől, Ladislav Deákon át Milan Krajčovičig – választotta azt a megoldást, hogy a kétoldalú kapcsolatok történetét elsősorban nem a hazai (csehszlovák) kormányzatok politikájának elemzésre (kritikájára) építi, hanem a magyarországi politikából indul ki, s Csehszlovákiát csupán mint a magyar politika tárgyát vizsgálja. S bizony, ezek a kísérletek nem túl jól sikerültek. Hol a nyelvtudás hiánya, hol szakmai problémák, máskor nemzeti elfogultság miatt. Szerencsére Miroslav Michela könyve nem ebbe a csoportba tartozik.

A monográfia számos tekintetben korábbi szlovák történeti munkák hagyományai folytatja. Így a kétoldalú kapcsolatok problematikáját jórészt a magyar irredentizmust a középpontba állítva vizsgálja, ami óhatatlanul azt eredményezi, hogy a csehszlovák politika felelőssége valahol elsikkad. A korábbi munkákkal való rokonságra utal némileg az irredentizmus fogalmának használata is. A magyar szakirodalommal ellentétben ugyanis a szlovák szakma Magyarországot illetően nem tesz különbséget a revíziós és az irredenta törekvések

között, s meglehetősen általánosítással az irredentizmus terminus technicust húzza rá minden olyan magyar törekvése, amely a határok megváltoztatására irányul, függetlenül attól, hogy erőszakos, irredenta célkitűzésekről van szó, vagy a békés revízió szándékáról. Márpedig a téma egyik legjobb ismerője, Zeidler Miklós is hangsúlyozza, hogy ezek a fogalmak más-más tartalmat hordoznak.

Mindazonáltal a jelen könyv mégsem az eddigiek folytatása, hanem azokat szakmai szempontból jelentősen meghaladó munka. Szerzője ugyanis nemcsak ismeri a magyar nyelvet, de otthon van magyarországi történetsszakma világában is, tudja, melyek a vitás pontok, érzékeli az álláspontok közötti finom különbségeket. Tehát nemcsak a nyelvet ismeri és érti, hanem hordozóit is, így elmondható, hogy szlovák történészként is hitelesen fogalmaz a magyar történelemről.

Másrészt Michela elődjeivel ellentétben (Deák, Kramer) nem demonizál. Se Apponyit, se Telekit, sem Bethlent vagy mást. Ő egyszerűen konstatál, s az olvasóra bízta a megfelelő következtetések leszűrését.

Alapvető értéke a munkának az az árnyalt fogalmazás, ahogy a korszak szereplőit értékeli. Nem csupán a magyarokat, azokat a szlovák személyiségeket is (lásd például Jehličkát vagy Dvortsákot), akiket a szlovák történetírás – mivel nem a hivatalos irányvonalat követték – kizárt a szlovák nemzeti panteonból. De a szlovák történelem egyik rejtélyét, Vojtech Tukát illetően sem az elítélés vezeti tollát, sőt azt hangsúlyozza, hogy az ő tevékenységével kapcsolatban van még mit feltárni.

A szlovák olvasó, aki odafigyelve tanulmányozza át Miroslav Michela könyvét, számos „újdonsággal” találhatja magát szemben. Így például a tanácsköztársaság vörös hadseregének és a csehszlovák hadseregnek az 1919 tavaszán kibontakozó háborújával kapcsolatban. Ha ugyanis a szlovák történelemtankönyveket, ismeretterjesztő munkákat vagy akár szakmunkákat ezzel kapcsolatban megnézzük, a támadó felet illetően leginkább olyan homályos megfogalmazásokat találni, amelyek alapján az olvasó a magyarokat tekinthetné agresszornak. Nem így Michela kolléga könyvében, aki világosan megnevezi, hogy a csehszlovák hadsereg volt a támadó fél, s a

Vörös Hadsereg ellentámadásként indította nevezetes északi hadjáratát.

Bár Miroslav Michela munkája elsősorban szlovák olvasóknak íródott, mégis inkább nekünk, magyaroknak tart tükröt. Jelzi nekünk azt, hogy Trianon értelmezési keretei sokkal szélesebbek annál, mint ahogyan mi azt látni szeretnénk. Jelzi azt, hogy Trianon értelmezései közül csupán az egyik a sérelmi, szenvedéstörténeti megközelítés, s hiba lenne, ha más szempontokról nem vennénk tudomást.

Miroslav Michela könyve tagadhatatlanul egy szlovák történetész könyve a témáról. Ezt jelzik a könyv szempontjai, hangsúlyai, téma-vezetése. Emellett azonban a fellelhető források értelmezésére épülő, tartalmában, a téma megközelítésében és tálalásában is mérhetetlenül korrekt dolgozat. Korrekt abban is, hogy eltérő hangsúlyai és szempontjai ellenére is érződik, hogy érti, tudja, mit jelent a másik oldalnak Trianon. Ennél pedig nem is kívánhatunk többet.

Simon Attila

Kegyessné Szekeres Erika–Simigné Fenyő Sarolta (szerk.): Sokszínű nyelvészet. Alkalmazott nyelvészeti gender-kutatás. Miskolc, 2006, 226 p.

A Miskolci Egyetem Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékének kiadványa egy sorozat második kötete. Az első kötet alkalmazott nyelvészeti periodikaként még csak érintette a nyelvészeti genderkutatások területét, e másodikban azonban a szerkesztők célja az volt, hogy rendszerezék s bemutassák a nemek társadalmi szerepeinek nyelvészeti szempontú kutatását, e kutatás nemzetközi és magyarországi eredményeit és lehetőségeit.

A kiadvány jelentősége abban áll, hogy Magyarországon az első összefoglaló jellegű kötet ebben a témában, s ennek megfelelően több irányból építkezik, célja pedig, a szerkesztők szerint, hogy „az olvasókkal megismertessék az alkalmazott nyelvészeti genderkutatások nemzetközi paradigmáit, illetve számot vessenek azzal, miként kapcsolódhatnak ezekhez a magyarországi, hasonló témájú kutatások”.

A téma aktualitását az adja, hogy 2011. január 17-én Kegyessné Szekeres Erika szerve-

zésének és sokéves munkájának köszönhetően a Miskolci Egyetem Alkalmazott Nyelvészeti Tanszéke mellett megalakult egy nemzetközi genderkutató csoport, melynek tagjai több magyarországi és külföldi egyetem, más intézmény és több kutatási szakterület szakértői közül kerültek ki, s fő célkitűzésük éppen a genderkutatások e sokszínűségének megtartása és továbbvívése, amire a kötet címe is utal. A csoport szakmai védnöke Huszár Ágnes, aki a magyarországi gendernyelvészet elismert képviselője és művelője, a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának és Nyelvtudományi Doktori Iskolájának oktatójaként többek között gendernyelvészeti kurzusokat is tart, s nemrég jelent meg Bevezetés a gendernyelvészetbe című kötete a Tinta Kiadó gondozásában.

A kötet négy fejezetre tagolódik. A továbbiakban e felosztás szerint haladva fogom bemutatni az egyes részek tartalmát.

Az első fejezet tudománytörténeti és módszertani áttekintést nyújt a gendernyelvészet-ről. Huszár Ágnes bevezetésében a férfiak és a nők nyelvhasználatáról szóló tudományos gondolkodás történetét tekinti át röviden, a 17. századtól kezdődően, amikor is az ún. férfinyelv – női nyelv mítosza kialakult, egészen napjainkig, a biológia és társadalmi nem fogalmának különválasztásáig.

Ugyanő nyitja A társadalmi nem és nyelvhasználat című fejezetet a *Hogyan (nem) érdemes kutatni a női és a férfi kommunikáció közötti különbségeket?* című tanulmányában, amely széles szakirodalom alapján tárgyalja a két nem kommunikációja közti különbségeket két szempont szerint, melyek a férfiak és a nők verbalitással kapcsolatos képességeinek, valamint a férfiak és a nők kommunikációs gyakorlatának összehasonlítása.

A kutatások két kiindulási pontja a hatalmi viszonyok és a nemileg specifikus kultúra. Ezek vizsgálatának eredményeit összegezi tudományos alaposággal a nyelvi képességek, a nonverbális kommunikáció, a fonetika, fonológia, morfológia, grammatika, szintaxis, szókincs, szövegtípus szempontjából. A szókincs, a szöveg használata szempontjából feldolgozza a beszéd irányítására és kontrolljára vonatkozó kutatások eredményeivel együtt mindazokat, amelyek például a normakövetésre vonatkoznak.

A különféle irányzatok, célok, kutatási területet sorát elemző tanulmányban a szerző állást foglal bizonyos kutatási célok és módszerek mellett, másokat (az eredmények ismeretében) kevésbé relevánsnak tart.

Összefoglalja a hatalmat és a hatalomnélküliséget szembeállító, valamint a kulturális különbségeket alapul vevő kutatások indoklását, eredményeit. Leszögezi, hogy a hatalom birtoklása mint az egyedüli kutatási irányt követő kutatások eredménye gyakran téves következtetésekhez vezet, ha a nem európai kultúrák kutatását nézzük. Érdemes tehát meghaladni a bináris oppozíciókban való gondolkodást. Az sem tűnik azonban szerinte indokoltnak, hogy egy nyelven és kultúrán belül nemileg specifikus nyelvhasználatról beszéljünk.

A gender, a társadalmi nem mint a tudományos kutatás kiindulási pontja minden tudományágban összeforr a hatalom birtoklásának fogalmával. A genderkutatás tehát minden esetben a hatalmi viszonyok kutatását is kelle-ne, hogy jelentse, másként értelmét veszti.

Huszár Ágnes összefoglaló tanulmányának végkicsengése is ez irányba halad, kár, hogy ezt a szöveg rövid összegzésében nem érvényesíti, nem bontja ki, és csupán a politikailag korrekt nyelvhasználatot nevezi meg elérendő célként: „a demokratikus közélet egyik alapfeltétele az értéktelvezés-mentes, neutrális, politikailag korrekt nyelvhasználat.” A politikailag korrekt nyelvhasználat viszont gyakran vezethet a genderszempont beolvasásához, s a gender mint fogalom kiürüléséhez, mivel az általánosításban, a több szempontú „politikai korrektség”-ben összeolvadnak az egyes szempontok, s a gender, a társadalmi nem fogalma is valamiféle általános, a (tudományos és általános) közvélemény számára elfogadható tartalommal változik, amely gyakran nagyon is távol áll az eredeti értelmétől.

Schleicher Nóra *Paradigmaváltások: A társadalmi nem és nyelvhasználat kutatásának rövid története* című tanulmányában tulajdonképpen ugyanezt a témát dolgozza fel, kicsit másként. Bemutatja a dominancia-, a differencia- és a dinamikus modellét, a gyakorlatközösségek modelljét, s megismerteti az olvasót a diskurzív szemlélettel, a legújabb kutatási irányokkal, amelyek megkérdőjelezik a genderkonceptió ún. ruhafogas-modelljét, „amely

a társadalmi nemet egyszerűen a biológiai nemmel felruházott férfiak és nők szocializáció során elsajátított, vagy az egyenlőtlen hatalmi viszonyok által kikényszerített férfias és nőies tulajdonságaival azonosítja”. Ehhez kapcsolható az ún. queer-nyelvészet megjelenése, mely a különféle szexuális identitással rendelkező csoportok, emberek identitáskonstruáló nyelvhasználatára irányul.

E sokféleségnek, a dichotómiák feloldásának eredménye azonban a szerző szerint az lenne, hogy „a heteroszexualitást vagy a fehérséget (mint etnikumot) ugyanúgy tanulmányozásra érdemes, magyarázandó, performance eredményeként létrejövő konstrukcióként vizsgálnák, mint az ezen új koncepció által a korábbi deviáns, marginalizált jellegétől megszabadított – homoszexualitást, vagy a nem fehér etnikai kisebbségeket”. Judith Butler hatására pedig a biológiai nem is részben a társadalmi konstrukció szintjén kezelnék a radikálisabb kutatók.

A tanulmány szerzője egyértelműen a feminizmus eredeti céljainak ellentmondó eredményként könyvelné el az általánosítás igényéről való teljes lemondást. Véleménye szerint a női és férfi nyelvhasználatot jellemző sztereotípiákat kellene kijelölnünk kutatási területként. Így azonban – elgondolása szerint – visszatérnénk ahhoz a kérdéshez, hogyan viszonyulnak a sztereotípiák és ideológiák a valódi nyelvi identitáskonstrukciókhoz, amivel visszatérnénk a kiinduló problémához.

A tanulmány alapos áttekintést ad az egyes kutatási irányokról, s nagy erényének tartom, hogy ellent mer mondani a divatos identitásfelfizító, felosztató elméleteknek, s a feminizmus eredeti kutatási céljaihoz térne vissza, mert a túlzott sokféleség felaprózódáshoz, fellazításhoz is vezethet, s a gender fogalmának felhígításához, sőt divatteremtéshez.

A társadalmi nem a hatalmi viszonyok tükré (Joan Scott), a társadalmi nemi viszonyok kutatásának célja és módja tehát a nemi identitás konstruálódásának kutatása kell, hogy legyen. A gendernyelvészet célja tehát az lenne, hogy megállapítsa, kutassa, hogyan formálja a nyelv a férfiak és nők nemi identitását a születéstől kezdve a különféle közösségekben belül, s hogyan tükrözi mindez a hatalmi viszonyokat. A politikai és szociális egyenlőség víziója természetesen magában foglalja a

nemi identitáson kívül a szociális helyzetet és a faji identitást is, de nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy minden esetben a hatalmi viszonyok egyenlőtlenségéről beszélünk, amely a világ természetes elrendezésének láttszik.

Salánki Ágnes a társadalmi nem és nyelvhasználat németországi kutatásának történetét foglalja össze Senta Trömel-Plötz, Fritjof Werner és Karsta Frank munkái alapján.

Ebben az összegzésben is visszaköszönek a nemzetközi kutatások legnagyobb témái: a nyelvi rendszerekben explicit módon megmutatkozó tényezők, a női és férfi nyelvhasználat kommunikatív helyzetből adódó különbségei, a nők és férfiak társadalmi helyzetéből adódó különbségek, sztereotípiák, a verbális erőszak megnyilvánulásai.

„Kifejeződhetnek-e a nyelvhasználatban társadalmi jelenségek, általános, nemekre jellemző magatartásformák?” – teszi fel a kérdést a szerző, s a ’80-as, ’90-es évek német nyelvű szakirodalmának tükrében vizsgálja azt.

„A nőknek a férfiakkal szembeni társadalmi alávetettsége fejeződik ki a német nyelvben lexikológiai szinten és a kommunikatív helyzetekben is” – állítja Trömel-Plötz. Werner szerint „a férfiak önbecsülése és a nők megvetése alapvetően az elnyomók és az elnyomottak közti viszonyt sugallja.” Frank a nyelvi és nyelvhasználati erőszak témakörét elemzi behatóan.

Salánki szerint a németországi kutatások eredményeit a következőképpen foglalhatjuk össze: „a kutatók arra a véleményre jutottak, hogy a nyelvhasználatban a tényleges társadalmi helyzet tükröződik. (...) A férfiak határozzák meg, mi a fontos, ők vetik fel a témákat, ők szabják meg a társalgás időtartamát, koordinálják a beszélgetés menetét. (...) A nők alárendeltsége nemük alapján tehát a nyelv és a beszéd minden területén felfedezhető. (...) A nők számára az a lehetőség maradt, hogy ezt a helyzetet felismerjék, és megpróbálják megváltoztatni.”

A *Társadalmi nem és nyelvhasználat: a magyar nyelvre vonatkozó kutatások rövid története* című tanulmányban Kegyesné Szekeres Erika foglalja össze a magyarországi nyelvészet nemi szempontú vizsgálatainak eredményeit. Számot ad arról, hol tartott a kutatás 2006-ban és milyen kihívások elé nézett.

Tanulmányában megállapítja, hogy Magyarországon a genderkutatások a ’90-es évektől kaptak nagyobb teret, s ez összhangban van azzal, hogy éppen ebben az időben vált elfogadott tudományos diszciplínává a kutatások ezen területe. A tanulmány írásának idején úgy látja, a genderlingvisztika kialakulásának feltételei Magyarországon is adóttak, és megalapozottak az addig elvégzett kutatási eredményekkel, továbbá azzal is, hogy egyre gyakrabban alkalmazzák a kutatók a nemet (gender) mint független szociolingvisztikai változót olyan kutatásokban is, amelyek nem központi kategóriaként kezelik a nem (gender) fogalmát. Az eddigi kutatások közös ismérve Kegyesné szerint az, hogy „a nem (gender) mint szociokulturális, de egyben nyelvi is megkonstruált kategória jelenik meg, amely más nyelvi és nem nyelvi tényezőkkel kölcsönhatásban fejti ki hatását a beszélő nyelvi tevékenységére, azaz nincs nem-semleges beszédhelyzet”.

A további kutatások célja pedig az lehetne, hogy megmutassa, hogy „egyes szituációkban milyen erősséggel fejti ki hatását a beszélő neme a beszédtevékenységre, s mikor milyen erősségű a kapcsolat a nem és más, a beszédhelyzetet befolyásoló tényezők (pl. életkor, iskolai végzettség, lakóhely stb.) között”.

A tanulmánykötet második fejezete vitaindító előadások írott változatát tartalmazza, amelyek a „Nemek és nyelvek”, a Magyar Akadémiai Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesülete XV. Kongresszusának kerekasztalánál hangzottak el. A téma változatosságáról árulkodik az egyes előadások címe: *A női nyelv kérdésköre a japán nyelvben* (Székács Anna), *Szexizmusok a romani nyelvben* (Kolompár Hajnalka), *Nyelvi szexizmus és szexista nyelvhasználat a magyar nyelvben* (Kegyesné Szekeres Erika), *Az ország háziasszonyai* (Sándor Klára), *A gyűlöletbeszéd és a kirekesztés logikája* (Barát Erzsébet). A beszélgetés hangfelvételének leírata tükrözi az élőnyelvi nyelvhasználati jelenségek sajátosságait, s véleményem szerint egy érdekes elemzés tárgya lehetne, hogy az élőbeszédben automatizálódott genderérzékenység nélküli nyelvhasználat vajon milyen mértékben fordul elő, és előfordul-e az éppen e témát kutató vitapartnerek beszédében.

A kerekasztal-beszélgetés írott változata által betekintést nyerhetünk egy igazi vitába, amely az ezzel a témakörrel foglalkozó bármilyen témát szabályszerűen jellemzi. A gender – a társadalmi nemi szerepek, a feminista szemléletmód a társadalmi vitában, s ugyanúgy a tudományos vitában – indulatokat is kiváltó téma, hiszen szinte lehetetlen elvont tudományossággal kezelni egy olyan kulturális és társadalmi alapú témát, jelenségrendszer, amely valamennyiünket személyesen érint. A szocializáció folyamán kialakult nemi szerepek természetességéről, konstruálásáról, ellentmondásairól a vélemények eltérőek lehetnek, a beszélgetés eredménye szerint azonban mindenképpen további kutatásokat, és szemléletmód-változást igényelnek.

A kötet harmadik fejezete Gender, irodalom, kultúra és nyelv: újabb kutatások az alkalmazott nyelvészet témaköréből címmel a Miskolci Egyetem Alkalmazott Nyelvészeti Tanszéke kutatóinak további munkáit mutatja, amelyek szorosan kapcsolódnak az előzőekhez a költő(nő)i nyelv, a pragmatikai kutatások, a fordításelmélet- és gyakorlat, a sztereotípiakutatás tárgykörében.

A befejező fejezetben öt recenziót olvashatunk magyar és külföldi szerzők által írt könyvekről, amelyek szorosan kapcsolódnak a kötet fő témájához (genderpedagógia, fordításelmélet, gendernyelvészet).

A sokszínűség valóban jellemzi tehát a kötetet, s a miskolciak azóta végzett és publikált kutatásai, kiadványai és a legfrissebb eredménye, egy genderkutató csoport megalapítása is a téma iránti tudományos elhivatottságukat és hozzáértésüket bizonyítja.

Bolemant Lilla

Skutnabb-Kangas, Tove–Dunbar, Robert: Indigenous Children's Education as Linguistic Genocide and a Crime Against Humanity? A Global View (= Gáldu Čála, Journal of Indigenous Peoples Rights No.1/2010) NO 9520 Guovda-geaidnu/Kautokeino, 2010, 126 p.

Ezt a könyvet a Norvégia északkeleti csücskében található Gáldu adta ki, vagyis az Őshonos Népek Jogainak Kutató Központja (angolul: Research Centre for the Rights of Indigenous

Peoples). A független kutatóközpont a norvég kormány két minisztériumának támogatását élvezi (l. www.galdud.org). Az első szerzőt, Tove Skutnabb-Kangas szociolingvistát és oktatáskutatót a magyarok is jól ismerik, róla Colin Baker a Journal of Sociolinguisticsben (5. [2001], 279. p.) azt írta, hogy „a világ kisebbségi nyelveinek fennmaradásáért végzett munkája bizonyosan egyedülálló az elmúlt három évtizedben”. Szerzőtársa, Robert Dunbar az emberi jogok jogásza, a skóciai gael nyelv beszélője és aktivistája, a közelmúltig Aberdeenben tanított, most a Skye szigetén található vadonatúj University of the Highlands and Islands professzora. Ez a szerzőpáros nagyon is üdvözlendő, mert kicsi azoknak a szociolingvistáknak a száma, akik jogászokkal is szoktak eszmecserebe bocsátkozni, s persze a jogászok sem nagyon beszélgetnek nyelvészekkel. Esetünkben az a szerencse, hogy Skutnabb-Kangas és Dunbar részleteiben és mélységében is jól ismerik azt, amiről könyvet írtak.

Ez a könyv az oktatáspolitikák és az oktatási gyakorlatok olyan példáit mutatja be a Föld minden sarkából vett példák, amelyeket nyugodtan lehet az emberiség elleni bűntetteknek is nevezni. A könyv főszereplője az alámerítő oktatás, közvetlen előzménye két olyan szakértői jelentés, melyeket 2005-ben és 2008-ban készítettek a szerzők (mások közreműködésével) az ENSZ „Őshonos Ügyek Állandó Fóruma” részére.

Skutnabb-Kangas és Dunbar rögtön a bevezetőben, az 5. lapon felfedik alapállásukat, amikor a dél-afrikai köztársaságbeli Desmond Tutu érseket idézik: „Ha igazságtalan helyzetekben valaki semleges, akkor az elnyomó oldalára áll. Amikor egy elefánt egy egér farkára tapos, és valaki azt mondja, hogy ő semleges ebben az ügyben, akkor az egér nem értékeli az ilyen semlegességet.”

Sokan vannak, akik nem tudják, mi fán terem az alámerítő oktatás, az ő számukra idézem A nemzeti kisebbségek oktatási jogairól szóló hágai ajánlások és értelmező megjegyzések című EBESZ-dokumentum vonatkozó részét (1996, 16–17. p.): „A tananyagot kizárólag a hivatalos nyelven tanító, a kisebbséghez tartozó gyermekeket a többségekkel egy osztályba integráló alámerítési típusú megközelítések nincsenek összhangban a nemzetközi normákkal.” Ezt az angolul „submersion

program”-nek nevezett oktatási formát néha mélyvíz-technikának és befullasztási programnak is hívják magyarul: „A világon jelenleg ez a leggyakoribb – és egyben legveszélyesebb – kisebbségi oktatási módszer” – olvashatjuk Skutnabb-Kangas magyarra fordított könyvében (1997, 25. p.). Az ilyen többségi tannyelvű oktatás gyakran megakadályozza a kisebbségi diákok oktatáshoz való hozzáférését az általa emelt nyelvi, pedagógiai és pszichológiai akadályok révén (11. lap). Az alámerítő oktatás felsejövő oktatás, a benne részesülők az államnyelvet anyanyelvük rovására tanulják, következképp ez az oktatás egyik fő oka a nyelvcsereének is.

Hol működtenek alámerítő, avagy befullasztó programokat? A világ minden részén. Skutnabb-Kangas és Dunbar sok-sok példát bemutatnak, ezekből találmra említek néhányat: Belgium (1968-ban az Emberi Jogok Európai Bírósága kimondta, hogy az oktatáshoz való jognak nem része az, hogy a szülők megválaszthassák gyermekeik tannyelvét), az Egyesült Államok (a nevezetes Lau kontra Nichols per 1974-ben), Csehország (a 2007. évi bírósági ítélet az ostravai cigányok szegregált oktatásáról), Ausztrália (nemrég egy szövetségi bíróság 64 ezer dolláros kártérítést ítélt meg egy 12 éves fiúnak azokért a gazdasági károkért, melyeket az okozott neki, hogy iskolája nem biztosított számára jelyelvi támogatást), Törökország (kurdok), Kanada (bentlakásos iskolák az indián diákok részére), Svédország (finn bevándorlók gyermekeinek iskolái), India (ahol bizonyos csoportok [= tribal groups] többségi nyelvű iskoláiban az oktatási sikertelenség 92%-os), Kína (ahol az uigur gyermekeket olyan „kompetens” rabslózákká képzik ki, akik kizárólag a kínai nyelvet tanulják meg, semmilyen más nyelvet nem), Norvégia (ahol a norvégosítás a számi/lapp nyelvek kiirtásával járt együtt) stb. A szerzők minden kontinensről számos példát mutatnak. Sokkal kevesebb pozitív példát találtak, vagyis olyat, ahol az anyanyelv tannyelvként való használatának jogát elismerik és biztosítják is. Pápua Új-Guineában 850 különféle nyelvet beszél körülbelül 6 millió ember. Itt bevették azt, hogy az iskola előtti oktatásban és az első két osztályban 380 tannyelven tanítják a gyerekeket. Ez az anyanyelvalapú többnyelvű oktatásnak egy gyenge változata, de ha Pápua

Új-Guineában be tudták vezetni, akkor – mondják a szerzők – egyetlen ország sem állíthatja, hogy nincs elég pénze legalább arra, hogy elkezdjék saját nyelveik fenntartását és fejlesztését (74. lap). Vannak más pozitív példák is: Nepálban, Indiában, Etiópiában, a számik mai norvégiai és finnországi oktatásában.

Feltehetjük a kérdést: miért tűrik el az ilyen oktatást a világ majd minden országában? Végül is a szerzők meggyőzően bemutatják, hogy jogi értelemben az ilyen alámerítő oktatás emberiség elleni bűntettnek is minősíthető (90. lap). Idézik a kisebbségi oktatásról valaha készült legnagyobb kutatás néhány következtetését is, mely szerint a másodnyelvű (többségi nyelvű) oktatásban résztvevőknél a siker legjobb előrejelzője az anyanyelven folyó oktatás hossza; minél tovább tanul a gyermek anyanyelvén, annál sikeresebb lesz a többségi tannyelvű oktatásban (Thomas & Collier 2002, 7. p.). Skutnabb-Kangas és Dunbar idézik Grint is (2003, 26. p.), aki azt írja, hogy erős közgazdasági érvek is vannak arra, hogy feltételezzük: a regionális és kisebbségi nyelvek védelme és fejlesztése jóléti szempontból is helyesíthető, s ilyenkor nem is kell semmilyen morális szempontra figyelni. Az a gyakran hallható kérdés, hogy vajh megengedheti-e magának államunk, hogy anyanyelvi alapú többnyelvű oktatási programokat működtessen, rosszul van föltéve. Skutnabb-Kangas és Dunbar szerint a helyes kérdés így hangzik: Hogyan engedheti meg magának egyetlen állam is azt, hogy ne működtesse az ilyen oktatási programokat? A szerzők persze nem naivak. Számos okot felmutatnak: a többségi nyelvek beszélőinek zöme érzéketlen a kisebbségi nyelveket beszélők gondjaira, mivel egyszerűen nincs tudomásuk a nyelvi elnyomásról; az őshonos kisebbségi nyelvekről szóló vitákban az ilyen nyelvek beszélőinek nincs hangja, őket alig kérdezik meg; a lingvicitizmus sokkal rafináltabb módja egy nyelv használata megakadályozásának, mint a brutális, nyílt kizárás vagy bebörtönzés; a kormányok tudatában vannak annak, hogy a kisebbségek többségi tannyelvű oktatásra kényszerítése milyen negatív hatásokkal jár, de sikeresen állíthatják ennek ellenkezőjét stb.

A könyv utolsó fejezetében a szerzők azt taglalják, milyen oktatási modellek vannak összhangban a nemzetközi joggal és az okta-

tási kutatási eredményekkel. Nyolc ajánlást fogalmaznak meg, ezek közül az első kettőt említ meg itt: (1) az első nyolc évben a kisebbségi anyanyelv kell legyen a fő tanítási nyelv, (2) a többségi nyelv jó tanításának része az is, hogy kompetens kétnyelvű tanárok tanítják, s az ilyen nyelvet (L2) nem szabad úgy tanítani, mintha az a kisebbségiek anyanyelve (L1) lenne.

Végül kinek ajánlanám e könyv elolvasását? Azoknak a nyelvészeknek, akik ilyen téren alulinformáltak, avagy „semlegesek” a nyelvfenntartás kérdéseiben, beleértve ebbe a „biztonságban levő” nyelvek nem standard változatainak fennmaradását is. Persze nagyon ajánlanám szociológusoknak is, jogászoknak is, az oktatási kérdésekkel bajlódóknak is, sőt – *horribile dictu* – politikusoknak is.

Hivatkozások

- A nemzeti kisebbségek oktatási jogairól szóló hágai ajánlások és értelmező megjegyzések. The Hague, Interetnikai Kapcsolatok Alapítvány, 1996 október.
- Grin, François 2003. Language Planning and Economics. *Current Issues in Language Planning* 4:11, 1–66. p.
- Sku[n]tnabb-Kangas, Tove 1997. *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Budapest, Teleki László Alapítvány.
- Thomas, Wayne P. & Collier, Virginia P. 2002. A *National Study of School Effectiveness for Language Minority Students' Long-Term Academic Achievement*. George Mason University, CREDE (Center for Research on Education, Diversity & Excellence). http://www.crede.ucsc.edu/research/llaa/1.1_1_final.html

Kontra Miklós

A csitári hegyek alatt. Írások Sándor Anna tiszteletére. Nyitra, Arany A. László Polgári Társulás–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, 2011, 260 p.

Az Arany A. László Polgári Társulás és a nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara gondozásában 2011-ben jelent meg az *A csitári hegyek alatt – Írások Sándor Anna tiszteletére* című kiadvány, mely-

ben a szerzők a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék vezetőjét, Sándor Annát köszöntik születésnapja alkalmából. A szerkesztők és a szerzők mind az ünnepelt kollégái, barátai. A tanulmánykötet Kiss Jenő köszöntősorai és Sándor Anna tudományos, kutatói-pedagógiai munkásságát bemutató részén kívül több tanulmányt tartalmaz, melyek a dialektológia és a szociolingvisztika módszertanát követik.

Sándor Anna egyetemi docens, 2001-től a nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének vezetője. Tudományos munkájában a nyelvjárások kutatására, kiaknázatlan nyelvföldrajzi kérdésekre és a szociolingvisztikára fókuszál, publikációs tevékenységében viszont az említett területeken kívül a névtan, a fordítástudomány és az anyanyelvi oktatás kérdéseivel is foglalkozik. Munkásságát több díjjal is jutalmazták. Publikációiból legismertebb az *Anyanyelv-használat és kétnyelvűség egy kisebbségi magyar beszélőközösségben, Kolonban* című monográfiája (2000), valamint *A Nyitra-vidéki magyar nyelvjárások atlasza* (2004), s számos tanulmány, valamint egyetemi jegyzet fűződik nevéhez.

A köszöntőtanulmányok sorát Balogh Lajos *cap* című írása nyitja meg, melyben egy, már 1560-tól kimutatható román eredetű szóalaknak a Kárpát-régióban elterjedt szemantikai vonatkozásaival foglalkozik. Bauko János *Cigány kisebbségi önkormányzati jelöltek ragadványnevei* című korpuszvizsgálatában a 2010-es őszi önkormányzati választásokon induló cigány kisebbségi képviselőjelöltek ragadványneveit tünteti fel, melyhez táblázatot is csatol. Beregszászi Anikó és Csernicskó István elméleti-módszertani megközelítésből vizsgálják a standard és a nyelvjárási formák megítélését *A nyelvjárások és az iskola* című írásukban. A következő tanulmány szintén módszertani jellegű, melyben Bokor József *Újdonságok, újítások a szlovéniai kétnyelvű oktatásban* címmel egy kétnyelvűségi problematikával foglalkozik. Borbély Anna *A látszólagos idő és a valóságos idő hatása a kétnyelvű nők és férfiak nyelvi attitűdjeire* című írásában empirikus adatokra hagyatkozva vizsgálja a férfiak és a nők nyelvhasználati sajátosságát, diagramok beiktatásával szemlélteti nyelvi specifikumukat. *Mutatvány Medvesalja magyar nyelvjárási atlaszából* címmel Cs. Nagy

Lajos a vendégtanári küldetése során végzett kutatómunkájából származó dialektológiai korpuszvizsgálat eredményeiről tájékoztatja az olvasót. A következő esettanulmányban Ferenc Viktória a nyitrai magyar kar nyelvpolitikájára, tannyelvi kérdéseire fókuszál, elemzi az itteni kétnyelvűség kérdéskörét, az írás a *Magyar nyelvű kisebbségi felsőoktatás Szlovákiában: esettanulmány a nyitrai magyar karról* címen olvasható. Fodor Katalin *Nagybózsai levelezőlapok* című írásában a népi írásbeliséget elemzi. A következő tanulmány *A jelnyelvek kialakulása* címet viseli, melyben a szerző – Hattyár Helga – a nyelv eredetét, kialakulását kísérli megközelíteni. Nyitrához kapcsolódik Juhász Dezső *Történeti nyelvföldrajzi megjegyzések a Nyitra-vidék magyar nyelvjárásaihoz* című tanulmánya, melyben Sándor Annának *A Nyitra-vidéki magyar nyelvjárások atlasza* című forrásmunkáját méltatja, kiemelve néhány, a vidékre jellemző nyelvi sajátosságot. Kassai Ilona *Az -e kérdőszó és a budapesti nyelvhasználat. Minta érték nélkül* című írása a címben foglalt kérdőszó nyelvhasználati variabilitását, gyakorisági előfordulását tárgyalja. A vallási vonatkozású idiómák kulturális beágyazottságával a kognitív szemantika módszertanát alkalmazva foglalkozik Kerékjártó Ágnes *Bibliai képes beszéd magyar nyelven* című tanulmányában. Király Lajos *A kormán és a kébviselők. Adalékok két hangtani nyelvjárási jelenség nyelvföldrajzához* című írásában a címben megjelölt két nyelvjárási formával foglalkozik, tárgyalja az *ny* depalatalizációját, valamint a *v* zöngésítő hatását és zöngétlenülését. A következő korpuszvizsgálat a *Kolon és Mihályi – nyelvjárásközi egybevető vizsgálat* címet viseli, melyben Kiss Jenő nyelvjárási lexémák tüzetes vizsgálatát mutatja be. Kolláth Anna *Idegen szók és gyakoriságuk a muravidéki magyar nyelváltozatokban* című tanulmánya muravidéki államnyelvi eredetű kölcsönszavak gyakorisági vizsgálatával foglalkozik. Kozmács István írása *Az udmurt nyelv kutatástörténetének egy problémája* címet viseli. Kozmács naplófeljegyzésekre utalva elemzi az udmurt mint a magyar rokon nyelvnek egyik történeti problémáját. A következő tanulmányban – *A kárpátaljai magyar iskolások köznyelvi normatudatáról* – Lakatos Katalin nyelvi attitűdöket vizsgálva elemzi a dialektológia és az anyanyelvoktatás viszo-

nyát. Lanstyák István *Az elitizmus mint nyelvhelyességi ideológia* című írása olyan terminusokat magyaráz, mint a nyelvhelyesség, nyelvi helyénvalóság, nyelvi ideológia vagy épp a nyelvi elitizmus. Egyes szóalakok nyelvészeti és nyelvművelői megközelítését is feltűnteti.

Menyhárt József személyes indíttatású tanulmánya a *...hol a nyelvjárás mostanában?* címet viseli, melyben a szerző a csallóközi-szigetközi nyelvjárás csoport jelenségeit egy internetes közösségi oldalon gyűjtött bejegyzéseken vizsgálja, rámutatva a nyelvjárási formák írásbeli megnyilvánulására. A beszélt nyelv sajátosságaira, a beszéd szupraszegmentumaira hívja fel a figyelmet Misad Katalin a *Hangzó beszéd és nyelvhasználat. Szlovákiai magyar középiszólások hangzási-nyelvhasználati sajátosságai a Szép magyar beszéd verseny tükrében* című írásában, rámutatva a szövegalkotás nyelvhasználati jellegzetességeire. A következő tanulmány „nyelvek találkozásáról” számol be Dunaszerdahelyen; ebben Pintér Tibor *Nyelvek és lehetőségeik Dunaszerdahelyen* címmel elemzi a magyar, a szlovák, a romani, a héber és egyéb nyelvek használatának aspektusát. A nyelvjárási írásbeliség sajátosságával köszönti az ünnepeltet Presinszky Károly *Finom étek nyelvi nyencségekkel (Csallóközi kéziratos szakácskönyvek nyelvi sajátosságai)* című írásával. Hangtani, alaktani, mondattani, lexikai sajátosságok mellett helyesírási jellemzőkre is kitér, amikor a csallóközi kéziratos szakácskönyveket elemzi. Rancz Teréz *A felső-háromszéki nyelvjárás változásvizsgálata két szinkron nyelvi minta alapján* című tanulmánya a címben szereplő nyelvjárás hangtani változásaira hívja fel a figyelmet. A következő írás a *Veszélyeztetett manysi metaforák* című, melyben Sipőcz Katalin metaforarendszereket vizsgál; a szerző felhívja a figyelmet a nyelvcsere előrehaladott állapotában levő manysi nyelv egyik területére. A fonémák szociolingvisztikai kutatásával foglalkozik Szabó Gilinger Eszter és Kontra Miklós *Gomolfelhő és ánticiklon* című tanulmányában, melynek alapjául Reisz András időjárás-jelentő köznyelvi regiszterben használt nyelvjárását vizsgálják. Szabó Mihály *Gizella tanulmányában – A címzett (befogadó) és a szövegtípus szerepe a szlovák-magyar szakfordításokban. A turisztikai kiadványok sajátos fordítási problémái* – a forrásnyelvi és célnyel-

vi kommunikációs és nyelvi normák közti eltéréseket vizsgálja szlovák–magyar viszonylatban. A következő írásban – *Gondolatok a nyugati diaszpóra oktatásáról* – Szoták Szilvia a nyugati diaszpórával kapcsolatos oktatási, szervezeti, identitásbeli kérdésekkel foglalkozik. Tolcsvai Nagy Gábor *RAJTA és BENNE. Két rokon helyviszony jelentéséről* című tanulmányával köszönti Sándor Annát, melyben a superessivusi és inessivusi ragok használatának szemantikai variabilitását taglalja. *Növénynevek és állatnevek A magyar nyelvjárások atlaszának kárpátaljai kutatópontjain* címmel egy korpuszvizsgálatra alapozott dialektológiai írásban Tóth Péter az egyes táji változatok visszaszorulására, neológ változatok megjelenésére hívja fel a figyelmet. Vančoné Kremmer Ildikó *A természetes korai kétnyelvűség néhány aspektusa* című esettanulmányá-

ban egy kevésbé vizsgált területről, a passzív kétnyelvűség kialakulásáról beszél egy kislány szlovák nyelvvelsajátítása kapcsán. Vörös Ferenc az ünnepelt köszöntésére közli a *Keresztnevek divatjáról, családnevek nyelvföldrajzáról*. Dolinszky, Sándor és Anna című névtani írását, melyben a címben megjelölt családnevek és az Anna keresztnév gyakoriságát kutatja. A tanulmánykötetet Zelliger Erzsébet *Életképek a 18. századi Somorjáról* című történeti nyelvgyűjteménye zárja.

Szép és jelentős életútjának ezen állomásán szeretetük és megbecsülésük jeleként kollégái és barátai e kötettel köszöntik Sándor Annát.

Születésnapja alkalmából Isten éltesse sokáig!

Vízkeleti László

MAGYAROK SZLOVÁKIÁBAN

LISZKA JÓZSEF

POPULÁRIS KULTÚRA

Fórum Közösségkutató Intézet

Számunk szerzői

Angyal Béla (1958)
helytörténész (Gúta, Szlovákia)

Bolemant Lilla (1964)
doktorandusz (Comenius Egyetem,
Pozsony, Szlovákia)

Gál Zsolt (1978)
gazdasági elemző, politológus (Comenius
Egyetem, Pozsony, Szlovákia)

Karikó Sándor (1948)
filozófus (Szegedi Tudományegyetem,
Szeged, Magyarország)

Kocúr, Miroslav (1969)
a teológia és a filozófia doktora
(Nemzetközi Liberális Tanulmányok
Intézete, Pozsony, Szlovákia)

Kontra Miklós (1950)
nyelvész, professor, 1985-től 2010-ig
az MTA Nyelvtudományi Intézetében
a szociolingvisztikai (élfőnyelvi) kutatások
vezetője volt (Szegedi Tudományegyetem,
Szeged, Magyarország)

Mesežnikov, Grigorij (1958)
politológus, az IVO Közvélemény-kutató
Intézet alapítója és elnöke
(Közvélemény-kutató Intézet, Pozsony,
Szlovákia)

Mrva Marianna (1987)
egyetemista (Comenius Egyetem,
Pozsony, Szlovákia)

Petőcz Kálmán (1961)
politológus (Fórum Kisebbségkutató
Intézet, Somorja, Szlovákia)

Rácz Kálmán (1971)
történész (MTA Társadalomkutató
központ, egyháztörténeti program,
Budapest, Magyarország)

Simon Attila (1966)
történész (Fórum Kisebbségkutató
Intézet, Somorja; Selye János Egyetem,
Komárom, Szlovákia)

Szilvássy Tímea (1988)
egyetemista (Comenius Egyetem,
Pozsony, Szlovákia)

Vízkeleti László (1986)
doktorandusz, tanár (Konstantin
Filozófus Egyetem, Nyitra, Szlovákia)